

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ÇEK BASININA GÖRE 20. YÜZYIL BAŞINDA OSMANLI DEVLETİ

Sabina CENGİZ

21901014

Danışman

Prof. Dr. Oktay BOZAN

Diyarbakır 2024

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ÇEK BASININA GÖRE 20. YÜZYIL BAŞINDA OSMANLI
DEVLETİ**

Sabina CENGİZ

21901014

Danışman

Prof. Dr. Oktay BOZAN

Diyarbakır 2024

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Çek Basımına Göre 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Devleti**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

14/06/2024

Sabina CENGİZ

ÖN SÖZ

Belli bir toplumun basınıni incelemek, araştırılan konu ile ilgili o toplumun algılarına ve bu algıların sebeplerine, o toplumun hangi olaylardan etkilendiğine kadar birçok konuda bilgi verebilir. II. Meşrutiyet'in ilanının ön plana çıktığı Osmanlı tarihinin belki de en önemli dönemlerinden birini teşkil eden 20. yüzyıl başları ve bu dönemde Osmanlı Devleti'nde meydana gelen sosyal ve politik gelişmeler, bu anlamda birçok uluslararası basın gibi Çek basınına da konu olmuştur. Ancak “**Çek Basınına Göre 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Devleti**” başlıklı bu çalışmanın amacı sadece 20. yüzyılın başlarında yaşanan olaylarla ilgili Çek toplumunun algılarını ortaya koymak değil, aynı zamanda bu karmaşık ve hareketli dönemi resmetmeye çalışan mozağe bir taş daha eklemektir.

Bu çalışma, aslında uzun bir emeğin sonucunda hayata geçirilebilmiştir. Osmanlı tarihi, özellikle de 20. yüzyıl gibi çalkantılı bir süreci çalışmanın üstesinden gelmek, destek ve teşvik almadan mümkün olmayacaktı. Bu zor süreçte, araştırmanın her bir aşamasında görüşleriyle beni destekleyen, doğru yönde yönlendiren ve motive eden danışmanım Prof. Dr. Oktay BOZAN'a ve diğer tüm hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, çalışmam boyunca desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen ve bana olan güvenlerini hiç kaybetmeyen aileme teşekkür ederim.

Sabina CENGİZ

Diyarbakır 2024

ÖZET

19. yüzyılda ortaya çıkan liberal hareketler, Osmanlı'nın yüzyıllardır süren yapısını zorlamaya başlamış ve Osmanlı Devleti, iç siyasi çekişmeler ve dış baskılarla karşı karşıya kalmıştır. 20. yüzyılın başları ise, Osmanlı Devleti'nin son yılları ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur. Osmanlı anayasasının yeniden yürürlüğe girmesi ve daha çoğulcu bir siyasi sistemin kurulması gibi Osmanlı tarihinde önemli siyasi, sosyal ve kültürel dönüşümlerin yaşandığı bu dönem, sadece Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerini yeniden şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda uluslararası ilgi ve incelemeyi beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümlerin küresel olarak algılandığı ve yorumlandığı çeşitli mecralar arasında basın, bilginin yayılmasında, kamuoyunun şekillenmesinde ve diplomatik ilişkilerin etkilenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Basının bu rolüne rağmen, bu konudaki literatür incelendiğinde, bu dönemde meydana gelen gelişmelerin uluslararası basına yansımaları ile ilgili sınırlı sayıda çalışma olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde yaşanan olayların Çek basınındaki yansımaları incelenmiştir. Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı ve ortaya çıkarmaya çalıştığı, bu tarih diliminde Çek basını ve kamuoyu açısından hangi olaylara önem verildiği ve bu olayların nasıl algılandığını ortaya koymaktır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu önemli gelişme ve olayların Çek basınındaki yansımaları, dönemin tarihsel ve toplumsal dinamiklerini anlamak açısından önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Çek basınının Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelere yönelik ilgisi ve bu gelişmeleri ele alış biçimi, hem Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının Avrupa'daki yansımalarını hem de Çek toplumunun kendi iç dinamiklerini ve politik arayışlarını anlamak açısından değerli bir perspektif sunmaktadır. Bu çalışmanın bulguları, Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet hareketlerinin sadece iç politikada değil, aynı zamanda uluslararası arenada da önemli yansımaları olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu çalışma, bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmelerin ve modernleşme çabalarının Avrupa basınındaki yansımalarının, daha geniş bir tarihsel ve sosyopolitik bağlamda incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Çek basını, Gazeteler, II. Meşrutiyet, Jön Türkler, Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

The emergence of liberal movements in the 19th century began to challenge the centuries-old structure of the Ottoman State, and the Ottoman State faced internal political strife and external pressures. The early 20th century marked the final years of the Ottoman State and a period in which the ideological foundations of the modern Turkish Republic were laid. As a period of significant political, social and cultural transformations in Ottoman history, such as the reinstatement of the Ottoman constitution and the establishment of a more pluralistic political system, this period not only reshaped the internal dynamics of the Ottoman State, but also attracted international attention and scrutiny. Among the various mediums through which these transformations are perceived and interpreted globally, the press plays an important role in disseminating information, shaping public opinion and influencing diplomatic relations. Despite this role of the press, a review of the literature on this subject reveals that there is a limited number of studies on the reflection of the developments of the period in the international press. Therefore, this study examines the reflections of the early-20th-century events and developments in the Ottoman State in the Czech press. In this framework, this study aims to reveal which events attracted more importance and how they were perceived by the Czech press and public opinion during this period. The reflections of these significant developments and events in the Ottoman State in the Czech press constitute an important source for understanding the historical and social dynamics of the period. The Czech press's interest in and coverage of these developments in the Ottoman State provide a valuable perspective for understanding both the reflections of the modernization efforts of the Ottoman State in Europe and the internal dynamics and political pursuits of Czech society. The findings of this study show that the constitutional movements of the Ottoman State had important repercussions not only in domestic politics but also in the international arena. Thus, this study reveals that the reflections of the developments and modernization efforts of the Ottoman State during this period in the European press should be examined in a broader historical and sociopolitical context.

Keywords

Czech press, Newspapers, the Second Constitutional Monarchy, Young Turks, Sultan Abdul Hamid II., Ottoman State.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
EKLER LİSTESİ	VI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
1.1. 1908 ve Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Durumu	14
1.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'nin Yükselişi ve Jön Türk Devrimi	31
1.3. Jön Türk Devrimi'nin Dış Politikadaki Yansımaları	52
İKİNCİ BÖLÜM	56
II. MEŞRUTİYET'İN ÇEK BASININA YANSIMALARI.....	56
2.1. 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Siyasi Aktörler	57
2.1.1. Sultan II. Abdülhamit.....	57
2.1.2. Jön Türkler	59
2.2. Sultan II. Abdülhamit İktidarı	61
2.2.1. Sultan II. Abdülhamit'in Muhalefetle İlişkileri	61
2.2.2. Sultan II. Abdülhamit'in Gayrimüslimlere Karşı Tutumu	65
2.3. II. Meşrutiyet'e Giden Süreç	69
2.4. II. Meşrutiyet'in İlanı	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	78
II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN SONRA YAŞANAN GELİŞMELERİN	
ÇEK BASININA YANSIMALARI	78
3.1. II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Osmanlı Devleti'nin Toprak Kayıpları	79
3.1.1. Bosna-Hersek'in İlhakı	81

3.1.2. Bulgaristan'ın Bağımsızlığını İlan Etmesi	89
3.1.3. Girit ve Arnavutluk Meseleleri	100
3.2. II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Makedonya'daki Durum ve Sırlar.....	105
3.3. II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Osmanlı İç Meseleleri	114
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	123
31 MART OLAYI VE SONRASINDAKİ GELİŞMELERİN ÇEK.....	123
BASININA YANSIMALARI	123
4.1. 31 Mart Olayı	124
4.2. Osmanlı Heyeti'nin Çek Şehirlerini Ziyareti	141
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	149
KAYNAKÇA	156
EKLER.....	171

EKLER LİSTESİ

1. 25 Temmuz 1908 tarihli Čas Gazetesi'nden bir sayfa
2. 2 Kasım 1908 tarihli Čech Gazetesi'nden bir sayfa
3. 21 Ağustos 1908 tarihli Lidové Noviny Gazetesi'nden bir sayfa
4. 22 Nisan 1909 tarihli Moravská Orlice Gazetesi'nden bir sayfa
5. 29 Temmuz 1908 tarihli Národní Listy Gazetesi'nden bir sayfa
6. 6 Mart 1909 tarihli Plzeňský Obzor Gazetesi'nden bir sayfa
7. 11 Ekim 1908 tarihli Venkov Gazetesi'nden bir sayfa

GİRİŞ

İslam dünyası ile Hristiyan Batı dünyası arasındaki ilişkiler ve bunların birbirlerini algılama biçimleri, Osmanlıların tarih sahnesine çıkmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. 14. yüzyıla kadar İslam, Hristiyan Batı dünyası tarafından nispeten uzak bir tehlike olarak kabul edilmiştir. Ancak, bu yüzyılın sonuna gelindiğinde, Sırp'ların Osmanlılar karşısında ağır bir mağlubiyet yaşamasıyla birlikte Osmanlılar, Bosna ve Arnavutluk hariç Balkanlar'ın hâkimi olmuştur. 15. yüzyılda “Konstantinapol” yani İstanbul'un, sonradan “Fatih” unvanını alacak olan Osmanlı Sultanı II. Mehmet (1432-1481) tarafından fethedilmesi bu ilişkilerin zirve noktasına çıkmasına yol açmıştır. 1542'ye gelindiğinde Osmanlılar, İspanya'nın Emeviler tarafından fethedilmesinden bu yana ilk defa, Batı Avrupa'nın dış saldırılarla yok edilen ilk büyük krallığı olan Macaristan'ı işgal etmiş, Akdeniz'in güney kıyıları ile birlikte Almanya sınırına dayanmıştı. Bu dönemde Osmanlılar, Adriyatik Denizi'ne dayanmış, Macaristan yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. 16. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlılar, Avrupa'nın doğusunda hızla ilerlemiş ve Türk tehlikesi Avrupa'yı tehdit eder hale gelmiştir.¹ Osmanlıların bu hızlı ilerleyişi, doğal olarak, Avrupa'da korkuya neden olmuştur.²

1683 yılındaki İkinci Viyana Kuşatması, Osmanlılar için bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlıların hızlı ilerlemesi, bu kuşatmanın başarısız olmasıyla durmuş ve bu dönemde tedrici bir gerileme yaşayan Osmanlılar, artık Orta Çağ'da olduğu gibi Avrupa için bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Bu kuşatmanın başarısızlığı, Batılı devletlerin Osmanlı üzerindeki üstünlüklerini artırmalarına da zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, Osmanlıların Avrupa ile olan ilişkileri değişmiş ve Batı'nın askeri gücüne karşı savunma stratejileri geliştirilmeye başlanmıştır. 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin ilk büyük toprak kaybı yaşadığı antlaşma olup Osmanlı'nın Batı karşısındaki gerilemesinin bir sembolü haline gelmiştir.

Bu gelişmeler, Osmanlıların 18. yüzyılın sonlarından itibaren Batı ile ilişkilerindeki dönüşümün daha da belirginleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu

¹ Richard W. Southern, **Orta Çağ Avrupa'sında İslam Tasavvuru**, Halis Sünnetçi (Çev.), Kutadgu Yayınları, İstanbul 2022, s. 104.

² Southern, **Orta Çağ Avrupa'sında İslam Tasavvuru**, s. 87.

dönemde, Batı'nın ekonomik ve siyasi baskıları artmış ve Osmanlı'nın azalan gücü bu baskıları karşılayamaz hale gelmiştir. Osmanlı Devleti, Batı'nın ekonomik üstünlüğü ve diplomatik manevraları karşısında kendi varlığını sürdürme mücadelesi verirken, Batı devletleri ise Osmanlı Devleti'nin zayıflığından faydalanarak kendi çıkarlarını arttırmaya çalışmışlardır.

Bu dönemde, Batılı devletler Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmeye de başlamış, özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti'nin iç siyasi yapısını etkilemeye çalışmışlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısında, “Doğu Sorunu” (Eastern Question) olarak bilinen mesele, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunup korunamayacağı ve bu toprakların paylaşımı konularını içermekteydi. 1878 Berlin Antlaşması, “93 Harbi” olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanmış, Batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzlarını artırmalarını sağlamıştır. Berlin Antlaşması, Balkanlar'daki milliyetçi hareketlerin güçlenmesine ve bölgedeki Osmanlı kontrolünün zayıflamasına neden olmuştur.

Osmanlılar, dönemin büyük imparatorluklarının yaptığı gibi gerilemeyi Batılılaşma ve modernleşme çabalarıyla tersine çevirmeye çalışmıştır. Bu Batılılaşma hareketi çerçevesinde, “*Osmanlı Devleti'nde yönetim, eğitim ve hukuk alanlarında geniş çaplı reformlar 19. yüzyılın ortalarında yapılmış ve yüzyılın sonuna doğru bir anayasa hareketiyle doruğa ulaşmıştır.*”³

“Tanzimat” adı altında yeni bir reform girişimini temsil edilen mali ve sosyal sistemin modernleşmesi, Osmanlıları Batılı güçlerin desteğine daha bağımlı hale getirdi. Batılı devletlerin müdahalelerinden kaçınmak için, Sultan II. Abdülhamit Tanzimat politikasını tersine çevirdi ve geleneksel muhafazakâr stratejiye geri döndü. Osmanlı Devleti'nin göreceli zayıflığı daha da belirginleştğinde tüm Müslümanların halifesi olarak Sultan, Pan-İslam ideolojisini benimsedi. Bu kavramı kullanarak, daha fazla İslami özdeşleşme yönünde Müslümanların desteğini kazanabileceğini umuyordu.⁴

³ Binnaz Toprak, “Secularism and Islam: The Building of Modern Turkey [Laiklik ve İslam: Modern Türkiye'nin İnşası]”, **Macalester International**, 15(9), s. 29.

⁴ Nikki R. Kiddie, “Pan-Islam as Proto-Nationalism”, **The Journal of Modern History**, 41(1), s. 20.

Bu dönemde, Batılılaşmanın etkisiyle çeşitli fikri akımlar ve bunları savunan gruplar ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, adalet sistemindeki değişikliklerden esinlenerek anavatan (vatan) ve anayasal özgürlük (hürriyet) fikrini destekleyen ancak Osmanlı Devleti'ne sadakati her şeyden önemli tutan ve kendilerine “Yeni Osmanlılar” adını veren gruptur. Yüzyılın ikinci yarısında ise, eski düzeni savunan Osmanlılar ve modernleşmeyen Sultan Abdülaziz'in (1830-1876) karşısında çoğunlukla gazeteciler ve orta düzey bürokratlardan oluşan Genç Osmanlılar ortaya çıkmıştır.⁵ Genç Osmanlılar, 1876'da I. Meşrutiyet'in ilan edilmesine öncülük etmiştir.

Bu tarihi süreç içerisinde özellikle 20. yüzyılın başları ön plana çıkmaktadır. 20. yüzyılın başları, Osmanlı Devleti'nin son yılları ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik temellerinin atıldığı bir dönemdir. 19. yüzyılda ortaya çıkan liberal hareketler, Osmanlı'nın yüzyıllardır süren yapısını zorlamaya başlamış ve Osmanlı Devleti, iç siyasi çekişmeler ve dış baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde, esas olarak bürokratik ve askeri elitlerin üyelerinden oluşan ve liberal düşünceleri temsil eden bir grup olan Jön Türkler, Genç Osmanlılar'ın siyasi faaliyetlerini devam ettirmiş ve Osmanlı Devleti'nde radikal bir değişim dalgası başlatmıştır. Jön Türkler, Sultan II. Abdülhamit'in (1842-1918) merkeziyetçi otokratik yönetimine karşı daha demokratik ve liberal bir yönetim talebiyle anayasal monarşinin yeniden tesisi ve demokratik reformlar için mücadele etmiştir.

⁵ 19. yüzyıl Avrupası'nda “Genç İngiltere”, “Genç İrlanda”, “Genç Almanya” ve “Genç İtalya” gibi bir dizi siyasi grup ortaya çıkmıştı. Bu grupların her biri, ülkelerindeki politik duruma ve kültüre bağlı olarak diğerlerinden farklılaşıyordu. Bu fikirler, 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı topraklarında da yayılmaya başlamış, özellikle Avrupa'da eğitim görmüş, reformist ve yenilik taraftarı aydınlar arasında taraftar bulmuştur. Çoğunlukla Fransız düşünürlerin fikirlerinden ve anayasal ve parlamenter hükümet fikirlerini destekleyen Fransız devriminden esinlenen ve kendilerine “Yeni Osmanlılar” diyen bu grubun temsilcileri özellikle meşrutiyet talebinde bulunuyorlardı. Osmanlı siyasetinde zamanla güç ve etkinliklerini arttıran “Yeni Osmanlılar”, meşrutiyeti ilan ettirmeyi başarmış olmalarına rağmen, meşruti sistem 1878'de Sultan II. Abdülhamit tarafından rafa kaldırılmıştır. Buna karşın, Sultan II. Abdülhamit'e ve yönetimine meydan okuyan ve Yeni Osmanlılardan farklılaşan daha radikal bir grup genç aydın ve akademi eğitilmiş subay ortaya çıkmıştır. Padişahı 1908'de anayasayı yeniden ilan etmeye zorlayan bu grubu tanımlamak için “Jön Türkler” tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Örgütleri olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, sonraki on yıl boyunca Osmanlı siyasi hayatına egemen oldu. On dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarında bu grubun faaliyetleri birçok Avrupa ülkesinde yakından takip ediliyordu. 19. Yüzyıldaki Genç Hareketleri'nin Osmanlı'daki yansıması için bkz: Mehmet Ali Karaman, “Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018, 44(1), s. 62-79.

1890’larda kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) çatısı altında organize olan Jön Türk Hareketi’nin faaliyetleri ve girişimleriyle 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı, Osmanlı Devleti’nde önemli bir dönüm noktası olmuştur. II. Meşrutiyet, Osmanlı’da anayasal monarşiyi yeniden tesis etmiş ve Sultan II. Abdülhamit’in yetkilerini büyük ölçüde sınırlamıştır. Ancak Jön Türkler, Sultan II. Abdülhamit’in takip ettiği siyaseti desteklemek yerine, 1909’da Sultan’ı tahttan indirerek 1912’den 1918’e kadar Osmanlı siyasetine doğrudan hâkim olmuş ve 19. yüzyılın sonlarında dağılmasını durdurmak için birçok cephede savaşan, ancak Balkanlar ve Orta Doğu’daki topraklarının çoğunu kaybetmeye devam eden Osmanlı Devleti’ni Almanya’nın yanında I. Dünya Savaşı’na sokmuştur. Osmanlı Devleti’nin nihai çöküşü I. Dünya Savaşı’nın sonunda gerçekleşmiş ve savaştaki yenilgiye Batılı güçlerin Osmanlı topraklarını işgali eşlik etmiştir. İşgali sona erdiren milliyetçi mücadele neticesinde Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiştir.⁶

Osmanlı anayasasının yeniden yürürlüğe girmesi ve daha çoğulcu bir siyasi sistemin kurulması gibi Osmanlı tarihinde önemli siyasi, sosyal ve kültürel dönüşümlerin yaşandığı 20. yüzyıl başları, sadece Osmanlı Devleti’nin iç dinamiklerini değil uluslararası siyaseti de yeniden şekillendirmiştir. Batılı devletler, Osmanlı’daki bu gelişmeleri yakından takip etmiş ve kendi çıkarları doğrultusunda müdahalelerde bulunmuşlardır. Osmanlı ve Batılı devletler arasındaki ilişkiler, dönemin Avrupa ve dünya kamuoyunda sıkça konu olmuş ve yakından takip edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti’nde meydana gelen gelişmelerin basında nasıl sunulduğu, Avrupa kamuoyunda Osmanlı algısı konusunda önemli ipuçları vermektedir; zira tarihi gelişmelerin küresel olarak algılandığı ve yorumlandığı çeşitli mecralar arasında basın, bu dönemin tek kitle iletişim aracı olarak, bilginin yayılmasında, kamuoyunun şekillenmesinde ve diplomatik ilişkilerin etkilenmesinde kilit bir rol oynamıştır. Avrupa basınında Osmanlı Devleti ile ilgili anlatılara iyi birer örnek olarak, Sultan II. Abdülhamit’in politikaları, Jön Türklerin siyasi rekabeti ve II. Meşrutiyet’in ilanı geniş yer bulmuştur.

Osmanlı’daki olaylar, Büyük devletlerin ilgisinin yanı sıra, Osmanlı Devleti ile doğrudan ilişkisi ve Osmanlı üzerinde çıkarları olmayan toplumlar tarafından da ilgi görmüştür. Bu toplumlardan biri de bu dönemde Habsburg Monarşisi’nin bir

⁶ Toprak, “Secularism and Islam”, s. 29.

parçası olarak henüz bağımsız bir devlet statüsü kazanmamış olan Çek toplumu olmuştur.

Hristiyanlığın Katolik ve Protestan mezheplerini karşı karşıya getiren en önemli savaşlardan olan Otuz Yıl Savaşı'nda⁷ aldıkları yenilgiden sonra krallıklarını kaybeden ve Habsburg Monarşisi'nin hâkimiyetine giren Çekler, hiçbir zaman milli bilinçlerinden vazgeçmemiştir.⁸ Habsburg Monarşisi'nin bir parçası olarak yaşadıkları dönemde, Çek ulusal bilinci ve siyasi hareketleri, kimlik arayışı ve özgürlük mücadelesiyle şekillenmiştir. 18. yüzyılda "Ulusal Diriliř" adı altında başlayan ve Çeklerin milli bilincini güçlendirmeye yönelik bir çaba olarak ortaya çıkan kültürel ve sosyal hareket, Çek Pan-Slavistlerin de büyük payının olduğu 1848 yılında Avusturya Monarşisi'ni sarsan ihtilalle⁹ devam etmiştir. Çeklerin ilk siyasi partisi olan "Národní Strana (Ulusal Parti)" de bu yılda kurulmuştur.¹⁰ Ayrıca, bu dönemde siyasi medya unsuru olarak gazetecilik geleneği de oluşmaya başlamış ve 1861'de Ulusal Parti'nin girişimiyle "Národní Listy (Ulusal Gazete)" kurulmuştur. Modern Çek milli toplumunun ve toplumsal bilincinin şekillenmesinde Ulusal Parti ve resmi yayın organı işlevi gören Národní Listy Gazetesi'nin kritik rolü olduğunu söylemek mümkündür.

Ancak, kısa süre içinde Ulusal Parti içerisinde de ayrılıkçı eğilimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Avrupa'da ortaya çıkan ve hızla yayılan "Genç" hareketlerinden etkilenen, monarşinin mutlakiyet yapısını yüksek sesle eleştiren, daha radikal ve ulusal fikirleri savunan kanadın oluşmasıyla birlikte, Çek Ulusal Partisi 1863'te ikiye bölünmüştür. Bu bölünme, daha önceki homojen siyasi manzaranın yerini, farklı ideolojilere sahip ve çatışan fraksiyonların aldığı bir

⁷ Otuz Yıl Savaşları, 16. ve 17. yüzyılda ağırlıklı olarak Orta Avrupa'da dini, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların uzantısı olarak gelişen sorunlar çerçevesinde 1618'den 1648'e kadar geçen sürede gerçekleşen savaşlar dizisidir.

⁸ Aslında bu ilk dönemlerde milli bilinç henüz tam anlamıyla oluşmamıştır. Bu dönemin entelektüelleri, millet ve ulus tabirlerinden ziyade "Pan-Slavizm" görüşünü savunuyorlardı. Daha detaylı bilgi için bkz: Hans Kohn, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Agah Oktay Güner (Çev.), TDAV Yayınları, Ankara 1991, s. 25-45.

⁹ "1848 Devrimleri", 1848 yılında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ortaya çıkan ayaklanma, devrim ve özgürlük hareketleridir. Bu ayaklanmalar sırasında İtalya, Almanya, Fransa, Avusturya, Polonya, Romanya ve Macaristan büyük sarsıntılar geçirirken, dönemin diğer büyük güçleri olan Rusya, Osmanlı Devleti, Birleşik Krallık ve Hollanda Krallığı bu olaylardan nispeten etkilenmemişlerdir. Bu olaylar hakkında detaylı bilgi için bkz: Peter Jones, **The 1848 Revolutions [1848 Devrimleri]**, Routledge, London 1991.

¹⁰ Jiří Malíř, **Staročesi a mladočesi v Čechách, na Moravě a ve Slezsku [Bohemya, Moravya ve Silezya'da Eski ve Yeni Çekler]**, CERM, Brno 1998, s. 23.

döneme işaret etmiş ve daha çok Pan-Slavist anlamda milli değerler ile birlikte eski monarşi düzenine pasif direnç politikasını savunan Ulusal Parti ve daha aktif bir siyaset ve ulusal değerleri öne çıkaran yeni “Národní Strana Svobodomyslná (Ulusal Liberal Parti)” ortaya çıkmıştır.¹¹ Bu iki yeni partinin üyeleri, baştan beri Eski Çekler (Staročesi) ve Genç Çekler (Mladočesi) olarak biliniyordu. Zaman içerisinde Genç Çekler, Eski Çeklerin önüne geçip 19. yüzyılın sonunda Çeklerin siyasi öncüleri haline geldiler. Ancak, liberal Genç Çekler arasında ortaya çıkan fikir ayrılıklarından dolayı bazı liberaller Ulusal Liberal Partisi’nden ayrılınca, yeni liberal siyasi partiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Oluşan bu siyasi atmosferde Eski Çekler marjinal bir parti olarak geri planda kalmıştır.

Bu dönemde, aynı zamanda partilerin resmi yayın kuruluşları olarak basın ve yayın kuruluşları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, 19. yüzyılın sonundan itibaren Çek toplumu için önemli bir rol oynayan Çek gazeteleri kurulmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, Çek siyaseti, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Çek halkının Çek topraklarındaki pozisyonu, henüz bağımsız bir devlet statüsü kazanamamış olmalarına rağmen, 19. yüzyılın sonlarında ve özellikle 20. yüzyılın başlarında Çek topraklarının ekonomik olarak monarşinin genelinden daha hızlı bir gelişim göstermesiyle istikrarlı bir şekilde güçleniyordu. Prag, bir taşra şehrinden Avrupa metropolüne dönüşmüş ve Çekler, bu ekonomik gelişmenin sağladığı avantajlardan dolayı özellikle Orta Avrupa’nın geleceği açısından önemli bir konuma gelmeye başlamıştı. Prag gibi önemli Çek şehirleri, ekonomik açıdan hızla gelişirken, hâlâ yasal olarak eşit olmayan bir statüde tutulan Çek halkı siyasi açıdan eşitlik ve özgürlük arayışındaydı. Özetle, Alman etkisi ve Avusturya-Macaristan’ın merkezi yönetimi altında Çeklerin, kendi kimliklerini koruma mücadelesiyle dengede kalma çabası, siyasi olarak ön plana çıkmıştır.

I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle, savaş öncesi dönemde ortaya çıkan monarşi karşıtı düşünceler, Çek direnişine dönüştü ve Çek siyasi hareketi bağımsızlık için daha aktif bir şekilde mücadele etmeye yöneldi. Avusturya-Macaristan’ın I. Dünya Savaşı’ndan mağlup ayrılmasıyla Çeklerin bu faaliyetleri Batılı devletlerin

¹¹ Jakub Končelík, Pavel Večeřa ve Petr Orság, **Dějiny Českých médií 20. století [20. Yüzyılda Çek Medya Tarihi]**, PORTÁL sro, Prag 2010, s. 20.

desteğiyle Çekoslovakya'nın¹² kurulması ile sonlandı. Savaş öncesi dönemde, Çek basını oldukça çeşitliydi ve Çek gazeteleri, siyasi partilerin görüşlerini yansıtmak ve toplumu bilgilendirmek için önemli bir araç haline gelmişti. Národní Listy ve Venkov gibi gazeteler, Çek ulusunun çıkarlarını savunmak ve dış politika konularında etkili bir ses olmak için çaba harcamıştır.

Bu çalışmanın odaklandığı 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Çekler Avusturya-Macaristan'ın bir parçası olmalarına rağmen, siyasi hedeflerinden dolayı Çek siyaseti farklı yönde gelişiyor ve bu fark aynı zamanda dış politika ile ilgili görüşlere de yansiyordu. I. Dünya Savaşı'ndan önce Çek siyasetinde üç ana düşünce akımının varlığından söz etmek mümkündür. Özellikle Çek Liberal Partisi (Genç Çekler) ve kısmen de nasyonal-sosyalistler, siyasetlerinde Rusya yanlısı fikirleri savunuyor, Pan-Slavist retoriği kullanarak Alman etkisine karşı bir güç oluşturmayı hedefliyordu.¹³ Diğer akım ise Batı Avrupa ülkelerine ve özellikle İngiltere'ye yöneliyordu. Üçüncü görüşü Katolikler ve "Ziraatçılar" olarak bilinen "Česká Strana Agrární (Çek Ziraatçılık Partisi)" üyeleri temsil etmekteydi ve bu görüş, Üçlü İttifak Antlaşması'na¹⁴ dayanarak Alman yanlısı fikirleri savunuyordu.¹⁵ Doğal olarak, Çek gazetelerinde dış politika ile ilgili yayımlanan haberler ve özellikle yorum ve analizlerin bu farklı dış siyaset yönelimlerinden etkilendiğini söylemek mümkündür.

Çek basını, bu dönemde yükselen milliyetçilik ve uluslararası ilişkilere artan ilginin ortasında, dünyanın dört bir yanından gelen haber ve fikirlerin yayılması için bir platform görevi görmüştür. Buna, Osmanlı Devleti gibi jeopolitik önemi olan ve Çek okuyucuların ilgisini çeken uzak bölgelerde meydana gelen olayların haberleştirilmesi de dâhildi. Dolayısıyla, Çek gazeteleri de bu dönemde Osmanlı'da yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmayarak büyük ilgi göstermiş ve yakından takip

¹² Macar etkisinden kurtulmak isteyen Slovak milleti, dil ve coğrafi olarak kendisine en yakın olan Çek milletiyle bağımlı kendi bağımsızlığının çözümü olarak görmüştür. Aynı zamanda kendi devletlerinin bu şekilde Orta Avrupa'da kurulması her iki halk için de jeopolitik açıdan avantajlar sağlıyordu.

¹³ Çek Pan-Slavizmi, Rusya Pan-Slavik hedeflerinden farklıydı. Rusya, Pan-Slavizmi'nin altında yayılma siyasetine hizmet eden propagandanın yattığını söylemek mümkündür. Çek Panslavizm'inin motivasyonu farklıydı ve daha çok Slavistik (Slav Çalışmaları) bilimine dayanıyordu.

¹⁴ 1882 yılında Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya arasında imzalanan ve I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden askeri bir ittifaktır.

¹⁵ Alena Křivánková, "Přehled Dějin České Žurnalistiky [Çek Gazeteciliği Tarihine Genel Bakış]", (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Univerzita Karlova Žurnalistiky Fak., Praha 1979, s. 61.

etmiştir. Yapılan taramalar, II. Meşrutiyet'e kadar olan dönemde Osmanlı ile ilgili haberlerin sınırlı olduğunu, ancak II. Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında bu haberlerin sayısında belirgin bir artış olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶ Çek gazetelerinde, özellikle Jön Türkler'in faaliyetleri, Sultan Abdülhamit'in politikaları ve Osmanlı'daki reform süreçleri geniş yer bulmuştur. Bu ilgi, Batılı devletlerin Osmanlı'daki siyasi değişimlere olan ilgi ve merakını ve bu değişimlerin Avrupa'daki yankılarını göstermektedir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde meydana gelen gelişmeler, ulusal ve uluslararası birçok inceleme ve çalışmaya konu olmuştur. Ancak, tarih çalışmaları açısından önemli bir veri kaynağı olan basının rolüne rağmen, bu konudaki literatür incelendiğinde, dönemin olaylarının uluslararası basına yansımaları ile ilgili sınırlı sayıda çalışma yapıldığı, var olan çalışmaların çoğunun da dönemin Büyük devletlerinin basını üzerine yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.¹⁷

Bu çalışma, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılından Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirildiği 31 Mart Olayı ve sonrasındaki gelişmeleri merkeze alarak 20. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi gelişmelerin Çek basınına nasıl yansıdığına odaklanmaktadır. Ancak, çalışmanın amacı bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan tüm olay ve gelişmelerin Çek basınında yansımalarını aktarmak değildir. Nitekim bazı olay ve gelişmelerin, Osmanlı Devleti açısından önemli olmalarına rağmen, Çek basınında yansımaları anlaşılmaktadır. Bu kabulden hareketle, bu çalışmanın asıl amacı ve ortaya çıkarmaya çalıştığı, bu tarih diliminde Çek basını ve kamuoyu açısından hangi olaylara önem verildiği ve nasıl algılandığını ortaya koymaktır. II. Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında Çek gazetelerinde yer alan haberler, Osmanlı'daki siyasi değişimlerin Çek basınında nasıl ele alındığını göstermektedir. Çek gazetelerinde, II. Meşrutiyet'e kadar olan dönemde sınırlı sayıda haber yer alırken, II. Meşrutiyet'in ilanı ve Sultan II.

¹⁶ Bu dönemde Çek gazete veritabanında “*Turecko* (Türkiye)” anahtar kelimesiyle yapılan taramada, bu kelimenin Çek gazetelerinde önceki döneme kıyasla üç kat fazla sayıda geçtiği görülmektedir. Venkov Gazetesi'nde Temmuz 1908'den Aralık 1909'a kadar sadece Jön Türklerle ilgili yaklaşık 100 haber bulunmaktadır. Národní Listy Gazetesi'nde aynı zaman aralığı içerisinde 130'dan fazla haber yayımlanmıştır. Bu veri, yukarıda söz edilen artışı kanıtlar niteliktedir.

¹⁷ Bu konuda birkaç çalışmaya örnek olarak bkz: Mehmet Kıbıl, “1908 Jön Türk Devrimi'nin İngiliz Basınına Yansımaları”, *History Studies*, 15(4), s. 703-721; Cemal Güven, “II. Meşrutiyet'in İlanının Amerikan Basınına Yansıması” *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, s. 37-49.

Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle birlikte bu haberlerin sayısında belirgin bir artış görülmektedir.

Bu çerçevede bu çalışma, aşağıdaki araştırma sorularından hareketle gerçekleştirilmiştir:

1. 20. yüzyıl başlarında Çek basınında Osmanlı Devleti hakkında ne tür haberler yer almıştır?
2. Çek gazetelerinde yer alan haber ve yazılarda en çok hangi hususlar ve olaylar öne plana çıkmış ve ilgi görmüştür?
3. Çek basınında yer alan bu olaylar Çek basını tarafından nasıl yorumlanmıştır?

Çek basını, I. Dünya Savaşı öncesinde bir dizi gazete tarafından temsil ediliyordu; bunlar arasında büyük ulusal gazetelerin yanı sıra birçok bölgesel gazete de bulunuyordu. Bölgesel gazeteler, genellikle yerel haberlere ve iç siyasete odaklanırken, uluslararası gelişmelerle ilgili haberleri büyük gazetelerden veya haber ajanslarından alıyorlardı. Dolayısıyla, bu bölgesel gazeteler, Osmanlı Devleti'ndeki olay ve gelişmeler açısından büyük önem taşımamaktadır. Ancak, büyük gazetelerde özellikle 1908-1909 döneminde Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmelerle ilgili birçok haber, yorum ve analiz bulunmaktadır. Bu yazılar, ajanslardan alınmış haberlerin yanı sıra, olay yerine gönderilen muhabirler tarafından yazılan orijinal metinler, röportajlar ve yorumları da içermektedir. Bu nedenle, büyük gazetelerde çıkan bu haberlerin orijinalliği bu çalışma açısından önem taşımaktadır. Gazeteler, genellikle siyasi partilerin medya organı olarak hizmet ettiğinden, incelenen haberler değerlendirilirken, çalışmada kullanılan gazetelerin temsil ettikleri siyasi perspektiften bakmak, haberlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu çalışmada, öncelikle ve yoğun olarak aşağıda bilgileri verilen dönemin büyük Çek gazetelerinden yararlanılmıştır.

Národní Listy Gazetesi, 1861’de, Milli Parti’nin basın organı olarak Julius Grégr¹⁸ tarafından kurulmuştur.¹⁹ Milli Parti’nin bölünmesinden sonra ise Genç Çekler’in partisi olan Milli Liberal Parti’nin kontrolüne geçen bu gazete, uzun yıllar boyunca Genç Çekler’in programını temsil etmiş ve Viyana Hükümeti karşıtı demokratik ve milli değerleri savunmuştur. Julius Gregr, gazetenin hem ekonomik hem karar verme bağımsızlığını özenle koruyordu. Çeşitli bölümlerden ve geniş haberlerden oluşan bu gazete, Çek kültürel hayatının önde gelen isimleriyle iş birliği içindeydi.²⁰ Gazetede, Avusturya-Macaristan iç siyasetinin yanı sıra uluslararası gelişmelerle ilgili de kapsamlı haberler yayımlanıyordu. Bu haberlere öncelikle partinin özerklik hedefleri ve Avusturya’nın dış siyasetini aktif olarak etkileme çabaları yansıyor.²¹ Gazetede ayrıca, uluslararası gelişmelerle ilgili çoğu zaman yabancı gazetelerden haberler seçilerek Çek okurlara aktarılıyordu. Národní Listy Gazetesi, 1941’e kadar çıkmaya devam etmiştir.

Venkov Gazetesi ise Genç Çekler’in partisi olan Çek Liberal Partisi’nden ayrıldıktan sonra Ziraatçılar’ın önde gelen isimlerinden biri olan Antonín Švehla²² tarafından kurulmuştur. İlk sayısı 29 Mart 1906 tarihinde Karel Jonáš baş editörlüğünde çıkan gazete, İmparatorluk Konseyi’nden düzenli haberleri ve geniş yorumları okurlarına sunuyordu. 1907 seçimlerinden sonra Ziraatçılar’ın siyasi pozisyonunun güçlenmesiyle Venkov Gazetesi, Çek basınında daha güçlü bir konuma gelmiştir.²³ Venkov Gazetesi’nde çıkan yazılar çoğu zaman farklı gazetelerden alınan haberlerden ziyade, daha geniş görüş ve analizler içeren yazılardan oluşmaktaydı. Ayrıca, dış politika konularındaki gelişmeleri de yakından takip eden ve yurtdışında görevlendirilen muhabirleri aracılığıyla, bu gazetede orijinal röportajlar da yayımlanmaktaydı.

¹⁸ Julius Grégr (1831-1896): Çek siyasetçi, 1860 yıllarında Çek Milli Partisi ile birlikte Národní Noviny Gazetesi’ni kurmuştur. 1871-1881 yıllarında İmparatorluk konseyinde Genç Çekler’in milletvekili olarak bulunmuştur.

¹⁹ Milena Beránková, **Dějiny Československé Žurnalistiky [Çekoslovak Gazetecilik Tarihi]**, Novinář, Praha 1981, s. 150.

²⁰ Pavel Marek, **Přehled Politického Stranictví Na Území Českých Zemí A Československa V letech 1861-1998 [1861-1998 Yılları Arasında Çek Topraklarında Ve Çekoslovakya’da Siyasi Partizanlığa Genel Bir Bakış]**, Gloria, Rosice u Brna 2000, s. 55.

²¹ Beránková, **Dějiny Československé Žurnalistiky**, s. 211.

²² Antonín Švehla (1873-1933): Çek siyasetçi, Çek Tarım Partisi’nin önemli bir üyesi olup 1909-1933 yılları arasında bu partinin başkanlığını yapmıştır. Bağımsız Çekoslovakya Devleti’nin 1918-1920 yıllarında İç İşleri Bakanı ve 1922-26 ve 1926-1929 yıllarında ise Başbakanı olarak görev yapmıştır.

²³ Beránková, **Dějiny Československé Žurnalistiky**, s. 210-211.

Čas Gazetesi, 1886’da çıkmaya başlamıştır. Gazete, Národní Listy Gazetesi’nin kurucusu Julius Gregor ile fikir ayrılığı yaşayan Jan Herben²⁴ tarafından kurulmuştur. Çekoslovakya’nın kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olan Tomáš Garrigue Masaryk sayesinde, Čas Gazetesi kısa süre içerisinde Çek Halk Partisi’nin (Česká Strana Lidová) basın organı haline gelmiştir.²⁵ Partinin savunduğu anti-semitizm ve Katolizm karşıtı fikirler ve Genç Çekler’in siyasetinin ağır eleştirileri bu gazetede çıkan yazılara yansıyor. Başlangıçta iki haftada bir çıkan gazete 1901-1915 yılları arasında günlük olarak çıkmıştır. Aynı zamanda, Çek yazar, şair ve ünlü gazetecilerin yazılarına da gazetede yer veriliyordu. Masaryk etrafında toplanan siyasetçilerin faaliyetlerinin Avusturya polisinin dikkatini çekmesiyle gazete, savaş döneminde kapandı.²⁶ Ancak savaştan sonra 1921-1935 yılları arasında yeniden çıkmaya başlamıştır.

Čech Gazetesi, Eski Çekler’in partisinin Katolik kanadı tarafından 1871’de kurulmuştur.²⁷ Milli Katolik Partisi kurulduktan sonra Čech Gazetesi bu partinin basın organı haline gelmiştir. Partisi gibi gazete, konservatif Avusturya yanlısı görüşleri savunuyordu. Gazete, 1937 yılına kadar çıkmaya devam etmiştir.²⁸

Bu gazeteler, Çek Cumhuriyeti Milli Kütüphanesi (Národní knihovna České republiky - <https://www.nkp.cz/>)’nin²⁹ dijital arşivleri üzerinden incelenmiş ve Sultan II. Abdülhamit’in saltanat dönemini kapsayan 1876-1909 yılları tarih aralığı olarak belirlenmiştir. Bu araştırma sürecinde, “Türk, Jön Türk, Abdülhamit, Osmanlı” gibi anahtar kelimeler kullanılarak haberler taranmıştır. Bu kelimelerin geçtiği haberler incelenmiş, olduğu gibi uluslararası haber ajanslarından alınan haberler çıkarılmış, Çek perspektifini, yaklaşımını ve orijinallliğini taşıyan haber,

²⁴ Jan Herben (1857-1936): Çek gazeteci, tarihçi ve siyasetçi. 1918-1925 yılları arasında yeni kurulan Çekoslovak Parlamentosu’nda milletvekili olarak yer almıştır.

²⁵ Vratislav Preclík, “Profesor Masaryk, převzetí Času realisty a jednání se staročechy [Profesör Masaryk, Čas’ın gerçekçi bir şekilde ele geçirilmesi ve Eski Bohemya ile müzakereler]”, Čas, 137, s. 12-21.

²⁶ Jan Hálek ve Boris Moskovič, **Fenomén Maffie: Český (domácí) protirakouský odboj v proměnách 20. století [Mafya olgusu – 20. yüzyıldaki değişimlerde Çek (iç) Avusturya karşıtı direniş]**, Nakladatelství Academia, Praha 2020, s. 70.

²⁷ Milena Beránková, Alena Křivánková ve Fraňo Ruttkay, **Dějiny Československé žurnalistiky [Çekoslovak Gazetecilik Tarihi]**, Novinář, Praha 1988, s. 169.

²⁸ Antonín Blabolil, **Bibliografie českých katolických novin a časopisů vycházejících v Čechách v letech 1800 až 1918 [1800-1918 yılları arasında Bohemya’da yayınlanan Çek Katolik Gazete ve Dergilerinin Bibliyografyası]**, Sekretariát ÚV ČSL, Praha 1970, s. 40.

²⁹ Kütüphanenin dijital arşivine <https://kramerius5.nkp.cz/> adresinden ulaşılabilir.

değerlendirme yazıları, köşe yazıları ve analizler çalışmaya dâhil edilmiştir. Gereken yerlerde tenkid usulü kullanılmış, algı içeren yazılarda ise, bu algıyı gösteren dili de aktarmak için olduğu gibi çeviri yapılarak çalışmada alıntı yapılarak kullanılmış, haberler yorumlanırken toplumun yapısından kaynaklanan gerekçelerle beraber değerlendirilmiştir. Ancak bu dönemde Çek gazetelerinde çıkan özellikle yorum, değerlendirme ve analiz yazılarını kaleme alan yazarlar, Avusturya Hükümeti tarafından uygulanan sansür ve yaptırımlardan dolayı gerçek isimlerini kullanmaktan kaçınmış, yazılarını yazar ismi belirtmeden yayımlamayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla, çalışmada bu yazılardan alıntı yapılırken herhangi bir yazar ismi kullanılamamıştır.

Toplam dört bölümden oluşan bu çalışmanın “20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti: II. Meşrutiyet’in İlanına Giden Süreç” başlıklı ilk bölümü Yakın Çağ Osmanlı tarihindeki önemli olayları ve Osmanlı-Batı ilişkilerini özetlemektedir. Bu bölümde özellikle Osmanlıların başarısız Viyana Kuşatması sonrasındaki gerilemesi ve akabinde modernleşme çabalarıyla kendini gösteren Batılılaşma hareketlerine vurgu yapılmakta ve Sultan II. Abdülhamit ve Jön Türk mücadelesinde yaşananlar kısaca anlatılmaktadır. Çalışmanın sonraki üç bölümü, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti’nde yaşanan gelişmelerin Çek basınında yansımalarını konu edinmektedir. “II. Meşrutiyet’in Çek Basınına Yansımaları” başlıklı ikinci bölümde Çek basınında bu dönem Osmanlı siyasi aktörleri ve Sultan II. Abdülhamit-Jön Türk mücadelesi incelenmekte, “II. Meşrutiyet’in İlanından Sonra Yaşanan Gelişmelerin Çek Basınına Yansımaları” başlıklı üçüncü bölümde Osmanlı Devleti’nin II. Meşrutiyet’in ilanından sonra yaşadığı toprak kayıpları ve buna tepkilerin Çek basınında yansımaları ele alınmaktadır. Çalışmanın “31 Mart Olayı ve Sonrasındaki Gelişmelerin Çek Basınına Yansımaları” başlıklı son bölümü ise 31 Mart Olayı ile Sultan II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesi sonrası yaşanan gelişmeler ve Jön Türk yönetimi altındaki Osmanlılarla ilgili değişen algılara odaklanmaktadır.

Bu dönem olaylarının Çek basınında nasıl tasvir edildiği ve yorumlandığının araştırılması hem akademik hem de tarihsel bir öneme sahiptir. Bu çalışma öncelikle Osmanlı tarihindeki dönüştürücü bir dönemin dışarıdan nasıl bir bakış açısıyla algılandığına ve tasvir edildiğine ışık tutmaktadır. İkinci olarak, basının kamusal söylemi ile birlikte uzak kültür ve toplumlara dair algıları şekillendirmedeki rolünün

anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Üçüncü olarak, Avrupa ve Osmanlı tarihlerinin birbirine bağlılığına ilişkin giderek büyüyen literatüre katkıda bulunarak, bir bölgedeki olayların sınırlar ötesinde nasıl yankılandığını vurgulamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ: II. MEŞRUTİYET'İN İLANINA GİDEN SÜREÇ

1.1. 1908 ve Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Durumu

Osmanlı Devleti'nin durumu ve dönemin Avrupalı güçleriyle ilişkileri, 1774'te biten Osmanlı-Rus Savaşı'ndan 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına kadar hem Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki hem de Osmanlı Devleti ile ilişkileri açısından önemli bir sorun olmuştur. Rus Çarı I. Nikolay'ın (1796-1855) 1853'te Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çıkan ve 1856 yılına kadar devam eden Kırım Savaşı'nın başında “Boğaz’ın Hasta Adamı” olarak adlandırdığı Osmanlı Devleti, 18. ve 19. yüzyıllarda siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan kademeli bir gerileme dönemine girmiş, bu da devletin varlığını sürdürmesi ve Büyük Güçler karşısındaki konumunu gündeme getirmiştir. Dönemin Büyük Güçleri, “Doğu Sorunu”³⁰ olarak adlandırılan bir dizi uluslararası kriz karşısında siyasi ve ekonomik çıkarlarını dikkatle dengelemeye çalışıyorlardı. 19. yüzyıl boyunca, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü uzun süre korumaya çalışan İngiltere ve diğer yandan Boğazları ele geçirme ve böylece Karadeniz üzerinde mutlak kontrol sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti'nin özellikle Avrupa kıtasındaki topraklarını kademeli olarak işgal eden Rusya bu mücadelenin en önemli tarafları haline geldiler.³¹

Doğu Sorununun gelişimi açısından 19. yüzyılın son çeyreği önemli değişikliklere sahne olmuştur. Osmanlı Devleti ilk olarak 1875 yılında mali olarak iflas tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Devletin içinde bulunduğu kötü ekonomik durum daha sonra Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da ayaklanmalara yol açmış, Bosna-Hersek'teki isyan, Sırbistan ve Karadağ tarafından askeri olarak da desteklenmişti. Sultan Abdülaziz'in (1830-1876) tahttan indirilmesi ve ölümü ile V. Murad (1840-1904)'ın 93 gün süren saltanatının ardından, Osmanlı tahtına geçen yeni Sultan II.

³⁰ 19. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetinde olan ve Avrupa'yı tehdit eden Balkanlar'daki sorunlar için, İngilizler başta olmak üzere dönemin Batılı devletleri tarafından genel olarak “Doğu Sorunu (Eastern Question)” terimi kullanılıyordu.

³¹ David Fromkin, *A Peace to End All Peace [Barışa Son Veren Barış]*, New York University Press, New York 2006, s. 28.

Abdülhamit 23 Aralık 1876'da meşrutiyeti ilan etti. Meşrutiyetin ilan edilmesi, Osmanlı Devleti tarafından yabancı devletlere verilen imtiyazların ve devletin kaderinin İngilizlerin kışkırtmasıyla meşrutiyetin ilanından önce İstanbul'da toplanan Tersane Konferansı ile belirlenmesini önlemek amacını taşıyordu. Ancak, bu hamlesine rağmen Sultan II. Abdülhamit, birkaç ay sonra Rusya ile patlak veren savaşı engelleyemedi. Savaş sonucunda Osmanlı ordusunun mağlup olması neticesinde 31 Ocak 1878'de Edirne'de "Edirne Mütarekesi" ve barış antlaşmasına esas olacak sulh mazbatası imzalandı. Meclis tarafından eleştirilen Sultan II. Abdülhamit, 14 Şubat 1878'de meclisi feshederek ve anayasayı askıya alarak bu eleştirilere karşılık verdi. Ardından 3 Mart'ta Rusya ile "Ayastefanos (San Stefano) Antlaşması" imzalandı.³²

Buna karşılık İngiltere, Rusya'nın kazandığı topraklara, tazminatlara ve Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığının tanınmasına ek olarak Büyük Bulgaristan'ın kurulmasına da dayanan ve nihayetinde Rus Çarı'nın zaferi olarak kabul edilebilecek anlaşmaya karşı çıktı. Londra Hükümeti, anlaşmanın taraflarını Karadeniz'e kendi donanmasını göndermekle tehdit ediyor, aynı zamanda da Viyana'nın diplomatik desteğine de güveniyordu. İki taraf, İngilizlerin koruma sözü karşılığında 4 Haziran 1878'de Kıbrıs'ın kendilerine bırakıldığı bir anlaşma ile sonuçlanan müzakereler yürüttü. Ancak, olası bir savaş tehdidi, Berlin Kongresi³³ sırasında Almanya'nın arabuluculuğu sayesinde nihayet ortadan kalkabildi. Antlaşmanın 13 Temmuz 1878'de imzalanmasıyla Batılı devletler açısından "Büyük Doğu Sorunu" sona ermiş oldu. Böylece, Rusya geri adım atmış ve Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarını değiştirmek zorunda kalmıştır.

Antlaşmanın değişen maddelerine göre, Büyük Bulgaristan yerine Hristiyan bir valinin yönetiminde özerk bir Bulgaristan Prenslığı ve Doğu Rumeli kurulurken, bölgenin geri kalanı Osmanlı Devleti'ne iade edildi. Ancak Osmanlı Devleti,

³² Thomas Erskine Holland, **The European Concert in the Eastern Question: A Collection of Treaties and Other Public Acts [Doğu Sorununda Avrupa Uyumu: Antlaşmalar ve Diğer Kamu Eylemlerinden Oluşan Bir Koleksiyon]**, Clarendon Press, Oxford 1885, s. 335-348.

³³ Berlin Kongresi (13 Haziran-13 Temmuz 1878), dönemin Avrupa'daki büyük devletleri olan Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Almanya ile Osmanlı Devleti ve dört Balkan devletin (Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ) temsilcilerinin bir araya geldiği bir toplantıdır. Kongre, 93 Harbi sonrası Balkanlar'daki devletlerin topraklarını belirlemeyi amaçlayan ve Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın yerini alan Berlin Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgalini ve Yeni Pazar (Novi Pazar) sancağının stratejik bölgesine Avusturya birliklerinin konuşlandırılmasını kabul etmek zorunda kaldı. Ayrıca Ardahan, Kars ve Batum bölgeleri de Rusya'ya bırakıldı ve Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığı teyit edildi. İlerleyen yıllarda, Yunanistan'a verilen sınır düzenlemeleri ve İtalya'ya ödenecek tazminat vaatleri başka sorunlara yol açacaktı. Osmanlı Devleti'nin Kongre yoluyla tazminat ödemekten kurtulma umudu da gerçekleşmedi.³⁴

Berlin Antlaşması'nın imzalanması ve Sultan II. Abdülhamit'in mutlakiyetçi hükümetinin kurulmasıyla Osmanlı Devleti'nin durumu bir süreliğine istikrara kavuştu. Ancak, kısa süre sonra Sultan daha fazla kaybı kabul etmek zorunda kaldı. Önce 1880'de Karadağ'la, bir yıl sonra da Yunanistan'la sınırlar düzeltildi. Aynı yıl Fransa, Berlin Kongresi sırasında kendilerine söz verildiğini gerekçe göstererek Tunus'u işgal etti. Mısır'ın İngilizler tarafından işgali büyük bir itibar kaybına yol açtı, zira Kavalalı Mehmet Ali Paşa (1769-1849) döneminden beri Mısır'daki Osmanlı kontrolü oldukça zayıflamıştı. Ancak, Ahmet Urâbî Paşa'nın (1841-1911) 1882'deki ayaklanmasının ardından gerçekleşen işgal, Osmanlıların geleneksel bir müttefiki olan İngilizler tarafından gerçekleştirildiği için daha da acı vericiydi. Bu işgal, William Ewart Gladstone'un (1809-1898) 1880'de göreve gelmesinin ardından, Londra'nın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik tarihi politikasından vazgeçtiğini gösteriyordu.³⁵ Mısır'da Sultan'ın egemenliği devam etse de doğrudan Osmanlı idaresinin yeniden tesis edilmesine yönelik talepler dikkate alınmadı. İngiliz işgali, aynı zamanda Büyük Güçlerin tecavüzüne karşı başarısız direnişin bir ülkeyi nereye kadar götürebileceğine dair bir uyarı niteliğindeydi. Bulgaristan, 1885 yılında Doğu Rumeli bölgesini ilhak ederek Berlin Anlaşması'nın şartlarını ihlal etti.³⁶

Bu süreçte, toprak kayıplarının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin kalıcı gerilemesinin ana belirtilerinden biri de Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti üzerindeki

³⁴ Alan Palmer, **The Decline and Fall of the Ottoman Empire [Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerilemesi ve Yıkılması]**, M. Evans and Company, Inc., New York 1992, s. 164.

³⁵ Fromkin, **A Peace to End All Peace**, s. 30; Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, "Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808–1975", **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey** ["Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Tarihi", **Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu 1808-1975**], Cambridge University Press, Cambridge 1977, Cilt II, s. 194-196.

³⁶ Shaw ve Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, c. II, s. 194-196.

ekonomik nüfuzlarıydı. Ülke, kapitülasyonların, yani Sultan'ın müttefiklerine tanıdığı ve her yeni hükümdar geldiğinde yenilenen imtiyazların varlığı nedeniyle çok dezavantajlı bir konuma düştü. Osmanlıların bakış açısına göre kapitülasyonlar Sultan'ın iyi niyetinin bir göstergesiydi ve bu nedenle bu imtiyazlar herhangi bir zamanda iptal edilebilirdi; ancak, bu imtiyazlar 18. yüzyıla kadar herhangi bir sorun oluşturmada devam ettiler. Öte yandan Batılı güçler, kapitülasyonları Osmanlıların tek taraflı olarak feshetme hakkına sahip olmadığı ikili anlaşmalar olarak kabul ediyorlardı. 1809'da İngiltere, 1675 tarihli karşılıklı kapitülasyonu³⁷ onaylayan ve gümrük tarifelerini sadece %3 olarak belirleyen bir antlaşma imzalamayı başardı. Kapitülasyonlar sayesinde Osmanlı pazarı, yerli üretimin ciddi bir şekilde rekabet edemeyeceği yabancı mallara açıldı. "Safer Kanunu" olarak bilinen 7 Sefer 1284 (16 Haziran 1868) tarihli "Tebaayı Ecnebiyenin Emlake Mutasarrıf Olmaları Hakkındaki Kanun"la yabancıların Hicaz vilayeti hariç Osmanlı topraklarında gayrimenkul sahibi olmalarına izin verilmiş;³⁸ bu durum, Avrupalı Büyük Güçlerin, Osmanlı Devleti'nin Müslüman nüfusunun o tarihe kadar hâkimiyetini koruduğu son alana da nüfuz etmesi anlamına geliyordu.³⁹

Sultan II. Abdülhamit kapitülasyonlardan kaynaklanan sorunların farkındaydı; aynı zamanda, değişikliğin tüm taraf ülkelerce kabul edilmesi gerekeceğinden, iptal edilmelerinin kısa vadede gerçekçi olmadığına da farkındaydı. Seleflerinin aksine, en azından devletin içinde bulunduğu mali durumu çözmeye çalışıyordu. Daha 1879'da Galata bankerleri arasından bir danışma kurulu oluşturdu ve bir dizi tasarruf önlemi aldı. Bununla birlikte, borçların ödenememesi nedeniyle, 20 Aralık 1881 (28 Muharrem 1299)'de Osmanlı borçlarının yeniden yapılandırılmasını, sayılmasını ve Osmanlı Devleti'nin yedi ana alacaklısının temsil edildiği Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasını sağlayan "Muharrem

³⁷ Osmanlı Padişahı tarafından İngilizlere tanınan ve o vakte kadar yaklaşık 10 defa üzerinde düzenlemeler, eklemeler ve çıkarmalar yapılan kapitülasyon haklarına nihai bir şekil verilerek 1675 yılında İngiliz Levant Kumpanyası yetkililerinin talepleri doğrultusunda yeni bir ahitname tanzim edilmiştir. Bu ahitname, 1838 yılına kadar da geçerliliğini muhafaza etmiştir. 1675 yılına kadar Osmanlı-İngiliz ticari ilişkileri için detaylı bilgi için bkz: Tuğrul Arık, "Osmanlı-İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcının Arka Planı ve 1675 Senesine Kadarki Seyri", *Öneri Dergisi*, 12(45), s. 147.

³⁸ Sezen Üçüncü, "Yabancı Uyruklu Gerçek Kişilerin Satın Alma Yolu ile Türkiye'de Taşınmaz Mülkiyeti Edinimi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 40.

³⁹ Feroz Ahmad, "Ottoman Perceptions of the Capitulations 1800-1914 [Osmanlıların Kapitülasyon Anlayışları 1800-1914]," *Journal of Islamic Studies*, 11(1), s. 4-6.

Nizamnamesi (Kararnamesi)’ni çıkarmak zorunda kaldı. Düyun-u Umumiye İdaresi, içki, tütün ve balıkçılık vergileri gibi belirli ücretleri toplama hakkını elde etti ve ayrıca tuz ve tütün tekeli üzerinde kontrol sahibi oldu.⁴⁰ Tasarruflardan belki de en çok etkilenen, Sultan Abdülaziz döneminde inşa edilen aşırı büyümüş Osmanlı donanması oldu. Donanma, kredilerle finanse edilmeye devam etti; ancak, bunlar Düyun-u Umumiye tarafından onaylanıyordu, yani sadece işletilmesi için para sağlanıyordu. Yeni inşaat ya da yatırım söz konusu değildi. Kıtık zamanlarında bile Sultan, donanma ihmal edilirken orduya açık bir öncelik vermişti. 1886 yılında donanmanın mali durumu o kadar kötüydü ki, daha yılın ortasında bütçesi tükenmişti ve mevcut gemilerin onarımı için bile kaynak kalmamıştı.⁴¹

Sultan II. Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı Devleti, kısmi kayıplara rağmen bir dizi başarı da elde etti. Her şeyden önce Sultan, devletin toparlanabileceği uzun bir barış dönemi tesis edebildi.⁴² Sultan reform çabalarında üç alana odaklanıyordu: Osmanlı Devleti’nin prestijini arttırmak, iç denetimi güçlendirmek ve dengeli bir dış politika yürütmek. Bunlardan ilki devlet içinde, Sultanı ve devleti halka yakınlaştırma ve halk arasında belirli bir topluluk ve aidiyet duygusu yaratma çabalarıyla kendini gösterdi. Benzer girişimler 1876-1878 döneminden önce de vardı; ancak, Sultan II. Abdülhamit’in yönetim anlayışında anayasa yerine halkla kurulan bağ öncelikle padişahın şahsı ve İslam’dı. Bu amaçla, devlet sembollerinin sürekli olarak kullanılmasına ve küçük kasabalarda ve uzak bölgelerde bile cami inşasına ve onarımına yatırım yapılmasına özen gösterildi. Sultan, yerel liderlere bayrak ve Kur’an-ı Kerim hediye edilen törenler düzenleyerek Kürtler başta olmak üzere Osmanlı Devleti’nin Müslüman halklarının teveccühünü kazanmaya çalıştı.⁴³

Dış ilişkilerde ise bu çaba, diplomatik protokole bağlılığın vurgulanması ve en azından önde gelen Avrupa ülkelerinden biri gibi davranma çabasıyla kendini

⁴⁰ Saffet Kartopu, “Duyun-u Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler”, **Global Journal of Economics and Business Studies**, 1(2), s. 34.

⁴¹ Kaori Komatsu, “Financial Problems of the Navy during the Reign of Abdülhamid II [II. Abdülhamid’in Saltanatında Donanmanın Mali Problemleri]”, **Oriente Moderno**, 20(1), s. 211-212.

⁴² Sağlanan bu huzur ortamının tek istisnası, 1897’de Yunanistan ile yapılan savaştır. Ancak, kısa sürmesinden dolayı huzur ortamı çok az kesintiye uğratmıştır.

⁴³ Selim Deringil, **The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876-1909 [İyi Korunan Alanlar: Osmanlı İmparatorluğu’nda İdeoloji ve İktidarın Meşrulaştırılması 1876-1909]**, Tauris, New York 1999, s. 36.

göstermiştir. Bu süreçte Türk heyetlerinin önemli toplantılara veya sergilere katılmasına dikkat ediliyordu. Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenadaki imajının iyileştirilmesi açısından da birçok faaliyet yapılmıştır. Örneğin, 1904 yılında başlayan Rus-Japon Savaşı sırasında, savaşan her iki tarafa da tıbbi yardım katkısı sağlanmıştır.⁴⁴

Sultan II. Abdülhamit, yabancı eğitimin tebaası üzerindeki olumsuz sonuçlarından endişe duyduğu için eğitim alanına da büyük önem veriyordu. Daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında, öğrencilere disiplin ve Sultan'a sadakat aşılması amacıyla alt kademelerdeki eğitimin Fransız modeline göre yeniden düzenlenmesine ve geliştirilmesine ağırlık verildi. Bu düzenlemelerle, okulların devletin ihtiyaç duyduğu itaatkâr bürokratlar yetiştirmesi ve İslami değerleri teşvik etmesi bekleniyordu; ancak, yine de bu okullar klasik medreselerden ayrı kaldılar.

Sultan II. Abdülhamit döneminde sadece eğitim etkilenmedi. Diğer şeylerin yanı sıra, matbuat bu dönemde uygulanan sıkı denetim ve sansürden etkileniyor, çıkan yayınlarda ve gazetelerde devletin toprak kayıpları ve yenilgilerinden bahseden ifadeler, sıkı bir denetime tabi tutuluyor ve yayından kaldırılıyor, bunların yerine Osmanlıların geçmişteki zaferlerine vurgu yapan yayın ve haberlerin yapılmasına özen gösteriliyordu.⁴⁵ Eğitimin, saltanatın kontrolünü sağlamlaştırmaya hizmet etmesinin bir başka yolu da, eşraf ve aşiret reislerinin erkek çocukları için özel okullar kurulmasıydı. Bu sayede eşraf ve aşiret reislerine, Sultan'a tabi oldukları hatırlatılıyordu.⁴⁶

Genel olarak bu çabalar, Sultan II. Abdülhamit'in etrafında belirli bir kült biçimi oluşturmayı, aynı zamanda onu dışarıya saygın bir hükümdar olarak sunmayı ve Batılı devletlerin ortaya koymaya çalıştığı “kanlı sultan” imajını ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Ancak eğitimin gelişmesi, gelecekte tam da askeri ve sivil hizmet okullarının öğrencilerinden devşirilen yeni bir muhalefetin ortaya çıkmasına yol açtı.

⁴⁴ Deringil, *The Well-Protected Domains*, s. 144.

⁴⁵ Ebru Boyar, *Ottomans, Turks, and the Balkans: Empire Lost, Relations Altered [Osmanlılar, Türkler ve Balkanlar: Kaybolan İmparatorluk, Değişen İlişkiler]*, Tauris, London 2007, s. 13.

⁴⁶ Reşat Kasaba, “Turkey in the Modern World”, *The Cambridge History of Turkey*, [“Modern Dünyada Türkiye,” *Cambridge Türkiye Tarihi*], Cambridge University Press, New York 2008, Cilt IV, s. 51-52.

Sultan II. Abdülhamit, devlet üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmak için altyapının geliştirilmesine çalışmıştır. Nihayetinde II. Abdülhamit'in düşüncesinde, uzak vilayetler üzerinde etkili bir denetimin sağlanması ve askerlerin hızlı bir şekilde nakledilmesi olası ekonomik faydalardan daha önemli bir rol oynamıştır. Türklerin güçlerini savaş alanına taşıyacak araçlardan yoksun olduğu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın gidişatı onu bu yönde düşünmeye sevk etmişti.

Bu dönemde haberleşmeye de büyük önem verilmiş, Türklerin 1876'dan sonra yabancıların yardımı olmadan işlettiği telgraf ağı büyük bir ilerleme göstermiştir. Telgraf ağı 1882-1904 döneminde 26.336 kilometre kablo ile genişletildi ve kârı iki kattan fazla arttı. Posta sistemi, telgraf ağına kıyasla daha az başarılı oldu, çünkü hükümet bu sektörde yabancılarla rekabet etmek zorunda kalmıştır. Yine de her iki hizmet sektöründeki faaliyetler sayesinde Osmanlılar, Avrupa devletleriyle iş birliğine olan bağımlılıktan kurtuldu.⁴⁷ Ancak demiryolu ağının inşası Avrupa devletlerinin desteği olmadan yapılamazdı. Demiryolu ağı inşasına 1856'da başlanmıştı.⁴⁸ 1880'lere kadar esas olarak Osmanlıların Avrupa'daki topraklarında geliştirilirken, Asya topraklarında sadece verimli vadileri tarımsal ürünlerin ve hammaddelerin ihraç edildiği en yakın limana bağlayan daha kısa hatlar inşa edildi.⁴⁹

Demiryolları yadsınamaz bir ekonomik gelişmeyi beraberinde getirmiş olsa da verilen imtiyazlar temelinde inşa edilmeleri ve yabancı sermayenin elinde kalmaları nedeniyle belirli bir siyasi risk oluşturuyor ve Büyük Güçlerin kendi çıkar alanlarını bu demiryolları etrafında şekillendirmelerine yol açıyordu. Askeri açıdan bakıldığında, Sultan II. Abdülhamit birbirinden bağımsız kısa demiryolu hatlarının önemsiz olduğunun farkındaydı, bu nedenle İstanbul'u Anadolu'nun içlerine ve Rus sınırına bağlayan bir demiryolu projesinin hayata geçirilmesini arzuluyordu.

Bu noktada en önemli konu, böylesine önemli bir projenin kime emanet edileceğiydi. Liberal Gladstone Hükümeti'nin işbaşına gelmesinden sonra ilişkilerin

⁴⁷ Shaw ve Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, c. II, s. 228-229.

⁴⁸ Daha önce Mısır topraklarında inşa edilen demiryolları hariç, I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı topraklarında inşa edilen demiryolları konusunda detaylı bilgi için bkz: Carl Mühlmann, "Die Deutschen Bahnunternehmen in der Asiatischen Türkei 1888-1914 [Asyatik Türkiye'de Alman Demiryolu İşletmeleri 1888-1914]", **Weltwirtschaftliches Archiv**, 24, s. 365-399.

⁴⁹ Donald Quataert, **The Ottoman Empire, 1700-1922 [Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922]**, Cambridge University Press, New York 2005, s. 122-123.

soğuması, Mısır'ı işgal etmiş olmaları ve hâlihazırda İzmir civarındaki demiryollarını kontrol ediyor oluşları, İngilizlerin demiryolu projesine dâhil olmasının önündeki en önemli engelleri oluştuyordu.⁵⁰ Geleneksel bir düşman olarak Rusya söz konusu bile değildi. İtalya ve Avusturya-Macaristan'ın projeyi desteklemek için kendilerine göre nedenleri vardı; ancak, projeyi gerçekleştirebilecek yatırım sermayesi eksikliği ve Osmanlı Devleti'nin sadece Avrupa'daki topraklarına odaklanmaları, projeye katılmalarının önünde engel teşkil ediyordu. Uzun zamandır Osmanlı Devleti'nde en büyük ticari faaliyet ve çıkarları olan ülkeler arasında olan Fransa; aynı zamanda Osmanlı borçlarının en büyük kısmını elinde tutuyordu; ancak, tam da bu nedenle Sultan II. Abdülhamit, Fransız etkisini dengelemek için başka bir devletle anlaşma yapmak istiyordu. Almanya, Osmanlılar açısından bu dönemde ideal bir seçim oldu, çünkü Türk görüşüne göre, Almanya'nın, Osmanlı Devleti'ne olan coğrafi konumu nedeniyle, tamamen ticari çıkarlardan başka bir amaca sahip olmadığına inanılıyordu.⁵¹

Alman tarafı da 18. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'ne artan bir ilgi göstermiş ve bu ilgi özellikle ekonomik alanda kendini göstermiştir. Görev süresi boyunca Şansölye Otto von Bismarck (1815-1898), Çarlık Rusyası ile olası bir çıkar çatışması nedeniyle Orta Doğu'ya siyasi olarak müdahil olmayı reddetmişti.⁵² Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'ne ekonomik olarak nüfuz etmeyi destekliyordu. Bismarck'ın şansölyelik döneminde Alman silah şirketleri Mauser ve Krupp'un Türk pazarına ihracatı önemli ölçüde artmış ve Krupp, Osmanlı pazarında topçu tedarikinde giderek tekel konumuna gelmişti. Sultan tarafından 14 Mayıs 1880'de ülkeye davet edilen bir askeri misyonun varlığı, bu sözleşmelerin elde edilmesine yardımcı oldu. Misyon iki yıl sonra faaliyetlerine başladı ve Alman subaylar, Türk tarafına Alman silahlarının satın alınmasını tavsiye ettiler. Ancak askeri misyon, Berlin için iş birliğinin sınırını temsil ediyordu, Sultan'ın resmi bir ittifak ve

⁵⁰ Peter H. Christensen, **Germany and the Ottoman Railways: Art, Empire, and Infrastructure** [Almanya ve Osmanlı Demiryolları: Sanat, İmparatorluk ve Altyapı], Yale University Press, London 2017, s. 11.

⁵¹ Mühlmann, "Die Deutschen Bahnunternehmungen", s. 368-369.

⁵² Naci Yorulmaz, **Arming the Sultan: German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire Before World War I** [Sultan'ı Silahlandırmak: I. Dünya Savaşı'ndan Önce Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Silah Ticareti ve Kişisel Diplomasi], Tauris, London 2014, s. 16.

Almanya ile Avusturya-Macaristan arasında kurulan İkili İttifak⁵³'a dahil olma yönündeki diğer talepleri Bismarck tarafından zaten daha önceden reddedilmişti.⁵⁴ Ancak Şansölye⁵⁵'nin siyasi taahhütler vermeden nüfuz etme stratejisi, Alman kamuoyunun önemli bir kısmı tarafından kabul görmedi ve bu tartışma temelde sömürge politikası konusundaki anlaşmazlıkla aynı zamana denk geldi.

Osmanlı Devleti, yüzyılın ortalarından itibaren Alman göçü ve kolonizasyonu için uygun yerlerden biri olarak değerlendirilmeye başlanmıştı. Bu düşünce, Aloys Sprenger'in (1813-1893)⁵⁶ antik çağların en zengin ülkesi ve günümüzde kolonizasyon için uygun bir alan olan Babil ya da Alman nüfuzunu geliştirmekte olan demiryollarının çevresine yerleşmekle ilişkilendiren Karl Kaerger'in (1858-1903) "Küçük Asya: Bir Alman Kolonizasyon Bölgesi"⁵⁷ adlı eserleriyle destekleniyordu.⁵⁸ Türk Demiryolları Genel Müdürü Wilhelm von Pressel⁵⁹ de proje lehinde lobi çalışmaları yaptı. Eylül 1888'de, Alman Deutsche Bank yöneticisi Georg von Siemens (1855-1919) bir "Alman" demiryolunun inşasını destekleme sözü verdi ve bu sayede Anadolu Demiryolu Şirketi'ne 4 Ekim'de İstanbul'un banliyölerindeki Haydarpaşa Garı'ndan Ankara'ya bir demiryolu hattı inşa etme imtiyazı verildi.

⁵³ Alman İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında var olmuş ve 7 Ekim 1879'da imzalanan antlaşmayla yürürlüğe girmiş olan bir antlaşma olan İkili İttifak, Otto von Bismarck'ın girişimleriyle Avrupa'daki barışın devamı için yapılmış bir ittifaktır. Antlaşmaya göre, eğer imzacı iki ülkeden biri Rus İmparatorluğu tarafından saldırıya uğrarsa, diğer ülke ona yardım edecekti. Başka bir ülke tarafından saldırılma durumunda ise, diğer ülke hayırsever bir tarafsızlık politikası izleyecekti. Rus-Fransız İttifakı yürürlüğe girdikten sonra, bu düşmanın Fransa olduğu düşünülmekteydi.

⁵⁴ Yorulmaz, **Arming the Sultan**, s. 17.

⁵⁵ Şansölye, Roma İmparatorluğu mirası üzerinde kurulmuş çeşitli ülkelerde değişik zamanlarda değişik anlamlarda kullanılmış bir görev isimlendirmesidir. Bugün ise en bilinen manasıyla Almanya ve Avusturya'da (başbakanlığa denk düşen) hükümet başkanlığı makamıdır.

⁵⁶ Sprenger hakkında daha detaylı bilgi için bkz: İlhan Erdem, "Sprenger, Aloys", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sprenger-alloys> (10 Haziran 2023).

⁵⁷ Karl Kaerger, **Kleinasien, Ein deutsches Kolonisationsfeld: Koloni Alwirtschafliche Studie [Bir Alman Kolonizasyon Alanı Olarak Küçük Asya: Bir Sömürge Ekonomisi Çalışması]**, Verlag von Gergonne, Berlin 1892.

⁵⁸ Fahri Türk, "Deutsche Siedlungspläne im Osmanischen Reich [Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Yerleşim Planları]", **German Studies Review**, 33(3), s. 642; Murat Özyüksel, "Anadolu ve Bağdat Demiryollarını Kolonizasyon Aracı Olarak Kullanma Çabaları", **Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi**, 6(2), s. 35.

⁵⁹ Wilhelm von Pressel (1821-1902), Bağdat Demiryolu için finansman sağlamaya çalışan bir Alman yetkili ve Osmanlı Devleti'nin demiryolu mühendisiydi. Daha önceki demiryolu inşaatları arasında Balkanlar ve Avrupa'daki hatlar da vardı. Kendisini bir dünya vatandaşı olarak görüyor ve genellikle "Bağdat Demiryolu'nun Babası" olarak anılıyordu (Jonathan McMurray, **Distant Ties: Germany, the Ottoman Empire and the Contruction of the Baghdad Railway [Uzak Bağlar: Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Bağdat Demiryollarının İnşası]**, Greenwood Publishing Group, London 2001, s. 17).

Hattın, Aralık 1892’de açılmış olması ve Bâb-ı Âlî tarafından sağlanan kilometre garantileri sayesinde şirkete önemli kârlar getirmesi ticari bir başarıydı. Bu başarının yarattığı atmosferde, demiryolunun Basra Körfezi kıyılarına kadar uzatılması için kısa süre içinde müzakereler başlatıldı.⁶⁰ Ancak, Anadolu Demiryolu Projesi’nin aksine, Bağdat Demiryolu vizyonu diğer Büyük Güçlerin endişelerinin artmasına neden oldu.

Bu süreçte, Rusya uzun zamandır Osmanlı Devleti’nin güçlenmesine katkıda bulunacak olan demiryolu projelerine karşı çıkıyordu ve 1900 yılında Bâb-ı Âlî’yi Karadeniz Antlaşması’nı kabul etmeye zorladı. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Çar’ın izni olmadan Kuzey Anadolu’da demiryolu inşası için herhangi bir devlete imtiyaz vermemeyi taahhüt ediyordu. Basra Körfezi’ndeki konumundan ve Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki seyrüsefer tekelinden endişe duyan İngiltere de kısa süre içinde demiryolu inşaatına karşı çıkan gruba dâhil oldu. Demiryolu hattı, İngiliz gemiciliğine bir alternatif sağlayacaktı ve aynı zamanda İngilizler tarafından Hindistan için potansiyel bir tehdit olarak değerlendiriliyordu. İngiliz Genel Valisi George Nathaniel Curzon (1859-1925), Kuveyt’teki İngiliz-Hint varlığını güçlendirerek bu duruma karşılık verdi ve 23 Ocak 1899’da Şeyh Mübarek es-Sabah (1837-1915) ile bir himaye anlaşması imzaladı.⁶¹ Fransa, projenin desteklenmesini, projenin uluslararasılaşması ve Suriye’deki kendi hatlarına bağlanmasıyla ilişkilendirdi; ancak, Alman sömürgeciliğini destekleyenlerin bakış açısına göre bu durum projenin ulusal karakterini zayıflatıyordu. Ancak, yeni demiryolunun karlılığına ilişkin endişeler nedeniyle inşaatın devamı gecikti. Wilhelm Stemrich’in (1852-1911) araştırma gezisi raporunda, demiryolunun potansiyeli eleştirel bir şekilde değerlendirilmişti;⁶² ancak, Almanlar için proje prestijli bir konuydu.⁶³ Bu nedenle, çok uluslu sermayeyi birleştiren, ancak yine de Türk-Alman hâkimiyetindeki bir işletmeye dönüşmesini kabul etmek zorunda kalsalar da devam etmeye karar verdiler. 5 Mart 1903’te Anadolu Demiryolu Şirketi, yan kuruluşu Bağdat Demiryolu Şirketi tarafından yürütülecek olan hattın inşası için bir imtiyaz

⁶⁰ Christensen, **Germany and the Ottoman Railways**, s. 16.

⁶¹ Fatih Andı, “Kuveyt”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınevi, İstanbul 1990, Cilt XIII, s. 218- 227.

⁶² Detaylı bilgi için bkz: Paul Rohrbach, **Saltanat Hattı: Bağdat Demiryolu**, Oktay Bozan (Çev.), Çizgi Yayınları, 2021.

⁶³ McMurray, **Distant Ties**, s. 48.

aldı ve 25 Ekim 1904'te Konya'dan Ereğli'ye kadar olan ilk hat açıldı.⁶⁴ Artan maliyetler ve sermaye yetersizliği nedeniyle duran inşaat ancak 1908'de yeniden başlayabildi.⁶⁵ 1908'de tamamlanan ve Şam'ı Mekke ve Medine'ye bağlayan Hicaz Demiryolu'nun, Osmanlıların İslam dünyasındaki prestijini artırması ve Sultan'ın Arap Yarımadası üzerindeki etkisini pekiştirmesi bekleniyordu. Yabancıların katılımı olmadan inşa edilen ve toplanan paralarla finanse edilen bu hattın Osmanlı Devleti'nin yenilenen canlılığının bir sembolü olması amaçlanıyordu.⁶⁶

İmparator II. Wilhelm (1859-1941)'in 1888'de Alman tahtına çıkması, Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki karşılıklı ilişkiler açısından da önemliydi. Yeni hükümdarla birlikte dış politikada bir değişim yaşandı ve iki yıl sonra Bismarck'ın şansölyeliği sona erdi. Yeni imparator, Osmanlı Devleti'ne karşı bazen bir aşk ilişkisine benzetilen büyük bir kişisel sempati duyuyordu.⁶⁷ Sultan II. Abdülhamit ile yakın bir ilişki kurmayı başardı ve bunu, Alman şirketleri ve demiryolu projeleri için lobi faaliyetleri için de kullandı. İki ülke 1890 yılında yeni bir dostluk antlaşması imzaladı ve aynı zamanda Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne ihracatı gözle görülür bir şekilde artmaya başladı.⁶⁸ 1890-1910 döneminde Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan yaptığı ithalatın payı %6'dan %21'e yükseldi. İmparator, 1889 ve 1898'de Osmanlı topraklarına iki ziyarette bulunmuş, bu ziyaretler sırasında Kudüs'ü ve Selahaddin Eyyubi'nin Şam'daki türbesini de ziyaret ederek çelenk koymuş ve böylece İslam dünyasının büyük bir bölümünün sempatisini kazanmıştı.⁶⁹ II. Wilhelm, prensipte Osmanlı Devleti içinde Alman kolonizasyonu hayallerine

⁶⁴ İbrahim Bozkurt, "Cenup (Güney) Demiryolları'nın Millileştirilmesi Üzerine Tarihsel Bir Bakış", **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi**, 13, s. 73.

⁶⁵ Helmut Mejer, "Die Bagdadbahn als Instrument deutschen wirtschaftlichen Einflusses im Osmanischen Reich. [Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Ekonomik Nüfuzunun Bir Aracı Olarak Bağdat Demiryolu]", **Geschichte und Gesellschaft**, 1(4), s. 459.

⁶⁶ Ryan Gingeras, **Fall of the Sultanate: The Great War and the End of the Ottoman Empire 1908–1922** [Sultanlığın Düşüşü: Büyük Savaş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu 1908–1922], Oxford University Press, New York 2016, s. 23.

⁶⁷ Sean McMeekin, **The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power** [Berlin-Bağdat Ekspresi: Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya'nın Dünya Gücü Olma Girişimi], Harvard University Press, Cambridge, 2010, s. 1.

⁶⁸ Karl-Heinz Ziegler, "Deutschland unter das Osmanische Reich in ihren völkerrechtlichen Beziehungen [Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Hukuk Çerçevesindeki İlişkileri]", **Archiv des Völkerrechts**, 35(3), s. 269.

⁶⁹ Yorulmaz, **Arming the Sultan**, s. 62; McMurray, **Distant Ties**, s. 31.

katılsa da Sultan'ın bu konudaki olumsuz tutumunun farkındaydı ve bu faaliyetleri destekleyerek karşılıklı ilişkileri tehlikeye atmak niyetinde değildi.⁷⁰

Sultan II. Abdülhamit'in, bürokrasinin, eğitimin ve ordunun gelişimi ve Almanya'ya yönelmesi sayesinde elde ettiği tüm başarılarla rağmen, 1900'lerden itibaren Osmanlı Devleti'nde etnik sorunlar artmaya başlamıştır. Etnik problemlerin öncelikli olarak kaynağı, Osmanlı Devleti'nin doğudaki altı vilayetteki Ermenilerin faaliyetleriydi. Ermeniler bu vilayetlerin hiçbirinde nüfusun çoğunluğunu oluşturmuyordu.⁷¹ Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde Bâb-ı Alî, bu bölgedeki Ermeni nüfusun talep ettiği reformları kabul etmeyi, Çerkezler ve Kürtler tarafından uygulanan baskılara karşı Ermenilere koruma sağlamayı taahhüt etmişti. Ancak, bu vaatler büyük ölçüde kâğıt üzerinde kalacaktı.⁷² Bu dönemde, kendilerine yapılan sözde baskıları bahane eden Ermeniler, Hınçak Örgütü ve Rus topraklarında kurulan Taşnaksütun'un (Ermeni Devrimci Federasyonu) yer aldığı bir direniş başlatılmasına neden oldu. Her iki örgüt de Sultan'ın hükümetine karşı faaliyet yürütüyorlardı.⁷³ 1990'larda daha aktif olan yandaşlar, dünya kamuoyunun dikkatini Ermeni sorununa çekecek ve Büyük Güçler'in müdahalesini tetikleyecek silahlı çatışmalara girme ve katliamları kışkırtma niyetindeydi.⁷⁴ Aynı zamanda, beklenen misilleme önlemleri, Ermeni nüfusuna kendilerini savunmaktan ve böylece ulusal devrime katılmaktan başka bir seçenek bırakmamalıydı. Sultan'ın 1891'den itibaren "Hamidiye Alayları" adı verilen düzensiz birlikler halinde oluşturulan Kürt birliklerini Ermeni isyancılara karşı mücadelede kullanma kararı tepkilerin artmasına neden olmuştu. Ermeni örgütleri, buna direnişi yoğunlaştırarak ve 1894'te Sason'da bir ayaklanma

⁷⁰ Türk, "Deutsche Siedlungspläne im Osmanischen Reich", s. 653.

⁷¹ Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları yerler, Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır, Mamuret-ül-Aziz (Elâzığ) ve Sivas vilayetleri ve bu vilayetlere bağlı köylerdir.

⁷² 13 Temmuz 1878'de Berlin'de imzalanan Berlin Antlaşması'nın tam metni için bkz: **American Journal of International Law**, "Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey for the Settlement of Affairs in the East: Signed at Berlin, July 13, 1878 [Büyük Britanya, Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Rusya ve Türkiye arasında Doğu'daki İşlerin Çözümü için 13 Temmuz 1878'de Berlin'de İmzalanan Antlaşma]", 2(S4), s. 401-424.

⁷³ Hınçak ve Taşnaksütun Örgütleri hakkında detaylı bir inceleme için bkz: Orhan Doğan, Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksütun", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 20, s. 307-328.

⁷⁴ Matthew Smith Anderson, **The Eastern Question 1774-1923 [Doğu Sorunu 1774-1923]**, Macmillan, New York 1966, s. 254.

başlatarak karşılık verdi.⁷⁵ Bu ayaklanmanın bastırılması, Ermeni propagandasının bir başka aracı haline geldi ve 20.000'e vardığı iddia edilen ancak gerçek olmayan idam haberi yapıldı. 1895-1896 kışında ayaklanmalar geniş çaplı katliamlara dönüştü ve Ermeni teröristlerin eylemleri ülkenin batısını ve İstanbul'u da etkiledi.⁷⁶

Meydana gelen olaylar, Osmanlı Devleti'nin uluslararası itibarına ve Sultan'ın prestijine büyük zarar verdi. Robert Cecil (1864-1948) başbakanlığındaki yeni İngiliz hükümeti, Boğazlara müdahale tehdidi altında bile olsa Sultan'ı şiddete son vermeye zorlamak istediğinden, özellikle İngiltere ile ilişkiler soğudu. Ancak böyle bir hamle, Sultan'a ortak bir reform planı sunmayı kabul etmelerine rağmen bunu bu süreçte askerî harekâtla desteklemeyi reddeden Fransa ve Rusya'nın iş birliğini gerektiriyordu. Petersburg'u bu pozisyona iten iki neden vardı. Bunlardan biri, Boğazlardaki İngiliz varlığından duyulan endişe, diğeri ise Rusya'nın Ermeni azınlığa yönelik kendi politikasıydı. Petersburg, Ermeniler tarafından kurulan devrimci örgütleri kuruluşlarından kısa bir süre sonra destekledi; ancak, daha sonra Rus topraklarındaki Ermenilerin radikalleşmesinden duyulan endişe ağır bastığından bu örgütlere yardım etmeyi reddetti. Şiddet olayları, asıl çıkarı Osmanlı Devleti'nin istikrarı ve buraya yapılan yatırımlarını korunmak olan ve bu nedenle Rus müttefikini takip etmeyi ve müdahaleye karşı çıkmayı tercih eden Fransa'da da öfkeye neden oldu. Bu nedenle, 20 Ekim 1895'te Bâb-ı Âlî sadece gerekli reformları kabul etme sözü verdi; ancak, bunları uygulamak için ciddi adımlar atmadı.⁷⁷ Durum, 1897'den sonra görünüşte normale döndü; ancak, Doğu Anadolu'daki etnik gerilimler yeni bir şiddet dalgasına dönüşme tehdidini sürdürdü. İngilizlerin ortaya attığı çözümün uygulanamaması, İngiliz politikasının yeniden gözden geçirilmesine ve Boğazların Rus tecavüzüne karşı savunulması gerektiği yönündeki mevcut anlayışın reddedilmesine yol açtı. Bundan sonraki dönemde İngilizler, daha ziyade Rusya ile iş birliği arayışına girdiler. 20 Ocak 1897'de Akdeniz Antlaşmalarını

⁷⁵ Bu ayaklanmayla ilgili detaylı bilgiler için bkz: Oktay Bozan, “**Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler ve Ermeni Olayları (1878-1920)**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Elazığ, 2012.

⁷⁶ Shaw ve Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, c. II, s. 204.

⁷⁷ Anderson, **The Eastern Question**, s. 255.

yenilememe kararına yol açan bu durum, nihayetinde Osmanlı Devleti için geleneksel İngiliz korumasının kesin olarak kaybedilmesi anlamına geliyordu.⁷⁸

Osmanlıların doğu illerindeki sıkıntıları, 1897 yılının başında Girit'te Yunan hükümeti tarafından desteklenen bir ayaklanma izledi. İki alay gönüllü ve bir torpido bot filosu Yunanistan'dan adaya doğru yola çıktı; ancak, iki gün sonra 13 Şubat'ta geri çağırıldılar. Ancak Atina, Girit için rekabette Büyük Güçlerin hiçbirine güvenemedi. Bu da Sultan II. Abdülhamit'in 19 Nisan'da Yunanistan'a savaş ilan etmesinin önünü açtı. Almanya ile daha önce yapılan iş birliği bu noktada meyvesini verdi. Alman misyonunun komutanı Colmar von der Goltz (1843-1916) tarafından hazırlanan yeni silahlar ve askeri planlar, Türklere kolay bir zafer kazandırdı ve bu zaferin hızı dünyayı şok etti. Bir ay süren çatışmalardan sonra Yunanlılar, 19 Mayıs'ta Rusya'nın arabuluculuğunda bir ateşkes imzalamak zorunda kaldılar. Bu ateşkese uyulması Girit'teki uluslararası güçler tarafından kontrol edildi.⁷⁹ Ancak, Türk başarısı Büyük Güçlerin müdahalesiyle sekteye uğradı. İngiliz Hükümeti, Hristiyan topraklarının Türk kontrolüne geri verilmesini ve 2 Temmuz 1881'de Osmanlı Devleti ile Yunanistan Krallığı arasında imzalanan İstanbul Sözleşmesi ile Yunanistan'a bırakılan Teselya'nın Türkiye'ye bırakılmasını reddetti. Böylece Sultan, 20 Eylül tarihli barış antlaşmasında küçük sınır düzenlemeleri ve savaş tazminatı ile yetinmek zorunda kaldı. Buna karşılık, 19 Aralık'ta Girit'e özerklik vermek zorunda kaldı ve Büyük Güçler ertesi yıl Yunan Prensi Yeoryos'u (1869-1957) yüksek komiser olarak atadı. Ermenilerde olduğu gibi, bu deneyim İstanbul ve Londra'yı daha da yabancılaştırdı ve Sultan II. Abdülhamit'in Osmanlı Devleti'nin kendisine asla başarı şansı tanımayacak "Haçlı" devletleri tarafından kuşatılması fikrini güçlendirdi.⁸⁰

Yüzyılın başında Girit'te ve Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde sorunlar bir süreliğine azaldı. Ancak üç Makedonya vilayetinde ilişkiler bozulmaya başladı. Temel sorunlardan biri, toprak sahiplerinin Müslüman ya da Rum olması, nüfusun çoğunluğunun ise artan vergi yükü altında ezilen Slav köylülerden oluşmasıydı. Kapitülasyonlarla ilgili olarak, tasarruf ve borç geri ödemeleri öncelikle tarıma

⁷⁸ Anderson, *The Eastern Question*, s. 259.

⁷⁹ Palmer, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*, s. 196.

⁸⁰ Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, c. II, s. 207.

düşüyordu. Bâb-ı Âlî, Berlin Antlaşması'nın 23. maddesi uyarınca Hristiyanlara eşit haklar ve idari sisteme katılım sağlama yükümlülüğünü de yerine getirmedi. Azınlıkların sayısı da Makedonya'yı komşu devletlerin genişlemesi için doğal bir hedef haline getirdi.

Bölgedeki olaylar, her şeyden önce Bulgaristan'ın değişen siyasetiyle yakından ilgiliydi. Prens I. Ferdinand (1861-1948)⁸¹, 1887'de tahta geçtikten sonra, İstanbul ile iyi ilişkiler kurma ve Makedonya'daki çıkarlarını barışçıl yollarla, özellikle de Bulgar Piskoposluğu aracılığıyla savunma politikasını destekleyen Stefan Stambolov (1854-1895) hükümetiyle iş birliği yaptı.⁸² Bu uygulama, Rum Ortodoks Kilisesi'nin etkisini zayıflatmaya yardımcı olduğu için Türklerin de işine geliyordu. Slav nüfusu böylece kendisini şimdilik dışarıdan destek almadan buldu. Ancak, 1893 yılında yerel halkın memnuniyetsizliği, Osmanlı Devleti içinde özerk bir Makedonya kurmak ve Makedon ulusal kimliğini teşvik etmek amacıyla Selanik'te İç Makedon Devrimci Örgütü'nün (Vătrešna Makedonska Revoljucionna Organizacija-VMRO) kurulmasına yol açtı. Ertesi yıl Stambolov'un başbakanlık görevinden ayrılmasıyla, yeni hükümeti Rusya'ya yönelen ve Makedon isyancıları desteklemeye başlayan Bulgaristan'ın tutumu temelden değişti. 1895 yılında, VMRO'nun aksine Bulgar askeri çevreleriyle bağlantılı olan rakip bir Yüksek Komite kuruldu. Yüksek Komite de başlangıçta daha aktifti ve 1895 ve 1902'de sonuçta başarısız olan iki ayaklanma başlattı.⁸³

Bu faaliyetler, o dönemde Rusya'nın çıkarlarıyla örtüşmüyordu. Petersburg, Sofya'ya Yüksek Komite'nin faaliyetlerini sınırlandırması için baskı yaptı. Ancak, Bulgar Hükümeti bunun için etkili araçlardan yoksundu. Bölgenin istikrarsızlaşması tehdidinin bir sonucu olarak, Rusya ve Avusturya-Macaristan arasında Makedonya'da ortak bir reform planı üzerinde görüşmeler başlatıldı ve Sultan, 1876'da olduğu gibi, Aralık 1902'de kendi planını sunarak bundan kaçınmaya çalıştı. Jandarma teşkilatında, idarede, eğitimde değişiklikler ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın

⁸¹ 1887-1908 yılları arasında Bulgar Prensi ve 5 Ekim 1908 tarihinde Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Bulgar Çarı (Kralı) olan I. Ferdinand (1861-1948), 1918 yılında I. Dünya Savaşı sonunda tahttan çekilmiştir.

⁸² İpek Yosmaoğlu, **Blood Ties: Religion, Violence, and the Politic of Nationhood in Ottoman Macedonia, 1878-1908** [Kan Bağı. Osmanlı Makedonyası'nda Din, Şiddet ve Ulus Olma Siyaseti, 1878-1908], Cornell University Press, New York 2013, s. 26-27.

⁸³ Yosmaoğlu, **Blood Ties**, s. 32.

(1855-1923) yeni Rumeli Genel Valisi olarak atanmasını içeren bu teklife Şubat 1903'te mali düzenleme ve Hristiyanların korunmasına ilişkin Rus-Avusturya talepleri de eklendi. Ancak durum daha da kötüleşmeden önce plan uygulanmadı.⁸⁴

VMRO'nun eylemlerinin çok daha ciddi sonuçları oldu. Kuruluşundan bu yana örgüt, Osmanlı kuvvetlerinin üstünlüğünün farkında olarak beklemiş ve bu durum Yunanistan ile savaşın sorunsuz ilerlemesiyle doğrulanmıştır. 1900'den sonra VMRO esas olarak adam kaçırma ve soygun eylemlerine yoğunlaştı; ancak, Nisan 1903'te Selanik'te bir dizi bombalama eylemi başlattı. Saldırıları yabancılara ait kurum ve işletmelere odaklanmıştı ve ilk hedef Fransız buharlı gemisi Guadalquivir'di. VMRO'nun Ermeni örgütlerinin stratejisinden ilham aldığı ve bu adımla misillemeyi kışkırtmayı ve her şeyden önce Büyük Güçlerin dikkatini çekmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Mayıs ayında Smilevo'da⁸⁵ yapılan bir toplantıda, 2 Ağustos 1903 Aziz İlyas Günü'nde başlayacak olan genel bir ayaklanmanın başlatılmasına karar verildi. Adını bu bayramdan alan "İlinden İsyanı"⁸⁶, Manastır vilayetinde patlak verdi ve ay sonuna kadar Trakya'ya yayıldı. Osmanlı 3. Ordusu tarafından desteklenen düzensiz birlikler ayaklanmayı ancak Ekim 1903'te bastırmayı başardı. Ancak, bu eylem amacına ulaşmış ve Büyük Güçleri harekete geçmeye zorlamıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Henry Petty-Fitzmaurice (1845-1927), 29 Eylül tarihli bir notayla Makedonya'da barışın tesis edilebilmesi için bir dizi önlem daha önerdi. Bu nota, ilgili iki ana güç olan Avusturya-Macaristan ve Rusya arasındaki müzakereler için bir temel oluşturdu. 2 Ekim 1903'te her iki ülkenin hükümdarları ve dışişleri bakanları Mürzsteg Kalesi'nde bir araya geldi ve burada yeni bir reform planı hazırlandı.⁸⁷

⁸⁴ Anderson, *The Eastern Question*, s. 272.

⁸⁵ Kuzey Makedonya'da Demir Hisar belediyesine bağlı bir köy olan Smilevo, 2 Ağustos 1903 sabahı köyde başlayan İlinden ayaklanmasıyla ünlüdür. Makedonya'daki Osmanlı yönetimine karşı ayaklanma kararı, VMRO'nun 2 Mayıs-7 Mayıs 1903 tarihleri arasında Smilevo'da yapılan kongresinde alınmıştır.

⁸⁶ İlinden İsyanı hakkında detaylı bilgi için bkz: Ender Korkmaz, "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İlinden İsyanında Yaşanan Başlıca Olaylar", *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 2(1), s. 304-333.

⁸⁷ Anderson, *The Eastern Question*, s. 271; Nadine Akhund, "Stabilizing a Crisis and the Mürzsteg Agreement of 1903: International Efforts to Bring Peace to Macedonia [Bir Krizin İstikrara Kavuşturulması ve 1903 Mürzsteg Anlaşması: Makedonya'ya Barış Getirmek için Uluslararası Çabalar]", *The Hungarian Historical Review: New Series of Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 3(3), s. 592.

“Mürzsteg Reform Programı”,⁸⁸ teorik olarak Genel Müfettişin ve Makedonya’daki yetkililerin eylemlerini denetleyen; ancak, yürütme yetkisi olmayan Hristiyan danışmanların atanması gibi bir uzlaşma getirdi. Ayrıca, jandarmada bir reform gerçekleştirilecek ve bunun başarılı bir şekilde uygulanmasının ardından, idarede, yargıda ve vilayetin bölgelere ayrılmasında Büyük Güçlerin denetimine tabi olacak değişiklikler yapılacaktı. Ancak, tüm değişiklikler Petersburg ve Viyana’nın onayını gerektiriyordu. Sultan II. Abdülhamit programdan memnun değildi; ancak, 24 Kasım’da Büyük Güçlerin baskısı altında programı kabul etmek zorunda kaldı. Yine de Türkler kısa süre sonra engelleme ve geciktirme stratejisine geçtiler. Örneğin, 1904’ten itibaren İtalyan General Emilio de Giorgis (1844-1908) tarafından komuta edilen jandarmada bu gecikmeler, ekip için uygun başlık konusunda yorucu bir tartışmada kendini gösterdi.⁸⁹

Mürzsteg Reform Programı’nın uygulanması, Jön Türk Devrimi’nin patlak vermesine kadar büyük güç gösterisinin değişmez sorunlarından biri haline geldi. Bununla birlikte, 1903’ten sonra bile Sultan II. Abdülhamit’in yönetimi büyük ölçüde başarılı görünüyordu. Devlet, daha fazla toprak kaybı ya da savaş çatışması yaşamadı. Devlet bütçesinin açığını önemli ölçüde azaltmak mümkün oldu ve Makedonya’da reformlar yapılacağına dair verilen sözler sayesinde, Sultan’ın Bağdat Demiryolu inşaatının devamını finanse etmek istediği gümrük tarifelerinin %8’den %11’e çıkarılmasıyla Büyük Güçlerin mutabakatı da sağlandı. Ancak, Osmanlı Devleti’nde görünürde gözlemlenen yatışma, baskının yarattığı bir yanılsamaydı. Makedonya’nın altı doğu vilayeti ve Girit’teki etnik çatışmalar çözülmedi, sadece geçici olarak yatıştırıldı. Büyük Güçlere verilen her tavizle birlikte, onların baskısına tam olarak dayanamayan Sultan’ın meşruiyeti Müslüman nüfusun gözünde azaldı. Özellikle genç Müslüman nesil, hükümdarın Osmanlı Devleti’ni yavaş yavaş Hristiyanlara sattığı izlenimine kapıldı. 1908’e gelindiğinde, bu hayal kırıklığı giderek artıyordu ve İngiliz Kralı VII. Edward’ın (1841-1910) Çar II. Nikolay (1868-

⁸⁸ Mürzsteg Reform Programı, Osmanlı Makedonya’sında kurulan ilk uluslararası polis barış koruma misyonudur. Daha detaylı bilgi için bkz: Ali Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, **Karadeniz Araştırmaları**, 24(24), s. 75-108.

⁸⁹ Yosmaoğlu, **Blood Ties**, s. 36-37.

1918) ile planlı bir görüşme yapacağı haberi, Jön Türk devriminin kıvılcımını ateşleyen nedenlerden biri oldu.⁹⁰

1.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'nin Yükselişi ve Jön Türk Devrimi

Sultan II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti'nde yönetim, bürokrasiye ve hükümdarın “sultan-halife” rolüne dayalı mutlakiyetçi bir yönetim sistemine dayanıyor ve Sultan, Osmanlı devlet yönetiminde mutlak hâkimiyeti elinde tutuyordu. Sultan II. Abdülhamit'in saltanatının ilk yıllarında iktidar Bâb-ı Âlî'den Sultan'ın Yıldız Sarayı'ndaki ikametgâhına taşınmıştı. Bu durum, iktidarın, Yıldız Sarayı çevresinde olup Osmanlı siyasetinde önemli kararları alan küçük bir grup tarafından kontrol edilmesinin önünü açmıştı. Sadrazamlık makamında oturan kişiler ve nazırlar (bakanlar), Sultan tarafından sık sık değiştiriliyordu. Bu durum, istikrar ve süreklilik sağlamaktan uzaktı ve bu makamın zayıflamasına da neden olmuştu. Nitekim Feroz Ahmad'ın belirttiğine göre, Sultan II. Abdülhamit'in saltanatı boyunca sadrazamlık görevinde 28 defa değişiklik olmuştur.⁹¹

Bu yönetim anlayışına rağmen, etnik çatışmalar haricinde, rejim istikrarlı görünüyordu ve Sultan, Ahmet Celalettin Paşa'nın (ö. 1924) başında bulunduğu geniş bir istihbarat teşkilatına güveniyordu.⁹² 1881 yılında Sultan, ilk meşrutiyet döneminin önde gelen isimlerinden ve eski sadrazam Ahmet Mithat Paşa'yı (1822-1884) tutuklattı. Ölüm cezası sürgüne çevrilmesine rağmen, iki yıl sonra Hicaz'daki Taif kalesinde muhafızları tarafından boğularak öldürüldü.⁹³ Bu infaz, gelecekte ortaya çıkabilecek muhalefetin önünü kesmek için de bir örnek oluşturdu.

Bu süreçte, Sultan II. Abdülhamit'in yönetim sistemine yöneltilen temel eleştiriler ve rejimin önündeki zorluklar, Osmanlı Devleti'nin mali durumu ve takip

⁹⁰ Alexander Lyon Macfie, **The End of the Ottoman Empire, 1908-1923 [Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, 1908-1923]**, Routledge, London 2014, s. 45.

⁹¹ Feroz Ahmad, “The Young Turk Revolution [Jön Türk Devrimi]”, **Journal of Contemporary History**, 3(3), s. 19.

⁹² Emre Gör, “Sultan II. Abdülhamid'in İstihbarat Şeflerinden Ahmet Celalettin Paşa: ‘Gözdelikten Firara’ Hayatı ve Faaliyetleri”, **Journal of Universal History Studies**, 4(1), s. 32.

⁹³ Ölümü hakkında bugün dahi tartışmaların devam ettiği Mithat Paşa, Taif'te sürgündeyken 7-8 Mayıs 1884 gecesi hücresinde ölü bulunmuştur. Resmî ölüm sebebi “şirpençe” diye açıklanan Mithat Paşa'nın cesedi bile şüphe konusu olmuş, gerçekte ölüp ölmediğinden emin olabilmek için Yıldız Sarayı tarafından defalarca soruşturma yapılmıştır. Mithat Paşa ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Gökhan Çetinsaya ve Ş. Tufan Buzpınar, “Midhat Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/midhat-pasa> (19 Nisan 2024).

ettiği dış politika alanlarında ön plana çıkıyordu. Özellikle devletin mali durumunu derinden etkileyen olaylar olarak ön plana çıkan entrika, rüşvet ve yolsuzluklar sonucu ortaya çıkan verimsizlik tam bir istikrar eksikliğine yol açıyordu. Bu eksikliklerin yanı sıra, bu sistem çok az kişi dışında kimseye, en azından sembolik seviyede olsa bile, siyasi hayata katılma fırsatı sunmuyordu. Yeni güçlerin ortaya çıktığı bir dönemde, bu durum kaçınılmaz olarak sorunlara yol açmaktaydı ve zamanla bu sistemi eleştirenlerin Saray'a karşı birleşmelerine neden oldu. Kriz ortaya çıktığında, Sultan II. Abdülhamit kendini izole edilmiş bir konumda buldu. Sultan, dışarıdan herhangi bir yardım talebinde bulunamayan veya etrafındaki küçük grup dışında dışarıdan kimseye güven duyamayan biri haline gelmişti.

Sistemin verimsizliği, özellikle ülkenin maliyesinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmış, ordu ve yönetimde memnuniyetsizliğe yol açmıştı. Sultan II. Abdülhamit'in yönetimi, güçlü bir istihbarat ağıyla birleştiğinde, ordu ve yönetimde moral bozukluğu yaşanmasına sebep olmuştu. Dönemin Büyük Güçleri olan İngiltere, Rusya ve Fransa gibi devletlerin saldırgan ve emperyalist amaçları, durumun daha da kötüleşmesine yol açtı. Özellikle İngiltere ve Rusya'nın, daima çalkantılı bir bölge olan Makedonya'ya müdahale edeceği ve vilayeti Sultan'ın kontrolünden koparacağı korkusu vardı. İngiliz ve Rus hükümdarlarının Haziran 1908'de Reval'de bir araya gelmesi, bu korkuyu doğrular gibiydi. Ancak, Sultan'ın bu alanlarda attığı adımlar, devlet yönetimi hakkında farklı fikirlere ve devrimci bir yapıya sahip yeni bir iç muhalefetin doğmasına ve hızla ivme kazanmasına yol açtı.⁹⁴

Sultan II. Abdülhamit'e karşı yeni bir hareket, 1889 yılı sonunda oluşmaya başladı. Bu hareketin temelini Avrupa tarzı eğitim almış ya da yurtdışında eğitim görme fırsatı bulmuş genç nesil oluşturunuyordu. Jön Türk Hareketi'nin öncülleri olan "Yeni Osmanlılar", Sultan III. Selim (1761-1808) döneminden başlayarak halefleri tarafından devam ettirilen ve Sultan II. Abdülhamit dönemine kadar süren reform sürecinin bir parçası olarak ortaya çıktılar. Bu reform süreci, Sultan II. Abdülhamit'in 1876 yılında ilk resmi anayasayı ilan etmek zorunda kaldığı dönemde zirve noktasına ulaşmıştı. Ancak, Ahmet Mithat Paşa liderliğindeki Yeni Osmanlılar'ın başarısı geçici olmuş ve tahta çıkardıkları Sultan II. Abdülhamit, 1878'de meclisi tatil edip anayasayı askıya alarak durumu tersine çevirmeyi

⁹⁴ Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, c. II, s. 216.

başarmıştı. Bu gerilemeye rağmen, bu muhalif hareket devam etmişti. Muhalifler, sürgün edilmiş olmalarına rağmen, anayasacılık fikrini canlı tutmayı başardılar. Siyasi alanda statüko değişmeden kalsa da Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısını yavaş yavaş dönüştüren değişimler, harekete yeni bir sosyal temel kazandırdı. Sultan II. Abdülhamit, liberal fikirlere karşı çıkıyor ve bu hareketleri otoritesi için doğrudan bir tehdit olarak görüyor olmasına rağmen, kendi konumunu sağlamlaştırmanın ve Osmanlı Devleti'ni güçlendirmenin bir aracı olarak kurumsal modernleşmenin gerekliliğini fark etmişti. Bu nedenle, Bernard Lewis'in de ifade ettiği gibi, *“Siyaset bir yana, Abdülhamid'in saltanatının ilk on yılları, yüzyılın başından bu yana en aktif değişim ve reform dönemi oldu... Tanzimat'ın tüm hareketi, hukuki, idari ve eğitim reformu, meyvesini verdi ve doruk noktasına ulaştı.”*⁹⁵

Sultan II. Abdülhamit tarafından gerçekleştirilen reformların bir yan ürünü olarak, geleneksel elitlerden farklı, onlarınkiyle çatışan çıkarlara sahip ve Osmanlı toplumunda çok daha geniş bir tabanı olan yeni bir sosyal sınıf ortaya çıkmıştı.⁹⁶ Bu sınıfın temsilcileri de liberalizmin dilini konuşuyor olsalar da gelişmelerin çok kısa bir süre içerisinde ortaya çıkaracağı gibi, talepleri yalnızca siyasi değişimle tatmin olmuyordu. Bu grubun temsilcileri, Osmanlı Devleti'nin sadece siyasi değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik yapısını da kendi lehlerine değiştirmeye kararlıydılar.⁹⁷

Bu kişiler genellikle çok farklı görüşlere sahip olsalar da kendi görüşlerine göre otokratik yönetimiyle Türklerin dünyadaki itibarını zedeleyen ve yabancı güçlerin düşmanlığını kışkırtan Sultan'a karşı muhalefetlerinde birleşiyorlardı. Devletin gerilemesini durdurmak için, kurtuluşu liberalizmde ve Fransa ile İngiltere'ye yönelmekte görüyorlardı. Bu muhalif grubun üyeleri, Sultan'ın aksine, Sultan III. Selim döneminden beri sürdürülen Batı'nın sadece teknolojilerinin benimsenmesine dayanan anlayış yerine Batı medeniyetinin bir bütün olarak kabul edilmesi taraftarıydılar. Hareketin üyeleri, Avrupa'daki çağdaşları olan liberal

⁹⁵ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Boğaç Babür Turna (Çev.), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2020, s. 246-248.

⁹⁶ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Sedat Cem Karadeli (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 57.

⁹⁷ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 402-403.

gruplara atıfta bulunarak, kendilerini “Jön Türkler” olarak adlandırmaya başladılar ve basın ve Sultan tarafından da bu isimle anıldılar.⁹⁸ İstihbarat teşkilatı ve Jön Türkler’in faaliyetlerinin açığa çıkarılmasından dolayı, hareket çoğunlukla Mısır’da ya da özellikle Paris’te sürgünde faaliyet göstermek zorunda kaldı. Bu dönemde yurtdışındaki Jön Türkler arasında iki ana grup ortaya çıktı. Biri ulusal merkezîyetçi bir yönelime sahipken, diğeri daha ziyade Osmanlı Devleti’ni olası bir federalleşme noktasına kadar liberalleştirmeye ve âdem-i merkezileştirmeye çalışıyordu.⁹⁹

Liberaller yani Osmanlı Ahrar Fırkası üyeleri, büyük ölçüde Osmanlı toplumundaki müreffeh ve muhafazakâr kesimlere mensuptular ve sosyal açıdan bakıldığında İttihatçılar’dan bir adım önde oldukları söylenebilir. Geleneksel millet sisteminde olduğu gibi, etnik gruplara kısmi bir özerklik hakkı tanıyarak yönetimde âdem-i merkezîyetçilik taraftarı bir siyaset izliyorlardı. Bu yöndeki vaatleri, onlara Osmanlı Devleti’nin Türk olmayan nüfusunun desteğini kazandırdı.¹⁰⁰ Bu iki grup arasındaki mücadele, özellikle Sultan II. Abdülhamit’in 1909’da tahttan indirilmesinden sonra daha belirginleşecektir.

Jön Türkler’in milliyetçi kanadının temeli, 2 Haziran 1889’da İstanbul’daki Askeri Tıbbiye Mektebi’nde Osmanlı Birliği Cemiyeti’ni (İttihad-ı Osmanî Cemiyeti) kuran dört kişilik bir öğrenci grubu tarafından atıldı. Böylece, 1888’de Şemsipaşa’da Ali Suavi’nin (1839-1878) evinde toplandığı için “Üsküdar Cemiyeti” adıyla anılmış olup¹⁰¹ kısa bir süre varlığını sürdürebilen örgütü takip etmiş oldular. Muhtemelen İtalyan Karbonari Hareketi’nden ilham alan grup, kısa süre içinde Harp Okulu (Mekteb-i Harbiye) ve Mülkiye Mektebi (Mekteb-i Mülkiye) gibi diğer önemli eğitim kurumlarına da yayılmayı başardı.¹⁰² Ancak, örgütün gizli

⁹⁸ M. Şükrü Hanioglu, *The Young Turks in Opposition [Jön Türkler Muhalefette]*, Oxford University Press, New York 1995, s. 17-18.

⁹⁹ Eric J. Zürcher, *The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk’s Turkey [Jön Türk Mirası ve Ulus İnşası: Osmanlı İmparatorluğu’ndan Atatürk Türkiye’sine]*, Bloomsbury Publishing, London 2014, s. 75.

¹⁰⁰ Palmer, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*, s. 323.

¹⁰¹ Zehra Arslan, “Osmanlı’da Toplumsal Örgütlenmeye Geçiş ve Cemiyetleşme Faaliyetleri”, *Türk Yurdu*, 276, s. 58-61.

¹⁰² Ernest E. Ramsaur, *The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908 [Jön Türkler: 1908 Devriminin Başlangıcı]*, Princeton University Press, Princeton 1957, s. 17. Ramsaur, Osmanlı İttihat Cemiyeti’nin Karbonari ve Masonlardan esinlendiğini yazar; ancak bu, Hanioglu ile çelişmektedir. Hanioglu, Karbonari’den ilham alınmasının muhtemel olduğunu kabul etmekle birlikte, aktif iş birliğini doğrulayan kanıtların bulunmadığına da işaret etmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Hanioglu, *The Young Turks in Opposition*, s. 38, 72.

faaliyetlerinin 1894 yılında ortaya çıkması, örgüt üyesi dokuz öğrencinin akademiden atılmasıyla sonuçlandı. İfşaatlar ve polis takibi ise, üyelerin çoğunu Paris'e sürgüne gitmeye zorladı. Bu süreçte Paris'e kaçanlardan biri olan Selanikli Mehmet Nazım (1872-1926), Sultan'ın hükümetinin önde gelen muhaliflerinden biri olan ve daha sonra milliyetçi yönelimli muhalefetin fiili lideri haline gelen Ahmet Rıza (1858-1930) ile temas kurdu. Onun isteği üzerine Cemiyet, 1895'te adını "İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)" olarak değiştirdi.¹⁰³

On dokuzuncu yüzyılın sonunda, hanedanın üç üyesinin sürgündeki meşrutiyetçilerin saflarına katılması gibi önemli bir olay daha meydana geldi. 1899'dan sonra Sultan I. Abdülmecid'in damadı Damat Mahmut Paşa (1853-1903) ve daha sonra iki oğlu Prens Mehmet Sabahattin (1879-1948) ve Prens Ahmet Lütfullah'ın (1880-1973) Paris'e kaçması,¹⁰⁴ Paris'teki Osmanlı muhalefetine düşen moraline bir ivme kazandırdı.¹⁰⁵ Damat Mahmut Paşa, İTC ve Ahmet Rıza'ya işbirliği teklif etti ve bunun sonucunda 9 Şubat 1902'de Taşnaksütun da dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti'nin çeşitli etnik gruplarının temsilcilerinin de katıldığı ve sonradan "I. Jön Türk Kongresi" adını alacak olan "Osmanlı Hürriyetperveran Kongresi" toplandı. Uzlaşmaya dayalı ortak bir programın kabul edildiği kongrede, aynı zamanda temel bir çelişki de ortaya çıktı. Kongrede çoğunluğu, Avrupa devletleriyle iş birliğine yönelen azınlık temsilcileriyle birlikte liberaller kazandı. Ancak, Büyük Güçlerin müdahalesi, iç muhalefet arasında geniş bir desteğe sahip olan Ahmet Rıza'nın azınlık partisi tarafından reddedildi.¹⁰⁶ 27-29 Aralık'taki ikinci kongrede ise uzlaşma sağlanamadı. Aralık 1907'de Jön Türkler ve Taşnaksütun Örgütü mensupları Sultan'ın devrilmesi ve meşrutiyetin yeniden tesis edilmesi gerektiği konusunda mutabık kalmalarına rağmen, bu hedefin nasıl gerçekleştirileceği konusunda herhangi bir anlaşmaya varamadılar.¹⁰⁷

Bu arada Osmanlı Devleti'nde, özellikle de daha eğitimli bir nüfusun yoğunlaştığı ve aynı zamanda Münzer Reform Programı'nın belirli bir koruma

¹⁰³ Hanioglu, *The Young Turks in Opposition*, s. 74.

¹⁰⁴ Ali Akyıldız, "Mahmud Celâleddin Paşa, Damad (1853-1903)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-celaleddin-pasa-damad> (24.04.2023).

¹⁰⁵ Ahmad, "The Young Turk Revolution", s. 21.

¹⁰⁶ Ramsaur, *The Young Turks*, s. 66.

¹⁰⁷ Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, c. II, s. 265.

sağladığı Makedonya’da bir dizi yeni muhalif örgüt kuruldu. İTC’nin parçalanmış iç kesimi, Dr. Bahaeddin Şakir (1874-1922) tarafından İTC olarak yeniden örgütlenmeyi başardı ve böylece Ahmet Rıza etrafında partinin daha radikal iç kanadını oluşturdu. İTC, 1907’de Mehmet Talat Bey’in (1874-1921) Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmesiyle daha da güçlendi.¹⁰⁸ Bu örgütlerin başarısı, birçok subayın İTC’ye sempati duyduğu ordu içine nüfuz etmeleriydi. Bunun nedenlerinden biri, ordu saflarında askeri akademilerden gelen subaylar (mektepliler) ile manga saflarından terfi edenler (alaylılar) arasındaki çatışmaydı. Alaylılar, eğitimden yoksun olmalarına ve genellikle okuma yazma bilmemelerine rağmen, muhafazakâr zihniyetleri nedeniyle siyasi olarak daha güvenilir kabul edilirdi. Mektepliler, eğitimleri nedeniyle kendilerini Osmanlı Devleti’nin gelecekteki kaderinden sorumlu seçkinler olarak görüyorlardı, bu da siyasi olarak aktifleşmelerine yol açıyordu.¹⁰⁹ Muhaliflerin büyük bir kısmı, Alman askeri misyonuyla iş birliği ve yurtdışında eğitim sayesinde, her ne kadar Sultan II. Abdülhamit hükümetini desteklemelerine rağmen, Almanya ile iş birliği yapmaya genellikle daha meyilliydiler. Muhalefetin merkezi, Selanik’te konuşlu 3. Ordu’da bulunuyordu. Bu dönemde Selanik şehri, genç subayların hayallerini süsleyen bir yer haline geldi. Örneğin, İsmail Enver Paşa (1881-1922) ya da Mustafa Kemal (1881-1938) Selanik’e atanmak istiyorlardı; ancak Mustafa Kemal, Selanik yerine “Vatan ve Hürriyet Cemiyeti”ni kurduğu Suriye’ye gönderildi.¹¹⁰ İTC’nin 3. Ordu içindeki etkisi, özellikle kardeşi Manastır’daki İTC kolunun önde gelen temsilcisi olan Esat Toptani Paşa’nın (1863-1920) komutayı almasından sonra önemli ölçüde güçlendi.¹¹¹

Sultan II. Abdülhamit hükümetinin durumu, 1907’de Makedonya’da kötüleşen durum¹¹² nedeniyle büyük ölçüde zayıfladı. Mevcut uygulamalar,

¹⁰⁸ Hans-Lukas Kieser, **Talaat Pasha: Father of Modern Turkey, Architect of Genocide [Talat Paşa: Modern Türkiye’nin Babası, Soykırımın Mimarı]**, Princeton University Press, Princeton 2018, s. 36.

¹⁰⁹ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, **A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk [Osmanlıların Askeri Tarihi: Osmanlılar’dan Atatürk’e]**, ABC-CLIO, Oxford 2009, s. 177.

¹¹⁰ Andrew Mango, **Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey [Atatürk: Modern Türkiye’nin Kurucusunun Biyografisi]**, The Overlook Press, New York 2002, s. 61.

¹¹¹ Mango, **Atatürk**, s. 72.

¹¹² Bu durum, 1907 yılında Osmanlı resmî yazışmalarına yansımıştır. Belgelere göre, Vodine kazasında demiryolları, tren ve köprülerin korunmasından sorumlu 22. Alayın 3. Taburu ile eşkiya takibiyle vazifeli 2. Alayın 3. Nizamiye Taburu’ndan bazı zabıt ve neferlerin geceleri Rum komiteleri tarafına geçerek komitelerin hedefi olan Bulgar köylerindeki papaz, daskal, muhtar ve

toplumsal gerilimin artmasına neden oldu. Ayrıca, askerler arasında isyan ve ayaklanma yaşandı. Ülke içindeki İTC üyeleri, 1908 yılının başında Makedonya sorununda daha fazla taviz verilmesi halinde devrim tehdidiyle kamuoyunun karşısına çıkmayı planlıyorlardı. Bununla birlikte, Jön Türk askeri darbesine giden sonraki gelişmelerin, belirli bir plan çerçevesinde gerçekleştiğini söylemek zordur. Yurtdışındaki İTC'nin bunda hiçbir rolü yoktu ve yurtiçindeki üyeler gelişmelere tepki olarak hareket ettiler. Şubat 1908'de Selanik polisi, yerel hukuk öğrencileri arasında 3. Ordu'daki subaylarla olası bağlantıları olan birkaç İTC üyesini ortaya çıkarmayı başardı. Saray, bu faaliyetlerin titizlikle soruşturulmasını talep etti; ancak, öğrencilerin çoğu iki ay içinde serbest bırakıldı.¹¹³ Bu olay ve artan yakalanma riski, İTC liderliğini karşı eylemde bulunmaya motive etti. Daha Mart ayında, Selanik'teki garnizon komutanı Yarbay Ömer Nazım'a (1887-1921) suikast düzenlenmesine karar verildi. Makedonya'daki devrimci ruh hali, İngiltere ve Rusya hükümdarları arasında Tallinn'de planlanan bir toplantı haberiyle de körüklendi. Toplantının amacının Osmanlı Devleti'nin ya da en azından Makedonya'nın bölünmesi konusunda anlaşmaya varmak olduğu söylentileri yayıldı. Bu gergin ortamda, 11 Haziran'da bir İTC üyesi tarafından Ömer Nazım'a yönelik başarısız bir suikast girişiminde bulunuldu ve bunu bir başka soruşturma dalgası izledi.¹¹⁴

Japonya'nın reform ve ilerleme örneği ile Osmanlı Devleti'nin komşuları olan Rusya ve İran'ın anayasal rejimler kurma girişimlerinden de cesaret alan Jön Türkler,¹¹⁵ uzun süredir sürdürdükleri devrim yapma girişimlerinin sonuçlarını 3 Temmuz 1908'de bir isyan hareketine dönüştürdüler ve 1878'den beri yürürlükte olmayan 1876 anayasasının yeniden yürürlüğe konmasını talep ettiler. Bu doğrultuda, Manastır yakınlarındaki Resen'deki İTC hücrelerinin lideri Ahmet Niyazi

ileri gelenleri öldürdükleri Osmanlı mülki ve askerî makamlarınca tespit edilmişti. Rumeli Vilayetleri Umum Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, 3 Mayıs 1907 günü hadiseyi mabeyne rapor ederken "*Ordu-yu hümayunun şan ve şerefini ne derecelerde ihlal ve devletçe ne kadar müşkilatı inzam edeceği*" ifade edilerek failler olan bir mülazım ile yedi neferin mahkemeye sevk edilecekleri bilgisini vermiştir. Detaylı bilgi için bkz: Hasip Saygılı, "Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya'da Yunan Komiteleri ve Osmanlı Devleti", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 11(21), s. 147-183.

¹¹³ Feroz Ahmad, **The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914** [Jön Türkler: Türk Siyasetinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908-1914], The Clarendon Press, Oxford 1969, s. 1.; M. Şükrü Hanioglu, **The Young Turks, Preparation for a Revolution, 1902-1908** [Jön Türkler, Devrim Hazırlık, 1902-1908], Oxford University Press, New York 2001, s. 263.

¹¹⁴ Hanioglu, **The Young Turks, Preparation for a Revolution**, s. 266.

¹¹⁵ Ahmad, **The Young Turks**, s. 50.

(1873-1913), komplocu arkadaşlarıyla görüştüktan sonra, 3 Temmuz'da 270 kişilik bir birlikle çevredeki tepelere firar etti. Aynı zamanda, anayasal düzenin yeniden tesisi için mücadele etme kararlılığını açıklayan bir bildiri yayınladı. Onun örneğini kısa sürede Enver Bey de dâhil olmak üzere diğer subaylar izledi. İTC'nin "genel müfettişi" sıfatıyla tek tek gruplar arasındaki bağlantıları sağladı ve bu sayede bir "devrim kahramanı" olarak ün kazandı. Dört gün sonra, isyanı bastırmak üzere İstanbul'dan buraya gönderilen ancak kendisi de aslında İTC üyesi olan General Şemsi Paşa (1846-1908) Manastır'da suikasta uğradı. Ahmet Niyazi, 23 Temmuz'da Manastır'a döndü ve burada yerel vali ve komutanı esir aldı.¹¹⁶

Sultan II. Abdülhamit 22 Temmuz'daki askeri ayaklanmaya, Alman yanlısı Mehmet Ferit Paşa'nın (1851-1914) yerine, Mehmet Kâmil Paşa'nın (1833-1913) da aralarında bulunduğu bazı liberallerin hükümetinde yer alacağı Mehmet Sait Paşa'nın (1838-1914) getirildiği sadrazamlık makamını değiştirerek yanıt verdi. Yeni kabine, daha sonra padişaha meclisin faaliyetlerine devam etmesini tavsiye etti. Sultan II. Abdülhamit, 23 Temmuz'da İTC'nin baskıları karşısında parlamentonun 1876 anayasasına uygun olarak toplanacağını açıkladı.¹¹⁷

Sultan II. Abdülhamit'in 23 Temmuz'da tam zamanında verdiği taviz, askeri darbenin varlık nedeninin ortadan kalkmasına yol açtı. Sultan, 24 Temmuz 1908'de bir irade yayınlarak İTC'nin anayasa talebini karşılamış,¹¹⁸ hatta daha da ileri giderek nazırlarını görevden alıp yerlerine itibarlı ve dürüst kişileri atayarak meşrutiyet yanlılarının gönlünü almaya çalışmıştı.¹¹⁹ Ancak, meşruti yönetimin ilk günlerinde Osmanlı Devleti'ndeki durum oldukça karışık bir haldeydi. Kanun ve düzen bozulmuş, yetkililer işlevlerini yerine getiremeyecek bir durumdaydı. Nitekim Tarık Zafer Tunaya, II. Meşrutiyet'i Osmanlı tarihinin son döneminde gerçekleşen en büyük olaylarından biri olarak tasvir ederken şöyle yazmaktadır: "*Hürriyetin ilanı, başlangıçta Türkiye tarihinde rastlanılan en geniş fakat en 'anarşik hürriyet' havasını getirmiştir.*"¹²⁰ Bu duruma paralel olarak Mazower de, 1908'de gerçekleşen

¹¹⁶ Macfie, *The End of the Ottoman Empire*, s. 21; Mango, *Atatürk*, s. 77.

¹¹⁷ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 587.

¹¹⁸ Hanioglu, *The Young Turks, Preparation for a Revolution*, s. 274.

¹¹⁹ Francois Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Ali Berkay (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 552.

¹²⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 66.

olayları tasvir ederken, bu olayların “1896 yılında Osmanlı Devleti’nin bir Makedonya şehri olan Selanik’te kurulan anayasal bir hareket olan İTC’nin Sultan Abdülhamid’e karşı yıllar süren komplolarının bir sonucu” olduğunu yazmaktadır.”¹²¹

Parlamentonun yeniden açılması Jön Türkleri şaşırttı. Kendileri dâhil kimse onların yakın zamanda yönetimi ele geçireceğini beklemiyordu. Bu gelişmeleri Niyazi Berkes şu şekilde özetlemektedir:

“... Avrupa’daki tartışmalar, hizip çekişmeleri sürüp giderken, günün birinde (24 Temmuz 1908’de), Türkleri, Osmanlıları, Avrupalıları şaşırtan bir haber yayıldı. Saray, dağa çıkmış, gerillalaşmış subaylardan Kanun-i Esasi’nin yürürlüğe konmasını telgraflarla isteyen bir ültimat almıştı. Makedonya’daki durumu artık bastıramayacağını anlamak zekâsını gösteren padişah, basit bir iradeyle bütün devrimcilik ağızlarını susturacak, onları sevince boğacak bir eylemde bulundu. Üstelik bir süre için de olsa, en korktuğu tahttan indirilmek akıbetinden kurtuldu. Kanun-i Esasi’nin yürürlüğe konduğunu ilan etti. Bir iradeyle rafa konan, bir iradeyle indirilen Kanun-i Esasi’nin sihrinin ne denli olduğunu halkın kuşku, şaşkınlık ve sevinç karışıklığı şeklinde ortaya çıkan tepkisi gösterir. Devrimciler bile, bu denli korkunç bir kâbustan bu denli kolay kurtulmuş olmanın şaşkınlığı ve sevinci içindeydiler.”¹²²

Meşruti yönetimin tekrar ilan edilmiş olması, Jön Türk Devrimi’nin siyasi aşamasının sona erdiği anlamına geliyordu. Dolayısıyla, her ne kadar İTC öncülüğünde bir hareket gerçekleştirilmiş olsa da iktidarı tamamen ele geçirmek için hiçbir girişimde bulunmadılar. Sultan II. Abdülhamit tahtta bırakılmış ve kendi seçtiği bakanlar aracılığıyla devleti yönetmesine izin verilmişti. Görünüşe göre İttihatçılar, devlet aygıtına karşı değil, onunla birlikte bir devrim gerçekleştirmeye çalışıyorlardı ve şüphesiz güç kazandıkça arzu ettikleri değişikliklerin kendiliğinden

¹²¹ Mark M. Mazower, *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews, 1430–1950* [Hayalet Şehir Selanik: Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler, 1430-1950], NY: Vintage Books, New York, 2006, s. 255.

¹²² Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, s. 401.

gerçekleşeceği umudunu taşıyorlardı. Dolayısıyla, onlar açısından daha köklü değişiklikler için mücadele henüz başlamıştı.

Bu durumun iki önemli gerekçesi bulunmaktadır. Öncelikle, İTC mensupları her halükârda Osmanlı yönetimini devralmak için gerekli eğitim ve deneyimden yoksundular. Daha da önemlisi, kendilerini geleneksel olarak muhafazakâr toplumun liderleri olarak kabul ettirmek için gerekli sosyal statüden yoksundular. Her ne kadar, bir devrim gerçekleştirildiğinde, devrimi yapanların iktidarı da devralmaları beklense de İTC üyeleri, şaşırtıcı bir şekilde, kendi eksikliklerinin farkındaydılar ama yine de bunların üstesinden gelemeyecek kadar muhafazakârdılar. Yeni elde ettikleri güçle ne yapacakları konusunda da fikir birliği içinde değillerdi. İTC içinde azınlık bir grup, bu durumun getirdiği avantajlardan sonuna kadar faydalanmak istiyordu; ancak, çoğunluğun, devrimi siyasi aşamadan öteye taşımak gibi bir arzusu yoktu. Bu grup, Sultan II. Abdülhamit'e karşı mücadelede İTC'yi desteklemişlerdi ve artık mücadele sona erdiğine göre İTC'nin amacına ulaştığını düşünüyorlardı; dolayısıyla, birçoğu Eylül 1908'de Osmanlı Liberal Birliği'ni (Osmanlı Ahrar Fırkası) kurmak üzere İTC'den ayrıldı.¹²³

Liberaller yani Osmanlı Ahrar Fırkası üyeleri, büyük ölçüde Osmanlı toplumundaki müreffeh ve muhafazakâr kesimlere mensuptular ve sosyal açıdan bakıldığında İttihatçılar'dan bir adım önde oldukları söylenebilir. Geleneksel millet sisteminde olduğu gibi, etnik gruplara kısmi bir özerklik hakkı tanıyarak yönetimde âdem-i merkezîyetçilik taraftarı bir siyaset izliyorlardı. Bu yöndeki vaatleri, onlara Osmanlı Devleti'nin Türk olmayan nüfusunun desteğini kazandırdı.¹²⁴

Öte yandan İttihatçılar, 19. yüzyılın son çeyreğinde Sultan II. Abdülhamit öncülüğünde gerçekleştirilen reformlar sonucunda ortaya çıkan yeni sosyal sınıfın taleplerini daha çok dile getiriyorlardı. Anlaşılmaz ve özgüvenden yoksun olan bu sınıf, öğretmenler, avukatlar, gazeteciler, doktorlar, küçük memurlar, jandarma subayları ve şehirlerin bunalmış zanaatkâr ve tüccarları gibi çoğunlukla meslek erbabından olan kişilerden oluşuyordu. 1908'deki olaylardan sonra meydana gelen

¹²³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul: 1952, s. 239ff.

¹²⁴ Palmer, **The Decline and Fall of the Ottoman Empire**, s. 323.

siyasi değişiklikler, bu gruba gerçek bir avantaj sağlamadığından bu grubun üyeleri devrimi daha ileriye taşımaya kararlıydı.¹²⁵

Görünürde İttihatçılar, mevcut toplumsal yapıyı yok etmek istememiş olabilirler; ancak, statükoyu korumak niyetinde de değillerdi. Onlar da söylemlerinde sıklıkla hiyerarşiyeye vurgu yaptılar; ancak yapılan bu vurgu, geleneksel olarak yerleşmiş olan ve belli bir zümrenin sahip olduğu ayrıcalık hiyerarşisine değildi. Zamanla mevcut yönetici elitin tekeline kırmayı umarak daha fazla siyasi ve ekonomik katılımı teşvik ederken, uyguladıkları seçim yasaları ve sosyalizme karşı tutumları, kitlelere herhangi bir güç vermeye hazır olmadıklarını açıkça ortaya koydu. Geleneksel kurumlardan bağımsız olarak seçilmiş bir meclis tarafından kontrol edilen merkezi bir hükümet talep ediyorlardı. Bu, dini cemaatin (millet) ve onun din alanı dışında her yere nüfuz eden etkisinin sonu anlamına gelecekti. İTC aynı zamanda ekonomik reformdan, özellikle de kamu maliyesinin daha rasyonel bir şekilde düzenlenmesinden yanaydı. Fikirlerinin çoğu geçmişten ilham alıyordu; ancak, siyasi ve sosyo-ekonomik örgütlenme kavramları günceldi ve bu da onları otomatik olarak muhafazakârlarla çatışma içine sokuyordu.¹²⁶

“Temmuz Devrimi” şeklinde de adlandırılan bu hareket, Osmanlı Sarayı, hükümet aracılığıyla hareket eden Liberaller ve İTC arasında hassas bir dengeye dayanan yeni ve değişken bir siyasi durumun ortaya çıkmasına yol açmıştı. Her ne kadar bu hareketin öncülüğü konumunda baskın görünse de İTC, çıkarları, amaçları ve fikirleri çatışan farklı hiziplere bölünmüş durumdaydı.

Hükümette görev almayı reddetmeleri¹²⁷ ve kendi çıkar gruplarını oluşturmamaları, onları sağlam temellerden yoksun bıraktı.¹²⁸ Aynı zamanda, değişimin savunucuları olarak öne çıkarak ve Bâb-ı Âlî’yi kamu hizmetlerinde ve orduda büyük çaplı kesintilere yol açan reformlar yapmaya zorlayarak düşman

¹²⁵ Ahmad, “The Young Turk Revolution”, s. 22.

¹²⁶ Ahmad, “The Young Turk Revolution”, s. 22.

¹²⁷ Makedonya İTC’si yeni kurulan meclise sadece yedi temsilciden oluşan bir heyet göndermekle yetinmişti. Bu heyetin üyeleri arasında İTC’nin daha sonraki liderleri Talât Bey, Binbaşı Cemal Bey ve Cavit Bey de vardı.

¹²⁸ Ahmad, **The Young Turks**, s. 45.

kazandılar.¹²⁹ Otoritenin tanımlanmadığı ve siyasi bir boşluğun var olduğu bu durumda, bunu takip edecek bir mücadele vardı.

Sultan II. Abdülhamit, 1 Ağustos'ta iktidarı yeniden ele geçirmek için dolambaçlı bir girişimde bulundu. Yayınladığı 10 maddelik ferman, kendisine Sadrazam'ı, Şeyhülislam'ı ve Harbiye ve Bahriye Nazırlarını atama hakkı veriyordu. Ancak bu durum, 1876 Anayasası'na aykırıydı. Bu anayasanın 27. maddesine göre Sultan, Sadrazam ve Şeyhülislam'ı atama hakkına sahipti; ancak, diğer bakanların atanmasını sadece onaylama hakkını elinde bulunduruyordu. Mesele anayasanın ötesindeydi; Harbiye ve Bahriye Nazırlarını atayan kişi silahlı kuvvetlerin ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin kontrolünü ele geçirdiği için bu makamlar kritik önem taşıyordu. Bâb-ı Âlî ve İttihatçılar, tehlikeyi sezdiler ve müdahaleleri sonucunda suç teşkil eden madde geri çekildi, tasarımı hazırlayan Sadrazam Said Paşa (1838-1914) günah keçisi ilan edildi ve istifaya zorlandı ve yerine Mehmet Kâmil Paşa (1833-1913) geçti.¹³⁰

Sultan'ın bu son başarısız girişiminden sonra liberallerin ve Ahmet Rıza'nın İTC'sinin temsilcileri sürgünden dönmeye başladı ve ardından İTC orijinal adıyla yeniden birleşti. Önceki muhalefetteki bölünme de kendini tekrar gösterse de Aralık ayında meclisin açılışına kadar Liberaller ve İttihatçılar arasında resmi olmayan bir ateşkes sürdürüldü. Her iki taraf da meclis aracılığıyla kontrolü ele geçirme umuduyla beklemekten memnun görünüyordu. Yaklaşan seçimlerde, İttihatçılar olarak poz veren ve İTC tarafından desteklenen milliyetçi bir grup ile Prens Sabahattin'in etrafında yeni Osmanlı Liberal Birliği'nde birleşen bir grup karşı karşıya geldi. Kasım ve Aralık 1908'deki seçimlere kadar her iki partinin birlikte çalışması avantajlıydı. Tek bir hukuk sistemi kurulması ve din ayrımı gözetmeksizin hak ve ödevlerde sivil eşitlik konularında anlaştılar. Ancak İTC, aynı anda Kâmil Paşa'yı görevden almak ve yerine daha idare edilebilir bir sadrazam getirmek için hazırlıklara başladı.

Bu dönemde İTC, çok az kişi tarafından ciddiye alınıyordu. Nitekim Said Paşa'nın yerine sadrazam olan Osmanlı Ahrar Fırkası adayı Kamil Paşa, Bâb-ı

¹²⁹ Mahmut Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, Baha Matbaası, İstanbul 1965, Cilt I, s. 208.

¹³⁰ Ali Cevat Bey, **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi: Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, Faik Reşit Unat (Yayına Haz.), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1960, s. 8.

Âlî'deki İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'a (1858-1916), meclis toplandığında İttihatçılar'ın çoğunluğu sağlayamayacağını söyledi.¹³¹ Saray hariç herkes anayasanın yeniden yürürlüğe girmesinden dolayı İTC'ye minnettar olsa da, Osmanlı Ahrar Fırkası ve Osmanlı Sarayı'na yakın olan diğer unsurlar, İTC'nin sorumluluğunun bittiğini ve Osmanlı Devleti'nin yönetimini artık Bâb-ı Âlî'ye bırakması gerektiğini düşünüyorlardı. Ancak İttihatçıların başka fikirleri vardı ve kendilerini anayasanın koruyucuları olarak görüyorlardı. Seçimler, 1908 sonbaharında yapıldı ve İttihat ve Terakki Partisi, Osmanlı Ahrar Fırkası ve birkaç bağımsız aday yarıştı. Ahmet Rıza liderliğindeki İttihatçılar, seçimlerde açık bir zafer elde etti ve Temsilciler Meclisi'nin kontrolünü ele geçirdi.¹³² Osmanlı Ahrar Fırkası, başkentte tek bir sandalye bile kazanamamış olsa da umutlarını kaybetmediler.

İTC'nin, politika konusunda Bâb-ı Âlî'yi desteklemesine ve Kâmil Paşa'nın siyasi programı ve meclis önündeki konuşmaları İttihatçı fikirleri yansıtmış olsa da¹³³, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın kesin olarak kaybedilmesi iç siyaset alanında önemli bir etki yarattı. Dolayısıyla İTC, bir taraftan kamuoyunu harekete geçirirken diğer taraftan Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı ile Bosna-Hersek'in ilhakını izleyen müzakerelerde Kâmil Paşa hükümetini suçlayarak hükümeti kesin bir çizgiye zorlamaya çalışıyordu.¹³⁴ İlhak, yeni rejime büyük bir sembolik yenilgi yaşattı. Bu yenilgi Ramazan ayında gerçekleşmiş olmasıyla daha da derinleşti.

Bu durum, seçimlerde Osmanlı Ahrar Fırkası adayı olan Kâmil Paşa'nın konumunun zayıflamasına yol açtı. Ancak İttihatçılar, hala kendilerini yürütmeye aktif olarak katılmaya hazır hissetmiyorlardı. Yine de Kâmil Paşa ve Liberaller, doğal olarak İttihatçıların faaliyetlerine ve hükümete müdahalelerine kızıyorlardı. Ancak, seçimlerdeki yenilgilerinden sonra bile, bunu meclis toplandığında sona erecek geçici bir aşama olarak görüyorlardı. Bu arada Kâmil Paşa, kabinesine reformcu bakanlar atayarak İttihatçıları yatıştıracak kadar bile geçici davranmaya

¹³¹ Ahmad, "The Young Turk Revolution", s. 23.

¹³² Ömer Savaşkan, "1908 Seçimleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, s. 82-83.

¹³³ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 208-10.

¹³⁴ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 602, 610.

istekliydi. Kasım ayında İttihatçı bir milletvekili olan Manyasizade Refik (1853-1909)'i Adliye Nazırı, Hüseyin Hilmi Paşa'yı da Dâhiliye Nazırı olarak atadı.¹³⁵

Meclis, 17 Aralık'ta toplandığında atmosfer iyimser olsa da Liberaller, İTC ile Bâb-ı Âlî arasındaki ikiliği çözmeye kararlıydı. İTC'de Sadrazam'a güvenmeyen ve onun düşmesini isteyen bir hizip olduğu kesindi. Ne de olsa Kâmil Paşa, Liberaller tarafından destekleniyordu ve seçimlerde onların adayıydı. Dahası, iç reform vaatlerini yerine getirememekle, *“hem iç hem de dış politikada gevşeklik ve yetersizlikle ve Saray despotizmini Bâb-ı Âlî'ye aktarmaya çalışmakla”* suçlanıyordu.¹³⁶ Bulgaristan ve Avusturya ile anlaşmaya varılamamasından sorumlu tutuldu ve bu müzakereleri meclisteki konumunu güçlendirmek amacıyla kullandığı için kınandı.¹³⁷ Ancak, İttihatçıların saldırı ve eleştirilerine rağmen, İTC bir örgüt olarak onun düşüşüne neden olmak istemedi.

Kâmil Paşa'yı iktidarda tutmanın pratik nedenleri vardı. Liberal görüşleri ve bağımsız fikirleri evrensel olarak saygı gören deneyimli bir devlet adamı olan Kâmil Paşa, Jön Türklerin anayasal hükümet deneylerine başladığı bir dönemde, özellikle de Büyük Güçlerle olan ilişkilerinde çok değerliydi. Kâmil Paşa, aynı zamanda İngiliz elçiliği tarafından da aktif olarak destekleniyordu. Bu faktör üzerinde durulmayı hak ediyordu çünkü 1908-1909'da ve hatta 1912-1913 Balkan Savaşları'na kadar İTC, diğer tüm güçlerden daha fazla İngiltere'ye yaslanmıştı. İttihatçıların eleştirileri, Sadrazam'ın gücüne son vermeyi değil, onu frenlemeyi amaçlıyordu. Enver Paşa ile Talat Paşa'dan oluşan bir heyet, Kâmil Paşa'yı çağırarak, bazı üyelerinin kendisine karşı takındığı düşmanca tavırdan dolayı İTC'nin bir organ olarak kendisini suçladığını bildirdi. Böylece bildirisi okunduğunda, Kâmil Paşa meclis tarafından ezici bir çoğunlukla güvenoyu aldı.¹³⁸

Liberaller, meclisin Kâmil Paşa kabinesine yetki vermesini partileri için bir zafer, İTC için ise bir hezimet olarak yorumladılar. Kâmil Paşa'nın İTC'nin meclisteki zayıf konumuna ilişkin tahmini doğrulanmış gibi görünüyordu. Özellikle

¹³⁵ Ahmad, *The Young Turks*, s. 61.

¹³⁶ Ahmad, “The Young Turk Revolution”, s. 25.

¹³⁷ İsmail Kemal, *Memoirs of Ismail Kemal Bey*, Forgotten Books, London 2018, s. 324.

¹³⁸ Ahmad, *The Young Turks*, s. 63.

Bulgaristan ve Avusturya ile müzakereler devam ederken, zaten sahip oldukları gücü pekiştirmek için uygun bir an gibi görünüyordu.¹³⁹

İktidarı sağlamlaştırma yöntemi, Sultan II. Abdülhamit'in 1 Ağustos'ta denediği yöntemle aynıydı: Silahlı kuvvetlerin kontrolünü ele geçirmek. Kâmil Paşa, 10 Şubat 1909'da Harbiye (Ali Rıza Paşa yerine Nazım Paşa) ve Bahriye (Arif Paşa'nın yerine Hüseyin Hilmi Paşa) Nazırlarını kendi adaylarıyla değiştirdi.¹⁴⁰ Yeni atamalar, Sultan II. Abdülhamit tarafından alelacele onaylandı ve Liberaller, eski Harbiye Nazırı ve İttihatçıların da dâhil olduğu Sultan'ı tahttan indirme komplosunu yayarak siyasi bir şaşırtmaca yaratmaya çalıştılar. Hatta Selanik'te Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirildiği bile söylendi.¹⁴¹ İttihatçıların tepkisi gecikmedi ve bir bildiri yayınlarak söylentileri yalanlayıp her şeyin yolunda olduğunu iddia ettiler.¹⁴² Bunun ardından ilk büyüklükte bir siyasi kriz yaşandı. İttihatçı basın, Kâmil Paşa'nın eylemini en sert ifadelerle kınayarak bunu bir darbe, meclisin haklarına tecavüz ve anayasal ilkelerin ihlali olarak nitelendirdi ve meclisten derhal harekete geçmesini talep etti.¹⁴³

Kâmil Paşa, 13 Şubat Cumartesi günü, bakanlık değişikliklerini açıklamak üzere meclis tarafından çağrıldı. Fakat Paşa, değişikliklerin dış politika konularıyla bağlantılı olduğunu beyan ederek Çarşamba gününe kadar ertelenmesini talep eden bir not gönderdi. Milletvekilleri bu notayı, Paşa'nın kamuoyunu hazırlamak ve konumunu güçlendirmek için zaman kazanmaya yönelik bir manevra olarak değerlendirecek reddetti. İkinci bir davetiye gönderildi ancak o da reddedildi. Sabrı tükenen meclis, 198'e karşı 8 oyla Sadrazam'a güvensizlik oyu verdi. Bu arada Kâmil Paşa, üçüncü ve son notasını göndermiş, anayasanın 38. maddesi uyarınca herhangi bir müdahaleyi 17 Şubat'a kadar erteleme hakkını talep etmişti. Dış politika meseleleri nedeniyle bunun gerekli olduğunu tekrarladı ve milletvekillerinin konuyu daha fazla sürdürmeleri halinde istifa edeceği tehdidinde bulundu. İstifaya zorlanması halinde açıklamasını basında yayınlayacağı ve devlete verilebilecek herhangi bir zararın sorumluluğunu meclise bırakacağı konusunda milletvekillerini

¹³⁹ Kemal, *Memoirs of Ismail Kemal Bey*, s. 324; Ahmad, *The Young Turks*, s. 63.

¹⁴⁰ Ahmad, *The Young Turks*, s. 63.

¹⁴¹ Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, s. 31.

¹⁴² Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyetin İlanı*, s. 36.

¹⁴³ Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Sinan Yayınları, İstanbul 1972, s. 16.

uyardı. Ancak, tehdit için çok geçti. Kâmil Paşa görevden alındı ve ertesi gün Hüseyin Hilmi Paşa sadrazam olarak atandı;¹⁴⁴ ancak, İTC üyeleri hükümete aktif olarak katılmadı.¹⁴⁵

Kâmil Paşa'nın düşüşü, İTC ile muhalefet arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası oldu. İTC, siyasetten çekilemeyeceğini ve tüm gücü Bâb-ı Âlî'ye bırakamayacağını anladı. Bir ay önce meclis Kâmil Paşa'yı neredeyse oybirliğiyle desteklemiş, ikinci seferde ise sadece sekiz milletvekili Kâmil Paşa'ya oy vermişti. Kâmil Paşa'ya göre yaklaşık 60 milletvekili Bâb-ı Âlî tarafından korkutulmuş ve oy kullanmadan meclisi terk etmişti.¹⁴⁶ Kâmil Paşa'nın yenilgisi, muhalefete, İTC'yi iktidardan uzaklaştırmak için anayasadan daha fazlasını kullanmaları gerektiğini açıkça gösterdi.

Kâmil Paşa'nın düşüşü ile 13 Nisan'da başlayan 31 Mart Vakası'nın patlak vermesi arasındaki iki ay boyunca siyasi gerilim artmaya devam etti. Yeni hükümet bir öncekinin politikalarını sürdürse de Liberaller gizli bir örgütten düzenli bir siyasi partiye dönüşmediği sürece İTC ile iş birliği yapmayı reddettiler. Bu durum, muhalefet ile İttihatçı gazeteler arasında sert bir basın kampanyasına yansıdı. Liberal basın yolsuzluk suçlamalarıyla İTC'nin etkisini sorgulamaya başladı ve Derviş Vahdeti (1869-1909)'nin Volkan Gazetesi etrafında toplanan muhafazakâr İslamcıların saflarından da eleştiriler yükseldi. İTC'ye yönelik muhalefet, 6 Nisan'da liberal Serbestî Gazetesi'nin editörü Hasan Fehmi (1874-1909)'nin açıklanamayan bir şekilde öldürülmesiyle daha da yoğunlaştı.¹⁴⁷

İTC temsilcileri, 1908'de Osmanlı Hükümeti'nin arkasındaki itici güç ve ülkenin siyasi yaşamındaki kontrol edici faktör olarak ve hükümetin ve halkın sözcüsü olarak yabancı elçiliklere çağrıda bulundular ve hatta İttihatçılar, İtilaf Devletleri ile bir ittifak imzalamak için Avrupa'ya gitti.¹⁴⁸ Özellikle İngiliz desteğinin değerini ve Kâmil Paşa'nın düşüşünün İngiliz Büyükelçiliği ile ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini biliyorlardı. Kâmil Paşa'nın düşüşünden sonraki ilk hamlelerinden biri, Lowther'a, Kâmil Paşa'ya anayasal gerekçelerle karşı çıktıklarını

¹⁴⁴ Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İştiklerim**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2021, s. 21-24.

¹⁴⁵ Kieser, **Talaat Pasha**, s. 69.

¹⁴⁶ Ahmad, **The Young Turks**, s. 67.

¹⁴⁷ Ahmad, **The Young Turks**, s. 39; Macfie, **The End of the Ottoman Empire**, s. 45.

¹⁴⁸ Ahmad, "The Young Turk Revolution", s. 24.

ve İngiltere ile dostluk politikasını sürdürmediği sürece hiçbir bakanlığı desteklemeyeceklerini bildirmek oldu. Hüseyin Hilmi Paşa da büyükelçiye İngiltere'ye yönelik politikasının Kâmil Paşa'nınkiyle aynı olacağı ve Türkiye'nin, İngiliz Hükümeti'nin tavsiyeleri doğrultusunda hareket etmeye devam edeceği konusunda güvence verdi. Ancak, İstanbul'daki İngiliz Elçiliği, hükümet değişikliğini İngiliz çıkarları ve prestijlerine indirilmiş bir darbe olarak görerek İTC'ye karşı Liberalleri desteklemeye devam etti.

Tansiyonu düşürmek ve Liberallerle bir uzlaşmaya varmak İTC'nin yararınaydı. Bu nedenle, siyasi bir ateşkes önerdiler ve Liberalleri mevcut sorunlara çözüm bulma konusunda İTC ile birlikte hareket etmeye çağırdılar. Ancak, Liberallerin uzlaşmaya hiç niyeti yoktu. İş birliği bedeli olarak İTC'nin feshedilmesini ve hükümet ve ordu işlerinden çekilmesini talep ettiler.¹⁴⁹

İTC ve Osmanlı Hükümeti, yasal tedbirler yoluyla inisiyatifi yeniden ele geçirmeye çalışmıştı. 3 Mart'ta, toplantıların 24 saat önceden yetkililere bildirilmesini öngören bir toplantı kanunu kabul edildi. Hüseyin Hilmi Paşa tarafından basın özgürlüğünü kısıtlayan bir yasa tasarısı da sunuldu; ancak, muhalefet çok güçlüydü ve 25 Mart'taki tartışma sonuçsuz kaldı.¹⁵⁰ Nihayet, Nisan ayı başlarında hükümet, Sultan'a ve eski rejime fanatik bir şekilde sadık olan Arnavut ve Arap saray muhafızlarının yerine statüko rejimine bağlı birlikler getirdi.¹⁵¹

İTC karşıtı güçler de giderek daha iyi örgütleniyordu. İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti, 5 Nisan'da resmen kuruldu ve siyasi programının 3 Mart'ta yayınlandığı Volkan Gazetesi'nin sütunlarında zaten ortaya çıkmıştı. İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti, geleneksel İslam'ın savunucusu gibi görünen aşırı bir hareketti, modernleşmeye şiddetle karşıydı ve ulusal birliğin İslam idealine dayanması gerektiğini savunarak Şeriatın, yani İslam hukukunun egemenliğini savunuyordu. Teorik olarak İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin hem İttihatçıların hem de Liberallerin "Batılılaşmacı reformizm"ine karşı olması gerekirken, Liberaller İttihatçılardan daha "sosyal olarak ilericiydi". Ancak olayların da göstereceği gibi,

¹⁴⁹ Ahmad, "The Young Turk Revolution", s. 70.

¹⁵⁰ Ahmad, "The Young Turk Revolution", s. 71-72.

¹⁵¹ Ali Cevat Bey, **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi**, s. 44-45.

İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti, dini sadece İttihatçılara karşı siyasi bir koz olarak kullandı.¹⁵²

Nisan ayının başlarında bir ayaklanma için zemin hazırlıyor gibi görünen muhalefet, İttihatçı karşıtı faaliyetlerini hızlandırdı. İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin kurulmasından iki gün sonra Serbesti Gazetesi'nin editörü ve İttihatçı karşıtı Hasan Fehmi Galata Köprüsü'nde öldürüldü. Muhalefet, bu cinayeti siyasi amaçları için kullanmakta gecikmedi. İTC, gazeteciyi öldürmekle suçlandı ve cenazesi İttihatçılara karşı histerik bir gösteriye dönüştü. İttihatçılar, basına bir genelge yayımlayarak cinayetin kendi örgütlerine mal edilmesinden üzüntü duyduklarını belirttiler.¹⁵³ 12 Nisan'da Hüseyin Cahit (1875-1957), Tanin Gazetesi'nde "Birlik" başlıklı bir makale yayınladı. Liberalleri İttihatçılarla aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakmaya ve gericihik tehlikesine karşı safları sıklaştırmaya çağırdı.¹⁵⁴

Liberallerin bu çağrıya cevap verecek zamanı yoktu; çünkü artan gerilim 12-13 Nisan gecesı başlangıçta başarılı olan bir darbe girişimiyle sonuçlandı.¹⁵⁵ İsyân ilk olarak subaylarını etkisiz hale getiren Taşkışla Kışlası'ndaki Makedon birlikleri tarafından başlatıldı; ancak, kısa süre sonra geleneksel düzene geri dönülmesi ve İslâm hukukuna sıkı sıkıya bağlı kalınması talebiyle medrese öğrencilerinin (softalar) de katılmasıyla Şeriatın geri getirilmesi talebiyle Ayasofya Meydanı'na taşındı.¹⁵⁶

Hükümet çaresiz kaldı. Sultan, krizi yatıştırmak için isyancıların yanına başkâtibi Ali Cevat Bey'i (1856-1930) göndererek krizi uzlaşma yolu ile çözmek istedi. İsyancıların talep ettiğı Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadrazamlıktan istifası da gerçekleşti ve Sultan II. Abdülhamit onun yerine Ahmet Tevfik Paşa'yı (1843-1936) atadı.¹⁵⁷ Ancak isyân devam ediyordu. Başkentte İTC destekçilerine yönelik bir av

¹⁵² Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 182-185.

¹⁵³ Akşin, **31 Mart Olayı**, s. 27-28.

¹⁵⁴ Ahmad, "The Young Turk Revolution", s. 29.

¹⁵⁵ Darbe Rumi takvime göre 31 Mart 1325'te (13 Nisan 1909) başladığı için literatürde sıklıkla "31 Mart Vakası" olarak anılmaktadır.

¹⁵⁶ Akşin, **31 Mart Olayı**, s. 34-35.

¹⁵⁷ Tarihçilerin tartıştığı konu, 31 Mart olaylarında Sultan II. Abdülhamit'in aktif rolünün olup olmadığıdır; ancak, pek çok tarihçiye göre isyanın başlamasında Sultan II. Abdülhamit'in bir rolü olmamış, sadece olaylardan faydalanmaya çalışıp yetkilerini güçlendirmek istemiştir Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, s. 576-7; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 577. Öte yandan Feroz Ahmad'ın tezlerine göre ortaya çıkan kaosta Liberaller (Ahrar Fırkası) kısa süre için de olsa güçlü

başlatıldı, devrimciler ayrıca iktidarı ele geçirmek için bir fırsat olduğunu düşünen Liberaller tarafından da desteklendi. 14 Nisan sabahı isyancılar İstanbul'u kontrol altına almıştı. İsyân, sonraki günlerde taşraya da yayılmaya başladı.¹⁵⁸ Buna karşılık Sultan II. Abdülhamit isyanı ne destekledi ne de kınadı, sadece daha sonraki gelişmeleri bekledi.¹⁵⁹ Hadisesinin tamamen aydınlatılması için bir komisyon kurulmasını öneren Sultan, sorumluluk almayıp Jön Türklerle ilgili “*Bu durumu kendileri yarattı, kendileri halletsin*”¹⁶⁰ şeklinde fikir belirtmekle yetindi. Ancak, meşrutiyete de desteğini açık bir şekilde ifade etti. Olaylar, kısa süre içerisinde, dinci unsurları kullanmaya çalışan Ahrar Fırkası'nın kontrolü dışına çıktı.¹⁶¹ Bu arada Sultan II. Abdülhamit, birkaç gün boyunca ortaya çıkan iktidar boşluğundan faydalanmaya çalıştı. Bazı yetkilerin bir kısmını tekrar elde etmeye çalışarak Harbiye ve Bahriye nazırlarını yeniden atamaya çalıştı; ancak, bu girişim yeni sadrazam Tevfik Paşa'nın Sultan'ın bu girişimine karşı çıkmasıyla başarısız oldu.¹⁶²

Jön Türkler, Sultan II. Abdülhamit'in isyanın başlamasında oynadığı rolün ne boyutta olduğunu önemsemeyip, ortaya çıkan kargaşayı Sultan'dan kurtulmak için bir fırsat olarak gördüler. Çünkü İTC, rolünü sınırlasa da Sultan II. Abdülhamit onlar için potansiyel bir tehdit oluştuyordu. Makedonya ve Selanik'te mevzilerini koruyan İTC, hızla örgütlemiş ve Mahmut Şevket Paşa (1856-1913) liderliğinde başkente yürüyecek bir ordu kurmuştur. “Hareket Ordusu” 19 Nisan'da isyanı bastırmak üzere İstanbul'a hareket etti. Yeşilköy'de ordugâh kurulunca, Sultan'a karşı da kamuoyu kampanyası başladı ve Sultan II. Abdülhamit'i devirmek için gerekli ortam da hazırlanmış oldu.¹⁶³ 22 Nisan'da Yeşilköy'de Ahmet Rıza'ya katılan 120 milletvekili orada yeni bir Millet Meclisi kurarak Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesini tartışırken, diğer taraftan Mahmut Şevket Paşa bu tartışmalara son vererek ordunun Sultan'ın devrilmesinden haberi olmadığını,

bir pozisyona gelmeye çalışmıştı. Ahmad, *The Young Turks*, s. 76; Ahmad, “The Young Turk Revolution”, s. 29.

¹⁵⁸ 14 Nisan 1909'da Adana'da meydana gelen kanlı ayaklanmada çok sayıda Ermeni de katledilir.

¹⁵⁹ Zürcher, *The Young Turk Legacy*, s. 77-78.

¹⁶⁰ Ahmad, “The Young Turk Revolution”, s. 28.

¹⁶¹ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 577.

¹⁶² Akşin, *31 Mart Olayı*, s. 57.

¹⁶³ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 579-80.

hatta askerlerin İstanbul'a meşrutiyete ve Sultan'a saldıranları cezalandırmak için yürüyeceklerine inandıklarını söylemiştir.¹⁶⁴

Sultan II. Abdülhamit, 23 Nisan'da sultan olarak son kez selamlık yaparken aynı gün Hareket Ordusu İstanbul'a doğru hareket etmiş ve ertesi gün başkente girmiştir. Birkaç yerde çatışmalar yaşanmasına rağmen, Mahmut Şevket Paşa'nın askerleri iki gün içinde Yıldız Sarayı dışında başkente hâkim olduktan sonra Mahmut Şevket Paşa tarafından sıkıyönetim ilan edilmesiyle bu olaylar sona erdi.¹⁶⁵ Bu gelişmeler İttihatçılara muhalefeti en azından şimdilik ortadan kaldırma fırsatı verdi. Hürriyet ve İtilaf Fırkası feshedildi ve Derviş Vahdeti idam edildi. 26 Nisan'da meclis tekrar toplanınca Hüseyin Hilmi Paşa sadrazamlığa geri dönerken, uzun tartışmalardan sonra Sultan II. Abdülhamit'in, isyancılarla iş birliği yaptığına inanıldığı için tahttan indirilmesine ve yerine hükümdarlıkla ilgilenmeyen ve kendini dünyevi zevklere adanmayı tercih eden V. Mehmet Reşat (1844-1918)'in getirilmesine karar verildi. Heyet halinde Sultan II. Abdülhamit'e bu kararın bildirilmesinden sonra, 28 Nisan 1909 tarihinde Sultan II. Abdülhamit ve ailesi Yıldız Sarayı'ndan alınarak Selanik'e sürgüne gönderildi.¹⁶⁶ 31 Mart olaylarında aktif rolünden dolayı Ahrar Fırkası'nın varlığı, İTC kontrolündeki Hareket Ordusu'nun başkentte kontrolü sağlamasından sonra sona ermiştir. Prens Sabahattin olaylarda kışkırtması olduğu iddiası ile tutuklanmış, ancak daha sonra serbest bırakılmıştır.

Sultan II. Abdülhamit sürgüne gönderildikten sonra hükümetin kontrolü tamamen İTC mensuplarının eline geçti. Şehrin kontrolü de bu arada Nisan'dan sonra Mahmut Şevket Paşa'nın başında olduğu Hareket Ordusu'nun elindeydi. Başkent başta olmak üzere şehirlerde iki yıl boyunca olağanüstü hâl ilan edildi.¹⁶⁷ Yeni Padişah Mehmet Reşat, saray görevlilerini değiştirerek İTC mensuplarını göreve getirdi.¹⁶⁸ Temmuz 1909'da Mehmet Cavit Bey (1875-1926) Maliye Başkanlığı'na ve Mehmet Talat Bey İçişleri Başkanlığı'na getirildi. Ekim ayında ise,

¹⁶⁴ Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, s. 580.

¹⁶⁵ Shaw ve Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, c. II, s. 281.

¹⁶⁶ Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, s. 583.

¹⁶⁷ Palmer, **The Decline and Fall of the Ottoman Empire**, s. 334.

¹⁶⁸ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 296.

İTC bir siyasi parti haline geldi.¹⁶⁹ İTC'nin siyasi olarak bu dönemde yaptığı ilk icraat 1876 Anayasası'nın değiştirilmesi olmuş, bu değişiklikle Sultan'ın birçok yetkisi Meclis-i Mebusan'a devredilmiştir. Hükümet artık padişaha değil, meclise karşı sorumlu olacaktı.

Ancak siyasi alanında tek başında kalan İTC, birçok iç ve dış sorunla karşı karşıya kaldı. İktidarı ele geçirdikten sonra, Temmuz 1908'de ortaya attığı Osmanlıcılık prensibini ikinci plana atarak milliyetçi-İslamcı bir siyaset yürütmeye başladı.¹⁷⁰ Ancak, bu siyasetin İTC için olumsuz sonuçları olacaktı. Hem ilk başlarda meşrutiyeti hevesle kutlayan gayrimüslimler ve Araplar hem Batı devletleri İTC'ye karşı olan yaklaşımlarını değiştirmeye başladılar. Lewis'in iddialarına göre, 1911 yılında başlayan Trablusgarp Savaşı, onu takip eden Balkan Savaşları (1912-1913) ve 1914 yılında çıkan ve kısa sürede Osmanlı topraklarına yayılan I. Dünya Savaşı hem Osmanlı Devleti içindeki sıkıntıların hem de Batılı devletlerin yayılmacı politikasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷¹

1909-1911 yıllarında parlamenter sistem güçlendirildi ve İTC üyeleri yavaş yavaş doğrudan hükümete dâhil oldu. Kabine laikleşme ve merkezileşme reformları için bastırmaya devam etti ve gümrük tarifelerinde bir artış daha sağlandı. Ancak, bu reformlar aynı zamanda muhalefetin canlanmasına ve İTC'nin bazı etnik azınlıkların desteğini kaybetmesine yol açtı. Gelecekte, kendisine hükümetten ve parlamentodan fiilen bağımsız üç ordunun genel müfettişliği makamını kazandıran Şevket Paşa'nın hesaba katılması gerekiyordu. Şevket Paşa, İttihatçı hükümete tahammül etmeye istekliydi; ancak, İTC'nin ordunun işleyişine müdahale etmesine izin vermeyi reddetti. Şevket Paşa'nın hâkim konumu dış politikaya da yansdı. Şevket Paşa, askeri harcamaların artırılmasında ısrar etti. Bu harcamaların elbette kredilerle finanse edilmesi gerekiyordu. Buna karşın, Batılı güçler krediyi ancak elverişsiz koşullar altında vermeye istekliydi. Örneğin, Fransa krediyi Fransız teçhizatının satın alınması ve mali denetim şartına bağlamıştı.¹⁷² Büyükelçi Adolf Marschall von Bieberstein (1842-1912)'ın Türk-Alman ilişkilerinin kaçınılmaz restorasyonuna dair

¹⁶⁹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 598.

¹⁷⁰ Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, s. 42.

¹⁷¹ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 296.

¹⁷² Marian Kent, **The Great Powers and the End of the Ottoman Empire [Büyük Güçler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu]**, Routledge, London 2005, s. 151.

öngörüsü, Avusturyalı ve Alman finansörlerin Aralık 1910'da %4 faizle 160 milyon franklık kredi teklifiyle gelmesiyle gerçekleşti. Bu girişimin bir sonucu olarak, Almanya'nın prestiji İstanbul'da yeniden yükselmeye başladı ve Osmanlı Devleti Jön Türk Devrimi öncesindeki dış yönelimine geri dönmeye başladı. İngiltere ve Fransa için ise Nisan 1909'daki darbe girişimi ve Alman kredisine katılım, Jön Türklerin Batı yanlısı yönelimine bağlanan umutların boşa çıkması anlamına geliyordu.¹⁷³

1.3. Jön Türk Devrimi'nin Dış Politikadaki Yansımaları

Jön Türk Hareketi ve devamında meydana gelen gelişmeler, Osmanlı Devleti için dış politika alanında da bir kriz yaşamasına yol açmıştır.¹⁷⁴ Jön Türk Devrimi dünya için bir şok etkisi yaratmış, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin dış politika yöneliminde de bir değişiklik meydana getirmiştir. Sultan II. Abdülhamit, iktidarı döneminde tek tek Büyük Güçlerin etkisini dengelemeye çalışmış; ancak, nihayetinde öncelikle Almanya'ya yönelmiştir. Sadrazam Ferit Paşa'nın Alman Kara Kartal Nişanı ile ödüllendirildiği gün görevden alınması semboliktir.¹⁷⁵ Buna karşılık Jön Türkler, milliyetçiler de dâhil olmak üzere genellikle Batı yanlısıydı. İTC içinde, ordunun Alman modelinden etkilenmeyen Talat Bey'in etrafındaki sivil kanadın üstünlüğü vardı. Ancak ikili ilişkilerdeki soğuma Berlin'de sadece geçici bir mesele olarak yorumlandı. Hem II. Wilhelm hem de İstanbul'daki büyükelçi Adolf Marschall von Bieberstein, devrimin temelde Alman yanlısı subaylar tarafından gerçekleştirildiği ve eninde sonunda iktidara geri dönecekleri görüşündeydi. Ayrıca, 2 Eylül 1908'de daha iyi muamele ve ücret talep eden işçilerin greviyle kesintiye uğrayan, ancak Bağdat Demiryolu Şirketi'nin Deutsche Bank'ın yardımıyla grevcilerin mali taleplerini karşılayarak sorunu kısa sürede çözmesiyle devam eden Bağdat Demiryolu inşaatının sorunsuz bir şekilde devam edeceği varsayılıyordu.¹⁷⁶ Tercih edilen ortak olarak Almanya'nın yerini İngiltere aldı.

¹⁷³ McMurray, *Distant Ties*, s. 83.

¹⁷⁴ Boyar, *Ottomans, Turks, and the Balkans*, s. 54; Palmer, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*, s. 214-2015.

¹⁷⁵ Feroz Ahmad, "Great Britain's Relations with the Young Turks 1908-1914", *Middle Eastern Studies*, 2(4), s. 302.

¹⁷⁶ McMurray, *Distant Ties*, s.75.

Dışışleri Bakanı Sir Edward Grey (1862-1933) itidalli bir duruş sergiledi. Devrimin hedeflerini desteklediğini ifade etti, ancak İngilizler ülkeye aktif olarak müdahale etmeyecekti. Karşılıklı ilişkilerde tartışmalı bir rol oynayan yeni İngiliz Büyükelçisi Sir Gerald Lowther, Jön Türklerin ana hatlarıyla belirlenen reformları uygulama kabiliyetine başından beri şüpheyile yaklaşıyordu. Liberal fraksiyonu İngiliz tarafında tutmak için onlara aktif destek verilmesi yönündeki tavsiyeleri Grey tarafından birkaç kez reddedildi. Ona göre Rusya ile yakınlaşma, İstanbul'daki kendi pozisyonlarının feda edilmesi gereken bir öncelikti.¹⁷⁷ İngilizler, Rusya'nın Avusturya-Macaristan ile birlikte Balkanlar'da istikrarı koruma politikasını sürdüreceğine inanıyordu. Ancak, bu varsayımın yanlış olduğu kısa sürede ortaya çıktı. Her iki ülkenin dışışleri bakanları 15 Eylül'de Buchlovic'deki (Çek Cumhuriyeti sınırlarında bir kasaba) kalede bir araya geldi ve Uzin'in (Kiev yakınlarından bir bölge) statüsünün değiştirilmesine destek karşılığında, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi konusunda anlaşmaya vardılar. Ancak Rus Bakan Alexander Petrovich Izvolsky (1856-1919) bu sözlü anlaşma için Çar'ın ya da Başbakan Pyotr Arkadyevich Stolypin'in (1862-1911) onayını alamadı. Viyana, bu adım için Berlin'in önceden onayını almadan 6 Ekim 1908 gibi erken bir tarihte ilhakı gerçekleştirmeyi planlıyordu. Ancak, Avusturya'nın niyetinin Fransa'daki Avusturya Büyükelçisi tarafından erken açıklanması bir krize neden oldu. Bu kriz Bulgar prensi Ferdinand tarafından kullanılarak 5 Ekim'de bağımsızlık ilan edildi.¹⁷⁸ Ardından Girit'te Yunanistan ile birleşme ilan edildi. Meydana gelen olaylar Rusya'nın Boğazlarda bir değişiklik yapma konusundaki planını bozdu ve İstanbul'daki Avusturya Büyükelçisi Johann Margrave Pallavicini'nin (1848-1941) Türklerle ilhak konusunda uzlaştığı yönündeki görüşünün de yanlış olduğu ortaya çıktı.

Bosna krizi Türkiye'nin dış yönelimindeki değişikliği daha da destekledi. İngiltere, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan tarafından atılan adımları hemen tanımamaya karar vererek İstanbul'daki konumunu güçlendirdi. Grey, Kâmil Paşa hükümetine olası bir mali tazminat talebinde destek sözü verdi; ancak, aynı zamanda Bulgaristan'ın bağımsızlığına savaş ilan ederek karşılık verme girişimine karşı

¹⁷⁷ Joseph Heller, **British Policy towards the Ottoman Empire 1908-1914 [İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'na Dönük Politikaları, 1908-1914]**, Routledge, London 2012, s. 21.

¹⁷⁸ Anderson, **The Eastern Question**, s. 282.

uyarıda bulundu. Jön Türkler İngiliz desteğini takdir ettiler ama daha ileri gitmeye çalıştılar. Grey ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı Daimî Müsteşarı Sir Charles Harding (1857-1936) ile görüşen Ahmet Rıza, Nazım Bey'in de eşlik ettiği bir toplantıda, Fransa'nın da sonradan katılacağı bir İngiliz-Türk ittifakı fikrini sundu. Ancak, Grey bu öneriyi kabul etmeye hazır değildi ve bunu uzun süredir devam eden bir ittifaka sözleşmeyle bağlı olmama ilkesiyle gerekçelendirdi.¹⁷⁹

Kriz, Almanya ile ilişkileri daha da bozdu. Bâb-ı Âlî, Viyana'nın ilhakı önceden müzakere edilmiş Alman desteği olmadan gerçekleştirdiğine inanmayı reddetti. Buna ek olarak, Büyükelçi Marschall von Bieberstein önceki aylarda Bâb-ı Âlî'ye Avusturyalıların Türk egemenliğini hiçbir şekilde ihlal etme planları olmadığına dair güvence vermişti. Bosna krizi sırasında ikili ilişkiler o zamana kadarki en düşük seviyesine ulaştı ve Almanlar yatırımlarının, özellikle de Bağdat Demiryolu Projesi'nin akıbeti konusunda ciddi endişe duymaya başladı.¹⁸⁰ Alman etkisinin azalması, önceliği Bağdat Demiryolu Projesi'nden pay almak için kendi şirketlerini desteklemiş olan Paris tarafından olumlu değerlendirildi. Ancak Fransa, Osmanlı Devleti'nin ana alacaklısı konumundan ve finans alanındaki Fransız etkisini ülkenin toparlanmasının önünde bir engel olarak görmeye başlayan Jön Türklere daha fazla destek vermeden statükoyu korumaya çalışmaktan zarar gördü. Karşılıklı ilişkiler böylece devrimden hemen sonra zirveye ulaştı, ancak daha sonra gerilemeye başladı.¹⁸¹

Paradoksal olarak, Rusya'ya yaklaşım değişmedi. Bâb-ı Âlî'ye göre, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanını gizlice başlattığından şüphelenmesine rağmen, Viyana ya da Berlin'den farklı olarak St. Petersburg'dan benzer bir adım beklenebilirdi. Izvolsky'nin Boğazların statüsünde bir değişiklik sağlayamamasının ardından Stolypin Hükümeti'nin Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü koruma politikasına geri dönmesi ve kendi kalkınmasına odaklanmayı tercih etmesi doğru ilişkilerin sürdürülmesine yardımcı oldu. Bununla birlikte, 1907'de İngiltere ile yapılan anlaşma ve Grey'in daha sonraki karşılıklı yakınlaşma çabaları, St.

¹⁷⁹ Japonya ile 1902 yılında yapılan ittifak, Grey tarafından yalnızca Uzak Doğu bölgesiyle sınırlı olarak coğrafi mesafe göz önüne alındığında bir istisna olarak açıklanmıştır. (Ahmad, "Great Britain's Relations with the Young Turks," s. 309.)

¹⁸⁰ McMurray, *Distant Ties*, s. 77.

¹⁸¹ Kent, *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, s. 150.

Petersburg için gelecekte büyük bir avantaj sağlıyordu ve Grey bu uğurda Türk çıkarlarını feda etmeye hazırdı.¹⁸² Ancak, en büyük çatışma doğal olarak Avusturya-Macaristan ile yaşandı. Bâb-ı Âlî ilhaka bir protesto notası vererek karşılık verdi ve 7 Ekim 1908'de İTC'ye yakın Tanin Gazetesi, Avusturya mallarının boykot edilmesi çağrısında bulundu. Aynı zamanda Avusturya'nın bu hamlesine, durumu bir konferans yoluyla çözmek isteyen Büyük Güçlerin çoğu karşı çıktı. Viyana için Bâb-ı Âlî'nin ilhak için rızasını almak gerekliydi ve bu nedenle asgari taviz politikasından ödün vermek zorunda kaldı. Yılın sonunda Kâmil Paşa Hükümeti mali tazminat karşılığında durumu kabul etmeye hazır olduğunu ifade etti ve bu çözüm Almanya'nın da desteğini aldı. 12 Ocak 1909'da Türk tarafı 2.500.000 Türk lirası ödeme ve Avusturya kuvvetlerini Novi Pazar sancağından çekme teklifini kabul etti. Antlaşmanın son hali sadece bir ay sonra imzalandı ve Ocak 1909'da Avusturya-Türkiye ilişkilerini geliştirme süreci başladı. Şubat ayının başında Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıyan bir anlaşma imzaladı.

¹⁸² Ronald P. Bobroff, **Roads to Glory: Late Imperial Russia and the Turkish Straits [Zafere Giden Yollar: Geç İmparatorluk Rusyası fve Türk Boğazları]**, Tauris, London 2006, s. 17.; Michael A. Reynolds, **Shattering Empires: The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires 1908-1918 [Parçalanmış İmparatorluklar: Osmanlı ve Rus İmparatorluklarının Çatışması ve Çöküşü 1908-1918]**, Cambridge University Press, New York 2011, s. 31.

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET'İN ÇEK BASININA YANSIMALARI

Osmanlı tarihi açısından önemli bir aşama olan 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başları, Osmanlı toplumunda önemli sosyal, siyasi ve kültürel değişimlere sahne olmuştur. Bu dönemde meydana gelen ve Osmanlı tarihi açısından tarihi bir aşama olarak kabul edilen II. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı modernleşme sürecinin temelini teşkil etmektedir. Modernleşme çabaları ve bu çabaların sonuçları, bir taraftan Osmanlı Devleti'nin geleceği üzerinde büyük bir etkiye sahip olurken, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin iç ve dış zorluklarla karşı karşıya kalmasına da yol açmıştır.

Dönemin uluslararası arenada önemli bir aktörü olmasından dolayı Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu değişim, diğer yabancı ülke basını gibi Çek basınının da ilgisini çekmiştir. 20. yüzyıl başlarından II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süreçte çıkan Çek gazeteleri tarandığında, II. Meşrutiyet öncesi dönemde yaşanan gelişmelerin Çek basınında yoğun bir yankı uyandırmadığı, II. Meşrutiyet'in ilanına giden süreçte yaşanan gelişmelerin ve bu gelişmelerin bir sonucu olarak II. Meşrutiyet'in ilanının ise Çek basınında geniş bir şekilde ve yoğun bir ilgiyle takip edildiği ve tartışıldığı anlaşılmaktadır. Çek basınında II. Meşrutiyet öncesi dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişme ve değişimlerin konu edildiği haber, analiz ve değerlendirmeler, dönemin önemli bir siyasi aktörü olan Sultan II. Abdülhamit ve ona muhalif olan ve modernleşme taraftarı olarak kabul edilen İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) etrafında şekillenmiştir.

Bu bölümde, II. Meşrutiyet öncesi dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmelerin önemi ve değişim sürecinin temelleri II. Abdülhamit ve Jön Türkler merkeze alınarak tartışılmıştır. Çek basınının, bu dönemde Osmanlı Devleti, Sultan II. Abdülhamit, Jön Türkler ve bu dönemde yaşanan gelişmelere dair yaklaşımı, dönemin uluslararası ilişkileri ve Osmanlı Devleti'nin iç dinamikleri açısından önemli bir perspektif sunmaktadır.

2.1. 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Siyasi Aktörler

2.1.1. Sultan II. Abdülhamit

Sultan II. Abdülhamit, iktidarı boyunca Avrupa'da genellikle olumsuz bir algıya sahipti. Sebepleri ve başlangıcı daha önceki dönemlere dayansa da bu algı, Osmanlı Devleti'nin durumunu ve Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne bakışını etkileyen ve bu dönemde patlak veren pek çok önemli gelişmeden kaynaklanıyordu. Özellikle 19. yüzyılın başlarında Balkanlar'da başlayan milletçi hareketler ve ayaklanmalar, bu dönemde daha da şiddetlenmiş ve Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetini zorlaştırmaya başlamıştı. Kendilerini Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan azınlıkların hamisi olarak gören Batılı devletler de bu azınlıkların ayrılıkçı hareketlerini destekliyorlardı. Bunun bir sonucu olarak, Bâb-ı Âlî'nin ayaklanmalara karşı gösterdiği her tepki, Batılı devletler tarafından sert bir şekilde eleştiriliyordu. Örneğin, Osmanlı güçlerinin Bulgarlara karşı mücadelesi, Avrupa'da Türklerin tek taraflı “canılığı ve vahşeti” olarak gösteriliyordu.¹⁸³ Oluşturulan bu algıya dış borçların ödenememesi durumunun da eklenmesi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kamuoyunda olumsuz bir imajla anılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, tüm Avrupa kamuoyuyla benzer şekilde, Çek kamuoyunda da bu dönemin Osmanlı Hükümeti ile ilgili algıların her açıdan olumsuz olduğu açıktır.

Bu dönemde, Çek gazetelerinde Sultan II. Abdülhamit'in şahsı ve iktidarına dair haber ve yorumlar, genellikle Osmanlı rejimi ve II. Abdülhamit hakkında daha önce oluşturulan bu olumsuz imajı yansıtmakta ve yaşam tarzı etrafında oluşturulan asılsız ve abartılı iddialar ve kişiliği hakkında yazı ve yorumlara sıklıkla yer verilmekteydi. Dolayısıyla, bu haber ve yorumlara genellikle olumsuz, taraflı ve abartılı ifadelerle dolu bir dilin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Sultan II. Abdülhamit'ten bahsedilirken “despot”, “kurnaz”¹⁸⁴, “zalim”¹⁸⁵, “güvenilmez”^{186,187} gibi sıfatlar kullanılmış, devletin “pasif”¹⁸⁸ ve sistemin “çürümüş”¹⁸⁹ olduğu ifade

¹⁸³ William Ewart Gladstone, **Bulgarian Horrors and the Question of the East [Bulgar Korkusu ve Doğu Sorunu]**, J. Murray, Londra 1876, s. 11.

¹⁸⁴ **Venkov Gazetesi**, 25 Nisan 1908, s. 2.

¹⁸⁵ **Národní Listy Gazetesi**, 12 Kasım 1895, s. 1.

¹⁸⁶ **Venkov Gazetesi**, 28 Ağustos 1909, s. 2.

¹⁸⁷ **Venkov Gazetesi**, 07 Ağustos 1908, s. 2.

¹⁸⁸ **Venkov Gazetesi**, 14 Kasım 1910, s. 2.

¹⁸⁹ **Venkov Gazetesi**, 26 Temmuz 1908, s. 2.

edilmiştir. Venkov Gazetesi'nin 22 Ağustos 1906 tarihli daha eğlenceli ve 'hafif' bilgiler içeren magazin bölümünde yayımlanan "Türk Sultanı Nasıl Yaşıyor?" başlıklı yazı Sultan II. Abdülhamit hakkında kullanılan bu abartılı ifadelerle iyi bir örnek oluşturmaktadır. Sözde Osmanlı padişahını tanıtmak amacıyla yazılan yazıda, Sultan II. Abdülhamit kendisi ve mal varlığı için aşırı derecede endişelenen bir hükümdar olarak tanıtılmıştır. Yıldız Sarayı'ndaki hayat da gerçeğe dayanmayan bir şekilde masalımsı ve eğlence dolu olarak tasvir edilmiştir. Ayrıca, Sultan'ın kardeşi Mehmet Reşat'ın tahta geçme isteğine ve Büyük Devletlerden gelen tehditlere atıfta bulunulmuş ve bunların, Sultan II. Abdülhamit'in endişe ve korkularının gerekçeleri olduğu iddia edilmiştir.¹⁹⁰

Bu haber ve yorumlar aynı zamanda, II. Abdülhamit yönetimi ve Osmanlı Devleti ile ilgili Çek kamuoyunun algılarının hangi olay ve gelişmelerden daha fazla etkilendiği konusunda da bilgi vermektedir. Bu haberlerin büyük bir çoğunluğu, meşrutiyet eksenli olarak değerlendirilmiş ve Sultan II. Abdülhamit, Avrupa'da ilerleme sembolü olarak kabul edilen anayasal sisteme karşı, muhalefeti sert bir şekilde bastırmaya çalışan bir hükümdar olarak Çek okurlara aktarılmıştır. Örneğin, I. Meşrutiyet'in askıya alınması, Çek kamuoyu ve okurlarına "anayasanın katli" ifadesi kullanılarak aktarılmıştır.¹⁹¹ Tüm bu olumsuz haberlere ve tanımlamalara rağmen bazı yazılarda, anayasal rejimin askıya alınması tamamen farklı bir bakış açısıyla da ele alınmıştır. Örneğin, 1908 tarihli bir köşe yazısında, anayasaya atıfta bulunularak Sultan II. Abdülhamit'in anayasayı askıya aldığı dönem için "sükûnet dönemi" nitelemesi kullanılmış ve bu dönemin özlem ile anıldığı ifade edilmiştir.¹⁹²

Öte yandan, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin geleceği ve Sultan II. Abdülhamit'in olası bir ölümünden sonraki durum konusundaki belirsizliğin de birçok gazete haberine yansıdığını görmek mümkündür. Nisan 1908'de yayımlanan "Hasta Adam" başlıklı bir köşe yazısında, II. Abdülhamit hükümeti eleştirel bir dille okurlara aktırılırken, II. Abdülhamit sonrası dönem konusunda belirsizlikten kaynaklanan bir korku ve endişeden bahsedilmiş ve bu endişeler okuyuculara, "...Abdülhamit'in ölümü ile 'Türkiye'nin bertaraf edilmesi' adındaki devasa tarihi

¹⁹⁰ Venkov Gazetesi, "Jak Žije Turecký Sultan [Türk Sultanı Nasıl Yaşıyor]", 22 Ağustos 1906, s. 6.

¹⁹¹ Národní Listy Gazetesi, 26 Ağustos 1908, s. 1.

¹⁹² Venkov Gazetesi, "Nemocny Muz [Hasta Adam]", 25 Nisan 1908, s. 2.

süreç hızlanacak... Herkes Abdülhamit'in ölümünden korkuyor... Herkes hasta adamın ölü adam olacağı o andan endişe duyuyor."¹⁹³ ifadeleriyle aktarılmıştır.

Daha önceki ifadelere göre çelişkili görünen bu yaklaşım, Osmanlı Devleti'ne karşı beslenen tüm olumsuz duygulara rağmen, Osmanlı Devleti'nin dünya politikasında çok önemli bir denge unsuru olduğu gerçeğini okurlara hatırlatmaktadır.¹⁹⁴ Osmanlı Devleti ile ilgili bu şekilde aşırı olumsuz duygular ve objektiflikten uzak bilgiler yayımlamaktan kaçınmamalarına rağmen, Çek gazetelerinin bazı kritik konularda ise pragmatik bir yaklaşım sergiledikleri anlaşılmaktadır.

2.1.2. Jön Türkler

II. Meşrutiyet öncesi dönem, Osmanlı Devleti'nde önemli siyasi ve kültürel dönüşümlerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Özellikle Sultan II. Abdülhamit'in iktidarı başta olmak üzere bu dönemde, Osmanlı topraklarında iki ana siyasi akımın çatışması dikkat çekmektedir. Hugo Traub'un "19. Yüzyıl Tarihi" adlı kitabında yer alan aşağıdaki açıklama, bu çatışmaya dikkat çekmektedir:

*"19. yüzyılın başlarında Türkiye'de iki akımın mücadelesi ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan Jön Türkler (Mladoturci), Osmanlı Devleti'ni Batı Avrupa kültürü ile yükseltmek istiyordu. Diğer akım ise, böyle bir değişikliği doğru bir İslam inancı için tehdit olarak görüyordu."*¹⁹⁵

Başta gazeteler olmak üzere dönemin Çek basınında da Traub'un dikkat çektiğine benzer bir ayrımın yapıldığı görülmektedir. Dönemin gazete haberlerinde, Sultan II. Abdülhamit'in yönetim anlayışına ve takip ettiği politikalara muhalefet edenler genellikle, Avrupa'daki "Genç" hareketlerinden ilhamla "Jön Türkler" olarak adlandırılmıştır. Ancak, bu terim Türkçedeki kullanımından farklı olarak daha geniş ve genelleştirici bir anlamda kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında incelenen gazete haberlerinde, II. Abdülhamit rejimi muhaliflerinin hepsi hakkında genelleme

¹⁹³ Venkov Gazetesi, "Nemocny Muz [Hasta Adam]", 25 Nisan 1908, s. 2.

¹⁹⁴ Čech Gazetesi, 12 Ağustos 1906, s. 6.

¹⁹⁵ Hugo Traub, Dějiny 19. Století [19. Yüzyıl Tarihi], A. Píša, Brno 1920, s. 40.

yapılmış ve Yeni Osmanlılar Hareketi, Jön Türk Hareketi, İTC ve bunların mensupları hakkında herhangi bir ayrıntı belirtilmeden ve ayırım yapılmadan “Jön Türk (Mladoturci)” tanımlaması kullanılmıştır. Öte yandan, söz konusu gazete haberlerinde, Traub’un açıklaması ile uyumlu olarak, Sultan II. Abdülhamit rejiminin destekçileri için ise “Eski Türkler (Staroturci)” ifadesinin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Dönemin en önemli gazetelerinden biri olan Venkov Gazetesi, bu ayırımın en yoğun kullanıldığı gazetelerin başında gelmektedir. Gazetenin 8 Eylül 1908 tarihli sayısında yer alan “İlerleme taraftarı olan Jön Türklerin, bizim açımızdan Eski Türk reaksiyonunun taraftarlarından daha sempatik olmaları gerektiıklarını söylemiştik” ifadeleri sadece bu ayırımı ortaya koymamakta¹⁹⁶ aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin bu dönemdeki siyasi atmosferinde yaşanan çekişmelerin ve farklı grupların Çek gazeteleri tarafından nasıl algılandığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti’nde meşruti hareket açısından dikkat çeken bir siyasetçi olan Mithat Paşa, Meşrutiyet Dönemi öncesindeki siyasi atmosferde önemli ve etkin bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. I. Meşrutiyet hakkında bilgi verilen 1876 tarihli bir makalede Jön Türklerin lideri olarak tanıtılan Mithat Paşa¹⁹⁷, 1877 tarihli bir diğer makalede ise sürgün edilen bir siyasi figür olarak ele alınmıştır. Bu makalede, Mithat Paşa’nın sürgün edilmesi Damat Mahmut Paşa ile ilişkilendirilmiş, Mahmut Paşa’nın kıskançlık ve entrikalarının bu sürgünün sebebi olduğu iddia edilmiştir. Makalede en dikkat çeken nokta ise, Mahmut Paşa’dan “Eski Türk” olarak bahsedilmesidir.¹⁹⁸ Ancak, 1902’de çıkan ve Mahmut Paşa’nın Pendik’ten Avrupa’ya kaçış hikâyesine¹⁹⁹ yer verilen başka bir gazete haberinde, bu defa Mahmut Paşa için kullanılan, “bugün Damat Mahmut, Türk devrimcilerin Paris’teki merkezinin başı olarak kabul edilmektedir” ifadesi dikkat çekmektedir.²⁰⁰ 1908’de yayımlanan başka bir gazete haberinde Mahmut Paşa ile ilgili verilen bilgiler de, dönemin siyasi atmosferindeki değişkenlikleri ve bu siyasi figürler hakkındaki

¹⁹⁶ Venkov Gazetesi, 08 Eylül 1908, s. 2.

¹⁹⁷ Moravska Orlice Gazetesi, 20 Haziran 1876, s. 1.

¹⁹⁸ Moravska Orlice Gazetesi, 14 Şubat 1877, s. 2.

¹⁹⁹ Damat Mahmut Paşa, Bağdat Demiryolu Projesi’nin imtiyazları hususunda Sultan II. Abdülhamit ile anlaşmazlığa düşmesinin ardından 14 Aralık 1899’da oğulları Prens Sabahaddin ile Lütfullah’ı da yanına alarak Georgie vapuruyla İstanbul’dan kaçmış, bu olay büyük yankı uyandırmıştır.

²⁰⁰ Národní Listy Gazetesi, 08 Şubat 1902, s. 2.

algılardaki farklılıkları ve değişimleri yansıtmaktadır. Haberde, Mahmut Paşa'nın durumu şu ifadelerle dile getirilmiştir:

“Gönüllü sürgünde vefat eden Sultan Abdülhamit'in damadı Mahmut Paşa, zamanında Abdülhamid'in anayasayı 'öldürmesine'²⁰¹ karşı çıktığı için Türkiye'den kaçmak zorunda kaldı. Bu özgürlük öncüsünün naaşı, kendi anavatanında defnedilmek üzere özgürleştirilmiş Türkiye'ye geri getirilecektir.”²⁰²

Sonuç olarak, özellikle Sultan II. Abdülhamit'in iktidarı başta olmak üzere II. Meşrutiyet öncesi dönemde, Osmanlı rejiminin mensupları ve taraftarlarının “Eski Türkler (Staroturci)” ve bunlara muhalefet eden Türklerin ise genellikle “Jön Türkler (Mladoturci)” olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu terimler, dönemin siyasi atmosferinde yaşanan farklılık, değişim ve çatışmaları anlamak açısından önemlidir.

2.2. Sultan II. Abdülhamit İktidarı

2.2.1. Sultan II. Abdülhamit'in Muhalefetle İlişkileri

Sultan II. Abdülhamit'in muhaliflerine karşı tutumu da bu dönemde çıkan gazete haberlerine konu olmuştur. Sultan II. Abdülhamit dönemi Osmanlı rejimine ve özellikle Sultan II. Abdülhamit'in şahsına yönelik eleştirel ve olumsuz bir tutum sergileyen Çek basını, buna karşılık, II. Abdülhamit'in karşısında en güçlü muhalefet hareketi olan Jön Türkler, genellikle anayasal reformları savunan, yenilikçi ve ilerlemeci bir hareket olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar, Jön Türkleri Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilmesi gereken Avrupa tarzı reformlar için çaba gösteren bir grup olarak görmüştür. Národní Listy Gazetesi'nde çıkan, “Zamanında Türkiye'de az da olsa eğitimli ve gazete okuyan herhangi bir insan Jön Türk olarak kabul ediliyor ve hemen tutuklanıp hapsediliyordu. Bu şekilde çok sayıda suçsuz insan hayatını kaybetmişti”²⁰³ ifadelerine benzer sözlerin, Çek basınında, Sultan II. Abdülhamit'in

²⁰¹ Bu ifade ile anayasanın yürürlükten kaldırılması kastedilmektedir.

²⁰² Národní Listy Gazetesi, 26 Haziran 1908, s. 1.

²⁰³ Venkov Gazetesi, 24 Temmuz 1908, s. 1.

muhalliflere olan yaklaşımını ve Jön Türkler ve muhaliflerin maruz kaldığı baskı ve şiddeti konu edinen yazıların çoğunda yer aldığını görmek mümkündür.

Bu çerçevede Çek gazetelerinde Jön Türklerin muhalefetine ve taleplerine yönelik ilk haberler 19. yüzyılın sonlarında I. Meşrutiyetin askıya alınmasından sonra Jön Türklerin faaliyetlerini arttırdığı dönemde yer almaya başlamıştır. 23 Kasım 1895 tarihli “Jön Türkler Anayasa Talep Ediyorlar” başlığı ile yayımlanan bir yazıda, Jön Türklerin anayasa taleplerine vurgu yapılmış ve şu ifadeler kullanılmıştır:

“... Şimdi Avrupa siyasi sahnesine Jön Türk Partisi çıkıyor. Partinin yürütme komitesi sözde İngiliz milletine yönelik ama Bâb-ı Âlî’ye ve Sultan’a yarayan bir manifesto yayımlamayı planlıyor... Jön Türkler meclisin yenilenmesini istiyorlar ve İngiliz milletinin Sultan üzerindeki etkisini kullanarak yardım talep ediyorlar.”²⁰⁴

Benzer şekilde, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durum ve II. Abdülhamit rejimi ile ilgili bilgi veren 1896 tarihli başka bir makalede, Jön Türklerin Avrupa tarzında reformlar yapmak için çaba gösteren bir oluşum olduklarından ve Müslümanlar arasında Sultan’a karşı memnuniyetsizlik beslediklerinden bahsedilmektedir.²⁰⁵ Bu memnuniyetsizlikten dolayı, Jön Türklerin Sultan II. Abdülhamit’e karşı Osmanlı Devleti’nin Müslüman olmayan halklarıyla da işbirliği yapmaya hazır olduğunun bildirildiği bir diğer haber ise aynı yılın Aralık ayında yayımlanmış ve “Jön Türklerin gizli komitesi tüm elçilere, Jön Türklerin Ermenilerle birlikte şimdiki Türk İmparatorluğu’nun yönetimine karşı aktif bir şekilde hareket etmeye hazır olduklarını bildiren bir bülten göndermiştir.”²⁰⁶ ifadelerine yer verilmiştir.

Bu dönemde, II. Abdülhamit ve Osmanlı Hükümeti’ne protesto olarak birkaç suikast girişiminde bulunulmuştu. Bu girişimlerden en önemlisi Galata’daki Osmanlı Bankası’na 26 Ağustos 1896 Çarşamba günü düzenlenen baskındır. Taşnak Ermeni Komitesi’nin İstanbul şubesine mensup komitecilerce tertiplenen bu baskın, aslında

²⁰⁴ *Národní Listy Gazetesi*, “Mladoturci Zadaji Za Ustavu [Jön Türkler Anayasa Talep Ediyor]”, 23 Kasım 1895, s. 1.

²⁰⁵ *Národní Listy Gazetesi*, 19 Eylül 1896, s. 2.

²⁰⁶ *Národní Listy Gazetesi*, 14 Aralık 1896, s. 2.

daha geniş çaplı bir organizasyonun sadece bir parçasıydı. Baskın, küçük bir terörist grup tarafından gerçekleştirilmiş mahalli bir olaydan ziyade gerek saldırılara katılanlar ve gerekse saldırılan mekânların sayısı dikkate alındığında, çok kapsamlı bir saldırı olarak dikkati çekmektedir.²⁰⁷

Bu suikast girişimleri ile ilgili haberler de Çek gazetelerinde geniş yer bulmuştur. Jön Türklerin üstü kapalı bir şekilde suikastların sorumlusu olarak gösterildiği haberler yoğunlukta olsa da bazı haberlerde, Jön Türklerin bu suikastlarla doğrudan herhangi bir ilişkileri olmadığı yönünde çelişkili ifadeler kullanılmıştır. Örneğin, 1896 yılındaki bombalı saldırı ile ilgili bilgi veren gazetelerde, bu saldırının sorumlusunun Jön Türkler olduğu ima edilmiş olmasına rağmen saldırının arkasında “söylentilere rağmen Jön Türklerin olmadığı”^{208,209} şeklinde çelişkili ifadeler de kullanılmıştır. Benzer şekilde 1898 yılında, Malumat Gazetesi’nin redaktörüne bir saldırı düzenlendiği²¹⁰ bilgisini veren başka bir haberde, “söylentilere rağmen Jön Türklerin bu saldırılardan sorumlu olmadıkları” yazmaktadır.²¹¹ 1905 yılında çıkan “Sultan Abdülhamit” başlıklı bir makalede ise bu bombalı saldırılara atıfta bulunularak Sultan II. Abdülhamit’in iktidarı ve ona muhalif olan kesimlerle ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

*“Sultan Abdülhamit 63 yaşındadır ve hükümeti 1876 yılından beri devam ediyor. Onun hükümeti sırasında Osmanlı İmparatorluğu büyük toprak kayıplarına uğramıştır. Onun en büyük muhalifleri, ilerici Jön Türkler, 1896 yılında Sultan tarafından sert bir şekilde bastırılan Ermeniler ve bomba işlerinde çok becerikli olan Bulgarlardır...”*²¹²

Jön Türklerin faaliyetlerini ve muhalefetlerini yoğunlaştırdığı 20. yüzyılın başlarında Çek gazetelerinde çıkan bazı yazılarda, Sultan II. Abdülhamit’in muhalefete karşı

²⁰⁷ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz: Fikretin Yavuz, “Osmanlı Devleti Dış Politikasında Ermeni Sorunu: 1896 Osmanlı Bankası Baskını Örneği”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009.

²⁰⁸ *Národní Listy Gazetesi*, 20 Ağustos 1897, s. 2.

²⁰⁹ *Moravska Orlice Gazetesi*, 20 Ağustos 1897, s. 3.

²¹⁰ Her ne kadar ilgili gazetede böyle bir saldırıdan bahsedilmiş olsa da literatürde böyle bir saldırıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

²¹¹ *Národní Listy Gazetesi*, 21 Mayıs 1898, s. 4.

²¹² *Čech Gazetesi*, “Sultan Abdul Hamid”, 23 Temmuz 1906, s.7.

tutumunun sertleştiği ve muhalifleri tutuklayarak hapsettiği de iddia edilmektedir. Bu tutuma örnek olarak, 14 Temmuz 1906 tarihli Čech Gazetesi'nde yer alan haberde, kardeşi Prens Sabahattin (1879-1948)'i İstanbul'a geri dönmesi için ikna etmek amacıyla Avrupa'ya gönderilen Prens Lütfullah (1880-1973)'in durumu okuyuculara aktarılmıştır. Prens Lütfullah'ın bu ikna çabalarında başarısız olduğu, Sabahattin'in *"Jön Türklerin Terakki Gazetesi'ni yayımlamaya devam ediyor..."* olduğu belirtilmiştir. Ancak, *"Sultan'ın kendisinden olumsuz bahsetmiyor, yoksa daha önce Meşveret Gazetesi'nde olduğu gibi Türkiye tarafından gerekli adımlar atılacaktır"*²¹³ bilgisinin verildiği haberdan, Sultan'ın olası olumsuz haberler karşısında tutumunun her an değişebileceğine ve sertleşebileceğine dikkat çekilmiştir.

Ancak iddia edilen tüm bu baskı ve zorlamalara rağmen, Jön Türklerin düşünceleri Sultan II. Abdülhamit'in en güvendiği önemli devlet adamları tarafından da benimsenmiştir. Sultan II. Abdülhamit'in ülkedeki gelişmelerden dolayı gitgide hastalandığı belirtilen Nisan 1908'de Venkov Gazetesi'nde "Hasta Adam" başlığıyla çıkan makalede, Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Abdülhamit'e karşı muhalif hareketin durumu ve taraftarlarının artması şu şekilde okuyucuya aktarılmıştır:

*"....Ve Abdülhamit geçmişe özlemle bakıyor. Mithat Paşa tarafından ilan edilen anayasayı kaldırdığında mesele çözülmüştü.²¹⁴ O zamanlar Abdülhamit o hayalperest, Batı Avrupa sistemleri hakkında konuşan Jön Türkleri hiç ciddiye almazdı. Ve sonra eski sadrazam ve maliye nazırı Sadık Paşa'nın Jön Türk olduğu ortaya çıktı. Sonra 'Plevne Aslanı' Osman Paşa'nın yazışmaları bulundu-neyse ki onun 5 Nisan 1900 yılındaki vefatından sonra. Osman Paşa da Jön Türk idi. Mükemmel bir devlet adamı olan Arnavut İsmail Kemal, 1900 baharında Jön Türkleri desteklediği için gönüllü olarak sürgün edilmeyi tercih etti. 1901 yılının başında pek çok entelektüel bu hareketin mensupları oldukları için mahkûm edilmiş, Mart ayında Sultan'ın iki torunu liberal olduklarını ilan etmiş, üstelik de Sultan'ın kendi kayınbiraderi İstanbul'dan kaçıyordu...."*²¹⁵

²¹³ Čech Gazetesi, 14 Temmuz 1906, s. 2.

²¹⁴ Yazar, bu sözleriyle Sultan'ın o dönemde, anayasayı askıya alma kararına karşı çıkan sesleri kolayca susturabilme gücü olduğuna vurgu yapmaktadır.

²¹⁵ Venkov Gazetesi, "Nemocny Muz [Hasta Adam]", 25 Nisan 1908, s. 1-2.

Makalenin yazarı, bu satırlarıyla, Jön Türklerin Sultan II. Abdülhamit'e karşı en güçlü muhalefet grubu olduğunu, hatta Jön Türklerin düşüncelerinin Sultan II. Abdülhamit'in en güvendiği önemli devlet adamları tarafından da benimsendiğini belirtmiştir. Dolayısıyla, bu yeni siyasi akımın Osmanlı Devleti'nin geleceği için kaçınılmaz olduğu izlenimini vermiştir.

Yukarıda verilen yazılar değerlendirildiğinde, her ne kadar verilen bazı bilgiler inandırıcı olmaktan uzak olsa da, Çek basınında pek popüler olmayan II. Abdülhamit hükümetine karşı çıkan bu muhalif hareketin varlığının bilindiği ve faaliyetlerinin yakından takip ediliyor olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁶ Bu çerçevede Jön Türk Hareketi'nin, 1908 yılının başında Çek kamuoyunda Sultan II. Abdülhamit'in "despotik rejimine" karşı çıkmaya hazır siyasi bir hareket olarak algılandığını ve "anayasal sistem taraftarı, yenilikçi ve ilerlemeci" olarak kabul gördüklerini söylemek mümkündür. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde, Jön Türkler için kullanılan bu tanımlamaların, Çekler (ve özellikle Genç Çekler)'in bakış açısına göre olumlu sıfatlar olarak değerlendirildiği sonucuna varmak mümkündür. Öte yandan, Osmanlı toplumunda en güçlü grup olmadıkları düşünüldüğü için, rejim değişikliği durumunda ortaya kargaşa çıkabileceği, bu durumun Müslüman olmayan halklar için birçok zorluğa yol açabileceği, aynı zamanda da Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin de Osmanlı Devleti'nin sonunu getirebileceği endişesi hâkimdi.

2.2.2. Sultan II. Abdülhamit'in Gayrimüslimlere Karşı Tutumu

Her ne kadar tüm saltanatı boyunca Çek gazetelerinde çıkan yazılarda Sultan II. Abdülhamit hakkında olumsuz bir algı oluşturulmuş olsa da aynı gazetelerde özellikle Hristiyan azınlıklara karşı tutumu hakkında farklı tonda yazılara rastlamak mümkündür. Bu yazılarda, Sultan'ın Osmanlı Devleti'nin Hristiyan azınlıklarına yönelik yaklaşımının olumlu olduğu vurgulanmıştır. Milliyet olarak Slav ve inanç açısından da Katolik olan Çek toplumu da özellikle Sultan II. Abdülhamit'in Osmanlı'da yaşayan Hristiyan azınlıklara yaklaşımını gazete haber ve yazıları aracılığıyla yakından takip etmiştir.

²¹⁶ Örneğin, Národní Listy Gazetesi'nde Jön Türklerle ilgili 1908 yılından önce 30'dan fazla haber yayımlanmıştır.

Bu çerçevede Çek gazetelerinde yayımlanan ilk yazılar, Osmanlı Devleti'nin Avusturya-Macaristan ve diğer Avrupalı devletlerle olan ilişkileri ve bu devletlerin Osmanlı Devleti ve Sultan II. Abdülhamit'e karşı tutumları ile ilgilidir. Örneğin, Čech Gazetesi'nin 30 Temmuz 1876 tarihli sayısında yayımlanan “Çeklerin Türk Hatıraları” başlıklı yazıda, Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Andrassy (1823-1890) Osmanlı'ya yakın durmakla suçlanmıştır. Yazının devamında, Haçlı seferleri ve Viyana kuşatmaları gibi tarihi olaylar hatırlatılarak, Türklerden uzak durulması gerektiği okurlara hatırlatılmıştır.²¹⁷ Ancak, bu yazıda iddia edildiği gibi, özellikle 1875-1876 Balkan Krizi²¹⁸ sırasında Kont Andrassy'nin veya Avusturya'nın genel olarak Osmanlı Devleti ile yakınlaştığını söylemek mümkün değildir. Rusya'nın aksine Andrassy, Osmanlı Devleti'ne karşı Sırp'ları kışkırtmaktan kaçınarak tarafsız kalmıştır. Bu kararının bir sonucu olarak Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden Sırbistan ve Karadağ'ı daha güçlü Osmanlı birlikleri karşısında kaderlerine terk etmiş oluyordu. Bu dönemde Çek liberallerin bir kısmının Balkanları da içine alan Pan-Slavist bir politika savundukları dikkate alındığında, Andrassy'nin tarafsız duruşu, Osmanlı Devleti tarafından takip edilen politikadan dolayı Balkanlar'daki Slav devletlerinin ve Hristiyan Slav halkının Osmanlı birliklerine karşı zor durumda kalması ve dolaylı yoldan Osmanlı Devleti'ne yardımcı olma anlamına yorumlamışlar. Bu da Türklere karşı olumsuz bir tepkinin oluşması ile sonuçlanmıştır. Bu süreçte Kont Andrassy'nin Osmanlı Devleti ile yakınlaşmakla suçlanmasının, bu olumsuz tutumun oluşmasında belirleyici bir rol oynamış olabileceği düşünülmektedir. Ancak gerçekte bu dönemde Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne yakınlaşması söz konusu değildir.

Daha sonraki tarihlerde yayımlanan haberlerde ise bu olumsuz tutumun aksine Sultan II. Abdülhamit'in gayrimüslim azınlıklara karşı olumlu tutumunu yansıtan yazılar da yayımlanmıştır. 29 Nisan 1893 tarihli Čech Gazetesi'nde Papa XIII. Leo (1810-1903) hakkında çıkan bir yazıda, Papa'nın Bâb-ı Âlî ile olan ilişkileri çok farklı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Çoğunlukla Hristiyan halka yönelik olumsuz yaklaşım sergilediği iddialarıyla haksız bir şekilde suçlanan Sultan II. Abdülhamit hakkında çıkan bu yazı, bu iddialara karşılık Osmanlı Devleti'nin

²¹⁷ Čech Gazetesi, “České Reminiscence na Turkey [Çeklerin Türk Hatıraları]”, 30 Temmuz 1876, s. 1.

²¹⁸ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 498-500.

Hristiyan azınlıklarının yaşadığı dini özgürlük ve huzur ortamı hakkında oldukça ilgi çekici ifadeler barındırmaktadır:

“...Vatikan ve Bâb-ı Âlî arasındaki dostça ilişkileri hatırlıyoruz. Sultan Abdülhamit çok defa Papa’ya olan saygısını ifade etmeye çalışmıştır. Padişah’ın bu örnek davranışı, doğal olarak diğerlerini de olumlu bir şekilde etkilemiş ve bu yüzden Katolikler, Türk İmparatorluğu’nda daha önceden bilmedikleri özgürlük ve huzur içinde yaşamaktadırlar. ... Katolik tarikatlarına hem saygı gösterilmekte hem de maddi destek verilmektedir. Bu yüzden yeni atanan Ermeni Patrik Azaryan²¹⁹, 1887 yılında Papa’ya derin saygı ve samimi dostluk göstergesi olarak Sultan’ın tebriklerini ve elmas bir yüzük sunduğunda, XIII. Leo’nun kalbini şu sözlerle memnun edebilmişti: ‘Biz, aziz Papa, başka ülkelerde yaşayan Hristiyan milletlerin bizi kıskanabilecekleri seviyede dini özgürlük yaşamaktayız. Ne mutlu bir ülke! Fransa, Rusya’da durum ne kadar farklı. Bu ‘acımasız’ Türk bu milletlere ne kadar üstündür?’”²²⁰

Sultan II. Abdülhamit’in ve Jön Türklerin gayrimüslim azınlıklara karşı tutumu olumlu olarak kabul edilirken, Nisan 1908’de Venkov Gazetesi’nde “Hasta Adam” başlığıyla çıkan makalede Jön Türkler dışında güçlü diğer bir siyasi akımdan bahsedilmiş ve bunların gayrimüslim azınlıklar için olası tehditleri şu ifadelerle dile getirilmiştir:

“Şunu unutmamamız lazım ki, Jön Türklerden başka İstanbul’da bir de Abdülhamit’in halife (Halifenin görevlerinden biri de kâfirleri yok etmektir) olmasını ve öyle davranmasını isteyen fanatik bir ‘Mohammedan’²²¹ grup

²¹⁹ Sultan II. Abdülhamit döneminde 1881-1899 yılları arasında ‘Ermeni Patrikliği’ görevinde bulunmuş olan Stephan Bedros Azaryan, aynı zamanda Sultan II. Abdülhamit ve Vatikan arasındaki ilişkilerde elçilik görevini yerine getiriyordu. Azaryan Efendi hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Ahmet Türkan, “II. Abdülhamit Döneminde Dini-Politik Açıdan Farklı Bir Din Adamı Portresi: Patrik Azaryan Efendi”, **Sultan II. Abdülhamit ve Osmanlı Modernleşmesi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul 2022, Cilt II, s. 721-735.

²²⁰ **Çech Gazetesi**, 29 Nisan 1893, s. 2.

²²¹ “Mohammedan” tabiri, İslam dinine ya da son peygamberi Hz. Muhammed’in dinine ait olan ya da bunlarla ilgili olan anlamına gelen bir terimdir. Bu terim günümüzde büyük ölçüde yerini “Muslim”, “Moslem” ya da “Islamic” terimlerine bırakmıştır ancak en azından 1960’ların ortalarına kadar Batı literatüründe ve Çek dilinde yaygın olarak bütün Müslümanları tanımlamak

vardır. Bu gurubu hafife almak isteyenler yanılgiya düşerler. Sayıları Jön Türklerden daha fazladır, Eyüp Sultan Camisi'nde Sancak-i Şerif saklıyorlar ve yüzbinlerce Müslüman bu yeşil sancağın²²² Aya Sofya'ya asılmasını bekliyor. Bu da kâfirlerin yok edilmesi için bir emir anlamına geliyor. Ancak bu savaş çağrısı normal bir 'harp' çağrısı değil, kutsal savaş olan 'cihat' çağrısı anlamına geliyor."²²³

Her ne kadar yazarın, burada "Mohammedan grup" ifadesi ile Sultan II. Abdülhamit taraftarı İslamcı grupları kastettiği kabul edilse de bu tanımlamayla kimleri kastettiğini net ifadelerle açıklamaması bir belirsizlik oluşturmaktadır. Yine de bu ifadeyle Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'yi kastetme ihtimali yüksektir. Yazar, Jön Türklerden daha güçlü olarak değerlendirdiği bu muhafazakâr ve İslamcı grubu, tarihi veya dini gerçekleri göz önünde bulundurmadan, özellikle gayrimüslim halklar için bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Oluşturulan bu algı, Hristiyan Avrupa Devletleri'nin kendilerini Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan halkların hamisi olarak görmelerinin temel gerekçesidir. Sultan II. Abdülhamit'in muhtemel bir ölümünün ve İslamcı kesimin olası bir iktidarının Osmanlı'nın Müslüman olmayan halkları için bir endişe nedeni oluşturacağını belirten yazar, bu durumdan duyduğu endişeleri de şu sözlerle ifade etmiştir:

*"Belli ki Sultan gözlerini son defa kapattığında Türkiye'de Jön Türklerin ayaklanmaları başlayacak, bu İslamcı fanatiklerin zamanı gelecektir... Herkes Abdülhamit'in ölümünden korkuyor."*²²⁴

için kullanılmıştır. Günümüzde "Muslim" terimi "Moslem" teriminden daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

²²² İslam peygamberi Hz. Muhammed zamanında kullanıldığına inanılan Sancak-ı Şerif, 1730 yılından bu yana İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda bulunan diğer Kutsal Emanetler arasında saklanmaktadır. Makalenin yazarının, siyah renkte olan Sancak-ı Şerif'in yeşil olduğunu söylemesinin, yeşil rengin İslam dini ile özdeşleşmesinden dolayı yanılgiya düşmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

²²³ **Venkov Gazetesi**, "Nemocny Muz [Hasta Adam]", 25 Nisan 1908, s. 1-2.

²²⁴ **Venkov Gazetesi**, "Nemocny Muz [Hasta Adam]", 25 Nisan 1908, s. 1-2.

2.3. II. Meşrutiyet’e Giden Süreç

Sultan II. Abdülhamit yönetiminin sonlarına doğru Jön Türklerin faaliyetlerini arttırdıkları dönemlerde, anayasanın tüm sorunlara çare olacağı, Osmanlı Devleti’nin yeniden canlanacağı ve eski ihtişamına kavuşacağı umudu hâkimdi. Öyle ki, herkes meclisin tekrar oluşturulmasının, azınlık ulusal grupların terörizmi ve özerklik veya Osmanlı Devleti’nden ayrılma talepleri de dâhil olmak üzere, Sultan II. Abdülhamit döneminde ortaya çıkan tüm sorunları bir çırpıda çözeceğine inanıyordu. Özellikle Ermeni ve Rum milliyetçi gruplar, Paris’te Jön Türklerle iş birliği yaptıkları için yeni rejimin, tüm taleplerini yerine getireceği inancındaydılar. Stanford Shaw’un ifadesiyle, “....*Herkese, milenyum gelmiş, gerilim bitmiş ve imparatorluk gerçekten korunacak gibi görünüyordu.*”²²⁵

Jön Türkleri 1908’de harekete geçiren asıl olay, Rus Çarı II. Nikolay ve İngiltere Kralı VII. Edward arasında 9 Haziran’da Reval’de gerçekleşen görüşme olmuştur. Nitekim İngiltere ve Rusya gibi dönemin güçlü Batılı devletleri tarafından “Doğu Sorunu” olarak adlandırılan Osmanlı Devleti’nin durumu, özellikle Balkanlar’daki Osmanlı toprakları etrafında şekillenmiş ve Batılı devletlerin ilgileri özellikle bu bölge üzerine yoğunlaşmıştır. Reval’de gerçekleşen bu görüşmenin ana konusunu da Makedonya’da yapılması gereken ıslahatlar oluşturmuştur. Her iki lider de bu görüşmede, Osmanlı Devleti’ni reform yapmaya zorlamak konusunda anlaşmaya varmıştır.

Reval’de gerçekleşen bu görüşmeden haberdar olan Jön Türkler, planlanan reformların hayata geçmesi ve başarılı olması durumunda Sultan II. Abdülhamit’in iktidarda kalmaya devam edeceği konusunda endişe duymuş ve bir dizi isyan hareketine kalkışmıştır. Makedonya’da Jön Türkler tarafından başlatılan isyan ve devamında yaşanan suikastlar, Sultan II. Abdülhamit’in anayasayı tekrar yürürlüğe koymak zorunda kalmasına giden sürecin başlangıcı olarak kabul edilmiş ve tüm dünya kamuoyu tarafından yakından takip edilmiştir. Balkanlarda başlayan bu isyanlar ve dünya kamuoyundaki yansımalarını Ramsaur şu şekilde aktarmaktadır:

²²⁵ Shaw ve Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, c. II, s. 273.

“Makedonya’da üstlenmiş olan Üçüncü Ordu’nun Abdülhamid’e karşı isyan ettiği ve Sultan’ın 1876 Yasası’nı yeniden yürürlüğe koyduğu şeklindeki haberlerin Temmuz 1908’de duyulması, bütün dünyayı ayağa kaldırdı.”²²⁶

Çek basını, II. Meşrutiyet’in ilanına giden süreçte yaşanan gelişmeleri dikkatle takip etmiş ve Jön Türklerin faaliyetlerine büyük bir ilgi göstermiştir. Bu dönemde yaşanan gelişmelerle ilgili günlük haberler, köşe yazıları ve röportajlar Çek basınında gazetelerin özellikle ilk sayfalarında yer almıştır. Bu yazılar, Çek kamuoyunun o dönemdeki gelişmeler hakkındaki görüş, tutum ve düşüncelerini anlamak için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Kamuoyunda da büyük yankı uyandıran Jön Türklerin 1908’deki faaliyetleri, Osmanlı Devleti’nde değişim ve reform isteği olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Çek kamuoyunda da yoğun bir şekilde eleştirilen II. Abdülhamit’in “despotik” rejimine karşı büyüyen muhalif bir hareket ve Osmanlı Devleti’nde ve genel olarak İslam dünyasında reformist bir hareket olarak kabul edilen Jön Türklere yönelik çeşitli beklentilerin de oluştuğunu tahmin etmek mümkündür. İlgili gazete haberlerinde her ne kadar Jön Türklerle ilgili bu beklentiler açık ve net ifadelerle belirtilmemişse de kullanılan dil ve haberlerin tonundan bu beklentilerin varlığı anlaşılmaktadır.

Jön Türkler 1908 yılında Sultan II. Abdülhamit’e karşı ve meşrutiyeti tekrar ilan etmek üzere Hareket Ordusu ile harekete geçmeleri sonucunda ortaya çıkan tarihi gelişmelerin Çek basınına nasıl yansıdığına da odaklanmak gerekmektedir. Hareket Ordusu’nun faaliyetleri ile ilgili ilk yazı Národní Listy Gazetesi’nde 16 Temmuz 1908’de yayımlanan “Özgürlük ve Anayasa İçin” başlıklı değerlendirme yazısı olmuştur. Bu yazıda, II. Meşrutiyet’in ilanına giden süreçte belirleyici bir unsur olarak ön plana çıkan Hareket Ordusu’nun Selanik’ten İstanbul’a harekâtı ele alınmış ve Avusturya Hükümeti’nin görüşleri çerçevesinde bu harekâtın değerlendirmesine yer verilmiştir. Yazıda, Hareket Ordusu’nun liberal-anayasal bir karaktere sahip olduğu vurgulanmış ve harekâtın, askeri bir darbe niteliği taşımasına rağmen aynı zamanda milli bir karaktere de sahip olduğu, dolayısıyla bastırılmaya

²²⁶ Ernest E. Ramsaur ve Hacasan Yüncü, **Genç Türkler ve İttihat Terakki: 1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2001, s. 9.

çalışılmaması ve yöneticilerinin cezalandırılmaması gerektiği yönünde görüş belirtilmiştir. Yazının devamında, harekâtı gerçekleştiren Jön Türklerin Bulgarlarla anlaştığı veya harekâtın İngilizler tarafından başlatıldığı yönünde söylentiler olduğu ancak çıkan bu söylentilerin güvenilir bir dayanağının veya kaynağının olmadığı ifade edilmiştir.²²⁷

Çekler Hristiyan ve Slav bir halk olduğundan, Çek gazetelerinde de Osmanlı sorunu çerçevesinde, Osmanlı topraklarında ve özellikle Balkanlar’da yaşayan gayrimüslimlere özel bir ilgi gösterilmiştir. Avrupa’da II. Abdülhamit için kullanılan “Kızıl Sultan” lakabı, Osmanlı idaresinin gayrimüslimlere karşı uyguladığı düşünülen baskı ve şiddetten dolayı ortaya çıkmıştı. Osmanlı Hükümeti Avrupalılar tarafından gelenekçi olarak görüldüğünden dolayı, Jön Türklerin II. Meşrutiyet’in ilanına giden süreçte Hristiyan azınlıklara yaklaşımı önemli bir ilgi konusu olmuştu. Sultan II. Abdülhamit rejimine kıyasla, Jön Türklerin, özellikle Makedonya’da bulundukları dönemde Hristiyan azınlıklara karşı tutumlarındaki bu sözde farklılık ve değişim, Çeklerin Makedonya başta olmak üzere tüm Balkanlar’a büyük ilgi göstermeleri ile sonuçlanmış ve bu yakın ilgi, Çek basınında özellikle Makedonya ile ilgili çıkan birçok yazıya yansımıştır. Jön Türk Devrimi’nin Makedonya’da başlamış olması, II. Meşrutiyet’in ilanına giden süreçte yaşanan gelişmelere daha yoğun bir ilgili gösterilmesine yol açmıştır.

II. Meşrutiyet’in ilanının hemen arifesinde Makedonya’daki durumun Çek gazetelerinde nasıl yansıtıldığına bakmak faydalı olacaktır. Venkov Gazetesi’nin 22 Temmuz 1908 tarihli sayısında çıkan “Semmering” başlıklı yazı, Makedonya özelinde Balkanlar’daki gelişmeler açısından dönemin önemli olaylarından biri olan Avusturya-Macaristan Dış İşleri Bakanı Baron Lexa von Aehrenthal (1854-1912)’in yaz tatilindeki aktivitelerine odaklanmıştır. Baron’un Semmering’te²²⁸ geçirdiği tatil sırasında Romanya Başbakanı Dimitrie Sturdza (1833-1914)’nın²²⁹ ziyaretini kabul ettiği ve bu ziyaretin Makedonya ile ilgili olduğu iddia edilmiştir. Yazıda, Rus-İngiliz reform projesinin detaylarının hala gizli olduğundan bahsedilerek,

²²⁷ *Národní Listy Gazetesi*, “Za Svobodu a Konstituci [Özgürlük ve Anayasa İçin]”, 16 Temmuz 1908, s. 4.

²²⁸ Semmering veya Simmering, Avusturya’da Alp Dağları’nda yer alan popüler bir tatil beldesidir.

²²⁹ Romanyalı siyasetçi Dimitrie Sturdza (1833-1914), 1895-1909 yılları arasında Romanya Başbakanı olarak görev yapmıştır.

Makedonya'nın etnik ve demografik yapısının karmaşıklığına dikkat çekilmiştir. Bu karmaşıklık, Çek okurlara bir anekdotla anlatılmaya çalışılmıştır:

“Biz Çekler, özellikle Cermenleştirme (Almanlaştırma) altındaki bölgelerde yaşayan arkadaşlarımız, istatistiklerle ne yapılabileceğini tahmin edebiliyoruz. Ama Makedonya’da yapılan bizim Deutschböhmen²³⁰’de yaşayan komşular bile beceremez. Makedonya’da kaç tane Sırp yaşadığını soralım. Sırp Gopçeviç 2.048.000, yani iki milyondan fazla olduğunu söylemektedir. Bulgar Kaņev gözünü bile kırpmadan orada 700, evet yedi yüz! Sırbın olduğunu söylemektedir. Kaç tane Bulgar olduğunu sorduğumuzda Gopçeviç 57.600 cevabını vermektedir. Ve Kaņev yine sakın bir şekilde 1.184.000, yani Gopçeviç’in verdiği sayıdan yaklaşık 20 kat fazla olduğunu söylemektedir. Makedonya’da kaç tane Slav’ın yaşadığını sorduğumuzda Alman Östreich iki milyon sayısını vermekte ama Yunan Nikolaides sadece 454.000 olduğunu iddia etmektedir. Şimdi bir de Yunanlıların sayısını soralım. Gopçeviç 201.000, Kaņev 225.000, Östreich 200.000 olduğunu söylemektedir. Bu sayılar tutarlıdır ancak Nikolaides Yunanlıların 656.000 olduğunu iddia etmektedir. Bu sizce, Makedonya’daki durumu anlamak için yeterli midir?”²³¹

Yazının devamında, Makedonya’nın durumunun pek çok ülkenin dikkatini çektiği belirtilmiş, Makedonya’daki reformlar ve bu reformlara ilişkin görüşmelerde Osmanlı Devleti’nin tutumuna da atıfta bulunulmuştur. Bu reformlarla ilgili görüşme yapılan bir Osmanlı diplomatının şu sözleri, Avrupalı devletlerin Makedonya’ya olan ilgisine Osmanlı Devleti’nin tepkisini göstermesi açısından ilgi çekicidir:

“Makedonya’daki reformlarla ilgili konuşulduğunda, bir Türk diplomat şunu söylemişti: Bence sizin hedefiniz reformlardan ziyade Makedonya’nın ilhakıdır. Ama hatırlayın ki, biz bu toprakları kibrit kutusu gibi yapacağız. Tüm kibritler alev alev yanmadan size onu vermeyeceğiz.”

²³⁰ Deutschböhmen veya Alman Bohemyası terimi, günümüzde Çekya sınırları içinde yer alan Bohemya bölgesinin Almanca konuşan sakinlerine ve bu nüfus grubunun yerleşim alanına verilen ortak addır.

²³¹ Venkov Gazetesi, “Semmering”, 22 Temmuz 1908, s. 1-2.

Makale şu şekilde devam etmektedir:

“... ve şimdi İngiltere ve Rusya daha radikal reformlar önermek istediğinde, kibritler alev alev yanıyor. ... Aehrenthal’ın yanına Sturdza’dan sonra Tittoni, sonra İzvolski ve en son da Kral Edward gelecek. Ve kibrit kutusu yanmaya devam edecek. Türk paşanın benzetmesi hiç de yanlış değil, kim bu kutuya sahip olmak isteyecekse, elini yakar. Ve bu da Büyük Devletlerin politikasının yönünü belirlemektedir: ne işgal ne de ilhak ama ıslahatlar...”²³²

Liberal bir hareket ve Sultan II. Abdülhamit’in baskıcı yönetimine karşı bir umut olarak Çek kamuoyunda destek bulan Jön Türk Hareketi ile ilgili haber ve değerlendirmelerin özellikle II. Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle beraber arttığı görülmektedir. Bu yazıların en ilgi çekicilerinden biri, 24 Temmuz 1908 tarihli Venkov Gazetesi’nde çıkan bir makaledir. Makalede Jön Türk Hareketi’nin²³³ gerekçeleri, Çek okurlara şu şekilde tanıtılmıştır:

“Türk İmparatorluğu’nda yaşayan hoşnutsuz diğer milletlerle birlikte Jön Türkler yeraltı gizli ajitatör rolünden çıkıp, var olan devlet yönetimine karşı reform talep ederek açık bir protesto başlattılar. Bugün gün ışığına çıkan bu devrimci hareket, yeni bir hareket değildir, aksine eskiden beri vardır. Son zamanlarda Türkiye sınırları dışında, özellikle Cenevre ve Paris’te yoğun organizasyonlara başlamışlardır. Türkiye’deki yetkililer her zaman bu yeni Jön Türk hareketini sert bir şekilde takip ediyorlardı. Zamanında Türkiye’de az da olsa eğitilmiş ve gazete okuyan herhangi bir insan Jön Türk olarak kabul ediliyor ve hemen tutuklanıp hapsediliyordu. Bu şekilde çok sayıda suçsuz insan hayatını kaybetmişti. ... Bu partinin mensupları çoğunlukla, padişahın imparatorluğundan, savundukları özgür düşüncelerinden dolayı kaçmak zorunda kalan siyasi mültecilerdir... Belli ki Türkiye tüm Avrupa devletlerinin geçtiği sürece benzer bir süreçten geçiyor.”²³⁴

²³² Venkov Gazetesi, 22 Temmuz 1908 s. 2.

²³³ Bu dönemde Çek basınında kullanılan “Jön Türkler” ifadesi aynı zamanda “İttihat ve Terakki Cemiyeti” anlamında da kullanılmıştır.

²³⁴ Venkov Gazetesi, 24 Temmuz 1908, s. 1.

Bu satırlarda, İTC'ne dönüşen Jön Türkler, bir zamanlar yenilikçi ve özgürlükçü düşüncelerinden dolayı yurtdışına kaçmak zorunda kalan, hapse atılan, hatta öldürülen, Sultan ve devlet yetkilileri tarafında takip edilen siyasi bir hareket olarak resmedilmiştir. Yazıda, Jön Türklerin bir yeraltı hareketi olarak başlayan muhalefetlerinin Makedonya'daki gelişmelerle birlikte Sultan'a karşı açık bir protestoya dönüşmesinin, Osmanlı Devleti'ne pek çok reform ve yenilik getireceklerine dair bir algının oluşmasına neden olduğu belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu önemli gelişmelerin Avrupa tarihine benzetilmesinin, Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler gibi modernleşme sürecinden geçeceği şeklinde bir beklentinin oluşmasına yol açtığını iddia etmek mümkündür.

Yazının devamında, bu devrim hareketlerinin Makedonya'da başladığı hatırlatılarak dikkatler Makedonya'nın durumuna ve geleceğine çevrilmiş ve “*Zarlar atıldı ve Makedonya, ihtilal hareketi ve mutlakiyet arasında bir kavganın sahnesi olacaktır*” ifadeleriyle Makedonya'nın bu süreçteki önemli rolüne dikkat çekilmiştir. Yazıda ayrıca, bölgede yaşanan “dehşetler” anlatılmakta ancak Sırp, Bulgar, Türk ve Rumlar arasındaki çatışmalara şimdiye kadar Avrupa devletlerinin de çözüm getiremediği vurgulanmaktadır. “*Ve Bâb-ı Âlî? Duruma doğu fanatizmi ile bakıyor. ‘her şey düzelecek’ deyip, ‘birbirlerini öldürsünler, en azından huzur olacak’ diye düşünüüyordur*” ifadeleri ile bu durumun sorumlusu olarak Osmanlı Hükümeti suçlanmıştır. Jön Türkler tarafından başlatılan harekâtın Makedonya'ya huzur getirip getiremeyeceği sorusu üzerinden bir değerlendirme yapan yazar, “*Gelişmelerin gösterdiği gibi, Jön Türkler Hristiyan milletlere inanç özgürlüğü ve eşitlik vaatlerinde bulunarak kendi taraflarına çekmek istiyorlar*”²³⁵ şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

2.4. II. Meşrutiyet'in İlanı

Feroz Ahmad, II. Meşrutiyet'in ilanına giden süreçte Makedonya'da yaşanan olayların “*artık tümüyle Saray'ın denetiminin dışına çıktığını*” yazmaktadır.²³⁶ Osmanlı topraklarında yaşanan gelişmelerin yorumlandığı bir Çek gazete yazısında,

²³⁵ Venkov Gazetesi, 24 Temmuz 1908, s. 3.

²³⁶ Ahmad, *The Young Turks*, s. 35.

“Türkiye’nin, tüm Avrupa devletlerinin geçmek zorunda kaldığı ateşten geçtiğini görebiliyoruz”²³⁷ sözleri, Osmanlı Devleti’nin içinden geçtiği zorlu ve sıkıntılı süreci özetler niteliktedir. 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilan edilmesi bu sıkıntıları giderememiş, aksine sorunların artmasına neden olmuştur. II. Meşrutiyet’in ilanının hemen akabinde Çek gazeteleri dâhil tüm dünya basını Osmanlı Devleti’nde yaşanan bu önemli olaya büyük ilgi göstermiş, Çek basınında bazen sadece haber şeklinde bazen değerlendirme ve yorum yazıları şeklinde yer bulmuştur.

II. Meşrutiyet’in ilanından iki gün sonra yayımlanan Národní Listy Gazetesi’nde, ağırlıklı olarak yabancı basından alınan haberlere yer verilmiştir. Bu haberlerde, öncelikle dönemin Büyük Devletleri’nin bu sürece dâhil olup olmayacakları sorusuna cevap aranmış ve bu devletlerin yaklaşımlarına yer verilmiştir. Yabancı basından alınan haberlere göre, Büyük Devletlerin Makedonya’da ve İstanbul’da yaşanan gelişmelere dâhil olmayı düşünmedikleri aktarılmıştır. Örnek olarak İngiltere’nin yaklaşımı verilmiş ve Sir Grey’in İngiltere’nin Balkan politikası ile ilgili mecliste bir konuşma yapmayı planladığı belirtilmiştir. İngiliz Dış İşleri Bakanlığı’na yakın bir kaynağa göre, Jön Türklerle ilgili Londra’da daha olumlu bir algının olduğu ancak planlanan reform programının sürdürülmesi konusunda şüphelerin devam ettiği aktarılmıştır. Pester Lloyd Gazetesi²³⁸’nden alınan bir haberin kaynak olarak gösterildiği yazıda, Ahmet Niyazi Bey’in Makedonya’da özellikle Arnavutların desteği sayesinde bir harekât başlatabildiği okurlara aktarılmıştır. Belgrat’tan gelen haberde ise Sırp ve Arnavutların toplu bir şekilde Jön Türklere destek verdikleri ve bu desteğin II. Meşrutiyet’in ilanına giden süreçte en önemli dayanaklardan biri olduğu belirtilmiştir. Haberde ayrıca Rusya’nın bu gelişmeler karşısında Paris ve Viyana’ya diplomatik nota gönderdiği, bu notada Makedonya’da planlanan reform önerilerinin çok ılımlı olarak değerlendirildiği ve Osmanlı Devleti’nin bu reformlar konusunda kesinlikle sıkıntı çıkarmayacağı aktarılmıştır.²³⁹ Bu haberlerden, II. Meşrutiyet’in ilanı ile ilgili olarak, Çeklerin ve diğer Avrupa milletlerinin Osmanlı Devleti’nin iç meselelerinden ziyade, Balkanlar’daki gelişmelere ve Doğu Sorunu’nu çözecek

²³⁷ Venkov Gazetesi, 24 Temmuz 1908 s. 3.

²³⁸ Pester Lloyd, 1854 yılında yayın hayatına başlamış ve özellikle Macaristan ve Doğu Avrupa’daki siyasi gelişmelere odaklanan, Budapeşte, Macaristan’dan Almanca yayın yapan günlük bir gazetedir.

²³⁹ Národní Listy Gazetesi, 25 Temmuz 1908, s. 1.

reformların yeni Osmanlı rejimiyle devam edip edemeyeceğine ilgi gösterdikleri sonucunu çıkarmak mümkündür. Aynı gün çıkan Venkov Gazetesi'nde yayımlanan "Türk Devriminin Zaferi" başlıklı makalede ise II. Meşrutiyet'in ilanı, uluslararası etkilerinden ziyade, Osmanlı Devleti açısından değerlendirilmiş ve önemli bir siyasi dönüşüm olarak yorumlanmıştır. Makalede, Osmanlı Devleti'nin, anayasal rejimin ilanı ile modern devletler arasına katıldığı vurgulanmış ve Sultan II. Abdülhamit'in bu değişimle birlikte "Anayasal Sultan" haline geldiği ifade edilmiştir. Makalenin devamında, Jön Türk Hareketi'nin, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü ekonomik durumdan sorumlu tuttuğu Sultan II. Abdülhamit'e karşı ortaya çıktığı ve zaferin şiddetsiz bir şekilde elde edildiği belirtilmektedir.

Makalede ayrıca, II. Meşrutiyet'in ilanı ile ilgili Çek gazetelerinde çıkan ilk haberlere dayanarak, Çek kamuoyunun Jön Türk Hareketi'ni olumlu karşıladığı ve anayasal rejimin ilanının Çek kamuoyu tarafından modernleşme ve ilerleme açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirildiği belirtilmektedir. Bu algının sadece Çek kamuoyu açısından değil, aynı zamanda Osmanlı topraklarında yaşayan halklar tarafından da paylaşıldığı aktarılmış ve anayasal rejimin ilanının özellikle Balkan milletleri tarafından kabul edilmesinin, Jön Türklerin zaferinin geniş bir coğrafyada olumlu bir şekilde algılandığını gösterdiği vurgulanmıştır.²⁴⁰

Bu süreçte, Çek basınında farklı görüşleri içeren değerlendirme ve yorum yazıları da yer almıştır. Örneğin, II. Meşrutiyet'in ilanının hemen akabinde, 26 Temmuz 1908 tarihli Venkov Gazetesi'nde Osmanlı'daki gelişmelerle ilgili bir analiz yayımlanmıştır. Bu yazıda, önceki günlerde çıkan yazılarda II. Meşrutiyet'in ilanını takdir edici ifadelerden ziyade bu yeni durumun olası sonuçları ve Osmanlı Devleti'nin geleceği sorgulanmakta ve olaylarla ilgili çeşitli söylentiler değerlendirilmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanının "devrim" olarak nitelendiği makaleye göre, Jön Türklerin öncülüğünde gerçekleştirilen bu hareket hakkında farklı düşüncelerin olması, bu sürecin karmaşıklığını ve farklı bakış açılarını göstermektedir. Burada birbirinden tamamen zıt iki bakış açısı ortaya konmaktadır. Bazı kesimler tarafından bu hareket "*bizzat Padişah'ın sahnelediği bir komedi*" olarak algılanırken, bu görüşün karşısında yer alan diğer bir kesim tarafından ise Osmanlı Devleti'nde köklü ve önemli bir değişim olarak kabul edilmektedir. II.

²⁴⁰ Venkov Gazetesi, "Vítězství Turecké Revoluce [Türk Devriminin Zaferi]", 25 Temmuz 1908, s. 1.

Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Jön Türklerin tutumu ve özellikle Makedonya sorununun çözümü açısından onlardan beklentilere de yer verilen yazıda şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Bazıları Jön Türklerin Hristiyan milletlerle kardeşlik kurduklarını, bazıları da Jön Türklerin şovenist olduğunu ve Hristiyanların ancak onlardan zulüm göreceğini söylemektedir.... Ama buradan anlaşılan bir şey var ki bu bizim için öğreticidir: Jön Türklerden Makedonya sorununu çözmek için hiçbir şey bekleyemeyiz. Jön Türkler ne istiyor? Bu açık. Yozlaşmış Padişah çevresinin yönetimine son vermeyi, Padişah'ın nihayet gerçek bir hükümdar olmasını, tek kelimeyle hasta adamın sağlıklı bir adam olmasını istiyorlar. Bu durumun sadece Makedonya sorununun çözümü ile ilgili olduğu söylenemez. Bildiğimiz kadarıyla, Türk ulusal şovenizminin ve dini fanatizminin ortaya çıkması, Makedon Slavları için çok tehdit edici bir belirtidir...”²⁴¹

Bu değerlendirmeden anlaşıldığı kadarıyla, Çek kamuoyu açısından Jön Türk Hareketi ile ilgili en çok merak uyandıran konu, Balkanlar'daki ve özellikle Makedonya'daki Slavların durumu ve Jön Türklerin bu bölgedeki etkisi olmuştur. Balkan milletlerinin bu harekete olan ilgisi çok kısa süreli olmuş ve ilerleyen süreçte birçok tereddüt ortaya çıkmıştır. Yazıda, II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında Sultan Abdülhamit'in anayasal rejimi kabul etmesi yorumlanırken 1876'daki I. Meşrutiyet'in ilanına vurgu yapılmıştır. O yılda tahta yeni çıkmış olan II. Abdülhamit, Kanun-i Esasi'yi kabul etmeyi ve anayasal sisteme geçmeyi, Avrupa devletlerinin reform bahanesi ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmesini engellemek için bir çözüm olarak görmüştür.²⁴² Rusya ve İngiltere'nin Makedonya ile ilgili reform taleplerinin hatırlatıldığı yazıda, II. Abdülhamit'in, reformları sadece dış baskılar karşısında ve olası toprak kayıplarını önlemek için kabul ettiği ve II. Meşrutiyet'i de bu reformları uygulamaya koymaktan kaçındığı için ilan ettiği iddia edilmektedir.

²⁴¹ Venkov Gazetesi, 26 Temmuz 1908, s. 2.

²⁴² Georgeon, Sultan Abdülhamid, s. 81.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN SONRA YAŞANAN GELİŞMELERİN ÇEK BASININA YANSIMALARI

II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti'nde daha geniş bir politik katılımın ve özgürlüklerin talep edildiği bir dönemin başlangıcını işaret etmektedir. Çek basını ise bu gelişmeleri, genellikle Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci ve siyasi dönüşümleri bağlamında ele almıştır. Bu dönemde Osmanlı toplumu, siyasi partilerin ve örgütlerin etkinliğinin arttığı bir sürece girmiş, halkın talepleri ve siyasi beklentileri daha belirgin hale gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenadaki konumu da bu gelişmelerden etkilenmiş ve Osmanlı Devleti, Avrupa devletleriyle olan ilişkilerinde daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı Devleti'nin iç işlerindeki reform ve modernleşme çabalarını destekleyen Avrupa devletleri tarafından olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Ancak, II. Meşrutiyet'in ilanının dış etkileri sadece olumlu yönde olmamış, aynı zamanda bazı olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir. Özellikle Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi istikrarsızlığı ve etnik çatışmaları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalıştıkları görülmüştür.

Bu bölümde, II. Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmeler ve bunların uluslararası etkilerinin Çek basınına yansımaları aktarılmıştır. Bir taraftan yaşanan iç meseleler Çek okurlara aktarılırken diğer taraftan Osmanlıların toprak kayıpları ve bunların uluslararası ilişkiler açısından yansımaları hem haber hem de değerlendirme yazılarına konu olmuştur. Çek basınının Osmanlı Devleti'ne, Jön Türklere ve Osmanlıların Balkanlar'daki toprak kayıpları başta olmak üzere bu dönemde yaşanan gelişmelere dair yaklaşımı, dönemin uluslararası ilişkileri ve Osmanlı Devleti'ne dair algıların yaşanan her gelişme karşısında nasıl değiştiğini göstermesi açısından önemli bir perspektif sunmaktadır.

3.1. II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Osmanlı Devleti'nin Toprak Kayıpları

Osmanlı Devleti, 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile özellikle Balkanlar'da toprak kaybı yaşamıştır. Bulgaristan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ iç işlerinde bağımsız birer prenslik haline gelirken, Doğu Rumeli ve Bosna-Hersek imtiyazlı birer vilayet haline gelmiş, daha sonra ise Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmiştir. Doğu Anadolu'da ise Ermenilerin yaşadığı şehirler Rusya tarafından resmi olarak işgal edilmemiş olsa da Ermeni meselesi, Rus Çarının politikalarının önemli bir parçasını oluşturduğundan Osmanlılar için önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu dönemde, Ermeniler de facto olarak Rusların kontrolü ve etkisi altındaydı.²⁴³

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu durum ve olası sonuçları Çek gazetelerinde çıkan çeşitli yazılarda ele alınmıştır. Bu yazılarda öncelikle Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmelere yaklaşımı özetlenmiş ve II. Meşrutiyet'in ilanının var olan jeopolitik dengeler üzerindeki olası etkileri ve endişeler dile getirilmiştir. Büyük Devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki çıkarları ve etkileri olacağının altı çizilmiş ve Osmanlı Devleti'nde yaşanacak radikal değişimlerin Büyük Devletler için bir tehdit oluşturabileceği vurgulanmıştır.

Venkov Gazetesi'nin 26 Temmuz 1908 tarihli sayısında hem Ermenilerle ilgili durum hem de Balkanlar'daki gelişmeler, 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin 1908'de yeniden ilanının ardından meclisin nasıl oluşturulacağı konusunda soruları gündeme getirmiştir. Bazı bölgelerin meclise vekil gönderip göndermeyeceği sorgulanırken, 1876'da Mithat Paşa tarafından anayasanın ilan edildiği dönemde Osmanlı Devleti'nin durumu şu ifadelerle hatırlatılmıştır:

“Mithat Paşa anayasanın ilan edildiğini açıkladığında 1877'de²⁴⁴ Türk İmparatorluğu nasıldı? Bulgaristan, şimdi Rusya'ya ait olan Ermenistan,

²⁴³ Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya ve Sedat Laçiner, **Ermeni Sorunu El Kitabı**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2002, s. 19.

²⁴⁴ I. Meşrutiyet, 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmiştir. Çek gazetesinde yapılan bu hatanın Kanun-i Esasi'nin ilanının 1876 yılının sonuna denk gelmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

*şimdi Karadağ'a ait olan Arnavutluk'un bir parçası ve şimdi Sırbistan'a ait olan Makedonya'nın parçalarını içeriyordu. Nerede o zamanlar?"*²⁴⁵

Yazının bu bölümünde, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün Berlin Kongresi'nde alınan kararlarla nasıl değiştiği, II. Meşrutiyet'in ilanının var olan jeopolitik dengeleri nasıl etkileyebileceği ve Avrupalı devletlerin bu süreçte Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmelere yaklaşımı konusunda yaşanan endişeler dile getirilmiştir. Bu dönemde neredeyse her Büyük Devletin Osmanlı topraklarının bir kısmına ilgisi vardı. Avusturya-Macaristan ve Rusya, Balkanlar'daki etki sahalarını paylaşmışken Rusya, Balkanlar dışında Doğu Anadolu'da Ermenilerin yaşadığı bölgeleri kontrol etmeye çalışıyordu. İngiltere ise resmi olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Mısır ve Kıbrıs'ı kontrol ediyordu. Tüm bu topraklar resmi olarak Osmanlı toprağı olsa da Büyük Devletler bu toprakları kendi nüfuz alanları olarak kabul ediyordu. Bu durum, Osmanlı devlet yapısının ve statükonun değişmesinin, Büyük Devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki etki ve nüfuzlarını kaybetme tehlikesi oluşturduğunu göstermektedir.²⁴⁶

Doğu Rumeli'de yaşanan gelişmeler bu duruma örnek olarak gösterilmiştir. Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından 1878'de toplanan Berlin Kongresi'nde, Doğu Rumeli'deki Bulgar prensin padişahın temsilcisi gibi bir rol almasına karar verilmişse de daha sonra Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleştiğinin ilan edildiği belirtilmektedir.²⁴⁷ Yazıda, Avrupa diplomasisinin bu tür kararlarla, Berlin Kongresi'nden beri sadece geçici çözümlerle yetinerek hata yaptığı ve bu pasif yaklaşımın Avrupa devletlerinin birliğini tehdit edebilecek seviyeye geldiği dile getirilmiştir. Bunun gerekçesi olarak, Sultan II. Abdülhamit'in bu bölgelerden Osmanlı Meclisi'ne vekil çağırması durumunda, bu vilayetlerin Osmanlı yönetimine daha çok bağlanabileceği ve Avrupalı devletlerin bu bölgeler üzerindeki nüfuzlarının zayıflayabileceği endişesi gösterilmiştir. Bu yüzden II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı Meclisi'nin oluşmasının kritik bir soruyu gündeme getireceği belirtilmiş ve Doğu Rumeli'nin Bulgar parlamentosuna vekil gönderirken Osmanlı meclis

²⁴⁵ Venkov Gazetesi, 26 Temmuz 1908, s. 2.

²⁴⁶ Venkov Gazetesi, 26 Temmuz 1908, s. 2.

²⁴⁷ 18 Kasım 1885 tarihinde Doğu Rumeli vilayeti Bulgaristan Prensliği'ne katıldığını ilan etmiştir.

seçimlerine de katılması gerekip gerekmediği sorusu sorulmuştur.²⁴⁸ Ancak bu soru, sadece Doğru Rumeli ile sınırlı olmayıp Osmanlı Devleti'nin Batılı güçlerin etkisindeki diğer bölgeleri için de geçerli olduğu açıktır.

3.1.1. Bosna-Hersek'in İlhakı

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprak kayıpları ile ilgili en dikkat çekici örneklerden biri Bosna-Hersek'in durumu olmuştur. Doğu Sorunu kapsamında Osmanlı topraklarındaki yeni düzenlemelerin tartışıldığı 1878'deki Berlin Kongresi'nde Bosna-Hersek sorunu da gündeme getirilmiştir. Bu kongrenin bir sonucu olarak ortaya çıkan Berlin Antlaşması'na göre Bosna-Hersek imtiyazlı bir vilayet haline gelmiş ve fiili kontrolü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilmiştir. Balkanlar'daki toprakların, özellikle Bosna-Hersek'in ilhakını haklı göstermek amacıyla coğrafik ve etnik gerekçeler ortaya konmuştur. Bu gerekçelerin kökeni 1875 Balkan Krizi'ne ve Bosna-Hersek'in Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasına dayanmaktadır. Habsburg Monarşisi topraklarında olduğu gibi Balkanlar'daki Osmanlı topraklarında çok sayıda Slav yaşıyordu. Berlin Kongresi'nde, Balkanlar'da yaşayan Slavların (Sırlar) Osmanlı Devleti tarafından yeterince kontrol edilemediği tezi savunuluyordu. Bu bölgelerdeki Slavların ayaklanmalarının, Avusturya'daki Slavların da milliyetçi duygularını uyandıracak endişesinden dolayı Avusturya-Macaristan için ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. Bu tehditlerin ortadan kaldırılması amacıyla Berlin Kongresi'nde Avusturya-Macaristan'a komşu olan Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından fiili olarak işgal edilmesine karar verilmiştir. Shafer, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Bosna-Hersek doğrudan Habsburg Monarşisi'nin sınırındaydı ve mültecilerin çoğu Avusturya topraklarına kaçarak yüksek gerilim yarattı. Avusturya'ya kaçan çok sayıda insan zorluklara ve kısıtlılara neden olduğu gibi, mültecilerle birlikte devrimciler de geldi. Bu nedenle Avusturya, radikaller, devrimci gazeteler için gönülsüz bir sığınak ve asi bölgelere gizlice gönderilmek üzere silahların depolandığı bir yer haline geldi... Monarşisi tarihsel olarak kendi sınırları içinde Slavlara karşı ayrımcılık

²⁴⁸ Venkov Gazetesi, 26 Temmuz 1908, s. 2.

yapmıştır. Andrassy, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Slavları yatıştırmak için toptan değişikliklerin yapılmasını talep ederse, o zaman Avusturya'nın kendi Slav nüfusu da benzer haklar talep edebilir.”²⁴⁹

Bosna-Hersek'teki durum Çek kamuoyunda da büyük ilgi uyandırmıştır. Bu ilgiyi arttıran etkenlerden biri Çeklerin de ilhak edilen bölgedeki nüfus gibi Slav ve Hristiyan olmasıdır. Bundan dolayı, Bosna-Hersek'in durumu, Avusturya-Macaristan ve Çek kamuoyunda II. Meşrutiyet'in ilanından beri tartışılmaya başlanmıştır. Üstelik Çek gazeteciler bu konuyu, sadece Avusturya-Macaristan'ın çıkarları açısından değil, belli bir sempati duydukları Bosna-Hersek halkının hakları açısından da değerlendirmeye çalışmışlardır.

Národní Listy Gazetesi'nin 27 Temmuz 1908 tarihli sayısında Avusturya-Macaristan'ın kontrolünde olan Bosnak-Hersek'in durumu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede, Avusturya'da çıkan Montag Zeitung Gazetesi'nde Bosna-Hersek ile ilgili endişelerin dile getirildiği “Bosna için Parlamento” başlıklı yazıdan kısa bir alıntı yayımlanmıştır. Yazıda, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek üzerindeki nüfuzunu kaybetmemesi için önerilerde bulunulmuş ve şu ifadeler yer verilmiştir: “*Ortak hükümet (Avusturya-Macaristan Hükümeti), işgal altındaki ülkelerde derhal bir halk meclisi kurarak, bu ülke halklarının siyasi ve ulusal emellerini tatmin etmeye özen göstereceğini anlarsa, korkacak bir şey yoktur.*”²⁵⁰

Venkov Gazetesi'nin 11 Eylül 1908 tarihli sayısında yer alan “Bosna” başlıklı değerlendirme yazısında ise, Avusturya-Macaristan tarafından Bosna-Hersek'te takip edilen politikalar eleştirilmiş ve Avusturya-Macaristan Maliye Bakanı Baron Burian'ın²⁵¹ sözde Bosna-Hersek'teki Sırpların komplosunu bahane ederek

²⁴⁹ Kenneth Allen Shafer, “**The Congress of Berlin of 1878: Its Origins and Consequences [1878'deki Berlin Kongresi: Kökenleri ve Sonuçları]**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Portland State University Tarih Bölümü, Portland-ABD 1989, s. 21-22.

²⁵⁰ Národní Listy Gazetesi, 27 Temmuz 1908, s. 3.

²⁵¹ Macar kökenli bir siyasetçi olan Stephan Burian von Rajecz (1851-1922), 1903-1912 yıllar arasında Avusturya-Macaristan Maliye Bakanı olarak görevde bulunmuştur. Monarşinin ortak yönlerinin, yani dış politika, ordu ve donanmanın finansmanından yalnızca İmparatorluk Maliye Bakanlığı sorumluyken, 1908'deki ilhakın ardından Bosna-Hersek'in yönetimi onun sorumluluğuna geçmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz: Enes Turbic, “**Avusturya-Macaristan Yönetiminde Bosna-Hersek'teki Boşnakların Siyasi Hayatı (1878-1914)**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2023.

Bosna'daki durumu incelemek üzere bu bölgeye yaptığı ziyaret analiz edilmiştir. Yazıda, Baron Burian'ın 9 Eylül'de Bosna'dan döndüğü, ancak komplo ile ilgili hiçbir iz bulamadığı belirtilirken, Bosna-Hersek'in olası geleceği de değerlendirilmekte ve “*Baron Burian, Kayzer'e doğru bir şekilde rapor verdiyse, Büyük Sırp komplosunun söz konusu olamayacağını aktarması gerekiyordu*” denmektedir. Yazının devamında Osmanlı Sultanı tarafından kendi halkına anayasal bir hayat verilmişken, Kayzer'in bu hakları kendi halkı için sağlamamış olmasının, Bosna-Hersek halkı arasında büyük bir memnuniyetsizlik yarattığı ve Baron Burian'ın da bu memnuniyetsizliği Kayzer'e aktarmasının yerinde olacağı ifade edilmiştir.

*“Jön Türkler, işgal altındaki ülkelerden Türk parlamentosuna milletvekili seçmeyeceğini ilan ederek Avusturya-Macaristan monarşisine büyük bir anlayış gösterdiler. Ancak Jön Türk temsilcileri, işgal edilen ülkeye bir anayasa sağlanacağını varsaydıklarını açıkladılar. Jön Türkler Komitesi ile işgal altındaki ülkelerin halkı arasındaki bağlar o kadar güçlü ki, bu işgal altındaki ülkeler anayasal rejime ulaşmak için tüm yollara başvurulursa Jön Türklerin soğukkanlı kalabileceğine inanmıyoruz...”*²⁵²

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Avusturya-Macaristan'ın II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Bosna-Hersek'te takip ettiği politika, Jön-Türklerin aynı bölgedeki politikalarıyla karşılaştırılarak eleştirilmektedir. Bosna-Hersek bölgesinin yönetiminden sorumlu olan Baron Burian'ın, sadece oradaki halkın değil²⁵³, aynı zamanda İTC'nin anayasal sistem ile ilgili beklentilerini dikkate alması gerektiği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Yazar, her ne kadar Jön Türkler Bosna-Hersek'teki statükoyu kabullenmişlerse de Bosna halkının Avusturya'ya karşı ayaklanması halinde Türklerin bu ayaklanmayı destekleyecekleri uyarısında bulunmaktadır.

²⁵² Venkov Gazetesi, “Bosna”, 11 Eylül 1908, s. 2.

²⁵³ Baron Burian, Bosna ziyareti sırasında Bosna'daki Sırp ve Müslüman önderleri ile 7 Eylül 1908 tarihinde Ilidža şehrinde bir görüşme gerçekleştirmiştir. Buluşma sırasında Bosna-Hersek halkının temsilcileri, anayasa taleplerini içeren bir dokümanı Burian'a teslim etmiştir (Národní Listy Gazetesi, 14 Ekim 1908, s. 2).

Uzun yıllardır dış politikasının en önemli hedeflerinden biri Bosna-Hersek'i kendi topraklarına dâhil etmek olan Avusturya-Macaristan,²⁵⁴ Balkanlar'da başlayan isyanlardan sonra oluşan karışıklıkta bu planı gerçekleştirmeye başlamış ve Národní Listy Gazetesi'nde yer alan Avusturya Parlamentosu'na Bosna-Hersek'ten temsilci çağırma önerisi yerine, Bosna-Hersek'in 6 Ekim 1908 tarihinde doğrudan ve tek taraflı resmi olarak ilhak edildiğini bildirmiştir.²⁵⁵ Avusturya'nın İstanbul'daki büyükelçisi Kont Pallavicini, 6 Ekim 1908'de Sadrazam Kamil Paşa'ya ilhakı bildiren bir nota vermiştir. Aynı gün Avrupa'daki tüm hükümdarlara da benzer notalar gönderilmiştir.²⁵⁶ Bu notanın içeriği Ekim 1908'de Venkov Gazetesi'nde yayımlanmıştır.

Dönemin Büyük Devletleri için bu ilhak beklenmedik bir gelişme değildi; çünkü Avusturya, Rusya ve İngiltere arasında, Osmanlı topraklarında kendi çıkarlarını sağlamak amacıyla 1908 Temmuz'unda görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Rusya, Boğazları kontrol etmek isterken, Avusturya-Macaristan Balkanlar'daki topraklarını genişletmeyi hedefliyordu. Bu görüşmelerin en dikkat çekenlerinden biri, 15-16 Eylül 1908'de Buchlau (Buchlov)'da²⁵⁷ gerçekleşmiştir. Çek Moravya bölgesinde tarihi bir şatonun sahibi olan Kont Leopold Berchtold (1863-1942), Avusturya'nın Petersburg elçisi görevinde bulunurken, Avusturya ve Rusya'nın Dış İşleri Bakanları Aehrenthahl ve Izvolski²⁵⁸ arasında bir görüşme organize etmiştir.²⁵⁹ Görüşmede, Rusya'nın Boğazların Rus gemilerine açılması karşılığında Yeni Pazar sancağı dışında Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından

²⁵⁴ Shafer, "The Congress of Berlin of 1878", s. 24.

²⁵⁵ İlhakın resmi tarihi konusunda literatürde farklı bilgiler bulmak mümkündür. Örneğin, Armaoğlu'na göre ilhak 7 Ekim olarak planlanmış ancak erkene alınarak diplomatik notalarla 5 Ekim'de hem Kâmil Paşa'ya hem Avrupa devletlerinin hükümdarlarına bildirilmiştir (Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 603). Diğer bazı kaynaklara göre ise diplomatik notalar 6 Ekim'de verilmiş ve 7 Ekim'de resmi olarak kamuoyuna duyurulmuştur (Aleš Skřivan, **Císařská Politika: Rakousko-Uhersko a Německo v Evropské Politice v Letech 1906–1914 [İmparatorluk Siyaseti: Avrupa Siyasetinde Avusturya-Macaristan ve Almanya 1906-1914]**, Epocha, Praha 2022, s. 113).

²⁵⁶ Skřivan, **Císařská Politika**, s. 113.

²⁵⁷ Her ne kadar bu görüşmeden çıkan antlaşma literatüre "Buchla Antlaşması" olarak geçse de Aehrenthahl ve Izvolski arasındaki görüşme Kont Berchtold'un ev sahipliğinde Buchlovice Şatosu'nda gerçekleşmiştir.

²⁵⁸ Baron Alois Lexa von Aehrenthahl (1854-1912), 1906-1912 yılları arasında Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Kont Alexander Izvolski (1856-1919) ise 1905-1909 yılları arasında Rusya Dışişleri Bakanı görevinde bulunmuştur.

²⁵⁹ **Čas Gazetesi**, 16 Eylül 1908, s. 2.

ilhakına olumlu yaklaşımı pazarlık konusu olmuştur.²⁶⁰ Národní Listy Gazetesi'nde Izvolski'nin politikasının eleştirildiği bir yazıda, Buchlau görüşmesindeki bu pazarlıktan bahsedilmekte ve “Izvolski'nin Buchlau'a Boğazları açmak ve karşılığında Bosna-Hersek'i teklif etmek için gittiği artık neredeyse kanıtlanmış sayılabilir”²⁶¹ denmektedir. Ancak görüşmede yapılan anlaşmaların resmi bir anlaşma haline getirilmemesi ve sözlü olarak kalması, bu görüşme içeriği hakkında belirsizliğin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durum, görüşmeden sonra anlaşmazlıklara yol açmış ve Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesiyle adeta “kıyamet kopmuş ve ‘Ben öyle dememiştin, sen şöyle demiştin’ tartışmaları” başlamıştır.²⁶²

Venkov Gazetesi'nin 7 Ekim 1908 tarihli sayısında yayımlanan “Bosna ve Hersek'te Avusturya Egemenliği ve Meşrutiyetin İlanı” başlıklı yazıda, ilhak olumlu bir şekilde karşılanmış ve şu ifadeler kullanılmıştır:

*“...Yarından itibaren her şey farklı olacak çünkü Bosna-Hersek kendi anayasasını alacak, halkı kendi yasalarını yapacak ve kendi vatanını yönetecek. Dolayısıyla Bosna-Hersek'teki bu değişim, oradaki insanlar için bir nimet anlamına gelebilir ve onlara acı dolu geçmişlerinden daha mutlu bir gelecek garanti edebilir. Ve bugün sadece orada yaşayan herkes bunu dileyecek değil, aynı zamanda tüm Slav topluluğu da aynı fikirde. Tek gereken, bu monarşinin diğer bölgelerinde çok sık yaşandığı gibi Bosna'da tekrarlanmaması ve anayasanın Almanlaştırmaya bahane olmamasıdır...”*²⁶³

Yazar, ilhak konusunda oldukça iyimser bir yaklaşım sergilemekte ve Bosna-Hersek'in Osmanlı hâkimiyetinden çıkarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kontrolüne girmesini, bölge halkının özgürlüğü açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Venkov Gazetesi'nin resmi yayın organı olduğu Česká Strana Agrární Partisi'nin genel olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dış politikalarına nadiren karşı çıkması, bu yazının iyimser tonunu açıklamaktadır.

²⁶⁰ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 601-602.

²⁶¹ Národní Listy Gazetesi, 17 Ekim 1909, s. 1.

²⁶² Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 601.

²⁶³ Venkov Gazetesi, “Prohlášení Rakouské Suverenity a Ústavnosti v Bosně a Hercegovině [Bosna ve Hersek'te Avusturya Egemenliği ve Meşrutiyetin İlanı]”, 7 Ekim 1908, s. 1.

Ancak yazar, yazının belirli bölümlerinde bu iyimser tonun dışına çıkarak, İmparatorluk altında yaşayan Slav milletlerin ve özellikle Çek nüfusun Alman nüfusu ile yaşadığı sıkıntıları hatırlatmakta ve Çek topraklarında yaşayan yüksek sayıdaki Alman nüfusunun varlığından dolayı Çek halkının uzun bir süredir Almanlaştırma tehditliyle mücadele ettiğini belirtmektedir. Sonraki dönemlerde yaşanan gelişmeler de bu iyimser tablonun yerinde olmadığını kanıtlar niteliktedir. Nitekim Národní Listy Gazetesi de ilhakı Bosna-Hersek halkı açısından o kadar sevinçli bir gelişme olarak değerlendirmemektedir. 6 Ekim 1908 tarihli bir yazıda, ilhak konusunda şu satırlar yer almaktadır:

“Bağımsız gözlemcilerin raporlarına göre, Bosna-Hersek nüfusunun çoğunluğunun Avusturya’ya bağlanmak istediğine dair çok fazla kanıt bulunmamaktadır. Avusturya’nın bu otuz yıl boyunca Bosna-Hersek’in gelişmesi için yaptığı tüm büyük mali fedakârlıklara rağmen, oradaki hem Ortodoks hem de Müslüman nüfusun, Avusturya egemenliğine yabancı, hatta düşman kaldığı kesindir. Resmi muhabirler, oradaki nüfusun büyük çoğunluğunun ‘hayırsever’ Avusturya-Macaristan’a bağlanmak istediğini iddia ederek buna itiraz ediyor. Peki, Bosna’da ulusal basın neden askeri mahkemelerde bu kadar katı bir şekilde yargılanıyor, muhalif gazeteciler neden Avusturya kalelerinde 9 yıla varan hapis cezalarına çarptırılıyor?”²⁶⁴

Yazının devamında, Bosna-Hersek halkının gerçek isteklerine Büyük Devletler ve özellikle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından önem verilmediği vurgulanmakta ve yerel halkın ilhak konusundaki memnuniyetsizliğinin Avusturya gazetelerinde yer almaması eleştirilmektedir.

Benzer şekilde, Národní Listy Gazetesi’nin 31 Aralık 1908 tarihli sayısında yer alan bir haber, Sırp Novo Vreme Gazetesi’nde “Balkanlar’da Savaş Tehlikesi” başlığıyla çıkan yazıdan alıntı yaparak Bosna-Hersek’te ilhaktan sonraki durumun daha sıkıntılı olduğuna işaret etmektedir:

“Dubrovnik’teki bir muhabirden: Hersek’ten döndüm. Yetkililer oradaki halkla görüşmemi engellemeye çalışsalar da Müslüman ve Ortodoks nüfusun

²⁶⁴ Národní Listy Gazetesi, 6 Ekim 1908, s. 1.

*birçok temsilcisiyle görüşmeyi başardım. Ortodoks ve Müslüman nüfusun, ilhakı en kararlı şekilde protesto ettiğini ve Avrupa'dan her iki ülkenin kaderini belirlemek için bir referandum düzenlenmesini açıkça isteyeceklerini kamuoyuna duyurmamı benden rica ettiler.”*²⁶⁵

Ancak, Avrupa ülkelerinin bu protestoları dikkate almadıklarını belirtmek gerekmektedir. Avusturya-Macaristan'ın, Berlin Antlaşması'ndan kaynaklanan ve sonradaki birçok görüşmede de onaylanan bu topraklar üzerindeki haklarına diğer Büyük Devletler tarafından itiraz edilmiyordu. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesine tepki gösteren Jön Türkler, her ne kadar Bosna-Hersek'in kaybedilmesinin beklenen bir durum olmasına rağmen yine de bu ilhakın Osmanlı Devleti için çok ani olmasından dolayı bu duruma tepki göstermişlerdir. Ancak bu tepki, Avusturya'ya öfke duymaktan ileri gitmemiştir. Venkov Gazetesi'nin, Jön Türklere yakın olmasından dolayı söyleşi yaptığı ve Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı hakkındaki görüşü sorulan Sırp'ların Üsküp Başkonsolosu Živojin Balugdžić, birkaç gün önce Selanik'te birlikte bulunduğu Jön Türk temsilcilerinin görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Bir ağızla söyledikleri gibi, herkes bana bunu söylüyordu: ‘Bosna'nın bizim için kaybedildiğini biliyorduk ama Avusturya en azından bize buranın bizim olduğunu unutmamız için zaman vermeliydi.’ ...Sadrazam Ferid Paşa²⁶⁶ bana fikrini açıkça ifade edip ‘Pek çok toprak kaybettik, ama her zaman savaşta oldu. Ancak Bosna ve Hersek'i hile ile kaybettik.’

*Jön Türkler çoğunlukla Alman okulların öğrencilerden oluşuyor ve Almanya'nın müttefiki olarak Avusturya'ya sempati duyuyorlardı ancak şimdi, Avusturya'nın onların sırtına bıçak vurduğunu görüyorlar. Jön Türk çevrelerinde savaş isteyen sesler pek yükselmiyor ama büyük bir öfke var.”*²⁶⁷

²⁶⁵ **Národní Listy Gazetesi**, 31 Aralık 1908, s. 4.

²⁶⁶ Avlonyalı Mehmet Ferid Paşa (1851-1914), 1903 yılından 22 Temmuz 1908 tarihine kadar Osmanlı Sadrazamı görevini yapmıştır. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra Sadrazam değişikliğine ihtiyaç duyulmuş ve Mehmet Ferit Paşa görevden azledilmişti. Bu röportaj yapıldığı zaman artık sadrazam görevinde bulunmuyordu.

²⁶⁷ **Venkov Gazetesi**, “Rozmluva s Generálním Konsulem ve Skoplji, Panem Baludžičem [Üsküp Başkonsolosu Sayın Balugdžić ile Söyleşi]”, 28 Kasım 1908, s. 2-3.

Venkov Gazetesi'nin 1 Aralık 1908 tarihli sayısında "İki Söyleşi"²⁶⁸ başlığıyla yayımlanan 23 ve 24 Kasım 1908 tarihlerinde Priştine'de yapılan bir röportajda da Balkanlar'daki gelişmeler ile ilgili Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Priştine vekili Hüseyin Fuat Paşa'nın değerlendirmeleri Çek okurlarına aktarılmaktadır. Röportajın başında Bosna-Hersek'in ilhakı konusundaki düşünceleri sorulan Hüseyin Fuat Paşa'nın ifadeleri, Balugdžić'in ifadeleri ile örtüşmektedir. Hüseyin Fuat Paşa, bu ilhakı Avusturya-Macaristan'ın bir ihaneti olarak gördüğünü, hatta ilhakın doğrudan İTC'ye karşı bir hareket olduğuna inandığını belirtmektedir. Jön Türklerin olası tepkileri sorusuna da Türkiye'nin Avusturya-Macaristan'a karşı da açık çatışmaya girmeyeceği ama protesto yoluyla hakkını arayacağını belirtmektedir. Bu buluşmaya katılan Selanik komite üyesi Hakkı Bey de yeni rejimin iç meseleleri öncelikli olarak çözmesi gerektiğini, bundan sonra hem Bulgaristan hem Avusturya-Macaristan'dan "hesap sormaya sıra geleceğini" ifade etmektedir.²⁶⁹

Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek'in ilhakına karşı Avusturya'dan gelen malları boykot ederek tepkisini göstermiştir. Osmanlı Devleti tarafından Avusturya mallarına uygulanan boykotun ulaştığı boyutu göstermesi bakımından Venkov Gazetesi'nin söyleşi yaptığı Balugdžić'in ifadeleri dikkat çekicidir.

*"Eskiden Türkiye'de neredeyse sadece Avusturya şekeri bulunuyordu. Bugün bize Rusya şeker sağlıyor – bence zarara satıyor - sırf Avusturya'yı buradaki piyasadan çıkartmak için. Başka devletler de bu hareketi destekliyorlar, müttefikiniz Almanya dâhil. Boykot hareketleri azalmıyor, tam tersine artıyor."*²⁷⁰

Boykotun ilk günlerinde Baron Aehrenthahl, "Avusturya-Macaristan'ın (ilhak anında) işgal edilen topraklar için Türkiye'ye ödeme yapmayacağını" açıklamasına rağmen, uygulanan boykotun etkili olmasıyla birlikte Avusturya'nın İstanbul'daki büyükelçisi Pallavicini, Bâb-ı Âlî'ye Bosna-Hersek için tazminat ödemeyi kabul ettiklerini bildirmiştir. 27 Aralık 1908'de Venkov Gazetesi yayımlanan bir yazıda, bu tazminat

²⁶⁸ Venkov Gazetesi, "Dvě Rozmluvy [İki Söyleşi]", 1 Aralık 1908, s. 1.

²⁶⁹ Venkov Gazetesi, 1 Aralık 1908, s. 1.

²⁷⁰ Venkov Gazetesi, "Rozmluva s Generálním Konsulem ve Skoplji, Panem Baludžičem [Üsküp Başkonsolosu Sayın Balugdžić ile Söyleşi]", 28 Kasım 1908, s. 2-3.

miktarının “50 milyon” olduğu ancak “Türkler yüz milyon istiyor ve fiyatın çok düşük olduğunu söylüyorlar” ifadeleriyle bu meblağın yeterli görülmediği anlaşılmaktadır. Yazının devamında, Osmanlı Devleti’nin uyguladığı stratejinin etkinliğinden bahsedilirken, Avusturya’nın bu boykottan dolayı kayıpları konusunda şu değerlendirmeler yapılmıştır:

*“Türkler, Avusturya-Macaristan’ı yüz milyonlar kaybedecek veya Bosna-Hersek için iyi bir ödeme yapacak duruma getirecek bir yol kullandılar. Bu yol, Avusturya-Macaristan mallarının Türkiye’de boykot edilmesidir ve uzmanlar tarafından yapılan hesaplamalar doğruysa, Avusturya-Macaristan’ın şimdiden en az yarım milyar kaybetmiş olduğu anlamına geliyor.”*²⁷¹

Bu yazı, Avusturya-Macaristan’dan gelen malların boykot edilmesinin etkili bir strateji olduğunu ve Avusturya Hükümeti’ni, daha önce ödemek istemediği tazminatı ödemeye zorladığını göstermektedir. Nitekim uzun görüşmeler sonucunda, 26 Şubat 1909’da Kont Pallavicini ve Osmanlı Sadrazamı Hüseyin Hilmi Paşa arasında, Osmanlı Devleti’nin maddi tazminat²⁷² karşılığında Avusturya’nın Bosna-Hersek üzerindeki yeni siyasi statüsünü kabul eden bir anlaşma imzalanmıştır.²⁷³

3.1.2. Bulgaristan’ın Bağımsızlığını İlan Etmesi

Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakının resmi olarak ilan edilmesiyle aynı günlerde, Osmanlı Devleti başka bir toprak kaybı daha yaşamıştır. 5 Ekim 1908 tarihinde Bulgar Prensi Ferdinand tarafından Sultan II. Abdülhamit’e Bulgaristan Prensiği’nin bağımsızlığının ilan edildiğini bildiren bir

²⁷¹ Venkov Gazetesi, 27 Aralık 1908, s. 4.

²⁷² Gazete makalesinde, 50 milyon veya 100 milyon şeklinde rakamlar verilmemiştir. Ancak farklı kaynaklara göre Osmanlı Hükümeti tarafından talep edilen tazminatın 4 milyon Osmanlı lirası olduğu ve anlaşmayla kararlaştırılan meblağın 2,5 milyon Osmanlı lirası olduğuna dair bilgiler mevcuttur (Doğan Çetinkaya, 1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 116).

²⁷³ Emine Tonta Ak, “1908 Avusturya’nın Bosna Hersek’i İlhakı: Yeni Bir Değerlendirme”, **Dünden Bugüne Bosna Hersek ve Aliya İzzetbegović Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, (s. 103-114), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2020.

telgraf gönderilmiştir.²⁷⁴ Bosna-Hersek'in ilhakı gibi, Bulgaristan'ın bağımsızlığı da ani ve beklenmedik bir olay değildi. Nitekim II. Meşrutiyet'in ilanından beri Bosna-Hersek meselesi gibi Bulgaristan'ın bağımsızlığı da devamlı gündemde olan konuların başında gelmekteydi. Bulgar Prensi Ferdinand hırslı bir kişi olarak biliniyordu. Prensliğinin ilk gününden beri Bulgaristan'ı bağımsızlığa kavuşturma ve Çar unvanı alma hayali kurmaktaydı.

Osmanlı Devleti, doğal olarak, Berlin Antlaşması kararlarının Bulgaristan tarafından çiğnenmesine itiraz ediyor ve Batılı devletlerin antlaşma konusunda Osmanlı Devleti'ne destek vermelerini bekliyordu. Ancak, Batılı devletlerden şimdiye kadar göremedikleri desteği bundan sonra da görmeyeceklerdi. Buchlau görüşmesinden sonra Batılı devletler tarafından Osmanlı topraklarının bütünlüğü konusunda yeni bir strateji belirlenmişti.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden önce, Bulgar siyasetçiler bu meselenin oldubittiye getirilmesi için büyük çaba gösteriyorlar ve her olayı Bulgaristan'ın bağımsızlığı için kullanmaya çalışıyorlardı. Bağımsız bir devlet elçisi olarak hareket eden Bulgar elçisi Geşov'un, sadece bağımsız devletlerin elçilerinin davet edildiği Sultan II. Abdülhamit'in doğum günü ziyafetine davet edilmemesi, bu çabalara bir örnek teşkil etmektedir. Bu durum aynı zamanda Bulgaristan Prensi Ferdinand'a Bulgaristan'ın statüsünün hatırlatıldığı bir mesaj da olmuştur. Bu olay, Bulgar siyasetçiler arasında tepkilere neden olmuş ve Bulgar Prensi'nin Avusturya'ya Bulgaristan'ın statüsünün tamamen çözülmesi için baskı aracı olarak kullanılmıştır.²⁷⁵ Geşov'un ziyafete davet edilmemesi ve bu konu hakkındaki değerlendirmeler Çek basınına şu şekilde yansımıştır:

“İlerleme unsuru olarak Jön Türklerin bize Eski Türk gericiliğinden daha yakın olması gerektiğini düşündük. Ama aynı zamanda Jön Türklerin Türk şovenizminin patlamasını engelleyememelerinin de olabileceği korkusunu dile getirdik. Maalesef bu korku gerçek oldu. Jön Türkler aniden Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet değil, bir Türk eyaleti olduğu görüşünü savunmaya başladılar. Bu nedenle, Bulgaristan'ı İstanbul'da temsil eden Geşov Bey'i

²⁷⁴ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 603.

²⁷⁵ Geşov Olayı'nın detayları için bkz: Mithat Aydın, “Bulgaristan Yol Ayrımında: İvan S. Geşov Meselesi”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 77(280): s. 1071-1102.

diğer yabancı ülke temsilcileriyle eşit olarak tanımak istemediler. Avusturya-Macaristan büyükelçisinin müdahalesi bile boşunaydı. Görüldüğü gibi Türk şovenizmi Jön Türkleri konuşulamayacak şeylere sürüklüyor. Çünkü bugün otuz yılı aşkın bir süredir hiç itiraz edilmeden süren Berlin Antlaşması'nı yok saymak gerçekten biraz küstahlık olur.”²⁷⁶

Bulgaristan, Berlin Antlaşması'na göre zaten iç işlerinde serbest ancak dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne tabi idi.²⁷⁷ Geşov olayında Osmanlı tarafının haklı olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Ancak yukarıdaki yazıda geçen ifadelerden anlaşıldığı üzere, Çek basını bu olaya tarafsız bir yaklaşım göstermemiş ve Bulgaristan yerine, Jön Türkler, yani İTC, Berlin Antlaşması'nın hükümlerini yok saymakla ve ırkçılıkla suçlanmıştır. Geşov olayının Çek basınında, özellikle diğer bazı gelişmelerle ilgili oldukça objektif yazılar yayımlanan Venkov Gazetesi'nde bu şekilde manipüle edici bir dil kullanılarak yer alması, bu olayın Çek basını tarafından taraflı bir şekilde yorumlandığı sonucuna götürmektedir.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesine giden süreçte, Ferdinand özellikle Avusturya-Macaristan'dan destek aramış, Eylül ayında bazı Avrupa ülkelerini ziyaret etmiş ve 23 Eylül'deki Budapeşte ziyaretinde bağımsız bir hükümdar olarak karşılanmıştı.²⁷⁸ Bu tür gelişmeler, Bulgaristan'ın bağımsızlığının Avrupa basınında bir olasılık olarak tartışılmasına yol açıyordu. Özellikle Budapeşte ziyaretinden sonra, Bulgaristan henüz bağımsızlığını ilan etmeden önce çıkan haberlerde, Bulgaristan bağımsız bir devlet olarak kabul ediliyor ve bu süreç bir oldubitti olarak aktarılıyordu. 27 Eylül 1908 tarihli Cas Gazetesi'nde, Avusturya'da yayınlanan bir günlük gazete olan Wiener Allgemeine Zeitung Gazetesi referans alınarak “Bulgaristan'ın Bağımsızlığı” başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haberde Bulgaristan'ın olası bağımsızlık ilanı şu şekilde aktarılmıştır:

“Bulgar prensi yakın gelecekte Bulgaristan'ı bağımsız bir devlet olarak ilan edecek. Wiener Allgemeine Zeitung'a göre Bulgar prensi bu niyetini

²⁷⁶ Venkov Gazetesi, 18 Eylül 1908, s. 2.

²⁷⁷ Umut Soysal, “1878 Berlin Antlaşması Sonrası Bulgaristan ve Şarki Rumeli'de Osmanlı Devleti'nin Türk Dili Politikası Üzerine Bazı Tespitler”, **Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları**, 3(1), s. 79.

²⁷⁸ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 611.

gerçekleştirmede herhangi bir engelle karşılaşmayacak. Bir yıl önce Bulgar prensi, Avusturya imparatoru ve İngiliz kralına, Bulgaristan'ın bağımsızlığının ilanı ile birlikte kendisini kral ilan etmek istediğini duyurdu. Ancak her iki hükümdar da onu böyle bir adım atmaktan caydırdı ve zamanı geldiğinde Bulgaristan'ın bağımsızlığı meselesini destekleyeceklerine söz verdiler. Şimdi ise Prens Ferdinand, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ederken muhtemelen herhangi bir zorlukla karşılaşmayacaktır.”²⁷⁹

Wiener Allgemeine Zeitung Gazetesi'nden alıntı yapan Venkov Gazetesi'nde de aynı tarihte bu konuyu kaleme alan “Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı” başlıklı bir yazı yayımlanmış ve aynı konuda şu değerlendirmede bulunulmuştur:

“Bilgili diplomatik çevrelerden öğrendiğimize göre, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı sorunu gerçekten söz konusu. Buna göre Prens Ferdinand ve hükümetinin eylemleri sürpriz olamaz. Jön Türklerin böyle bir durumda sorun çıkarmamaları da beklenebilir. Tüm tartışmalı dış meselelerin parlamento oturumundan önce ortadan kaldırılmasını sağlamaya çalışıyorlar. Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin, fiili durumun teyidinden başka bir anlama gelmeyeceğinden, bağımsızlık ilanına sempati duymaları anlaşılır bir durumdur.”²⁸⁰

Haberin devamında Berlin'den gelen bir telgrafa atıfta bulunularak Bulgaristan'ın olası bağımsızlık ilanının muhtemel sonuçları değerlendirilmiş ve şu görüşlere yer verilmiştir:

“Berlin'de, Bulgaristan'ın nihai bağımsızlığını ilan etmesinin, söz konusu Berlin Antlaşması'nın amacını geçersiz kılacağına dair bir görüş var. Bu, Berlin Antlaşması'nın diğer maddelerini gözden geçirmek için bir fırsat sağlayacaktır. Bu maddeler, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan

²⁷⁹ **Čas Gazetesi**, “Neodvislost Bulharska [Bulgaristan'ın Bağımsızlığı]”. 27 Eylül 1908, s. 9.

²⁸⁰ **Venkov Gazetesi**, “Prohlášení Neodvislosti Bulharska [Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı]”, 27 Eylül 1908, s. 3.

tarafından ilhakı ve Çanakkale Boğazı'nın Rusya'ya açılması meseleleri olacaktır.”²⁸¹

Bu haberlerden Batılı devletlerin, Berlin Antlaşması'nda özellikle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ile ilgili maddelerin artık geçmişte kaldığını ve geçerliklerini yitirdiklerini düşündükleri anlaşılmaktadır. Avrupa kamuoyu zaten Bulgaristan ve Bosna-Hersek'i Osmanlı toprakları olarak görmüyordu. Berlin Antlaşması her ne kadar resmi olarak geçerliliğini korusa da bazı maddeleri Batılı devletler açısından sadece kâğıt üstünde kalmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Devleti'nde rejimin değişmesi, Osmanlı topraklarında çıkarı olan devletleri harekete geçirmiştir.

Bu süreçte, Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler de doğal olarak gergindi. Bulgaristan'daki Osmanlı demiryollarında çalışan işçiler Eylül ayında grev yapmıştı. Bulgar Hükümeti, demiryollarını kendi askerleriyle işgal etmiş ancak grev sona erdirilmesine rağmen askerlerini geri çekmemiştir.²⁸² 4 Ekim 1908 tarihli Venkov Gazetesi'nde “Savaş Tehlikesi?” başlıklı haberde bu gerginlik ele alınmış ve aslında Berlin Antlaşması'nın çağının kapandığı ve Bulgaristan'ın Antlaşma'nın bozulmasında büyük payının olduğu açıkça ifade edilmiştir:

“Balkanlar'da her şey yeniden kızıyor. Bulgaristan Büyükelçisi Geşov ile Türk hükümeti arasında yaşananlardan bahsettik ama bu daha masum bir başlangıçtı. Grevin sonucu olarak Bulgaristan, doğu demiryolunun Bulgaristan topraklarından geçen hatlarını işgal etti. Ve bu olay askeri bir çatışma tehlikesi taşıyor. Bizim okurlarımız, biraz şaşırarak, Bulgar topraklarından geçen yolu neden işgal edemediğini sorarsa, tüm meselenin aslında bölgenin gerçekten kendisinin olup olmadığıyla ilgili olduğunu yanıtlamalıyız.

Bulgarlar, Berlin Antlaşması'nın gerekliliklerini yerine getirmediğini savunuyor. Ama Antlaşma'nın temel prensiplerini koruyanlar ise bunun aksini iddia etmektedir. Bulgarlar, Berlin Antlaşması'nda yazılan ve tek bir

²⁸¹ **Venkov Gazetesi**, “Prohlášení Neodvislosti Bulharska [Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı]”, 27 Eylül 1908, s. 3.

²⁸² Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 612.

hecesi bile uygulanmayan birçok güzel şeyin olduğunu haklı olarak söylüyorlar. ... Antlaşma'nın yazıldığı kalın kâğıtta zaten birçok çatlak var ve Bulgarların neden olduğu çatlak en küçüğü değil. Bulgarlar, Berlin Antlaşması'nda yazılanları umursamadılar. Bulgaristan 1885'te Doğu Rumeli'yi ilhak ettiğinde bunu Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlere bildirmişler ama hiçbir tepki almamışlardır.”²⁸³

Aynı tarihte çıkan Cas Gazetesi de Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki gerginliği okurlarına aktarmıştır. Bulgaristan-Osmanlı gerginliğinin tüm detaylarıyla değerlendirildiği “Bulgaristan ve Türkiye Arasında Gerginlik” başlıklı makalede, bir taraftan uluslararası hukuk açısından Bulgaristan'ın tam bağımsız bir ülke olmadığı hatırlatılarak ortaya çıkan krizde Osmanlı Devleti'nin de belli ölçüde payı olduğu ifade edilmiştir:

“Bulgaristan her zaman ve her yerde bağımsız bir devlet olduğunu vurguladı ve Türkiye buna itiraz etmedi. Doğu Rumeli'nin (şimdiki Güney Bulgaristan) bağlanması ve 25 Haziran 1887'de şehzadenin seçilmesi, devletin egemenliğine tanıklık eden ve Berlin Antlaşması'na doğrudan aykırı olan gerçeklerdir. Ancak ne Büyük Güçler ne de Sultan, uluslararası sözleşmenin bu şekilde ihlal edilmesini protesto etmedi ve böylece Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıdı. ... Bulgaristan bağımsız ilan edilmelidir, çünkü otuz yılda kazandığı imtiyazdan asla vazgeçmeyecektir. Arkasında Avrupa kamuoyunun olduğunu bildiği için kararlı konuşuyor. Bu konuda Mısır'ı elinde tutan İngiltere'nin ve Bosna'dan vazgeçmek istemeyen Avusturya'nın desteğine güvenebileceğini biliyor. Aslında, yeni Türk parlamenter hükümeti tüm sorunları sadece kanuna göre çözmek isteseydi, Avrupa devletlerinin çoğunluğuyla ciddi çatışmalara yol açardı.”²⁸⁴

Bu makalede, sadece Avrupa kamuoyunun tutumuna odaklanılmış, Osmanlı Devleti'nin itirazlarına önem verilmemiştir. Çek okurlara Bulgaristan'ın bağımsızlık

²⁸³ Venkov Gazetesi, “Nebezpečí Války? [Savaş Tehlikesi?]", 4 Ekim 1908, s. 2.

²⁸⁴ Čas Gazetesi, “Napjetí Mezi Bulharskem a Tureckem [Bulgaristan ve Türkiye Arasında Gerginlik]", 4 Ekim 1908, s. 4-5.

hakkına sahip olduğu aktarılmış ve bu sürecin bir oldubitti şeklinde gerçekleştiği vurgulanmıştır.

Bu yazılar yayımlandıktan bir gün sonra, Bulgar Prensi Ferdinand beklemeksizin 5 Ekim 1908’de Tırnova şehrinde bağımsızlığını ilan etmiş ve kendisine “ar” unvanı vermiştir.²⁸⁵ önceki haberlerde olduğu gibi, Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesinin ek basınında geniş yer bulması, çeklerin bu gelişmeleri yakından takip ettiğini göstermektedir.

as Gazetesi, Bulgaristan’ın bağımsızlık ilanını beklenen ve kaçınılmaz bir olay olarak tanımlamıştır. Geşov olayı ve demiryolu meselesinden sonra Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki olası anlaşmazlıkları tamamen engellemek için Prens Ferdinand’ın başka bir seçeneğinin olmadığı, Berlin Antlaşması’nın artık geçmişte kaldığı ve bu nedenle hem Batılı devletlerin hem Osmanlı Devleti’nin bu değişikliği kabul etmek zorunda kalacakları konusunda öngörüler dile getirilmiştir.²⁸⁶

Aynı tarihli ech Gazetesi’nde Bulgaristan’ın bağımsızlık ilanını bildiren bir diğer makalede Bulgaristan tarihi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgilerin yanı sıra, Osmanlıların Bulgaristan’ın bağımsızlık ilanına verdikleri tepkiler de yer almış ve İstanbul’dan gelen haberler şu şekilde aktarılmıştır:

*“Görünüşe göre Bulgaristan’ın bağımsızlık ilanı Jn Türkler arasında çok olumsuz tepkilere neden oldu. Eski Türkler, bağımsızlık ilanına Jn Türk darbesinin sebep olduğundan onları suçlayabilirler ve bu onların pozisyonlarına zarar verebilir. Ancak Türk evreleri, Bulgaristan’ın bağımsızlığının ilanının Türkiye için çok da büyük bir kayıp olmadığı görüşündedir. Bu karşılıklı ilişkiyi açıklığa kavuşturacaktır. Sadrazamın yakınları, sadrazamın Geşov olayına neden olmakla sulanacağı ve dolayısıyla bağımsızlığın ilanından sorumlu olduğu için onun konumundan endişe duyuyorlar.”*²⁸⁷

²⁸⁵ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 612.

²⁸⁶ as Gazetesi, 6 Ekim 1908, s. 1.

²⁸⁷ ech Gazetesi, 6 Ekim 1908, s. 5.

Balugdžić de kendisiyle yapılan röportajda, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanının Jön Türkler üzerindeki etkilerini değerlendirmiş ve bu ilanın, özellikle Bulgaristan'ın Türkiye için bir “enfant gate”²⁸⁸ olması nedeniyle, Jön Türkler üzerinde korkunç bir etki bıraktığını belirtmektedir. Balugdžić'e göre, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanıyla birlikte Jön Türkler, Bulgaristan'a özgürlük vermek istediklerini ancak şimdilik beklmeleri gerektiğini ifade etmiştir.²⁸⁹

Bu tepkinin bir göstergesi olarak, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı hem Osmanlı Hükümeti hem de halk tarafından protesto edilmiştir. Osmanlı Hükümeti, Bosna-Hersek'in ilhaknya olduğu gibi Bulgaristan'ın bağımsızlığını da tanımayı reddetmiş ve Büyük Devletler'den destek almaya çalışmıştır.²⁹⁰ Osmanlı Hükümeti tarafından gösterilen reaksiyonun yanında, halkın protestoları da Çek basınına yansımıştır. 9 Ekim 1908 tarihli Venkov Gazetesi'nde, İstanbul'daki büyükelçiliklerin önünde protestoların sürdüğu, protesto eden halkın özellikle Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği'ni hedef aldıkları yönünde haberler yer almıştır.²⁹¹ Ancak bu protesto gösterilerine rağmen, Çech Gazetesi'nde yer alan makalede dile getirilen endişelerin gerçekleşmediği ve Bulgaristan ve Bosna-Hersek'in kaybından dolayı Osmanlı Hükümeti'nin o günlerde büyük tepkilerle karşılaşmadığını da belirtmek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın kaybına gösterdikleri tepkiler Venkov Gazetesi için de merak konusu olmuş ve Gazete'nin Viyana'daki muhabiri Viyana'daki Osmanlı Büyükelçiliği'ne röportaj yapmak üzere gitmiştir. Osmanlı Büyükelçiliği'nde çok sayıdaki siyasi ziyaretlerden dolayı yoğun bir hareketlilik yaşandığının aktarıldığı röportajda, yazar elçilikte “*ilk bakışta bariz bir kafa karışıklığı ve belirsizlik*” olduğunu ancak buna rağmen bir Türk diplomat ile görüşme fırsatı yakaladığını belirtmektedir. Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın kaybının Osmanlı Devleti açısından beklenen bir durum olduğunun belirtildiği yazıda Viyana'daki Türk diplomatın bu konudaki görüşlerine şu şekilde yer verilmiştir:

²⁸⁸ “Şımarık çocuk” anlamına gelmektedir.

²⁸⁹ **Venkov Gazetesi**, “Rozmluva s Generálním Konsulem ve Skoplji, Panem Baludžičem [Üsküp Başkonsolosu Sayın Balugdžić ile Söyleşi]”, 28 Kasım 1908, s. 2-3.

²⁹⁰ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 612.

²⁹¹ **Venkov Gazetesi**, 9 Ekim 1908, s. 4.

“Muhabirimiz tarafından Türk çevrelerinde bu olayların beklenip beklenmediği sorulduğunda, şöyle cevap verdi: ‘Bekleniyordu ama epey şaşırttı. Herkesin ölmek zorunda olduğunu bildiği gibi, biz de Bulgaristan ve Bosna’yı kaybedeceğimizi biliyorduk. Tabiri caizse tavizlerle uğraşıyorduk.²⁹² Ancak şartlar bizden daha güçlüydü. Bizim devletimiz onları hedef almak istedi, bir anayasa getirildi ama ‘ölüm’ ansızın geldi. Ve bu özellikle Bulgaristan için geçerlidir. Zaten Prens Ferdinand’ın Budapeşte’ye yaptığı son ziyarette, işlerin sona erdiğini, Avusturya ile Bulgaristan arasında kesinlikle karşılıklı bir anlaşma olduğunu hemen fark ettik. Özellikle burada Viyana’da, Prens Ferdinand’ın sadece hükümdarlara verilen türden bir onurla karşılanacağı bizim dikkatimizden kaçmadı. Bu ve diğer şeyler diplomatlarımız için yeterliydi. Bununla birlikte, Bulgaristan’ın eylemi kabul edilemez ve Türk hükümeti, benzer bir şeyi soğukkanlılıkla ve hatta fark etmemiş gibi kabul edemez.’

Türk diplomat, krizin doruk noktasının askeri güçle çözümlüp çözülmeyeceği sorusuna, kaçamak bir tavırla, bu kararın İstanbul’daki Bakanlar Kurulu tarafından verileceğini söyledi ve ekledi: “Berlin Antlaşması’nın bu kadar şiddetli bir şekilde ihlal edilmemesinin diğer Avrupalı güçler için de önemli olacağına inanıyorum. Bu benim kişisel görüşüm.”

Görüşmenin sonlarına doğru Türk diplomat şunları söyledi: Türkiye nüfusunun son günlerde yaşananların derin etkisi altında sorumlu çevreleri Türk hukukunu savunmak için müdahale etmeye zorlayacağını düşünüyorum. En azından Türkiye’den büyükelçiliğimizde duyulan haberlere göre bu beklenebilir.²⁹³

²⁹² Bulgaristan’ın büyük tepkisine neden olan ve bağımsızlık ilanı için bahane olarak gösterilen Geşov Olayı’nda, Bâb-ı Âlî geri adım atmış ve Bulgaristan’la ortaya çıkan krizi yatıştırmaya yönelik adımlar atmıştır. Uzlaşma arayan Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya’dan da yardım talep etmiş ve durumu diplomatik yollarla çözmeye çalışmıştır. (Aydın, “Bulgaristan Yol Ayrımında”, s. 1071-1102.) Çek gazetelerinde, 1 Ekim 1908’de Bâb-ı Âlî tarafından bu olayın olumsuz gelişmesinden dolayı Galip Bey’in sorumlu tutulduğu, bu memurun da suçunu kabul ederek istifasını sunduğu bilgisine yer verilmektedir (**Národní Listy Gazetesi**, 6 Ekim 1908, s. 5). 6 Ekim’de de Osmanlı Hükümeti’nin Geşov’dan özür dilediğini ve bundan sonra diğer büyükelçiler gibi kabul göreceğini temin eden bir notadan bahsedilmektedir (**Venkov Gazetesi**, 6 Ekim 1908, s. 3). Ancak, bu geri adımın Bulgaristan’ın hırsını yatıştırmadığı ve bağımsızlık ilanından vazgeçirmediği ortadadır.

²⁹³ **Venkov Gazetesi**, 7 Ekim 1908, s. 2.

Venkov Gazetesi'nin 10 Aralık 1908 tarihli sayısında, eski Bulgar diplomatı Daskalov²⁹⁴ ile yapılan röportajda Bulgaristan'ın bağımsızlığı başta olmak üzere dönemin siyasi gelişmelerine ilişkin yorumlarına yer verilmiştir.²⁹⁵ Daskalov, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanının Bulgaristan için herhangi bir değişiklik getirmediğini ifade etmiştir. Ona göre, Bulgaristan zaten bağımsız gibiydi ve hatta *“düşündüklerinden daha fazla bağımsızlığa sahiplerdi, çünkü Bulgaristan'da Türkiye'de olduğu gibi yürürlükte olan kapitülasyonlar yoktu.”*²⁹⁶

Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanının Avusturya'nın Balkan politikasıyla alakalı olmadığını vurgulayan Daskalov, gerekçe olarak da Jön Türk rejiminin şovenist bir rejim olduğunu gösterip bunun Geşov olayında ortaya çıktığını iddia etmiştir. Aynı şekilde Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesinin zorunlu olduğunu, çünkü Jön Türk rejiminin Bosna-Hersek'ten Osmanlı parlamentosuna vekil göndermesini isteyebileceğini belirtmiştir. Bu adımı da bir devletin doğal hakkı olarak değil, Osmanlı topraklarını işgal eden Avusturya için bir tehlike olarak değerlendirmiştir.

Venkov gazetesinin muhabiri, Bulgaristan'daki çiftçilerin bağımsızlık ilanına karşı duruşları ile ilgili duyumların doğru olup olmadığını sormuştur. Ayrıca, herkese sorulduğu gibi, Bulgar siyasetçiye de Bosna-Hersek'in ilhakı hakkındaki değerlendirmelerini de aktarması istenmiştir. Daskalov da Bulgaristan'ın ilhak konusunda Avusturya-Macaristan'ı desteklediğini çünkü Avusturya-Macaristan'ı uluslararası siyasi alanda tek müttefikleri olarak gördüğü yönünde bir cevap vermiştir. Bununla birlikte Bosna-Hersek'in ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanının birbirine bağlı olaylar olmadığını vurgulamıştır:

“Rus hükümeti, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanının yanı sıra Bosna-Hersek'in yaklaşan ilhakından da haberdardı. Buradaki Rus büyükelçisinin ilanına herhangi bir itirazı yoktu ancak bizi iki olayı zamanında bu kadar birbirine

²⁹⁴ Yazıda Daskalov, eski bir diplomat ve şimdi “perde arkası”nda yurtdışı diplomatik misyonlara giden kişi olarak tanıtılmaktadır ancak bu isimli bir Bulgaristan başbakanı herhangi bir kaynaktan bulunamamıştır. Ayrıca bu döneme ve yazarın anlatısına uyan Daskalov isimli herhangi bir Bulgar siyasetçi de tespit edilememiştir.

²⁹⁵ Venkov Gazetesi, 10 Aralık 1908, s. 1-2.

²⁹⁶ Venkov Gazetesi, 10 Aralık 1908, s. 2.

*bağlamamamız konusunda uyardı. Öyle ki aralarında herhangi bir nedensellik bağı olduğu düşünülmesin.”*²⁹⁷

Venkov Gazetesi muhabirinin, bağımsızlık ilanının zamanlamasının doğru olup olmadığı hakkındaki sorusuna Bulgar siyasetçi, Bulgaristan’ın bu süreçte yaptığı hatalardan bahsetmiştir:

*“Başından beri Jön Türklerin dostu olmamız gerekiyordu. Siyasetimizin bu önemli ve temel unsuru unutuldu. Şimdi Avrupa’nın gözleri önünde Türkiye anayasal hayatının başlangıcında sırtına bıçak saplayan kişiler gibi duruyoruz. Başarmak zorunda olduğumuz şey için çabalıyorduk ama biraz fazla aceleliydik. Ayrıca Gesov olayına yaklaşma şeklimizi de beğenmedim çünkü bu bizi Jön Türklerle karşı karşıya getirdi. Doğu demiryolu sorunu bile siyasi açıdan iyi bir şekilde çözülmedi. Yeterince başka, daha az şiddet içeren yöntemler vardı.”*²⁹⁸

Bu sözler, Bulgaristan’ın bağımsızlığa kavuşmasının olumlu ve gerekli bir şey olmasına rağmen, bu konuda aceleci davranılmış olmasından dolayı eleştirmektedir. Daskalov’un, daha önceki cevaplarında kullandığı taraflı milliyetçi görüşlerinden uzaklaşarak, Bulgaristan’ın hatalarını kabul etmesi dikkat çekicidir. Yukarıda verilen 7 Ekim 1908 tarihli Venkov Gazetesi’nde yayımlanan Türk diplomat ile bir röportajdan da anlaşıldığı üzere, Osmanlı Devleti’nin bu süreçte en çok bu ani ve beklenmedik karara tepkili olduğu anlaşılmaktadır. Bulgar diplomata göre, Bosna-Hersek’in ilhakı ise Bulgar meselesi olmayıp, Sırbistan’ın çözmesi gereken bir konudur.

Bu dönemde diğer devletlerin Bosna-Hersek’in ilhakına ve Bulgaristan’ın bağımsızlığına yaklaşımları da Çek gazetelerinde yer almıştır. Bu gelişmeler, Národní Listy Gazetesi’nde kısa haberlerde özetlemiştir. Bu kısa haberlere göre, Fransa ve İngiltere Berlin Antlaşması’nın ihlal edilmiş olmasını eleştirirken, Petersburg’dan gelen haberlere göre Rusya, Berlin Antlaşması’nın gözden

²⁹⁷ Venkov Gazetesi, 13 Aralık 1908, s. 2.

²⁹⁸ Venkov Gazetesi, 13 Aralık 1908, s. 2.

geçirilmesi için bir kongre yapılmasını ve Bosna-Hersek'in Avusturya'ya bağlanması karşılığında Boğazların Rusya'ya açılmasını talep etmiştir. Sırbistan, Bulgaristan meselesinin Türkiye ve Bulgaristan arasında olduğunu; Bosna-Hersek konusunda ise Osmanlı Devleti'ni desteklediğini belirtiş, hatta halkı Sırbistan'daki Avusturya Büyükelçiliği önünde protesto gösterileri yapmaya çağırmıştır. Atina'dan gelen bilgilere dayanarak, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmesinin Yunanistan'ı da Girit'i ilhak etme konusunda cesaretlendirebileceği öngörüsünde bulunulmuştur.²⁹⁹

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesine diğer devletlerin bakış açısı Venkov Gazetesi'nde yer alan bir köşe yazısında değerlendirilmiş ve okurlara bu süreç şu şekilde özetlenmiştir:

*“Bulgaristan'ın bağımsız bir krallık olarak ilan edilmesiyle ortaya çıkan durum yadsınamaz derecede önemlidir. Çünkü öyle görünüyor ki, bu eylem adeta bir çağrı idi. Öyle ki, Bâb-ı Âlî ile bir hesaplaşması olan herkes bunu kibarca - veya kabaca - kullanmak için acele ediyor. Bunun örneğini Yunanistan'da da görebiliriz. Varsayımları bir araya getirelim: Yunanistan Girit adasından vazgeçmeyeceğini ilan ediyor, Rusya Boğazlar sorununa çözüm çağrısı yapıyor, Sırbistan sinirleniyor. Ve Konstantinopolis'tekiler şimdilik ne yapacaklarını bilmiyorlar.”*³⁰⁰

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin, uluslararası arenada da büyük bir hareketlilik başlattığını bu yazılardan anlamak mümkündür. Bu hareketli günlerde Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın kaybından sonra bir toprak kaybı daha yaşayacaktı.

3.1.3. Girit ve Arnavutluk Meseleleri

Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan ve Bosna-Hersek'te olduğu gibi, Girit adasıyla olan bağlantısı II. Meşrutiyet döneminde zayıflamıştı. 1898 yılında, Yunan veliaht prens Girit'e vali olarak tayin edilmiş ve Osmanlı askerleri adadan çekilmişti.

²⁹⁹ Národni Listy Gazetesi, 6 Ekim 1908, s. 8.

³⁰⁰ Venkov Gazetesi, 7 Ekim 1908, s. 1.

O tarihten itibaren hukuken hala Osmanlı toprağı olan Girit, Yunanistan'ın kontrolüne girmişti. Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edildiğı tarih olan 6 Ekim 1908'de, Girit Meclisi Yunanistan'a bağlanmayı onaylayıp bu kararı ilan ederken, Yunanistan da bu değışikliği olumlu karşılamıştı.³⁰¹

Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında Girit'in konumu, bu gelişmelerden önce de Çek basını tarafından ilgi görmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte meclisin kurulması çalışmalarına başlayan yeni Osmanlı rejimi, Girit'ten de Osmanlı meclisine vekil göndermesini talep etmiştir. 12 Ağustos 1908 tarihli Venkov Gazetesi'nde "Girit Sorunu" başlıklı bir yazıda, Girit halkının Osmanlı meclisine vekil göndermesinin Girit'in "kanla ödenmiş haklarından vazgeçmesi" olarak yorumlanmış ve Jön Türkler, Girit'in bağımsızlığını "çalmayı" planlamak ve bu yüzden savaş politikası yürütmekle suçlanmıştır.³⁰² Çek basınının, bu tarz yorum ve değerlendirmelerinde, Bulgaristan ve Bosna-Hersek meselelerinde olduğu gibi, hukuken Osmanlı toprağı olan ancak geçmişte belli bir seviyede özerklik kazanan bölgeler hakkında yeni bir Osmanlı idaresine söz hakkı tanımadığını görmek mümkündür. Aynı zamanda Avusturya-Macaristan hâkimiyeti altında yaşayan ancak kendi bağımsızlıklarını hayal eden Çeklerin, kendi gazeteleri aracılığıyla, her türlü bağımsızlık hareketine sempatilerini dile getirdikleri, bu yüzden uluslararası hukuku kolayca yok saydıkları sonucunu da çıkarmak mümkündür.

Çek gazetelerinde Girit'in Yunanistan'a bağlanma kararının ilan edilmesi ile ilgili ilk haberler, 9 Ekim 1908 tarihinde yayımlanmıştır. O günlerde gündemde olan Bosna-Hersek'in ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı gazetelerde daha geniş yer alırken, Girit meselesi konusunda sadece Girit'in bu adımı attığı bildiriliyordu.³⁰³ Venkov Gazetesi'nde o tarihte "Türkiye'nin Parçalanması" başlıklı bir yazı yayımlanmış³⁰⁴, yazının içeriğinde Bosna-Hersek ve Bulgaristan ile birlikte Osmanlı Devleti'nin Girit'i de kaybettiğı belirtilmiştir. Ancak, Girit'in Yunanistan'a bağlanma meselesinin Çek basınında Bosna-Hersek ve Bulgaristan kadar ilgi görmediğini açıkça görmek mümkündür. Daha önce de belirtildiğı gibi, Çeklerin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu altında yaşayan Slav bir halk olarak,

³⁰¹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 613.

³⁰² **Venkov Gazetesi**, "Otázka Krétská [Girit Sorunu]", 12 Ağustos 1908.

³⁰³ **Národní Listy Gazetesi**, 9 Ekim 1908, s. 4.

³⁰⁴ **Venkov Gazetesi**, "Rozdělování Turecka [Türkiye'nin Parçalanması]", 9 Ekim 1908, s. 3.

Balkanlar'daki Slavlar hakkındaki gelişmelere daha meraklı ve duyarlı olmaları, Girit meselesinin Çek gazetelerinde daha az yer bulmasını açıklamaktadır.

Osmanlı Hükümeti, benzer gelişmelerde olduğu gibi, Girit'in Yunanistan'a bağlanmasını tanımadığını belirtmiş ve oluşan bu durumu protesto etmiştir. Yunanistan ise, her ne kadar bu adımın Batılı devletler tarafından onaylanması için girişimlerde bulunmuşsa da bu girişim, hiçbir Batılı devlet tarafından kabul görmemiştir. Bu süreçte Girit'in durumu hakkında uzun tartışmalar yaşanmış ancak Yunanistan'da ortaya çıkan iç karışıklardan dolayı, bu mesele Balkan Savaşları'na (1912-1913) kadar bir çözüme kavuşturulamamıştır. Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'nda ağır bir yenilgi alması, Girit'le birlikte Ege Denizi'ndeki birçok adanın da Yunanistan'ın hâkimiyetine geçmesiyle sonuçlanmıştır.³⁰⁵

Çek gazetelerinde 9 Ekim 1908 tarihinde, bu üç toprak kaybı hakkındaki yazıların yanı sıra, Balkanlar'daki gelişmelerden etkilenecek olan Arnavutluk'un bağımsızlık ilanı ile ilgili haberler de bulmak mümkündür.³⁰⁶ Bu haberler Arnavutluk'un kendi bağımsızlığını ilan ettiğini bildirirken Národní Listy Gazetesi, bu haberin doğru olması halinde, Arnavutluk'un bu adımını, bölgeyi İtalya'ya bağlanmaya hazırlık olarak yorumlamıştır.³⁰⁷ Bu tür haberlerin Arnavutluk'taki milliyetçi hareketlerden mi, Arnavutluk'u kontrol etmek isteyen İtalya'dan mı veya başka bir yerden mi kaynaklandığı sadece tahmin edilebilir. Ancak, İtalya'nın Adriyatik Denizi'ndeki pozisyonundan dolayı, Arnavutluk'un jeopolitik olarak büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir. 19. yüzyıl başlarında da Arnavutluk'ta ortaya çıkan milliyetçi hareketler İtalya tarafından destekleniyordu. Ayrıca, Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'da yayılması ve toprak kazanması İtalya tarafından tepkiyle karşılanıyordu. Ancak, birkaç gün sonra Çek gazetelerinde Arnavutluk'un bağımsızlık ilanını yalanlayan haberler yayımlanmıştır. Örneğin, 12 Ekim 1908 tarihli Lidové Noviny Gazetesi'nde, Roma'dan gelen 11 Ekim tarihli bir telgraf kaynak gösterilerek, Roma'da bulunan ismi verilmeyen bir Arnavut liderin bağımsızlık haberini yalanladığı bilgisi verilmiştir.³⁰⁸

³⁰⁵ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 614.

³⁰⁶ **Čas Gazetesi**, 9 Ekim 1908, s. 8; **Venkov Gazetesi**, 9 Ekim 1908, s. 3.

³⁰⁷ **Národní Listy Gazetesi**, 9 Ekim 1908, s. 1.

³⁰⁸ **Lidové Noviny Gazetesi**, 12 Ekim 1908, s. 2.

Her ne kadar Arnavutluk'un bağımsızlığı ile ilgili haberler yalanlanmış olsa da Ekim ayında çıkan Çek gazeteleri incelendiğinde, Arnavutluk'un gelecekte İtalya'ya olası bağlanması genel bir öngörü olarak kabul ediliyordu. 11 Ekim tarihli Čech Gazetesi'nde Bosna-Hersek'in ilhakı için İtalya'nın tazminat beklediği ve bu tazminatın büyük ihtimale Arnavutluk olacağı görüşü paylaşılmıştır.³⁰⁹ 13 Ekim 1908 tarihli aynı gazetede “*dalgalar sakinleşip zamanı geldiğinde Arnavutluk'un İtalya'ya bağlanacağı*” ancak Rusya'nın buna olumlu bakmadığını okumak mümkündür.³¹⁰

Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesinden sonra İtalya ile Rusya arasında yürütülen ve bir yıl süren görüşmelerin sonunda 24 Ekim 1909 tarihinde bir antlaşma imzalanmış, bu antlaşmaya göre Avusturya'nın Balkanlar'da statükonun devam etmesi karşılığında Trablusgarp'ın tazminat olarak İtalya'ya bırakılmasını kabul etmesi kararlaştırılmıştır.³¹¹ İtalya'nın Arnavutluk ile ilgili planları ve yukarıdaki haberler birlikte incelendiğinde, antlaşmada İtalya'ya tazminat olarak Trablusgarp'ın verilmesi, Balkanlar'da çıkarları olan Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın Arnavutluk'a ilgilerinin diğer bölgelere kıyasla daha yüksek olduğu ve bu bölgeyi diğer devletlere bırakmamak için her türlü girişimde bulundukları sonucunu çıkarmak mümkündür.³¹²

Avusturya-Macaristan'ın Arnavutluk'a olan ilgisi, Balugdžić ile yapılan röportaja tartışılan konulardan biri olmuş ve Balugdžić, Arnavutlar ve Avusturya arasındaki ilişkilere de değinmiştir. Avusturya'nın Balkanlar'a müdahale etmek istemesi durumunda ilk olarak Arnavutlar üzerinde etkili olacağını belirten Balugdžić, bölgedeki Arnavutların bu durumdan endişe duyduğunu ifade etmektedir. Bosna-Hersek'in ilhakı karşısında Arnavutlar'ın gösterdiği öfkenin, bölgede anayasaya karşı bir hareketin olasılığını artırdığını belirten Balugdžić, bölgedeki siyasi ve toplumsal dinamiklerin karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Avusturya ve Arnavutluk arasındaki ilişki şu ifadelerle dile getirilmiştir:

³⁰⁹ Čech Gazetesi, 11 Ekim 1908, s. 6.

³¹⁰ Čech Gazetesi, 13 Ekim 1908, s. 1.

³¹¹ Antlaşmanın detayları için bkz: Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 615-617.

³¹² Avusturya-Macaristan, Aralık 1908'de Adriyatik Denizi kıyısında bir demiryolu projesi yapılacağını ilan etmiştir. Čech Gazetesi'ne göre, bu projenin yapılma nedeni Arnavutluk'u İtalyanların “ıştah”ından korumaktır (Čech Gazetesi, 19 Aralık 1908, s. 1).

“Avusturya hizmetinde çok sayıda Arnavut var, ancak çoğu Arnavut da Avusturya'yı bir tehlike olarak görüyor. Çünkü Avusturya Balkanlar'a gitmek istediğinde ilk sırada Arnavutlara gidecektir. Ve onların Avusturya anlayışı, Ferizovik'teki son olayında gösterildi. Buradaki bir Avusturya Okulu, Ferizovik'e bir gezi tavsiye etti. Ferizovik'e bir Avusturya okulunun geleceğini duyan Arnavutlar, bunun bir okul kurmak olduğunu düşündüler. Gezinin Pazar günü gerçekleşmesi gerekiyordu, ancak öngörülemeyen olaylar nedeniyle Cumartesi günü iptal edildi. Ne oldu? Bunu engellemek için dört gün içinde elli bin Arnavut bu yerleşim yerinde toplandı.³¹³ Arnavutlar, Bosna-Hersek'in ilhakını duyar duymaz Avusturya'ya ve yerel Arnavut kulübü başkanına karşı çıktılar. Bosna'ya gitmek isteyen çeteler oluşmaya başladı. Yetkililer, Arnavut nüfusunu ancak büyük bir çabayla bir dereceye kadar sakinleştirmeyi başardı. Bu çok zor. Buradaki şartları bilmeyen hiç kimse, çetelere karşı savaşmanın ne demek olduğunu bilemez. Çeteler kırışlar, kalaslar ve toprakla kaplı büyük çukurlara saklandığı ve saklandıkları yerin üzerinde onları saklayan çiftçinin tarlayı sürdüğü durumlar biliyorum. Ancak daha önce de söylediğim gibi, Arnavutlar arasında ilhak karşısındaki öfke o kadar büyüktü ki, yetkililer bunun anayasaya karşı bir hareketin gelişeceğinden ciddi şekilde korktular.”³¹⁴

Bir taraftan dönemin Batılı devletleri arasında Arnavutluk için bu mücadele devam ederken İTC, II. Meşrutiyet Hareketi sırasında Arnavutlardan büyük bir destek almış

³¹³ Bugün Kosova sınırları içinde bir şehir olan Ferizovik (Firazovik), II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında önemli bir rol oynamıştır. Temmuz 1908 başlarında Avusturya-Alman Demiryolları Okulu, Firzovik yakınlarında doğal güzellikleriyle bilinen Sarayeşte (Sarayıçi) köyüne gezinti düzenlemek istemiştir. Ancak Arnavut halkı arasında Avusturya'nın ilhaka geldiği söylentileri yayılmaya başlamıştı. Piknik yapılacak olan yerlerde Arnavutlar Avusturya'yı protesto etmek için toplanmaya başlayınca okulun kır gezintisi iptal edilmiştir. Ancak gösteriler büyümüş, Firzovik'e gelenlerin sayısı artmış ve çevrede olan Osmanlı idarecilerine karşı bir harekete dönüşmüştür. Bir Jön Türk üyesi olan Kosova Jandarma Komutanı Galip Bey İTC'ye danışıp, bu harekâtın meşrutiyet lehine dönüştürülmesi için yollar aranması cevabını almıştır. Bunun üzerine, yerel halktan İTC taraftarı Hacı Şaban Bey toplanan halkı organize etmeyi başarmış ve bu olayın meşrutiyet lehine bir ayaklanma olduğu havasını oluşturmaya başarmıştır. Bu şekilde, Arnavut halkı meşrutiyet için yemin etmiş ve saraya ultimatom içeren telgraflar çekilmiştir. Bu olayın detayları için bkz: Ahmad, **The Young Turks**, s. 34-35 ve Necmettin Alkan, “1908 Jön Türk İhtilali'nde Firzovik Toplantısı'nın Önemi”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, 77, s. 44-50.

³¹⁴ **Venkov Gazetesi**, “Rozmluva s Generálním Konsulem ve Skoplji, Panem Baludžičem [Üsküp Başkonsolosu Sayın Baludžić ile Söyleşi]”, 28 Kasım 1908, s. 2-3.

ve anayasanın ilanı Arnavut halkı tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştı. Ancak bu sevinç kısa sürmüştür. Yeni rejimle gelen bazı yenilikler, halk arasında hoşnutsuzluğa ve İtalyanların silah desteğiyle birlikte 1909 yılından itibaren Jön Türk yönetimine karşı isyanlara yol açmıştır.^{315,316} Nitekim uzun süre devam eden bu isyanların sonunda, 28 Kasım 1912 tarihinde Arnavutluk'un bağımsızlığı ilan edilmiştir.

3.2. II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Makedonya'daki Durum ve Sırplar

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprak kayıpları ve özellikle Balkanlar'daki en kalabalık millet olan Sırpların durumu Batılı devletlerde huzursuzluk yaratmıştır. Berlin Antlaşması ile Sırbistan bağımsız bir devlet olarak ilan edilmişti. Ancak Sırplar, sadece Sırbistan'da değil, Bosna-Hersek ve Makedonya'da da yaşıyorlardı ve aşırı Sırp milliyetçilerinin “Büyük Sırbistan” hayali, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ı korkutuyordu. Diğer Batılı devletler de Sırpları Doğu Sorunu kapsamında en tehlikeli millet olarak görüyorlardı. Rusya, Balkanlar'da Büyük Slav Devleti'nin oluşmasını kendi Pan-Slavist siyaseti için bir tehlike olarak görürken Avusturya-Macaristan, kendi topraklarında yaşayan Slavlar'ın Pan-Slavist düşüncelerinin Rusya'dan ziyade Sırbistan'a daha yakın olduğunun farkındaydı. Aynı şekilde Sırp milliyetçiliği, Osmanlı Devleti için de bir tehlike oluşturuyordu. Sırbistan toprakları 1878'de kaybedildikten sonra, özellikle Makedonya'da Sırp sorunu devam ediyordu.³¹⁷ Öte yandan, Avrupa'daki Slav halklarından biri olarak Çekler, Sırbistan ve Sırplarla ilgili gelişmelere büyük ilgi gösteriyorlardı. Bu dönemde Çek gazetelerinde yayımlanan haber ve yazılardan, Çekler'in Balkanlar'da yaşayan diğer Slav halklara olduğu gibi, Sırlara da sempati ve yakınlık gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Balkanlar'daki Slav halklara gösterilen bu sempati ve yakınlıktan hareketle, 1908 yılının sonlarında Venkov Gazetesi'nde birçok siyasetçiyle bu yılda

³¹⁵ Fahri Maden, “Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)”, *Avrasya Etüdleri*, 39, s. 165-166.

³¹⁶ *Venkov Gazetesi*, 16 Nisan 1909, s. 2.

³¹⁷ Sırp sorunu için bkz: Nurbanu Duran, “Sırbistan'ın ve Osmanlı Sırplarının Makedonya Meselesindeki Yeri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 42(73), s. 181-201.

Balkanlar’da yaşanan gelişmelerin değerlendirildiği bir dizi orijinal röportaj yayımlanmıştır. Bu röportajların yapıldığı siyasetçilere II. Meşrutiyet’in ilanı, Makedonya’nın durumu, Balkanlar’daki gelişmeler, Bosna-Hersek’in ilhakı ve Avusturya-Macaristan ile ilişkiler gibi birçok konuda sorular sorulmuş, siyasetçilerin yaptığı değerlendirmeler sayesinde başka bir yerde yayımlanmamış oldukça detaylı bilgiler edinilmiştir. İlk bakışta her ne kadar bu röportajlarda yer alan bazı bilgiler doğrudan Osmanlı Devleti ile ilgili görünmüyor olsa da bu toprakların büyük bir kısmı bu tarihlerde resmi olarak Osmanlı toprağıydı. Çek gazeteleri de Balkanlar’daki gelişmeler üzerinden ve buradaki etkin siyasetçiler aracılığıyla Osmanlı Devleti’nin durumunu anlamaya ve okutlarına aktarmaya çalışmışlardır. Bu çerçevede bu röportajlar, Balkanlar’daki gelişmeler üzerinden Jön Türk Devrimi sonrasında Osmanlı Devleti’nin siyaset ve toplumundaki değişim, değişen Balkan politikası, Jön Türkler’in bu gelişmelerdeki rolü ile birlikte Balkanlar’daki siyasetçilerin ve halkın Osmanlı Devleti’ndeki değişime karşı tutumları ve Osmanlı Devleti ile diğer ülkeler arasındaki ilişkileri ve daha sonraki dönemlerde yaşanacak gelişmeleri anlamak açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Bu röportajlardan, Venkov Gazetesi’nin 28 Kasım 1908 tarihli sayısında yayımlanan ve bu olayların yaşandığı dönemde Üsküp Başkonsolosu olan Sırbistan’ın eski İstanbul diplomatı Živojin Balugdžić³¹⁸ ile yapılan söyleşiyi içeren “Üsküp Başkonsolosu Sayın Balugdžić ile Söyleşi” başlıklı röportaj³¹⁹ öne çıkmaktadır. Balugdžić ile yapılan röportajda, bölgedeki siyasi ve toplumsal dinamikler detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Röportajda, öncelikle muhabirin Makedonya’daki durum, Bosna-Hersek’in ilhakı ve Bulgaristan’ın bağımsızlık ilanının Makedon halkı üzerindeki etkileri hakkında Balugdžić ile yaptığı konuşmalar yer almaktadır. Balugdžić, Bulgarlar’ın

³¹⁸ Sırp bir diplomat olan Živojin Balugdžić (1868-1941), 1903 yılında I. Petar Sırp kralı olunca, onun sekreteri ve Sırp Dışişleri Bakanlığı’nın Basın ve Yayın Ofisi müdürü olmuştur. 1906 yılında İstanbul’daki Sırbistan Konsolosluğu’nun sekreteri, 1907’de Bitola konsolu ve aynı yıl Üsküp başkonsolosu olarak göreve başlamıştır. Balugdžić, II. Meşrutiyet’in ilanı sırasında Üsküp’te bulunuyordu ve Makedonya’daki Sırlar ve Jön Türk rejimi arasında iyi ilişkiler sağlamak için çaba gösteriyordu. Osmanlı Devleti’nin II. Meşrutiyet’i ilan etmesinin ve anayasal rejime geçmesinin Makedonya’daki Sırlar tarafından olumlu karşılamasında önemli bir rol oynamıştır. (Venkov Gazetesi, 28 Ocak 1913). 1909-1912 yılları arasında Selanik’te konsolosluk yapmış ve I. Dünya Savaşı’ndan sonra Atina, Roma ve Berlin’de elçilik görevinde bulunmuştur.

³¹⁹ Venkov Gazetesi, “Rozmluva s Generálním Konsulem ve Skoplji, Panem Baludžičem [Üsküp Başkonsolosu Sayın Balugdžić ile Söyleşi]”, 28 Kasım 1908, s. 2-3.

Makedonya’da Sırlar’dan “*daha az acı çektiğini*” belirtmiş ve bu durumu, Bulgarlar’ın sadece “görünüşe göre o kadar da kötü olmayan” Türklerle uğraşmak zorunda kalmalarına bağlamıştır. Öte taraftan Sırlar ise, Balugdžić’in ifadesiyle, “*acımasız ve zalim*” olarak adlandırılan Arnavutlarla mücadele etmek zorunda kalmış, Sırlar’ın ve Bulgarlar’ın Makedonya’daki çatışması da bölge halkı arasında milli bir bilincin oluşmasını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla, Makedonya’nın kırsal bölgelerinde yaşayan ahalinin Sırp mı Bulgar mı olduğuna yönelik tartışmaları için doğru bir zaman olmadığını vurgulayan Balugdžić, bu insanlar için dini duygular ve güvenlikle ilgili konuların daha önemli olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

“Bu insanların cevapları genellikle şuydu: Biz Hristiyan’ız, ama bizi diğer her şeyle baş başa bırakın. Ancak yaklaşık on yıl önce Bulgar harekâtı başladı. Sırlar Ortodoks kilisesinden Katolik kilisesine geçmek zorunda kaldılar ve Bulgar birliklerinin gerçekleştirdiği terörizm ve Sırp tarafının buna karşı hiçbir şey yapmaması sonucunda Bulgar çetelerinin koruması altında kendilerini daha güvende hissettiler. Tarafsız bir gözlemci olarak Sırp çetelerinin tamamen savunma yöntemine sahip olduğunu söyleyebilirim; halkı Bulgar çetelerinin şiddetine karşı savunmak.”

Balugdžić’in sözlerinden Balkanlar’da yükselen gerginlik anlaşılmakta ve Sırp konsolosu Eğri Palanka’da³²⁰ yaşanan olayları örnek vererek bu gerginliğin nedeni olarak Balkanları işaret etmektedir:

“Türkiye’de anayasanın ilanından sonra tüm birim ve teşkilatlarımız gönüllü olarak tarafımızca lağvedilmiştir. Ancak Sırların yaptıkları Bulgar tarafında yapılmadı. Bulgarlar daha sonra onları Bulgar davasına geri kazanmak için tüm çetelerini Sırp köylerine gönderdiler. Yerel halk anayasanın anlamını anlamadı, ancak Sırp birliklerin çekildiklerini ve onları Bulgar tarafından gelen şiddete karşı kimsenin korumadığını gördüler, çok kişi yeniden Bulgar tarafına geçtiğini açıkladı. İşte o zaman muhtarlarımız geldiler ve Bulgarların anayasanın ilanından sonra da hala kendi örgütlerine sahip

³²⁰ Eğri Palanka, Kuzey Makedonya’nın kuzeydoğusunda, Sırbistan ve Bulgaristan sınırlarına yakın bir alanda yer alan bir kasaba olup Bulgar ve Sırlar arasında yaşanan çatışmaların geçtiği yerlerden biridir.

olduklarını ve terörle Sırları kendi saflarına çekmeye çalıştıklarını belirttiler. Sonuç olarak Sırlara koruma istediler ve bugün bu köylerin yeniden Sırbistan'a ait olduğunu söyleyebiliriz.”

Bu açıklamalardan, Osmanlı Devleti için büyük önem taşıyan Makedonya'da etnik ve dini açıdan karmaşık ve gergin bir durumun sebepleri ortaya çıkmakta ve II. Meşrutiyet Hareketi'nin başladığı ortamı anlamaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca Sırp önderlerin anayasanın tekrar yürürlüğe girmesine kararlı destek ifadeleri de dikkat çekmektedir:

“Anayasaya aykırı olan her şeye karşı mücadele edeceğiz. Şimdi bir geçiş durumumuz var. Çeteler feshedildi, voyvodalar ve komitacılar hala var, ancak herhangi bir faaliyette bulunmuyor. Eski devrimci örgütü yeni ve yasal olanla değiştirmeye çalışıyoruz. Bu organizasyon Sırbistan Ulusal Ligi'dir.³²¹ Her köyde, görevi halka daha önce sahip olmadıklarını şeyi sağlamak olan bir komitesi vardır.”

Röportajın devamında Balugdžić, Sırların o dönemde henüz ulusal bir bilince sahip olmadığını ve kırsal bölgelerde yaşayan halkın ilk başlarda anayasanın anlamını algılamadıklarını belirterek, siyasetçiler olarak görevlerinin Sırp halkına vatandaşlık bilinci kazandırmak ve onları kamusal hayata dâhil etmek olduğunu belirtmiştir. Ancak, Makedonya ve Sırbistan'da yaşayan halkın farklı grupları takip ettiklerini, bu gruplar arasında devamlı çatışma olduğunu ve halkın korku içinde olduğunu ifade ederek, halk arasında ulusal bilincin olmaması durumunda anayasanın “ölü bir kâğıttan farksız” olacağını ifade etmiştir. Buna rağmen, Makedonya'daki Sırların Osmanlı anayasasının faydasını anladıklarını “Şimdi anayasanın olumlu bir gelişme olduğunu görüyor ve anayasaya sahip olduklarına seviniyorlar çünkü Arnavutlar'a karşı kendilerini savunabileceklerini anlıyorlar” ifadeleriyle dile getirmiştir.

Balugdžić, Bosna-Hersek'in ilhaki ve Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanının bölgedeki etkilerini de değerlendirmiştir. Makedonya'daki nüfusun genel olarak dış

³²¹ Sırbistan Ulusal Ligi'nin Sırpçası, “Nacionalna Srbska Liga” şeklindedir.

olaylara kayıtsız olduğunu belirten Balugdžić, Türkiye’deki yeni rejimin Balkanlar’da yaşadığı toprak kayıpları ve bölgeden savaş tehdidi altında olması gibi önemli gelişmelerin bölgedeki insanlar üzerinde endişe yarattığını vurgulamaktadır. Ayrıca, Bulgaristan’ın bölgedeki etkisini ve Makedon Bulgarların durumunu da işaret eden Balugdžić, řu şekilde bir açıklamada bulunmuştur:

“İtalya’nın Arnavutlarla, Bulgarların Bulgaristan’la olduğu gibi, Sırbistan’ın da doğal olarak Bosna-Hersek’le ilgilenmesiydi. Makedon Bulgarlar, bağımsızlık ilanının Türkleri Bulgarlara karşı kışkırtacağından korkuyorlardı. Ancak Jön Türkler taktiklerini değiştirdiler ve nezaket yoluyla Makedon Bulgarları ve Bulgar krallığındaki Bulgarları ayırmaya karar verdiler. Bu çaba başarıyla sonuçlandı. Onlar (Makedon Bulgarları) Bulgar krallığından çok şey bekliyorlardı, yakında onlar için büyük ve kararlı bir adım atılacaktı. Hepimizin bildiği gibi, Kral Ferdinand çok seyahat ediyor ve Makedon Bulgarlarına hep onlar için seyahat ettiğini söylüyordu. şimdi görüyorlar ki, Makedon Bulgarları için bir şey yapmak yerine, seyahatlerinden kendisine bir kraliyet tacı getirdi. Anlaşılır bir şekilde, bu durumdan hoşnutsuzlardı. Buradaki Bulgar örgütü, bunun sonucunda Kral Ferdinand’ı idama mahkûm etti ve bu cezanın da infaz edileceği söyleniyor.”

Bu ifadelerden Sırbistan’ın Makedonya’da yaşayan Sırlara sahip çıkmaya devam ettiği ve onların üzerinde etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Buna kıyasla, Makedonya’daki Bulgarlar ise İTC’nin takip ettiği siyaset sayesinde Bulgaristan’ın bağımsızlık ilanından sonra Bulgar Devleti’nin etkisinden uzaklaştırılmıştır.

Makedonya halkları arasında yükselen gerginliği diğer rapörtajlardan da takip etmek mümkündür. Venkov Gazetesi’nde yer alan diğer söyleşi ise Rařka-Prizren Bařpiskoposu Nićifor Perić ile Sırp halkının Bosna-Hersek’in ilhakına tepkileri ile ilgili yapılmıştı.³²² Perić, Makedonya’daki Sırların silahlı gruplar kurmaya hazır olduklarını belirtmiş, Avusturya-Macaristan’ın Bosna-Hersek’e karşı harekete gećmesi durumunda Sırbistan’ın tepkisiz kalmayacağını ve Sırbistan tarafında savaşacak gönüllü listelerinin yapıldığı bilgisini vermiştir. Bosna-Hersek’in ilhakına

³²² Venkov Gazetesi, “Dvě Rozmluvy [İki Söyleři]”, 1 Aralık 1908, s. 2.

karşı olası tepkileri öğrenmeye çalışan Venkov Gazetesi'nin bu röportajından ve Perić'in verdiği bilgilerden, Bosna-Hersek'in ilhakı karşısında, Osmanlı yönetiminden beklenen reaksiyonun daha çok Sırbistan'dan ve Balkanlar'daki diğer bölgelerde yaşayan Sırlardan beklenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Venkov Gazetesi tarafından yayımlanan röportaj serisi, gazetenin 2 Aralık 1908 tarihli sayısında da devam etmekte ve bu sayıda, Priştine'deki Sırp konsolosu Milan Pećanac ile yapılan söyleşiye yer verilmektedir. Bosna doğumlu olan Pećanac, Boşnak milliyetçi hareketlerinden dolayı Sırbistan'a kaçtığını anlattıktan sonra, dönemin gündemde olan konuları hakkında da görüşlerini dile getirmiştir. Pećanac'ın Bosna-Hersek'in ilhakından dolayı Priştine'de yaşayan Sırların, Avusturya-Macaristan'a karşı olası bir savaş durumunda gönüllü çeteler kurdukları yönünde verdiği bilgiler, Başpiskopos Nićifor Perić'in verdiği bilgileri doğrulamaktadır:

“Yüzlerce gönüllü zaten hazırlanmıştı ve bana Avusturya'ya en iyi şekilde nasıl karşı çıkabileceklerini sordular. Elbette onlara hiçbir şey yapmamalarını söyledim. Sırlarla ilişkileri hiç iyi olmayan Arnavutlar bile bir anda neden savaşa hazırlanmadığımızı sormaya başladılar. Pek çok nüfuzlu Arnavut, kan akmaya başlar başlamaz Sırların peşinden gideceklerini açıkladı.”³²³

Söyleşide, Arnavutların II. Meşrutiyet'in ilanına verdikleri destek ve sonrasında anayasal rejime karşı gelişen tutumları da ele alınmaktadır. Ferizovik olayını hatırlatan Pećanac, Arnavutların anayasa talebinin Osmanlı Sultanı'nı en çok etkileyen faktör olduğunu da belirtmektedir. Ancak kısa sürede Arnavutlar arasında meşrutiyete karşı bir fikir değişikliği olduğunu ve bu anayasaya karşı olan bu akımın liderlerinin Avusturya ajanı oldukları yönünde söylentiler oluştuğunu ifade etmektedir. Sırların ise, Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'da ilerlemesinden endişe duydukları için İTC'nin siyasi programını destekledikleri de Pećanac'ın sözlerinden anlaşılmaktadır. Bunun üzerine, Sırların Jön Türklerin kültürel programını da destekleyip desteklemedikleri sorusuna Konsolos Pećanac, şu ifadelerle karşılık vermiştir:

³²³ Venkov Gazetesi, 2 Aralık 1908, s. 2.

“Jön Türklerin kültürel programına gelince, onu uygulamanın çok zor olacağını düşünüyorum. Görünüşe göre okulların ve kolejlerin Osmanlı himayesine tamamen gelmelerini istiyorlar. Bana göre bu büyük bir hata olur. Ulusal kuruluşların yanı sıra kilise kuruluşları da bulunmaktadır. Yani büyük ayrıcalıklara sahip olan Rum Patrikhanesi ve Bulgar Eksarhlığı. Türk anayasasının 11. maddesi³²⁴ bu ayrıcalıkları doğruluyordu ve Jön Türkler bunları iptal ederse, tek tek ulusları ve Avrupa devletlerini birbirine düşüreceklerdi. Mesela Rusya'nın Rum Patrikhanesi'nin haklarını koruma yükümlülüğü var. Bunlar Jön Türk kültür programının önündeki engellerdir. Türkiye'nin en doğal müttefiki olan Sırların diğer ulusların sahip olduklarından vazgeçmesi Türkiye'nin çıkarıdır.”³²⁵

Pećanac bu cevabıyla, aslında Sırlar adına Osmanlı Hükümeti'yle uzlaşabilme şartını da ifade etmiştir. Bu şart da Osmanlı Devleti'nin azınlık milletlerin eğitim kuruluşları ve kiliseleri konusunda her millete eşit haklar tanınması gerekliliğidir.

Bu röportajlardan anlaşıldığına göre, Venkov Gazetesi, II. Meşrutiyet'in ilanından ve Bosna-Hersek'in ilhakından sonra Balkanlar'da oluşabilecek gelişmelerle ilgili özellikle orada yaşayan Sırların görüşlerine büyük ilgi göstermiştir. 3 Aralık 1908 tarihinde yayımlanan bir röportajda Osmanlı Ayan Meclisi Priştine vekili Sırp asıllı Stoyanoviç Efendi ile yapılan görüşme öne çıkmaktadır.³²⁶

Osmanlı Meclisi'nde Sırların temsilcisi olarak bulunan Stoyanoviç'e, mecliste ulaşmak istediği hedefler sorulmuştur. Stoyanoviç, öncelikle Jön Türk rejiminin Sırlar ve Osmanlı'da yaşayan diğer azınlıklar için umut olduğunu belirtmiş, II. Abdülhamit döneminde azınlıkların eşit haklara sahip olmadığını vurgulamıştır. Osmanlı Sırlarının siyasi hedefleri arasında, özellikle Osmanlı topraklarında yaşayan tüm milletlerin tamamen eşit haklara sahip olması için

³²⁴ 1908 Kanun-i Esasi 11. Maddesinde “Devleti Osmaniye'nin dini dini islâmdır. Bu esası vikaye ile beraber asayiş halkı ve adabı umumiyeyi ihlâl etmemek şartile memaliki osmaniyede maruf olan bilcümle edyanın serbestii icrası ve cemaati muhtelifye verilmiş olan imtiyazatı mezhebiyenin kemakân cereyanı Devlet'in tahdi himayetindedir” denmiş ve halkın inanç özgürlüğü garanti altına alınmıştır.

³²⁵ Venkov Gazetesi, 2 Aralık 1908, s. 3.

³²⁶ Venkov Gazetesi, 3 Aralık 1908, s. 3.

mücadele etmek olduğu açıklanmıştır. Ancak, bu hedeflere ulaşmadan önce, Arnavutlar ve Bulgarlar arasında tekrar ortaya çıkan çetecilik ve devlete karşı faaliyetlerin, Osmanlı Meclisi üyesi olan Sırp siyasetçilerin sorumluluğu olduğunu dile getirmiştir. Eğitim ve kilise sorununun çözümü konusunda Jön Türklerin üstlendikleri sorumluluğu doğru bir şekilde yerine getirmek için mecliste çalışacaklarını da ifade etmiştir.

Bu röportajlar, kilise ve eğitim kurumları meselelerinin Sırp siyasetçileri için önemli bir şart olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta bu alanda Osmanlı Devleti'nin tüm milletlere eşit haklar tanınması durumunda hem Sırbistan Devleti hem de Osmanlı Devleti'nde yaşayan Sırp'ların Osmanlı Devleti'nin yanında durmaya hazır oldukları anlaşılmaktadır. Bunun nedeni de söz konusu röportajda da değinildiği gibi, Sırp'ların Arnavutlarla yaşadıkları etnik ve dini çatışmalar ve Sırp'ların, Osmanlı anayasasının Sırp'ları Arnavutlara karşı koruyacağı yönündeki umuduydu.³²⁷ Ancak, sonraki gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin bu şartı yerine getirmiş olmasına rağmen, Sırbistan'ın desteğine değil, başka bir sonuca yol açmıştır. Görgülü bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

“Osmanlı yönetimi belirtilen bu olaylar ile uğraşırken Balkan devletlerinin ekmeğine yağ süren -bugünkü değerlendirmelerimize göre- tarihi bir hata yaptı. 3 Temmuz 1910'da Kiliseler Kanunu çıkardı. Bununla “ihtilaflı kilise, mektep ve mukaddes yerlerde hangi unsurun nüfusu çok ise ona aittir” esasını kabul etti. Oysa Fatih İstanbul'u fethettikten sonra İstanbul'daki Rum patriğini Avrupa Türkiye'sindeki bütün reayanın hem ruhani ve hem de cismani reisi olarak atamıştı. Rum kiliseleri diğer kiliselere göre elde ettikleri bu üstünlüğü kendi kültürlerini yayma, kendilerinden olmayanları ezme, eziyet etme şeklinde kullandılar. Böylece ortaya çıkan sürtüşme ile kiliseler ve dolayısıyla bunlara bağlı olan gruplar yıllarca birbirleriyle mücadele etti ve birbirlerini devamlı hasım olarak gördüler. İşte Kiliseler Kanunu bu düşmanlığı sona erdirdi, o zamana kadar birbirleriyle mücadele edenlerin birleşerek Osmanlı

³²⁷ Dušan T. Bataković, “Serbia, the Serbo-Albanian Conflict and the First Balkan War [Sırbistan, Sırp-Arnavut Çatışması ve Birinci Balkan Savaşı]”, **Balkanica**, 45, s. 332.

Devleti'ne karşı mücadele etmelerine sebep oldu.³²⁸ Böylece Balkan ittifakının gerçekleşmesi için en büyük problem ortadan kalkıyordu. Hepsinde genişlemek sevdasında olan Balkan devletlerinin tek problemleri kalmıştı. Topraklarına katmak istedikleri bölgelerin birbirleriyle çatışması. Bulgaristan; Büyük Bulgaristan'ı kurmak, Makedonya ve Kuzey Ege kıyılarını ele geçirmek; Sırbistan, 14. yüzyıldaki Sırbistan Krallığını ihya etmek ve Makedonya'ya sahip olmak istiyordu. Yunanistan Megola Idea'yı gerçekleştirmek, Karadağ ise İşkodra bölgesinde topraklarını genişletmek gayesini güdüyordu. Haliyle bu paylaşmanın kesin çözümü harp sonuna bırakılacaktı.

Yukarıda açıklanan Bulgar – Sırp Antlaşmasını 29 Mayıs 1912'de Bulgar - Yunan Antlaşması takip etti. Ağustos 1912'de Karadağ Bulgarlar ile sözlü bir anlaşma yaptı. Artık Balkan ittifakı tamamlanmıştı. Şimdi sıra yıllardır yapılan askeri ve siyasi hazırlıkları uygulama alanına koymaya gelmişti.”³²⁹

II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilan edilmesi, Balkanlar'daki siyasi ve sosyal dinamikler üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu etkilerin, özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki konumunu önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Ancak hem muhabirlerin sorularından hem de bu sorulara verilen yanıtlardan, bu olayların artık Osmanlı Devleti ile ilişkilendirilmediği ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da etkin bir rol oynamadığından Osmanlı Devleti'nin Balkanlar için etkin bir aktör olarak kabul edilmediği düşüncesinin yaygınlaştığı görülmektedir.

³²⁸ Sultan II. Abdülhamit bu haberi duyduğunda sürgünde bulunduğu Selanik'teydi. O'nun muhafız komutanı olan Kurmay Yarbey Fethi (Okyar) Bey, anılarında şunları yazar: “*Abdülhamit başını iki eli arasına alarak, eyvah!... Şimdi Yunanlılarla Bulgarların el ele vererek üzerimize çullanmalarını bekleyin. Ben bu birleşmeye otuz sene bin bir bahane ve sebeple mâni olmuştum demişti.*” (Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Yay. Haz. Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s. 141-142).

³²⁹ İsmet Görgülü, “**On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922: Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 2.

3.3. II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Osmanlı İç Meseleleri

II. Meşrutiyet'in ilanı, yeni rejimin getireceği değişikliklerle dolu bir dönemin başlangıcını işaret ettiği için, bu döneme dair gelişmelerin büyük merak uyandırdığı bu çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınmıştır. Ancak, bu dönemde çıkan Çek gazetelerinde, Osmanlı Devleti'nin iç siyasi gelişmelerine uluslararası siyaseti etkileyen meseleler kadar geniş bir yer verilmemiştir. Yine de farklı şekillerde ve farklı amaçlarla, Çek gazeteciler okurlarını Osmanlı iç siyaseti hakkında bilgilendirmişlerdir. Bu bilgilendirme bazen halkın ilgisini çeken spekülasyonlar ve sansasyonel haberlerle, bazen de Jön Türkler tarafından yapılan reformlar ve yeniliklerle gerçekleşmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Jön Türkler tarafından yapılan reform ve yenilikler konuda ilk yazılar, 28 Temmuz 1908 tarihli Venkov Gazetesi'nde çıkan birkaç kısa yazıya konu olmuştur. Bu yazılarda özellikle basın özgürlüğü, sansürün kaldırılması, toplanma özgürlüğü ve istihbarat teşkilatının kaldırılması gibi konular vurgulanmıştır. Aynı zamanda, Balkanlar'daki reformlar nedeniyle gerçekleştirilen Reval görüşmelerinin boş bir çaba olduğu ve artık tüm Osmanlı milletlerinin eşit haklara sahip olduğu vurgulanarak, II. Meşrutiyet'in ilanının Osmanlı topraklarında yaşayan tüm halkları kapsayan kendi kendine bir reform olduğu Çek okurlara aktarılmıştır.³³⁰

Uluslararası basında çıkan haberlerin yanı sıra, Osmanlı gazetelerinde çıkan ve uluslararası basına yansıyan bazı konular da Çek gazetelerinde kısa haberlerle aktarılmaktaydı. Örneğin, İTC adına sahte ilanlar çıkmasından dolayı o tarihten sonra tüm ilanların resmi bir mühürle çıkacakları³³¹, sansürün kaldırılacağı³³² veya genel af ilan edileceği³³³ gibi konuların yanı sıra, İstanbul'daki Avusturya elçisi Kont Pallavicini'nin Bâb-ı Âlî'ye anayasanın yürürlüğe girmesinden dolayı tebriklerini sunduğu³³⁴ gibi haberler yer almaktaydı.

Öte yandan, bazı gazete haberlerinde bu pozitif atmosfer yerine durumun belirsiz olduğu yönünde çıkan yazılar da yayımlanmıştır. Örneğin, Národní Listy

³³⁰ Venkov Gazetesi, 28 Temmuz 1908, s. 3-4.

³³¹ Národní Listy Gazetesi, 1 Ağustos 1908, s. 1.

³³² Venkov Gazetesi, 31 Temmuz 1908, s. 2.

³³³ Lidove Noviny Gazetesi, 1 Ağustos 1908, s. 2.

³³⁴ Venkov Gazetesi, 5 Ağustos 1908, s. 2.

Gazetesi'nin 31 Temmuz 1908 tarihli sayısında, Avusturya-Macaristan resmi haber ajansının Osmanlı'daki gelişmeler hakkındaki yorumlarına yer verilmiş ve “*Şimdi durum ciddi. Kritik olup olmayacağını kimse söyleyemez. Çözüm ve iyileştirme pek çok faktöre bağlı olduğundan şu an Türkiye'nin gideceği olası yol ile ilgili herhangi bir tahminde bulunmak bile mümkün değil*”³³⁵ ifadeleriyle durumun ciddiyetine ve belirsizliğine dikkat çekilmiştir. Avusturya-Macaristan resmi haber ajansının bu yorumu, Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'nin geleceği konusunda belirsizlik içinde olduğunu ve herhangi bir tahminde bulunmanın zor olduğunu göstermektedir. II. Meşrutiyet'in ilk günlerindeki karmaşık durum ve geleceğe dair belirsizlik, dönemin uluslararası aktörleri tarafından da dikkate alınmış ve değerlendirilmiştir.

Bu konudaki bir diğer belirsizlik de Sultan II. Abdülhamit'in 1876 yılında olduğu gibi anayasayı tekrar yürürlükten kaldırma ihtimalinin olup olmadığıdır. Lidové Noviny Gazetesi'nde bu soruya cevap arayan bir yazı yayımlanmıştır. Yazıda, Osmanlı Bankası Genel Müdürü Jules Deffes tarafından Abdülhamit'le yapılan bir görüşmeye dair ilginç detaylar aktarılmış ve Sultan'ın şu ifadeleri kullandığı belirtilmiştir:

*“Ben sadece görünürde anayasacılık değil, bakanlık sorumluluklarıyla gerçek anayasal ilişkiler istiyorum. Hükümet kendi inisiyatifi için meclise hesap verecek ve meclis yaptırım uygulama hakkına sahip olacaktır. Geçmişte meclisin beceriksizliğinden dolayı anayasayı, kendim ilan etmeme rağmen, kamu hayatından çekmek zorunda kaldım. Şimdi durum farklı. Türk halkı, komşu devletler tarafından eğitilmiş ve siyasi bilinçleri gelişmiştir. Artık halka güvenebilirim ve ona güveniyorum. Lütfen bunu tüm saygın bürokratlarınıza iletin. Herkesin bana güveninin tam olmasını istiyorum, anayasayı savunacağım.”*³³⁶

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu hareketli ve önemli olaylar sırasında, Sultan Abdülhamit ve Jön Türklerle ilgili haber ve

³³⁵ Národní Listy Gazetesi, 31 Temmuz 1908, s. 4.

³³⁶ Lidové Noviny Gazetesi, 7 Ağustos 1908, s. 1.

gelişmeler de büyük merak uyandırmaktaydı. Bu dönemde, Sultan Abdülhamit'in kötüleşen sağlığı ile ilgili çıkan kısa haberler üzerine, Venkov Gazetesi'nde bu konu ile ilgili dikkat çekici bir analiz yazısı yayımlanmıştır. "Sultan Abdülhamit'in Ciddi Hastalığı" başlıklı yazıda, Abdülhamit'in sağlık durumu "Hasta Adam" olarak adlandırılan Osmanlı Devleti'nin durumuna benzetilmiştir. Abdülhamit'in ölüm ihtimali göz önünde bulundurularak, Osmanlı Hükümeti'nin durumu hakkında çarpıcı değerlendirmelerde bulunulmuştur:

*"Abdülhamit'in bu kadar çabuk edindiği popülaritesinin düşüşünü dünya yaşamasa, kendisi de yaşamasa daha iyi olur. Devrim Abdülhamit'i tahta çıkardı. Tarih, devrimin çocuklarının radikal mutlakiyetçilere dönüştüğünü öğretiyor. Bu, İngiliz Cromwell ve Fransız Napolyon Bonapart'ın başına geldi."*³³⁷

Bu yazının devamında Sultan Abdülhamit, baskı altında herkese boyun eğen bir kişilik olarak tasvir edilmektedir. Yazıda, Jön Türklerin devrimci eylemlerinin sebebi de baskıcı bir lider olarak tanımlanan Abdülhamit'in tutumunda aranmış ve şu dikkat çekici ifadeler yer verilmiştir: *"Jön Türkler, kendimizi yanıltmayalım, Türk şovenist partisidir. Herkesten kendilerine itaat isteyip, başkalarına, özellikle Büyük Güçler'e karşı itaatsizlik bekliyorlar."*³³⁸ Jön Türklerin Osmanlı'nın çıkarlarını diğer devletlerin çıkarlarının üstünde görmesi eleştirilirken, yazının tonundan bu durumun bir uyarı niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Yazıda bahsedilen bu "şovenizm" yaklaşımın, gerçekten de kamuoyu açısından bir sorun olarak algılandığı sonucuna varmak mümkündür.

Bu yazıdan sadece birkaç gün sonra aynı gazetede "Maskeler Düştü" başlıklı uzun bir makale yayınlanmış ve Jön Türklerin asıl niyetleri hakkında dikkat çekici bir değerlendirme ortaya koymuştur. Makalede, Jön Türklerin Avrupa'ya karşı sergiledikleri tavır ve aldıkları tutum eleştirilmiş ve gerçek niyetlerinin açığa çıktığı şu ifadelerle dile getirilmiştir:

³³⁷ Venkov Gazetesi, 7 Ağustos 1908, s. 2.

³³⁸ Venkov Gazetesi, 07 Ağustos 1908, s. 3.

*“Jön Türklerin bir kez daha Avrupa’ya oynadıkları komedi sona yaklaşıyor. Bu özgürlük azizleri ile ilgili beklentileri olanların artık herhangi bir beklentisi kalmadı. Batılı devletlerin Türk meselelerine müdahale etmemelerini sağlamak için Sultan’ın tam bağımsızlığı için çalışacaklarını ilan ettiler.”*³³⁹

Jön Türklerin Batılı devletlerin Osmanlı meselelerine müdahalesine karşı gösterdikleri tepki, bu gazetede alaycı ve eleştirel bir dille anlatılmaktadır. Makalede, Rusya ve İngiltere arasında Makedonya konusunda bir uzlaşma sağlanmasının ve Rus Dışişleri Bakanı Izvolski’nin (1856-1919) Osmanlı dâhil tüm devletlere bir nota göndermesinin bu sert tepkilere neden olduğu belirtilmektedir. Rusya tarafından gönderilen notada, anayasa ile verilen hakların Makedonya’da tam olarak uygulanması gerektiği, aksi takdirde Rusya’nın diğer güçlerle birlikte bu soruna çözüm getirmek zorunda kalacağı ifade edilmektedir. Makalede ayrıca, Ruske Slovo Gazetesi’nde yer alan bir röportajdan alıntı yapılarak gazeteci Ahmet Rasim Bey’in (1864?-1932) Makedonya ile ilgili sözlerine de yer verilmektedir:

*“Makedonya bizim için boş bir kelimedir ve biz boş kelimelerle ilgilenmiyoruz. Diğer devletlerde de kendi kaderiyle memnun olmayan milletler var. Ama merhametli Avrupa onların meselelerine karışmıyor, onların ayrılmasını veya uluslararası himaye altına alınmasını istemiyor.”*³⁴⁰

Röportajın devamında, Ahmet Rasim Bey’in sözleri yorumlanmakta ve şu ifadeler kullanılmaktadır:

*“Bu sözler belki herkesin gözlerini açacak. Jön Türklerin büyük sözleri tarihe karışmıştır. ... (Jön Türklerin) bu şovenist yönü dünya barışını tehdit etmektedir. ... Bu yüzden, bizde de Jön Türk hareketine olduğu gibi bakılması gerekmektedir. Bunun için fazlasıyla sebep vardır.”*³⁴¹

³³⁹ Venkov Gazetesi, “Demaskovani”, [Maskeler Düştü], 11 Ağustos 1908, s. 1.

³⁴⁰ Venkov Gazetesi, “Demaskovani”, [Maskeler Düştü], 11 Ağustos 1908, s. 1.

³⁴¹ Venkov Gazetesi, “Demaskovani”, [Maskeler Düştü], 11 Ağustos 1908, s. 1.

Bu dönemdeki gelişmelerinin bu şekilde aktarılmasının, kamuoyunda Osmanlı siyaseti ve Jön Türkler hakkında olumsuz duygular uyandırdığını söylemek mümkündür. Jön Türk siyaseti ile ilgili açıkça ifade edilen “hayal kırıklığı”, Çek kamuoyunun Jön Türkler hakkında ne beklentileri olduğu sorusunu akla getirmektedir.

İlgili gazete haberlerinden ve bu haberlerde işlenen konulardan anlaşılacağı üzere, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Çekler tarafından en fazla merak edilen konuların Osmanlı’daki Hristiyan milletlerin geleceği olmuştur. Jön Türklerin, özellikle Hristiyan azınlıklar ve Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğü konusunda Avrupalı devletlerin siyasetinden uzaklaşması, bu hayal kırıklığının ve saldırgan bir dil kullanılmasının temel nedeni olmuştur. Bu gazetelerde çıkan ve Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğü ve bağımsız politikası dikkate alınmadan kaleme alınan taraflı ve eleştirel yazılar, kamuoyunda Hristiyan milletlerin bağımsızlık taleplerine karşı Osmanlıların verdiği tepkiler ve izlediği siyasetle ilgili olumsuz bir tepki uyanmasına neden olmuştur. Bulgaristan’ın bağımsızlık ilanına Osmanlıların verdiği tepki için de benzer bir dilin kullanıldığını görmek mümkündür.³⁴² Örneğin, 18 Eylül 1908 tarihli Venkov Gazetesi’nde bu konuyla ilgili şu yorum yapılmıştır:

*“İlerleme taraftarı olan Jön Türklerin, bize eski Türk reaksiyonunun taraftarlarından daha sempatik olmaları gerektiklerini söylemiştik. Ama aynı zamanda, Jön Türklerin Türk şovenizminin patlamasını engelleyebileceklerinin zor olduğu yönünde endişemizi de ifade etmiştik. Bu endişe maalesef doğru çıktı, Jön Türkler Bulgaristan’ı bağımsız bir devlet olarak kabul etmeyi reddediyorlar.”*³⁴³

Osmanlı tebaası olan Hristiyan veya Slav azınlıkların ve bu halklarla ilgili gelişmelerin Çeklerde milliyetçi duygu ve tepkiler uyandırdığı söylenebilir. Girit, Bulgaristan ve Makedonya gibi çoğunlukla Hristiyan azınlıkların yaşadığı topraklardaki gelişmeleri konu edinen yazılarda, Osmanlı politikasına ve toprak

³⁴² Bulgaristan, bağımsızlığını 5 Ekim 1908 tarihinde resmi olarak ilan etmiştir. Osmanlı Devleti bu bağımsızlığın tanınmamış, Berlin Antlaşması’na aykırı olduğunu belirterek bir nota göstermiştir. Detaylar için bkz: Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 625-628.

³⁴³ **Venkov Gazetesi**, 18 Eylül 1908, s. 2.

bütünlüğünü koruma çabasına karşı açık bir eleştiri ifade edilmiştir.³⁴⁴ Bu eleştiriler, Osmanlı Devleti'nin Hristiyan tebaasına yönelik politikalarının yanı sıra, genel olarak Osmanlı yönetiminin Slav ve diğer Hristiyan azınlıklara karşı tutumunu sorgulamaktadır. Bu durum, Çek kamuoyunda Osmanlı Devleti'ne ve Jön Türklere karşı bir sempati eksikliği oluşmasına yol açmıştır.

Çekler için hassas olan bu konuların dışında kalan dönemin Osmanlı'daki iç gelişmeleri ise genelde herhangi bir yorum yapılmadan doğrudan aktarılmaktaydı. Ancak, bazı olaylar karşısında Jön Türklerin siyasetine destek verildiğini izlenimi edinmek mümkündür. Örneğin, İstanbul'daki gelişmelerin aktarıldığı 11 Ağustos 1908 tarihli bir haberde, *“Jön Türkler, bundan sonra liberal yönetime önem verecekler”* ifadesinin ardından, İstanbul'daki tiyatrolarda o tarihe kadar yasaklanmış milli içerikli oyunların tekrar oynanmaya başlandığı belirtilmiştir.³⁴⁵ Eylül 1908'de yayımlanan *“Türkiye’de Yeni Dönem”* başlıklı makalede ise, tiyatro ve basın özgürlüğünden bahsedilmekte ve Osmanlı'daki atmosferin değiştiği, *“Jön Türklerin kırsal kesimlerinde de Hristiyanlarla kardeşlik için çaba gösterdikleri”* vurgulanmaktadır.³⁴⁶

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hakimiyeti altında olan Çekler, 20. yüzyılın başında kendileri için daha fazla hak kazanmaya çalışırken ve genelde mutlak monarşi rejimine karşı siyaseti yürürken, Osmanlı reformlarını kendi çabaları için argüman olarak kullanıyorlardı. Bu durumun bir örneği, 22 Nisan 1909 tarihli Venkov Gazetesi'nde yayımlanan *“Türkiye Meşrutiyeti Savunurken Avusturya Mutlakiyeti İstiyor”* başlıklı bir yazıdır. Yazıda şu ifadeler yer verilmiştir:

“Avusturya bugünlerde etrafımızda olup biten her şeyden uzak görünüyor. Türk ordusu Konstantinopolis'in önünde dururken, anayasayı savunmak için toplanmaya kararlı ve Türkiye'deki mutlakiyetçiliği sonsuza kadar

³⁴⁴ Bosna-Hersek'in 5 Ekim 1908 tarihinde Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmesine Slavlar tarafından çok büyük tepki verilmemesi (Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 611-625), Slavların asıl ilgilendikleri konuların Balkan devletlerinin bağımsızlığından ziyade, Slavların Osmanlı himayesinde olmaması olduğunu göstermektedir.

³⁴⁵ **Národní Listy Gazetesi**, 11 Ağustos 1908, s. 5.

³⁴⁶ **Národní Listy Gazetesi**, “Nova Era v Turecku [Türkiye’de Yeni Dönem]”, 08 Eylül 1908, s. 5.

sona erdirmeye çalışırken, Avrupa medeniyetinin ortasındaki bu devlette (Avusturya), mutlakiyetçi bir rejim konuşuluyor.”³⁴⁷

Bazı gazeteler ise, dünya siyasetindeki önemli gelişmelerin arkasındaki “hakikatleri” açığa çıkarmak amacıyla “perde arkası” olayları araştırdıklarını iddia ediyorlardı. Národní Listy Gazetesi, II. Meşrutiyet’in ilk günlerinde Osmanlı’daki gelişmeler ile ilgili çeşitli Avrupa gazetelerinde yer alan bazı spekülasyonlara sayfalarında yer vermiştir. Örneğin, Alman Vossische Zeitung Gazetesi’nden alınan bir haberde, anayasanın ilanından sonra birçok Osmanlı şehrindeki kutlamaların halkın doğal sevinci değil, planlı olaylar olduğu iddialarına yer verilmiştir.³⁴⁸ Benzer şekilde, Zeit Gazetesi’nde yer alan ve Paris’teki Sırp basın bürosundan bir telgrafa dayandırılan başka bir haberde ise şu bilgiler yer almaktadır:

“Jön Türk devrimi ve anayasanın ilanı, İngiliz-Rus reform planlarını engellemek için General Goltz üzerinden Almanya tarafından ayarlanmıştı. Jön Türk Hareketi bizzat padişah tarafından düzenlendi, böylece halkın talebi üzerine anayasayı ilan ettiğini gösterebilecekmiş. Anayasa, tıpkı 30 yıl önce olduğu gibi, daha sonra tekrar askıya alınabilir.”³⁴⁹

Aynı gazetede çıkan haberlerde, Osmanlı’daki gelişmelerin sansasyonel bir şekilde aktarıldığı görülmektedir. Sözde Meşrutiyet’in ilanının arka planının anlatıldığı Viyana’daki Zeit Gazetesi’nden alınan bir haberde, İTC üyesi bir grup subayın, 24 Temmuz’a denk gelen Cuma günü, selamlıktan sonra Sultan II. Abdülhamit’i öldürmeye ve yerine Sultan Mehmet Reşat’ı tahta çıkarmaya çalıştığı iddia edilmiştir. Ancak, bu planın vezirler tarafından öğrenilmesi üzerine Sultan’ın 23 Temmuz Perşembe günü meşrutiyeti ilan ettiği ve böylece Jön Türklerin suikast planını bozduğu belirtilmiştir.³⁵⁰ Ancak, bu haberde bahsedilen suikast planı ile ilgili literatürde herhangi bir bilgi bulunmazken, bu haberde belirtilenin aksine Sultan’ın

³⁴⁷ Venkov Gazetesi, 20 Nisan 1919, s. 1.

³⁴⁸ Národní Listy Gazetesi, 29 Temmuz 1908 s. 1.

³⁴⁹ Národní Listy Gazetesi, 29 Temmuz 1908, s. 1.

³⁵⁰ Národní Listy Gazetesi, 30 Temmuz 1908, s. 4.

24 Temmuz'da Cuma selamlığına katıldığı farklı kaynaklarda belirtilmektedir.³⁵¹ Sultan Abdülhamit'in meşrutiyeti ilan etmesinin tek sebebinin suikasttan kurtulmak olarak açıklamak, önceki süreci ve siyasi gelişmeleri göz ardı etmek anlamına gelmektedir.³⁵²

Bu konuda bir diğer örnek ise, Şubat 1909'da Národní Listy Gazetesi'nde yayımlanan "Türk Devriminin Perde Arkası"³⁵³ başlıklı yazıdır. J. Coudurier imzasıyla çıkan yazıda, meşrutiyetin dini kurallarla nasıl uyum sağladığı anlatılmaktadır. Makaleye göre, İngiltere'de yaşayan ve Pan-İslamik düşünceleri savunduğu bilinen Seyit Emir Ali³⁵⁴ İTC hareketini desteklemek için bir broşür yazmış ve Kuran'daki metinleri anayasa rejimini desteklemek için yorumlayıp, bu broşürü Osmanlı şeyhülislamına göndermiştir. Böylece, Osmanlı ulema sınıfı da meşrutî hareketi kabul etmiştir. İlgili gazete yazısında bu dini destek "*teolojik bir manipülasyon*" olarak değerlendirilmiş ve ordunun da yanlarında yer aldığı Jön Türklerin "*bu manevi ve dini destekle devrim gerçekleştirebildiler.*"³⁵⁵ ifadelerine yer verilmiştir.

Her ne kadar kaynaklarda Seyit Emir Ali'nin Osmanlı Devleti ile ilgili yaptığı çalışmalar bulunsa da³⁵⁶ bu çalışmalar sonradaki dönemlere aittir ve Národní Listy Gazetesi'nde bahsedilen çalışmaya dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamış ve yazıdaki iddialar doğrulanamamıştır. Buna rağmen bu yazı, II. Meşrutîyet olaylarının dünyada çapında büyük yankı uyandırdığı ve spekülasyona yol açan birçok soru işareti doğurduğunu göstermektedir.

Çek gazetelerinde, II. Meşrutîyet'in ilanıyla Osmanlı Devleti'nde gündeme gelen iç gelişmelere, özellikle Balkan meselelerine kadar geniş yer verilmediği

³⁵¹ Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, s. 552.

³⁵² Örneğin Georgeon, II. Abdülhamit'in meşrutiyeti bir şekilde tehdit altında ilan ettiğini kabul ediyor ancak şahsi bir suikast korkusundan değil, 3. Ordu'nun İstanbul'a yürüme tehlikesinden dolayı ve Sultan Mehmet Reşat'ın padişah ilan edilme olasılığını gerekçe olarak göstermektedir. (Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, s. 552.)

³⁵³ **Národní Listy Gazetesi**, 11 Şubat 1909, s. 2.

³⁵⁴ Hindistanlı Müslüman hukukçu ve siyasi lider olan Seyit Emir Ali, Hint Müslümanlarının önemli liderlerinden biri olup 1904 yılında Londra'ya yerleşmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Abdullah Ahsan, "Seyyid Emir Ali", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-ali-seyyid> (25.03.2024).

³⁵⁵ **Národní Listy Gazetesi**, 11 Şubat 1909, s. 2.

³⁵⁶ Tuğba Korhan, "Seyid Emir Ali Han'ın Hayatı ve Osmanlı Devleti İçin Yaptığı Çalışmalar", **SUTAD**, 47, s.383-394; Syed Ameer Ali, "Address by the Right Hon. Syed Ameer Ali on Islam in the League of Nations", **Transactions of the Grotius Society**, 5, s. 126-44.

görülmektedir. Ancak, 1909 yılının bahar aylarında bu durum değişmiş ve Osmanlı'daki iç olaylar, Çek gazetelerin birinci sayfalarında yer almaya başlamıştır.³⁵⁷

³⁵⁷ Bu dönemde çıkan yazılarda, Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerin yanı sıra ilginç anekdotlara da yer verilmiştir. Örneğin, Osmanlı Tütün Rejisi Genel Müfettişi Habib Melhame Efendi'nin yaşadığı bir olay 29 Temmuz 1908 tarihli Národní Listy Gazetesi'nde yayımlanan “İlginç İntikam” başlıklı yazıda şu şekilde anlatılmıştır: “*Habip Melheme, Doğu Demiryolları'na ait bir ekspres trenin yataklı vagonundan gece kıyafetleriyle çıkartıldı ve istasyonda büyük eğlenceye neden oldu. Melheme, Türkiye'de en çok rüşvet alanlardan biri olarak bilinir.*” (Národní Listy Gazetesi, İlginç İntikam, 29 Temmuz 1908, s. 1). Osmanlı hizmetinde olan Melhame Ailesi hakkında daha fazla bilgi için bkz: Erol Makzume, **Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi**, MD Basım, İstanbul 2019.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

31 MART OLAYI VE SONRASINDAKİ GELİŞMELERİN ÇEK BASININA YANSIMALARI

II. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasında önemli değişikliklerin yaşanmasına neden olmuş ve bu değişiklikler Avrupa basınında geniş yankı bulmuştur. Çek basını da bu dönemde Osmanlı'daki gelişmelere kayıtsız kalmamış ve hem sansasyonel haberlerle hem de derinlemesine analizlerle okuyucularını bilgilendirmeye çalışmıştır. II. Meşrutiyet sonrası dönemde, özellikle 31 Mart Olayı ve 1909 yılı sonunda Osmanlı Heyeti'nin Çek şehirlerine yaptığı ziyaret, Çek gazetelerinde geniş yer bulmuş ve bu olaylar, Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerini ve Avrupa ile olan ilişkilerini anlamak açısından önemli birer başvuru kaynağı olmuştur.

31 Mart Olayı, II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra meydana gelen ve Osmanlı'nın siyasi istikrarını sarsan önemli bir ayaklanmadır. Bu olay, Çek basınında büyük ilgi görmüş ve farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Aynı yılın sonlarında Osmanlı Heyeti'nin Çek şehirlerine yaptığı ziyaret ise, Osmanlı-Avrupa ilişkilerinde yeni bir dönemin işaretçisi olarak değerlendirilmiş ve bu ziyaretin diplomatik, kültürel ve ekonomik boyutları Çek gazetelerinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu bölümde, II. Meşrutiyet sonrası dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu önemli gelişmelerin Çek basınındaki yansımaları incelenecek ve dönemin Çek kamuoyunun Osmanlı siyasetine bakış açısı ortaya konulacaktır. 31 Mart Olayı ve Osmanlı Heyeti'nin ziyareti, dönemin önemli kırılma noktaları olarak değerlendirilmekte olup, bu olayların Çek basınında nasıl ele alındığı ve yorumlandığı detaylı bir şekilde analiz edilecektir.

4.1. 31 Mart Olayı³⁵⁸

II. Meşrutiyet'in ilanı sürecinde İTC aktif bir rol üstlenmesine rağmen, siyasi bir parti olarak ortaya çıkma ve Osmanlı siyasetini doğrudan ele alma konusundaki tereddütleri dikkate değerdir.³⁵⁹ Bu tereddütler nedeniyle, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı devlet yönetiminde doğrudan yer almak istemeyen İTC yöneticileri, bunun yerine, Meşrutiyet'in getirdiği anayasal düzenin Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın modern ulusları seviyesine yükseltmesi ve aynı zamanda devletin Avrupa devletlerinin etkilerinden kurtulması gerektiği düşüncesine odaklanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından önce Osmanlı topraklarında fikri çeşitlilik bulunmasına rağmen, meclisin olmaması nedeniyle siyasi unsurların çeşitliliği sınırlıydı. Ancak, meclisin kurulması bu durumun değiştirmiş ve fikri çeşitlilikler Osmanlı siyasi atmosferinde partilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu süreçte, aynı zamanda toplumda kutuplaşma önceki dönemlere kıyasla artmış ve Osmanlı siyasi sahnesinde ön plana çıkan birkaç önemli aktör ortaya çıkmıştır. Bu aktörler, II. Meşrutiyet'in getirdiği değişikliklere farklı yaklaşımlar sergiliyorlardı. Reformları uygulayan, liberal düşünceleri benimseyen İTC ve destekçileri ile Meşrutiyet hareketini destekleyen halk ve muhafazakârlar arasında giderek derinleşen bir ayrım ortaya çıkmıştır. Bu ayrım doğal olarak siyasi rekabeti körüklemiş ve daha önce aktif bir siyasi hayata alışık olmayan Osmanlı toplumunu derinden etkileyerek 1909'un baharında kaosa dönüşmüştür.

Çek gazetelerinin Osmanlı siyasi sahnesinde yaşanan bu süreç ve olaylar hakkında sınırlı bilgiye sahip olmaları nedeniyle, Osmanlı Devleti ile ilgili yaptıkları haberlerde bu sürecin Balkanlar'daki gelişmeler ışığında yorumlandığı yazılara yer verildiği görülmektedir. 9 Nisan 1909 tarihinde Sırbistan'ın Üsküp Başkonsolosu Balugdžić ile gerçekleştirilen ve 15 Nisan 1909 tarihli Venkov Gazetesi'nde yayımlanan ikinci röportajda, Makedonya'da yaşayan Slavlar'ın (Sırp ve Bulgarlar), II. Meşrutiyet'in ilanını ve sonrasında Jön Türkler'in siyasi tutumunu genel olarak nasıl değerlendirdikleri ele alınmıştır. Balugdžić'in ifadelerine göre, Jön Türk rejimi altında “*Makedonya'daki koşullar gerçekten gözle görülür biçimde*” iyileşmiş ve

³⁵⁸ Miladi takvime göre 13-27 Nisan 1909 yılında yaşanan hadise, Rumi takvime göre 31 Mart'a denk geldiğinden '31 Mart Olayı' olarak adlandırılmıştır.

³⁵⁹ Ahmet Şamil Gürer, “İttihat ve Terakki'nin Bir 'Fırka Şeyhülislâmı' Arayışı ve Musa Kâzım Efendi'nin Şeyhülislâmlığa Getirilişi”, **Turkish Studies**, 5(4), s. 1188.

özellikle yetkililerin, “*belli bir dürüstlük ve adalet için çaba gösterdikleri*” gözlemlenmiştir.³⁶⁰ Ancak Balugdžić, bu çabaların daha çok Jön Türk subaylarının kişisel gayretleri sonucu olduğunu, buna karşın sistematik bir yaklaşımın olmadığını belirtmektedir. Dahası, Şubat ayından bu yana Osmanlı sadrazamı Hüseyin Hilmi Paşa’nın, Jön Türk subaylarının bu çabalarına karşı çıkarak ortaya çıkabilecek huzursuzluktan endişe duyduğunu aktarmaktadır.

Balugdžić’in sözleri ve Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa’nın tutumu, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan önemli bir hususa işaret etmektedir. İttihatçı subaylar, Temmuz ayındaki devrimde aktif bir rol oynadıkları için yeni meşruti rejime doğal olarak sahip çıkmışlardır.³⁶¹ Ancak, devlet yönetiminde ve kademelerinde yer almamalarına rağmen devlet işlerine sık sık müdahalede bulunmuşlardır. Yine de Jön Türkler, halk tarafından genelde yeni rejimi getirenler olarak kabul edildikleri için yetkili kişiler olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki ilk dönemlerde Osmanlı yönetiminde “çift başlılık” ortaya çıkmıştır.

Çiftbaşlılıktan doğan bu belirsizlik ortamı, 13 Nisan 1909 gecesi zirve noktaya ulaştı. Taşkışla’da konuşlu bulunan “Avcı Taburu” askerleri, 13 Nisan 1909 (hicri 31 Mart 1325) gününü 14 Nisan’a bağlayan gece, silahlı bir şekilde kışladan ayrılarak Ayasofya Camisi’nin yanındaki Meclis-i Mebusan binasının etrafını sarmıştır. Meclis-i Mebusan’ın kuşatılmış olduğu haberi kısa sürede Tophane’deki İstihkâm Taburu, Kılıç Ali Paşa’ya bağlı askerler, Beyoğlu’ndaki Topçu Numune Alayı, Yıldız’daki diğer alaylar ve Bahriye Nezareti’ndeki erlere kadar yayılmıştır. Tecrübesiz ve lidersiz askerler, din adamları ve öğrenciler tarafından “*din elden gidiyor, şeriat isteriz*” gibi sloganlarla kışkırtılmıştır. Ancak Şeyhülislam Mehmed Ziyâeddin Efendi’nin (1847-1918) yaptığı bir konuşma ile isyancıların öfkesi biraz olsun teskin edilmiştir. Daha sonra Şeyhülislam, durumu Osmanlı yöneticilerine bildirmiş ve isyancıların isteklerini iletme üzere bir toplantı düzenlemiştir. II. Abdülhamit, isyanın sert müdahalelerle değil, istişare yoluyla çözülmesini istemiştir. Ancak, isyan kısa sürede büyümüş ve İstanbul’un çeşitli yerlerindeki İTC’ne yakın

³⁶⁰ Venkov Gazetesi, 15 Nisan 1909, s. 3.

³⁶¹ Zekeriya Türkmen, “II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkileri”, Erdem, 12(35), s. 576.

kurumların yakılıp yıkılmasıyla genişlemiştir. Medrese öğrencileri ve din adamları da isyancı kalabalığa katılmış³⁶² ve taleplerini Şeyhülislam'a iletmıştır. Ancak, isyan bastırılamayınca, kendilerini güvende hissetmeyen İttihatçılar, Selanik'te konuşlu bulunan Hareket Ordusu'nu meşrutiyetin korunması ve İstanbul'un güvenliğini gerekçe göstererek İstanbul'a getirmiştir. Hareket Ordusu, 19 Nisan 1909'da İstanbul'a girmiş ve isyanı bastırmak için stratejik noktaları ele geçirmiştir. İstanbul sokaklarında yaşanan çatışmalar sonucunda birçok bina hasar görmüş, bazı bölgelerde ciddi direnişle karşılaşmıştır. Ancak, Hareket Ordusu'nun üstün askeri gücü ve kararlılığı sayesinde isyan bastırılmıştır.

Çatışmaların sona ermesinin ardından, 27 Nisan 1909'da Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan ortak bir oturum düzenlemiş ve II. Abdülhamit'i tahttan indirme kararı almıştır. II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin ardından V. Mehmet Reşat Osmanlı Devleti'nin yeni padişahı olarak tahta geçmiştir. Bu değişiklik, Osmanlı Devleti'nde önemli siyasi ve toplumsal dönüşümlerin habercisi olmuştur.³⁶³

Osmanlı tarihindeki önemli dönemeçlerden biri olan literatürde “31 Mart Olayı/Vakası” olarak anılan hadiseler çeşitli görüşler ve iddialarla çevrelenmiştir. Bu olaylar, II. Abdülhamit'in 33 yıllık iktidarına son vermiş ve sadece Osmanlı Devleti'nin siyasi atmosferini değil aynı zamanda dönemin dünya kamuoyunu da derinden etkilemiştir. Ancak, bu olayların arka planı, sorumluları ve başlangıcına dair ortaya atılan sorular ve tartışmalar hala devam etmektedir.³⁶⁴ Siyasi sahnedeki kaotik duruma ek olarak, olayların arkasındaki belirsizlik ve yetki karmaşası, karmaşık bir ortamın varlığını ortaya koymaktadır. Bu belirsizlik, o dönemde yaşanan siyasi çekişme ve hükümet içindeki güç mücadeleleriyle birleşerek, çözülmesi zor bir durum oluşturmuştur. Böyle bir durumda yaşanan karmaşık durumun, patlak veren olaylarla sonuçlanması kaçınılmazdı.

Osmanlı Devleti'nin gidişatını tamamen değiştiren 31 Mart Olayı, patlak verdiği andan itibaren uluslararası kamuoyu gibi dönemin Çek basınında da geniş

³⁶² Volkan gazetesi sahibi Derviş Vahdeti olmak üzere İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti üyeleriyle Beyazıt ve Fâtih medreselerinin bazı talebeleri de isyana katılmıştır (Azmi Özcan, “Otuzbir Mart Vak'ası”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/otuzbir-mart-vakasi> (24.05.2024)).

³⁶³ Soner Tursun, “**II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Olayı**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne 2013, s. 46.

³⁶⁴ Tursun, **II. Meşrutiyet'in İlanı**, s. 47.

yankı bulmuş ve olayların başlangıcından itibaren birçok spekülasyon ve yorum içeren haberlerle ele alınmıştır. Başlangıçta, gazeteler net bilgilere ulaşamadıklarını kabul ederek, olayların arkasındaki kişileri, olası gelişmeleri ve bu olayların Osmanlı Devleti ve uluslararası siyaset açısından taşıdığı anlamı spekülasyonlarla değerlendirmişlerdir.³⁶⁵

Bu dönemde tüm önemli Çek gazeteleri, “Türkiye’de Devrim” başlığı altında günlük haberler yayınlıyordu. Bu haberler genellikle yabancı basından alınan kısa haberlerden oluşuyor ve ilk günlerde durumu anlamaya yönelik bir çaba içeriyordu.³⁶⁶ Ancak, sadece birkaç gün içinde gazeteler, gelişmeleri daha yakından takip etmeye başlayarak olayları açıklamaya ve yorumlamaya başladılar. Haberler, İstanbul’da bulunan muhabirlerin gazetelerine farklı yollarla ulaştırdığı bilgilere dayandığı için, bazen kronolojik olmayan ve karışık bir yapıda sunuluyordu. Gazetelerin sayfalarında yer alan yazılar, olayları anlatan bilgilerin yanı sıra İstanbul’daki atmosferi, muhabirlerin gözlemlerini ve yaşadıklarını, bu olaylar etrafındaki polemikleri ve analizleri içeriyordu.

Bu süreçte, İstanbul’daki gelişmelerle ilgili ilk haberler Venkov Gazetesi’nde yayımlanmıştır. Gazetenin 20 Nisan 1909 tarihli sayısının ilk dört sayfasında, 13 Nisan ile 20 Nisan 1909 arasındaki olaylara dair haber ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu yazılarda, İstanbul’da yaşanan gelişmeler detaylı bir şekilde ele alınmış ve olayların içyüzüne dair çeşitli yorumlar sunulmuştur:

“13 Nisan, tüm Konstantinopolis’e Yeniçeri hükümeti zamanından beri görmediği bir tiyatroyu getirdi... Görünüşe göre hükümetin bu harekât hakkında hiçbir fikri yoktu. Hocalar, ulemalar ve softalar, bu harekât için uzun bir süredir hazırlıyorlardı. Bu da halk arasında iyi biliniyordu. Ve Kâmil Paşa’nın düşüşünden³⁶⁷ bu yana güçleri her yerde hissedilen İngilizler tarafından da biliniyordu. Başarılarıyla gözleri kör olan Jön Türkler, kendi askerlerine yeterince ilgi göstermediler ve kritik bir anda sadece otoriteleri

³⁶⁵ Venkov Gazetesi, 14 Nisan 1909, s.8; Venkov Gazetesi, 17 Nisan 1909, s.2-3; Národní Listy Gazetesi, 15 Nisan 1909, s. 1.

³⁶⁶ Venkov Gazetesi, 16 Nisan 1909, s. 1-2; Venkov Gazetesi, 17 Nisan 1909, s. 1-3; Národní Listy Gazetesi, 15 Nisan 1909; Čas Gazetesi, 15 Nisan 1909, s. 3 -4; Čas Gazetesi, 16 Nisan 1909, s. 3-4, Čech Gazetesi, 18 Nisan 1909, s. 2.

³⁶⁷ Bu ifadeyle, Kâmil Paşa’nın 15 Şubat 1909’da güvensizlik gerekçesiyle sadrazamlık görevinden alınması kastedilmektedir.

zayıflamakla kalmadı, aynı zamanda sahip oldukları silahlar da kendilerine çevrildi.”³⁶⁸

Aynı sayıda, gazetenin İstanbul’daki muhabirinin gözlem ve röportajları da yayımlanmıştır. Bu yazılarda muhabir, gözlemlediği atmosfer ve olayların yanı sıra yaşanan olaylarla ilgili kendi yorumlarını da ekliyordu. Öncelikle İstanbul’a gelişini aktaran muhabir, şehirde beklenenden daha huzurlu bir atmosferin hâkim olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca, Jön Türkler’in gelecek günlerde ne yapacakları konusunda herkesin merak içinde olduğunun altı çizilerek, Jön Türkler’in Türkiye’nin anayasal bir yapıya ve istikrara kavuşması için uzun süredir çalışmalarına rağmen, bunun gerçekleşmesinin hala Sultan II. Abdülhamit’in inisiyatif ve kontrolünde olduğu vurgulanmıştır. Bu durum, gelecekteki gelişmeler için kritik bir sorun olarak ön plana çıkarılmış ve şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Jön Türkler, otuz iki yılı aşkın bir süredir Türkiye’nin anayasal bir yapıya ve istikrara kavuşması için çalıştılar... Ancak durumun anahtarının Padişah’ın elinde olduğu açıktır. Bakanların hepsi onun adamları, yani onun istediği gerçekleşecek.”³⁶⁹

Bu bakış açısına göre, sonraki gelişmeler çerçevesinde, Jön Türkler’in gerçek güçlerinin hala yeterli olup olmadığı kritik bir soru olarak ortaya çıkmıştır. Olayların başladığı ilk günlerde, Çeklerin gözündeki Osmanlı siyasetinde hâkim konumda olan Jön Türkler, bu gücü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardı. Çek gazetecilerin perspektifinden bakıldığında, Çek gazetelerin bu gelişmeleri Jön Türklerin bakış açısıyla yorumlamayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bu şekilde, olayların karmaşıklığının daha iyi anlaşılması ve Jön Türkler’in potansiyel güçleri ve kaygılarına odaklanması amaçlanmıştır. Sultan veya Şeriat taraftarlarının ne yapacağı gibi sorulara değil, Jön Türklerin bu durumdan çıkış yollarına odaklanılmıştır. Bu çerçevede, Venkov Gazetesi’nin aynı sayıda yer alan başka bir yazıda şu izlenimlere yer verilmiştir:

³⁶⁸ Venkov Gazetesi, 20 Nisan 1909, s. 1.

³⁶⁹ Venkov Gazetesi, 20 Nisan 1909, s. 1.

*“İlk başta şaşırان Jön Türkler, yeniden özgüven kazanmaya başlıyorlar. Edirne ve Selanik’ten gelen ordu birlikleri, tüm rakiplerini yok etmeye kararlı bir şekilde Konstantinopolis’e doğru yürüyorlar... Ve Jön Türkler’in yeniden büyüyen özgüveni ile birlikte Eski Türklerin sarhoş edici zafer duyguları azalıyor.”*³⁷⁰

İstanbul’daki olaylarla ilgili olarak Venkov Gazetesi’nin geri kalan dört sayfası, genellikle diğer gazetelerden alınan kısa haberlerden oluşmaktadır. Bu haberlerde, II. Abdülhamit’in tahttan çekileceği yönünde söylentilerin yayıldığı³⁷¹, ordudaki isyancıların tekrar İTC tarafına döndüğü ve Jön Türk taraftarı askerlerin tekrar kontrolü ele geçirdikleri bilgilerine yer verilmiştir. Özellikle Sultan II. Abdülhamit’in tahttan çekilme beklentisi ve İTC’nin Sultan’ı tahttan indirmesi gerektiği düşüncesi sık sık vurgulanmıştır.³⁷²

II. Meşrutiyet’in ilanı sırasında da olduğu gibi, Osmanlı Devleti’ndeki kargaşadan diğer devletlerin faydalanma çabaları da Çek gazetecilerin dikkatinden kaçmamıştır. Osmanlı Devleti’nin 5 Ekim 1908’de ilan edilen Bulgaristan’ın bağımsızlığını tanımaktan çekindiği; ancak, 19 Nisan 1909’da “...*Bulgar ordusunun Jön Türkler’e yardıma hazır olarak sınırda durmasının etkisi ve kesinlikle de Büyük Devletler’in baskısıyla*”³⁷³ Osmanlı Devleti’nin, Bulgaristan’ı bağımsız bir devlet olarak tanıdığı³⁷⁴ bilgisi de çıkan haberler arasında yer almıştır. Olayların uluslararası boyutu, 21 Nisan 1909 tarihli Venkov Gazetesi’nde özetlenmiş ve şu ifadelerle yer verilmiştir:

“... Padişah, taht ve hayatı için duyduğu tüm kaygıyla en uç yöntemlere başvuruyor... Jön Türkler Konstantinopolis’e saldırırsa, şu ana kadar temkinli davranan ve Türkiye’deki olaylardan kansız ama daha da zengin bir şekilde yararlanmak isteyen Büyük Devletler’in müdahalesini kışkırtmak için padişah elçiliklere ateş açılmasına karar verdi. Çünkü İngiltere, Rusya ve

³⁷⁰ Venkov Gazetesi, 20 Nisan 1909, s. 2.

³⁷¹ II. Abdülhamit resmi olarak tahttan bu haberin tarihinden 6 gün sonra, 26 Nisan 1909 tarihinde çıkan fetva ile indirilmiştir (Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, s. 582).

³⁷² Venkov Gazetesi, 22 Nisan 1909, s. 2; Národní Listy Gazetesi, 21 Nisan 1909, s. 1.

³⁷³ Venkov Gazetesi, 21 Nisan 1909, s. 2.

³⁷⁴ Akşin, **31 Mart Olayı**, s. 204.

Fransa, Almanya'yı dışlayarak, ciddi bir başarıya hazırlanıyor. İngiltere Mısır'ı ilhak ettiğini ilan etmeye hazırlanıyor, Fransa tazminat olarak Suriye'de istisnai statü elde edecek ve Tunus'u ilhak etmeye geçecek, Rusya Çanakkale Boğazı'nda serbest dolaşım elde edecek ve İran-Ermenistan sınırında düzenlemeler yapacak.”³⁷⁵

Sultan II. Abdülhamit'in elçiliklere yönelik saldırı planlarına dair çıkan söylentilerin gerçek dışı olduğu bilinmektedir. Bu tür dedikodular, o dönemde hem Osmanlı hem de Avrupa basınında sıkça yer almış ve genellikle “*kamuoyunu padişahın devrilmesine hazırlamak*”³⁷⁶ amacını taşımıştır. Her ne kadar Çek basınının bu kampanyada aktif bir rol oynadığını kesin olarak ifade etmek imkânsız olsa da ortaya çıkan söylentiler Çek gazetelerinde olduğu gibi aktarılıyor ve padişaha karşı bir tavır ve pozisyon sergileniyordu. Öte taraftan, Çeklerin Batılı Devletler arasında büyük bir oyuncu olmadığı gerçeğini vurgulayan Çek gazeteleri, bu devletler tarafından yürütülen çıkar siyasetinden de bahsetmeye çekinmiyorlardı. Bu çerçevede, dönemin Büyük Devletleri'nin 31 Mart Olayı gibi Osmanlı Devleti'nde yaşanan olaylardan kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmaya çalıştıkları ve bu durumun Osmanlı toprakları üzerindeki planlarını etkilediği vurgulanmıştır.

Venkov Gazetesi'nin 21 Nisan 1909 tarihli sayısında, gazetenin İstanbul'a gönderdiği bir muhabir tarafından gönderilen mektup da yayımlanmıştı. Muhabir, daha önceki yazılarda dile getirilen şehirde yaşayan halk arasındaki huzurlu atmosferin yerini yaygın bir panik havasına bıraktığını dile getirmiştir. Halk arasında ortaya çıkan söylentilere göre, bazı “karanlık güçlerin” şehri ateşe vermeye yönelik planları olduğu iddia edilmiş ve bu durumun halk arasında büyük bir korku ve paniğe neden olduğu dile getirilmiştir. Muhabir, şehirdeki evlerin büyük çoğunluğunun ahşap olduğunu belirterek, halkın tüm katliamlardan ve devrimlerden daha çok yangından korktuğunu ifade etmiştir.³⁷⁷

Ayrıca, muhabir, muhafazakâr kesimin görüşlerini de okuyuculara aktarmaya çalışmıştır. Olaylarda sözde aktif bir rol oynadığını iddia eden bir “hacı” ile sokakta

³⁷⁵ Venkov Gazetesi, 21 Nisan 1909, s. 2.

³⁷⁶ Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, s. 580.

³⁷⁷ Venkov Gazetesi, 21 Nisan 1909, s. 2.

yaptığı konuşmayı aktaran muhabir, bu kişinin Jön Türkler’e ve onların eşitlik kavramına yönelik eleştirilerini yansıtmıştır. Hacının, “*Biz onlara Bosna’yı, Bulgaristan’ı satmak nedir göstereceğiz. Peki eşitlik? Bu çok gülünç. Sonunda eşimle Gâvurlar (yabancılar) da konuşabilecek*”³⁷⁸ ifadeleri bu çerçevede ilgi çekicidir.

Bu “sokak röportajları”, 23 Nisan 1909 tarihli Venkov Gazetesi’nde yayımlanmaya devam etmiştir. Hakkında daha fazla detay verilmeyen bir “Jön Türk Subayı” ve muhabir arasındaki diyalog şu şekilde cereyan etmiştir:

“Muhabir: Bana göre en büyük hata, Sultan’ın Sultan olarak kalması ve belki de hayatta kalmasıydı.

Subay: Bu doğru. Ama şunu da hesaba katmalısınız ki padişah gerçekten de biz Müslümanların halifesidir. Ve Kuran üzerine anayasaya yemin etti.

Muhabir: Doğru, ama gördünüz ne oldu....

*Subay: Evet ama kim tahmin edebilirdi ki...”*³⁷⁹

Her ne kadar bu diyalogun bilgi açısından fazla değeri olmasa da Çek gazetecinin, II. Abdülhamit’in II. Meşrutiyet’i ilan etmesinden sonra tahttan çekilmesi gerektiğine inandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, subayın sözleri, 1908 Temmuz’undaki devrimin ardından Sultan II. Abdülhamit’i tahttan indirmenin devrimciler için kolay bir karar olmadığını ve başlangıçta bu karardan kaçındıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, II. Meşrutiyet’in ilanı ile sonuçlanan hareketin asıl amacının Sultan Abdülhamit’i tahttan indirmek olmadığı doğrulanmaktadır.³⁸⁰ Jön Türk subayını suçlar bir şekilde ifade ettiği “*gördünüz ne oldu*” şeklindeki sözleri ise, gazetecinin 13 Nisan’daki olaylardan padişahı sorumlu tuttuğunu göstermektedir.

Yazının devamında muhabir, 3. Ordu’ya bağlı Hareket Ordusu’nun San Stefano (Yeşilköy)’ya ve Küçük Çekmece’ye doğru ilerlediği haberini vererek oradaki atmosferi aktarmaktadır. İnsanların kafelerin önünde sakin bir şekilde oturduklarını ve hiçbir şey olmamış gibi kahvelerini içtiklerini belirtmektedir. Küçük

³⁷⁸ Venkov Gazetesi, 22 Nisan 1909, s. 2.

³⁷⁹ Venkov Gazetesi, 23 Nisan 1909, s. 3.

³⁸⁰ Buna rağmen, Georgeon’un belirttiğine göre, Jön Türklerin çoğu, Sultan II. Abdülhamit tahtta kaldığı sürece, istedikleri değişiklikleri yerine gerçekleştirmenin imkânsız olduğuna inanıyorlardı. Daha detaylı bilgi için bkz: Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, s. 579.

Çekmece'ye yapılan bu kısa seyahatte muhabir açısından en dikkat çekici husus, Küçük Çekmece'de bulunan "Selanik Ordusu'nun durumu" olmuştur. Hareket Ordusu için "Selanik Ordusu" ifadesini kullanan muhabir, Hareket Ordusu ile ilgili izlenimlerini, *"Konstantinopolis'te Türk askerini gören, Selanik'teki askerlerin de Türk olduğuna inanmaz. Çok güzel yeni üniformaları var, parlayan Mavzer tüfekleri yepyeni, birlikler disiplinli, enerjik ve kararlı bir şekilde yürüyorlar"* sözleriyle aktarmaktadır. Buna karşılık, İstanbul'da gördüğü askerlerin kıyafetlerinin eski olduğunu ve aktardığına göre, bir askerin kendi tüfeğini Yahudi bir tefeciye sattığını dahi kendi gözüyle görmüştü.³⁸¹

Bu yazıda iddia edilen Harekat Ordusu'nun genel durum ve teçhizat açısından İstanbul'da yerleşik askerlere kıyasla daha iyi durumda olması dikkate alınarak literatür incelendiğinde, bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda 1908'de Osmanlı Devleti'nin yedi ordusu olduğu, bunların durumlarının aynı seviyede olmadığı ve bazı birliklerin maaşlarının dahi düzenli ödenmediği yönünde bilgilere yer verilmiştir.³⁸² Öte yandan, Sultan II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Ordusu'nun yenilenme ve modernizasyonuna büyük önem verildiği ve ordudaki erler tarafından kullanılan eski tüfeklerin yeni Alman tüfekleri ile değiştirildiği yönünde bilgiler de mevcuttur.³⁸³ Öte yandan, Sultan II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Ordusu'nun yenilenmesine büyük önem verildiği ve ordudaki eski tüfeklerin toplanıp yeni Alman tüfekleri verildiği yönünde bilgiler de mevcuttur. Ayrıca, padişahı korumakla görevli Hassa Ordusu'nun birliklerinin ekipmanına II. Abdülhamit'in büyük bir önem verdiği de bilinmektedir.³⁸⁴ Bu gerçeklere İstanbul'daki olaylara karışan ve asker olmayan birçok farklı insan olduğu³⁸⁵ gerçeği eklenince, muhabirin tanıklık ettiği olayda gördüğü kişinin devletin askeri olduğuna inanmak mümkün değildir. Yine de Jön Türk ordusu ile Sultan'ın ordusunun karşılaştırılması dikkat çekicidir; çünkü, karşı karşıya duran iki rejimin kıyaslaması, kamuoyu üzerinde daha farklı bir izlenim ve istenen algının oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Jön Türk askerleri genç,

³⁸¹ Venkov Gazetesi, 23 Nisan 1909, s. 3.

³⁸² Musa Çadırcı, **II. Abdülhamit Devrinde Osmanlı Ordusu**, Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildiriler, Milli Savunma Bakanlığı Ankara 1989, s. 44.

³⁸³ Hidayet Kara, **"Sultan II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)"**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013, s. 293-294.

³⁸⁴ Sefa Dirgen, **"II. Abdülhamid Dönemi'nde Kurulan Muhafız Birliği: Ertuğrul Süvari Alayı"**, **Savsal Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi**, 33 (1), s. 211-240, s. 224.

³⁸⁵ Akşin, **31 Mart Olayı**, s. 65-83.

modern, disiplinli ve tam ekipmanlı olarak gösterilirken, Sultan'ın askerleri disiplinsiz, ekipmansız adeta bir çete olarak tasvir edilmektedir. Bu kıyaslama, gerçeği yansıtmaktan ziyade, muhabirin (ve onunla birlikte geniş kamuoyunun) gözünde Osmanlı eski ve yeni rejimlerinin metaforu olarak kullanılmıştır. Haberlerin bu şekilde sunulmasıyla, Çek okurlarının bu iki taraf hakkındaki fikrinin şekillendirilmesi mümkün olabilmektedir.

İstanbul'dan olayları takip eden ve aktaran muhabir, verilen bu haberleri telgraf yolu ile gönderme sırasında yaşadığı deneyimleri de paylaşmıştı. Telgrafhanede bir Selanik askeri tarafından tüm giden telgrafların kontrol edildiğini ve muhabirlerin sadece postane amiri tarafından onaylanan haberlerin gönderilmesine izin verildiğini aktarmıştır. Kontrol yapıldıktan sonra, kendisinin gönderdiği telgrafta geçen softaların tutuklanmasıyla ilgili cümlelerin çıkarıldığını aktaran muhabir, bu durumu sansür olarak yorumlamıştır.³⁸⁶

Bu dönemde çıkan bir diğer yazı 21 Nisan 1909 tarihinde Yeşilköy'de gerçekleştirilen bir röportajın yer aldığı Venkov Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Jön Türk subaylarıyla bir görüşme fırsatı bulan muhabir ile ismi belirtilmeyen Jön Türk subayı arasında geçen diyalog kaydedilmiştir. Bu ilgi çekici diyalog gazetede şu şekilde yer almıştır:

“Muhabir: Bana öyle geliyor ki efendim, her şey biraz fazla uzadı... Belki de kararlılık eksikliğidir.”

Subay: Kararlılık eksikliği mi? Her şeyin nasıl sonuçlanacağını düşünüyorsunuz?

Muhabir: Konstantinopolis nüfusunun çoğunluğu gibi ben de, sizin tüm Konstantinopolis'i direnmeden kontrol altına alacağınızı düşünüyorum.

Subay: Evet. Konstantinopolis'te böyle söylüyorlar. Ama sadece bu olasılığa güvenemeyiz... Bu gece Yıldız Köşkü'ne yirmiden fazla topun getirildiğini bizim gibi siz de biliyorsunuz. Fazla iyimser olduğunuzu düşünüyorum. Bu

³⁸⁶ Venkov Gazetesi, 23 Nisan 1909, s. 3.

*sefer kan olmadan geçemeyecek. Sultan canını mümkün olduğu kadar pahalıya satmak isteyecektir.”*³⁸⁷

Görüşmenin devamında muhabir, Hareket Ordusu’nun planının Padişah’ı tahttan indirmek hatta öldürmek olduğuna dair söylentileri hatırlatmıştır. Subay ise, bu söylentilerin Saray’dan çıktığını ve kamuoyunu “*Sultan-Halife’yi öldürmek isteyen kişileri geri döndürmek için*” yayıldıklarını söylemiştir. Önceki röportajlarda da olduğu gibi muhabirin konuştuğu Jön Türk subayları, Sultan II. Abdülhamit’i indirme konusunda hem Osmanlı hem Avrupa kamuoyuna kıyasla daha dikkatli bir duruş sergilemişlerdir.

Muhabirin aktardığına göre, röportajını sırasında yaşanan bir olay bu röportajın bölünmesine neden olmuştur. Yeşilköy’e gelen halkla birlikte Yıldız Sarayı’ndan gönderildiği düşünülen muhbirler de gelmişti. Gazetecinin subaylarla konuştuğu anda iki tane ajan tespit edilmiş ve askerlerin önüne getirilmişti. Askerlerin ajanlara söylemiş olduğu sözler de “*Sizi alçaklar! Özgürlük için canımızı vermeye hazır olan bizlere ispiyonculuk yapmak için Yıldız Köşkü’nde kendinizin beslenmesine ve rüşvet almasına izin veriyorsunuz*” şeklinde aktarılmıştır. Yazara göre, benzer durumların Yeşilköy’de pek sık yaşandığı ve bu yüzden orada kalan askerlerin sıkı tedbirler aldıkları da anlatılmıştır.³⁸⁸

Çek gazetelerinde, olay yerinden gelen röportajların yanı sıra, Osmanlı Devleti’ndeki gelişmeler üzerinden Çeklerin siyasi konumları da değerlendiriliyordu. 17 Nisan 1909 tarihinde “Almanlar Eşitlik İçin Türkiye’de” başlıklı bir yazıda Zeit Gazetesi’nde çıkan bir yazının değerlendirmesine yer verilmiştir. Yazıda, Almanların, anayasal ve milli eşitlik konusunda Osmanlı Devleti’ni desteklerken, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde Germen hegemonyası altında yaşamak zorunda olan Çekler tarafından talep edilen milli eşitlik haklarının göz ardı edildiği vurgulanmıştır.³⁸⁹ Benzer bir yazı, aynı gazetenin 22 Nisan tarihli sayısında yer almıştır. Osmanlı Devleti’nde ordu bile anayasal rejim için mücadele ederken,

³⁸⁷ Venkov Gazetesi, 25 Nisan 1909, s. 2.

³⁸⁸ Venkov Gazetesi, 25 Nisan 1909, s. 2.

³⁸⁹ Venkov Gazetesi, “Němci pro Rovnoprávnost - v Turecku [Almanlar Eşitlik İçin Türkiye’de]”, 17 Nisan 1909, s. 1.

Avusturya'nın Alman milleti dışındaki halklara hak tanımak istemediği okuyuculara hatırlatmakta ve *“bu gidişatla Asya'da olan Türkiye yakın zamanda eşit haklar konusunda Orta Avrupa'daki devletlere ders vermeye başlayacaktır”*³⁹⁰ denilerek Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeler övülmektedir.

Çek gazetelerinde, takip eden günlerde çoğunlukla diğer Avrupa basınından alınan kısa haberlere yer verilmiştir. Bu haberlerde çoğunlukla İstanbul'a gelen Jön Türk subaylarının idaresindeki ordunun eylemleri ve Sultan II. Abdülhamit'in tahtta kalıp kalmayacağı konuları merak edilmekte ve sorgulanmaktadır. Ayrıca, Sultan II. Abdülhamit'in kaçtığı, tahttan kendi isteğiyle çekildiği veya saklandığına dair söylentiler ortaya atılmış ancak bu söylentiler daha sonra yalanlanmıştır.³⁹¹ Národní Listy Gazetesi, bu tür haberleri zaten “Söylentiler Karışımı” alt başlığıyla yayımlamıştır. Örneğin, bir sayfada Yeşilköy'de toplanan Milli Meclis'te Sultan'ın tahttan indirilmesinin görüşüldüğü hatta fetvanın bile hazırlandığına dair haberler yer alırken, aynı sayfada Hareket Ordusu'nun komutanı Mahmut Şevket Paşa'nın bu haberleri yalanladığı ve Hareket Ordusu'nun İstanbul'a sadece bozulan düzeni tekrar sağlamak için geldiğine dair açıklamalar bulunmaktadır.³⁹² Durumun gergin ve son derece belirsiz olduğu, herkesin ne olacağına dair beklenti ve heyecan içinde olduğu bu günlerde, Çek gazetelerinin sayfalarında da bu atmosferin yansımaları hissedilmektedir.

Bu belirsiz ortam, 24 Nisan 1909 tarihinde hareketlendi ve İstanbul Hareket Ordusu tarafından işgal edildi.³⁹³ Olaylara şahitlik eden Venkov Gazetesi'nin muhabiri, gönderdiği telgraflarda İstanbul'daki gelişmeleri Çek okuyucularla paylaşmaya çalışmıştır. Gazetede çıkan kısa haberlerde, Yıldız Sarayı önünde top ve tüfeklerin ateşlendiği, İstanbul'daki kışlaların Selanik Ordusu tarafından kontrol altında alındığı aktarılmıştır. Gazetecinin dikkatini çeken nokta da Hareket Ordusu askerlerinin şehirde bozulan düzeni tekrar sağlamak için çok fazla sayıda havaya ateş açmasıydı. Muhabirin aktardığına göre, tüm şehrin işgali sürecinde oldukça az sayıda

³⁹⁰ Venkov Gazetesi, 22 Nisan 1909 s. 1.

³⁹¹ Národní Listy Gazetesi, 23 Nisan 1909, s. 2; Venkov Gazetesi, 24 Nisan 1909, s. 3.

³⁹² Národní Listy Gazetesi, “Směsice Pověstí [Söylentiler Karışımı]”, 24 Nisan 1909, s. 1.

³⁹³ Akşin, 31 Mart Olayı, s. 270.

can kaybı yaşandığı,³⁹⁴ bunun nedeninin harekâtın iyi planlanmış ve gerçekleştirilmiş olduğu, ordunun da bu süreçte disiplinli davrandığı dikkatlerden kaçmamıştır.³⁹⁵

Národní Listy Gazetesi'nin ilk sayfasında "Despot Teslim Oldu" başlığıyla uzun bir yorum yazısı yer almış ve Hareket Ordusu'nun İstanbul'u işgali, II. Abdülhamit'in sonu olarak değerlendirmiştir. "*Karşı karşıya duran iki tarafın yaşam mücadelesi nasıl sonuçlanacak? Tahmin etmek imkânsızdı çünkü başından beri en karışık, birbiriyle çelişen ve gerçeği bulmanın kesinlikle imkânsız olan söylentiler hem Konstantinopolis'ten hem Jön Türk kampından geliyordu*" sözleriyle son günlerde yaşanan kaos hatırlatılmış ve isyanın arkasında II. Abdülhamit'in olduğu iddiaları bile ortaya atılmıştır. Yazıda, II. Abdülhamit despot, ulama ise gerici ve reaksiyonist olarak gösterilirken, anayasal sistemi savunan Jön Türklere sempati gösterilmiştir. Ayrıca, Yıldız Sarayı'ndaki beyaz bayrak³⁹⁶ bir rejiminin sonu olarak gösterilmiş, bu durum Fransız İhtilali'ne benzetilirken, "*Yıldız'da yükselen, Halife'nin gücü ve ihtişamının sonu olan bu beyaz bayrak, Fransa halkı tarafından Bastilla'nın yıkılmasının bir zaman Avrupa dünyasını duygulandırdığı gibi, bugün Osmanlı dünyasını duygulandıracak*" ifadelerine yer verilmiştir. Sultan II. Abdülhamit'in geleceğiyle ilgili tahminlerde bulunulurken de "*artık durdurulamayan ilerlemeye ve milli bilince karşı komplo kurmaya ve darbe yapmaya cesaret edemez*" diye yazılmıştır.³⁹⁷

Hareket Ordusu'na karşı Yıldız Sarayı'nda konuşlu birliklerin direnişi kırılınca ve askerler teslim olduktan sonra, 27 Nisan 1909 tarihinde meclis, Sultan II. Abdülhamit'in kaderini belirlemek üzere toplanmıştır. Toplantıda, Sultan'ın tahttan indirilmesi ve yerine "V. Mehmet" olarak Mehmet Reşat'ın çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu kararın İslam Devleti gereklerine uygun olması ve taşradaki halkın da

³⁹⁴ Her ne kadar muhabir oldukça az sayıda can kaybı yaşandığını iddia ediyorsa da aslında bu ifadeler gerçekçi değildir. Ölmez'e göre, 24 Nisan gecesi Hareket Ordusu askerleri ile Yıldız Sarayı birlikleri çatışmaya girmiştir. Yaşanan çatışma sonunda Hareket Ordusu'ndan 49 can kaybı ile 82 yaralı, Yıldız Sarayı askerlerinden ise 230 can kaybı ile 475 yaralı ortaya çıkmıştır (Adem Ölmez, **İslam Tarihinin İlk Asrından Günümüze Darbeler Tarihi**, Ufuk Okulu Yayınları, İstanbul 2017, s. 99).

³⁹⁵ **Venkov Gazetesi**, 25 Nisan 1909, s. 3.

³⁹⁶ Beyaz Bayrak aslında Yıldız Sarayı'nda değil, kışlasında yükseltilmişti. Ancak kamuoyu tarafından sadece askerlerin değil, tüm saray halkı ile birlikte Padişahın da bu şekilde teslim olduğu şeklinde yorumlanmıştı.

³⁹⁷ **Národní Listy Gazetesi**, "Despota kapituloval! [Despot Teslim Oldu!]", 25 Nisan 1909, s. 1.

güveninin kazanılması içi fetva çıkarılmıştır.³⁹⁸ Ayan ve mebuslardan oluşan bir heyet Yıldız Sarayı'na gönderilerek Sultan II. Abdülhamit'e, halk tarafından tahttan indirildiği bildirilmiştir. Sultan, Çırağan Sarayı'nda muhafaza edilme talebinde bulunsa da,³⁹⁹ Akşin'e göre Selanik'e sürülmesi kararlaştırılmıştı.⁴⁰⁰ Böylece, 33 yıl süren II. Abdülhamit dönemi resmen sona ermiştir.

Önceki sayfalarda aktarılan gazete haberlerinden, Çek gazetelerinin de II. Abdülhamit'in sonunun gelmesi gerektiğini düşündükleri ve bu yönde beklentilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Sultan'ın tahttan indirilmesiyle ilgili haberlerin yayılmaya başlamasıyla birlikte, bu gelişmeler Çek gazetelerinde de yer almaya başlamış ve birçok yorum ve değerlendirme yazısına konu olmuştur. Örneğin, 27 Nisan 1909 tarihli Venkov Gazetesi'nde "Tutuklu Sultan" başlığıyla çıkan bir yazıda, Padişah'ın sonunun en üzücü tarafı, *"bütün dünyada Sultan ile empati yapacak bir kişinin bile olmaması"* şeklinde dile getirilmiştir. Sultan II. Abdülhamit'in iktidarı boyunca Çek gazetelerinde yer alan olumsuz algılar, bu defa onun sonu ile ilgili kaleme alınan bu yazıda tekrar dile getirilmiş ve yazar, II. Abdülhamit'i "kurnaz, zalim, kanlı" gibi sıfatlarla nitelemekten çekinmemiştir.⁴⁰¹ Öte yandan, Národní Listy Gazetesi'nde yayımlanan bir yazı, çoğu Avrupa basını tarafından sevinçle karşılanan bu haberlere biraz tereddütle yaklaşmıştır:

"Umarız yabancı kaynaklardan gelen coşku ve genel neşe haberlerine inanmak mümkün olur. Çünkü Türkiye'de veya doğrusu sadece Konstantinopolis'te yaşananlar aslında ordunun ve memurların işiydi. Avrupalı düşüncelerimize göre Abdülhamit'e haklı olarak despot deniyordu, ancak hükümetinin tarzı Türk ve Arap tebaasının ahlaki ve dini görüşleriyle örtüşüyordu. Hristiyanların görüşlerinden tamamen farklı olan ve çoğu zaman çatışmalara yol açan bu Doğu kültürü, insanların akıllarından ve gönüllerinden bir anda silinemeyeceği gibi, en kararlı darbeyle de olsa ortadan kaldırılamaz... Batı'da ya da en azından Batı ruhuyla yetişmiş aktörler, Jön Türk subay ve memurları, bugün Osmanlı halk kitleleri için, devrilen despot Abdülhamit'ten bile daha yabancısıdır. Pek çok Avrupalı aydın

³⁹⁸ Akşin, **31 Mart Olayı**, s. 297-300.

³⁹⁹ Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, s. 582-583.

⁴⁰⁰ Akşin, **31 Mart Olayı**, s. 303.

⁴⁰¹ **Venkov Gazetesi**, "Zajatý Sultán [Tutuklu Sultan]", 27 Nisan 1909, s. 1.

gibi onlar da halkın arasına inmeyi ve onu yavaş yavaş eğitmeyi unuttular. Milletin sadece siyasi olarak değil, her şeyden önce kültürel yükselişinde evrim, devrimden daha büyük bir garantidir. Konstantinopolis'te yaşanan olaylar çok güzel, büyüleyici, muhteşem ve en iyi niyetle ve yönlendiriliyor (yönetiliyor?). Ancak halk, gerçek Osmanlı halkı bir kenarda duruyor. Sorun, Konstantinopolis'in Osmanlı yükselişiyle baş başa kalıp kalmayacağıdır. Aksi takdirde bu darbe, yeni büyük çatışmaların kapısını açar ve uluslararası felaketlerin başlangıcı olacaktır.”⁴⁰²

Ayrıca yazının devamında, devrimden sorumlu olan Jön Türklerin, Osmanlı'da Alman etkisinin yayılmasında aracı olduklarını ve Almanya'nın Osmanlı Devleti'nde çıkacak her türlü huzursuzluğu beklediği iddia edilmiştir. Daha olay günlerinde çıkmış olan ve “*despotun indirilmesinden*” dolayı neredeyse tüm kamuoyunun paylaştığı sevinci aktaran yazılardan farklı olan bu yazı ilgi çekicidir. Yazının devamında, farklı bir kültüre sahip olan Osmanlı Devleti'nde yaşanan olayların Batılı bir görüşle değerlendirilmesinin yanıltıcı olabileceği vurgulanmaktadır. Osmanlı halkının sadece İstanbul'dan veya Jön Türkler'den ibaret olmadığına dikkat çekilerek, Padişah'ın tahttan indirilmesinin halk tarafından değil, elitler tarafından başlatıldığı ve gelecekte Osmanlı toplumu ve uluslararası sahnede potansiyel etkileri olabileceği uyarısında bulunmaktadır. Ayrıca, yazıda devrimden sorumlu olan Jön Türkler'in, belki istemeden de olsa, Alman etkisinin aracı olduğu ve Almanya'nın Osmanlı Devleti'nde çıkabilecek her türlü huzursuzluğu beklediği iddiası dile getirilerek, “*(Almanya) uzun süredir müdahale ve 'barış sağlama amaçlı' seferler için bahane bekliyordu. Peki, bu şekilde 'barış çabalarının bütün Dünya'da bir yangına yol açmayacağını kim garanti edebilir?’*”⁴⁰³ ifadeleriyle Almanya'nın olası müdahalesinin risklerine dikkat çekilmektedir.

Bu analiz, yazarının sonraki yıllarda uluslararası siyasi sahnede gerçekleşen olayları incelediği ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki siyasi gelişmelerde kilit bir rol oynadığını belirttiği önemli bir iddiayı vurgulamaktadır. Bu tespit, Osmanlı'nın iç işlerinin sadece kendi topraklarını değil, tüm Avrupa devletlerini etkilediği gerçeğine

⁴⁰² *Národní Listy Gazetesi*, 28 Nisan 1909, s. 1.

⁴⁰³ *Národní Listy Gazetesi*, 28 Nisan 1909, s. 1.

dayanmaktadır. Alman Kayzeri II. Wilhelm'in yürüttüğü güç politikasının bu bağlamda da dünya barışı için bir tehlike olduğu hatırlatılmıştır. Bu değerlendirme yazısının yazarının, sonraki yıllarda gerçekleşen ve dünyayı değiştiren uluslararası büyük siyasi olaylardan 1909 yılında haberi yoktu. Ancak, dile getirdiği bakış açısı ve ayrıntılar sayesinde, gelecekte Avrupa'da yaşanacak gelişmelere ilişkin oldukça doğru bir öngörüye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Venkov Gazetesi'nin İstanbul'da bulunan muhabiri, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonraki günlerde de okuyucularına tanıklık ettiği olayları ve izlenimlerini gördüklerini aktarmaya devam etmiştir. Bu haberlerde, tahta çıkarılmasının kararlaştırıldığı 27 Nisan 1909 tarihinden bir gün sonra, 30 Nisan Cuma günü, yeni Osmanlı Sultanı V. Mehmet Reşat'ın ilk selamlık törenine Aya Sofya Camisi'nde katıldığı bildirilmiştir. Bu önemli tören sırasında şehrin süslenmiş olduğunu aktaran muhabire göre, *“bu, şehirde gördüğü en güzel manzaralardan biriydi.”* Türk ve diğer devletlerin bayraklarının resmi hem özel binalarda dalgalandığı, sokaklar ve binaların binlerce mumla aydınlatılmış olduğu, ışıklardan yapılmış *“Çok Yaşa Padişahım”*, *“Vive le Sultan”* gibi yazıların birçok yerde bulunduğu coşkuyla aktarılmıştır.⁴⁰⁴

Sultan II. Abdülhamit'e gösterilen ilginin aksine, yeni Sultan Mehmet Reşat hakkında Çek gazetelerinde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak, 5 Mayıs'ta yayımlanan bir yazıda eski ve yeni sultanların kişilikleri hakkında kısa bir değerlendirmeye yer verilmiştir. II. Abdülhamit'e dair yazılanlarda, onun hakkında çıkan söylentilere ve muhtemelen hayal gücüne de yer verilerek, eski Sultan'ın paranoyak ve zalim olduğunu iddia eden söylemlere ve hakkındaki olumsuz betimlemelere yer verilmiştir. Eski Sultan'ın, kendi can ve tahtını koruma korkusuyla eşini hatta 6 yaşındaki kızını bile vurduğuna dair iddialar, onu kötü bir şekilde gösterme çabasından başka bir şekilde yorumlanamaz. Buna karşılık, yeni Sultan V. Mehmet Reşat'ın, abisinden gelen baskılara rağmen hiçbir zaman *“boynunu eğmemiş”* olduğu ve karakterini koruduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, tahta çıktığı zaman 65 yaşında olan Mehmet Reşat'ın, ironik bir şekilde, yaştan dolayı bahsedilen enerji eksikliği de anayasal bir ortam için avantaj olarak gösterilmiştir. Sultanın alkol düşmanı sayılmadığını iddia eden muhabir, bu konuyu ismi verilmeyen İTC

⁴⁰⁴ Venkov Gazetesi, 5 Mayıs 1909, s. 1.

üyelerinden birine sorduğunda, “*Bunu bilmem, ancak boşu boşuna akan her damla kanın düşmanı olduğunu bilirim!*” şeklinde bir cevap almıştır.⁴⁰⁵

Bu iki sultanın karşılaştırmasını verilen bilgiler açısından ciddiye almak mümkün değildir. Ancak daha önce ordu kıyaslamasında olduğu gibi, Osmanlı yeni ve eski rejimin kıyaslaması olarak değerlendirdiğinde, bu yazıyı okuyan Çeklerin, II. Abdülhamit yönetimine bir sempati duyması oldukça zor olurdu. Abartılı dille yazılmış bu yazının, okuyucuları hangi amaçlarla ve yollarla etkilemeyi hedeflediği ortadadır.

Verilen bilgilere dayanarak, bu iki Sultan’ın karşılaştırılması ciddi bir değerlendirme yapmaya olanak tanımamaktadır. Ancak, daha önce sözü edilen ordu kıyaslamasında olduğu gibi, özellikle Osmanlı’nın eski ve yeni rejimlerinin karşılaştırılmasıyla ilgili olarak, bu yazının, Çek okuyucuları II. Abdülhamit dönemine sempati duymaya teşvik etmekten ziyade, abartılı bir dille yazılmış olması gerçek amacını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu altındaki Çeklerin pozisyonu ve siyasi çabaları göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı’dan alınan bu benzetmenin, iki padişahın değerlendirmesinden ziyade, okuyucuyu devletin konservatif monarşi yapısından daha liberal ve meşruti bir rejimi tercih etmeye yönlendirildiği iddia edilebilir.

Sultan II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesi hakkındaki haberlerinin ardından, Çek basını için 31 Mart Olayı olarak anılan birkaç haftalık dönem, haber kaynakları açısından zayıf bir dönem olmuş olabilir. Çünkü sonraki günler ve haftalarda, Osmanlı Devleti’ndeki gelişmeler genellikle uluslararası haber ajanslarından veya yabancı basından alınan kısa haberlerle sınırlı kalmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na bağlı olan Çeklerin, bağımsız bir devlet olmamaları ve dış politika konusunda karar verici durumda olmamalarından dolayı, Osmanlı Devleti’nde taht değişikliğinden sonra yaşanan iç olaylara büyük ilgi göstermedikleri görülmektedir. Bununla birlikte, çoğunlukla liberal eğilimlere sahip olan Çek gazetelerinin, Osmanlı Devleti’nde yaşanan olayları kendi kamuoylarının görüşlerini şekillendirmek için kullandığı anlaşılmaktadır.

⁴⁰⁵ Venkov Gazetesi, 5 Mayıs 1909, s. 3.

4.2. Osmanlı Heyeti'nin Çek Şehirlerini Ziyareti

Sultan II. Abdülhamit'in 31 Mart Olayı sonrasında tahttan indirilmesi ve yerine Sultan V. Mehmet Reşat'ın Osmanlı tahtına geçmesiyle birlikte İTC, siyasette belirgin bir rol üstlenmiş ve üyeleri Osmanlı iktidarına doğrudan etki etmeye başlamıştır. Yeni Osmanlı iktidarının hedeflerinden biri, Avrupa ülkeleriyle geçmiş dönemlerde zayıflayan ilişkileri güçlendirmek ve iyileştirmek olmuştur. Özellikle Balkanlar'da yaşanan gelişmeler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile ilişkilerin önemini arttırmıştır. Bosna-Hersek'in ilhakından sonra uzun bir süre uygulanan boykotlar, Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasındaki ticari ilişkileri bozmuştu. Bu durumu düzeltmek isteyen Avusturya-Macaristan, 1909 yılının sonbaharında Osmanlı tüccar ve sanayicilerini kendi topraklarına davet etmiştir. Yeni Osmanlı iktidarının hedefleri ile örtüşen bu davete icabet etmek üzere, İstanbul, Üsküp ve Selanik'ten gelen ve tüccar, subay, memur, gazeteci gibi çeşitli meslek gruplarından temsilcilerden oluşan 235 kişilik bir Osmanlı Heyeti, 1909 yılının Ekim ayı sonunda Avusturya-Macaristan'a gitmiştir. Heyet'in ve dolayısıyla ziyaretin amacı, iki ülke arasında ticari ilişkilerin canlandırılması ve geliştirilmesinin yanı sıra Osmanlı Hükümeti tarafından çeşitli alanlarda planlanan reform ve yenilikler için gerekli bilgiyi de edinmektir.⁴⁰⁶

Osmanlı Heyeti, bu seyahat sırasında Avusturya-Macaristan'ın farklı şehirlerini ziyaret etmiş, özellikle sanayi ve eğitim kurumlarında incelemelerde bulunmuştur. Birçok Çek şehrini de ziyaret eden Heyet, Çek basınında büyük bir ilgi ve heyecan uyandırmıştır. 20 Ekim 1909 tarihli gazeteler, bir "eğitim gezisi" amacıyla İstanbul'dan hareket eden Heyet'in Viyana'ya vardığını ve tren garında törenle karşılandığını aktarmıştır.⁴⁰⁷

Osmanlı Heyeti'nin ziyaret ettiği ilk Çek şehri, Viyana yakınlarında bulunan Brno (Brün) olmuştur. Brno'ya 1 Kasım 1909 tarihinde varan Heyet, 2 Kasım 1909 tarihli gazetelere konu olmuştur. Brnenske Noviny (Brün) Gazetesi'nde bu ziyaretin programı tüm detaylarıyla okuyucuya aktarılmıştır. Tren garında Ticaret Odası Başkanı, Brno Belediye Başkanı ve şehir sakinlerinden oluşan kalabalık bir grup

⁴⁰⁶ Cevdet Kırpık, "Avrupa'yı Yeniden Keşfetmek ya da 1909'da Osmanlı'dan Avusturya-Macaristan'a Yapılan Toplu Bir Seyahat", *History Studies*, 13(2), s. 685-708, s. 692.

⁴⁰⁷ *Venkov Gazetesi*, 20 Ekim 1909, s. 4; *Ças Gazetesi*, 20 Ekim 1909, s. 5.

tarafından karşılanan Osmanlı Heyeti, Ticaret Odası binasına getirilmiş ve burada şehrin sanayi ve ticaret alanında önde gelenleri tarafından resmi bir törenle karşılanmıştır. Karşılama konuşmaları Fransızca yapılmış ve Heyet Reisi Osmanlı Parlamento üyesi Rıza Tevfik Bey (1869-1949), “*kusursuz ve akıcı Fransızcası ile cevap vermiştir.*”⁴⁰⁸ Ticaret Odası’ndaki karşılama töreninden sonra Alman Tiyatro Binası’na götürülen “Türk misafirler”, kendileri için sahnelenen “Dolar Prensesi”⁴⁰⁹ adlı tiyatro oyununu izlemiştir. Ardından düzenlenen şölenle devam eden etkinlikte Moravya⁴¹⁰ Valisi Baron Heinold’un Osmanlı Heyeti’ne hitaben yaptığı konuşmadan, Brno şehir temsilcilerinin bu ziyarete büyük önem verdikleri anlaşılmaktadır. Heinold, ziyaretten duyduğu memnuniyeti şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Moravya Valisi olarak sizi ağırlamaktan onur duyuyorum. Sıcak dostluklarımızın ve birçok ticari çıkarımızın olduğu komşu ülkemizin temsilcisi olarak sizlere saygı duyuyoruz... Dostluğumuzun samimiyetinden emin olmanızı rica ediyor ve siz değerli dostlarımızın başarısı için kadehimi kaldırıyorum.”*⁴¹¹

Rıza Tevfik Bey, Heyet’in reisi olarak, kadeh kaldırma konuşmasında çağın savaş değil, endüstri çağı olduğunu belirtmiş ve şu sözleri kullanmıştır:

*“Bu çağ savaşlar çağı değil endüstri çağıdır. Bu yüzden, bizim gezimiz sırasında da bu ‘Avusturya’nın Manchester’i”*⁴¹² *denilen Brno’ya uğradık. Türkiye ve Avusturya-Macaristan arasındaki ilişkiler platonik değil, tamamen realisttir. Endüstri, barışın garantisidir.”*⁴¹³

⁴⁰⁸ **Brnenske Noviny Gazetesi**, 2 Kasım 1909, s. 2.

⁴⁰⁹ Die Dollarprinzessin, Viyanalı besteci Leo Fall tarafından 1907’de yazılan bir operet tiyatrosu. Osmanlı Heyeti’nin davet sebebine bakılınca – ticari ilişkileri iyileştirme – programı hazırlayanlar tarafından ziyaretin olumlu ve motive edici geçmesi için tüm hazırlıkların ayrıntılarıyla planlandığını söylemek mümkündür.

⁴¹⁰ Çek topraklarının doğu bölgesine Moravya denmektedir.

⁴¹¹ **Brnenske Noviny Gazetesi**, 2 Kasım 1909, s. 2.

⁴¹² Bu dönemde İngiltere’deki Manchester şehri gelişmiş sanayi ve endüstrisi ile örnek olarak alınıyordu.

⁴¹³ **Národní Listy Gazetesi**, 2 Kasım 1909, s. 2.

Osmanlı Heyeti, Brno şehrinden sonra 2 Kasım 1909 tarihinde Prag’a hareket etmiş ve orada da karşılamalar olumlu ve saygı dolu bir atmosferde devam etmiştir. Basın, Heyet’in programı hakkında her gün detaylı bilgiler vererek okuyuculara ziyaret edilen yerlerle ilgili tüm detayları aktarmıştır.

Prag’da 2 Kasım günü “sempatik misafirleri”, şehrin ileri gelenleri ile birlikte büyük bir kalabalık bekliyordu. Çoğunlukla Çek asıllı Prag temsilcileri, Çekçe, Almanca ve hatta Türkçe konuşmalar yaptılar. Bu konuşmalarda, Çek temsilcilerin, “*Çek Kraliyet topraklarının başkentine hoş geldiniz... Çek Krallığı’nın Osmanlı İmparatorluğu ile olan ticari ilişkileri çok eskilere dayanır*” gibi ifadelerle, devlet olarak Avusturya-Macaristan olmalarına rağmen “Çekliği” de vurgulamaya ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır. At arabalarıyla kaldıkları otellere götürülen misafirler için şenlikli akşam ziyafeti organize edilmiştir. Bu ziyafet de misafirlerin yedikleri yemeklerden, giydikleri kıyafetlere kadar gazeteler aracılığıyla detaylı bir şekilde okuyuculara aktarılmıştır. Ziyafet sırasında, “*Dünya’nın en güzel şehrinden*” gelen misafirlere konuşmasını yapan İmparatorluk Konseyi üyesi ve sanayide önde gelen isimlerden biri olan Leon Bondy (1860-1923), “*Daha kısa bir süre önce kendi kanınızla anayasayı kazandınız ve kendi hükümdarınızı seçtiniz...*” şeklinde bir konuşma yaparak Osmanlı Heyeti’ni selamladı. Rıza Tevfik Bey de cevaben, “*Bizim de şimdi anayasamız var ve dünyaya da artık farklı bakabiliyoruz...*”⁴¹⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Ertesi gün, Osmanlı Heyeti, matbaa fabrikası, demir işleme fabrikası, mezbaha, makine fabrikası, mobilya fabrikası, cam fabrikası gibi sanayi tesislerini ziyaret etmiştir. Gazeteciler, Türk misafirlerin özellikle matbaa teknolojileri ve lokomotif montaj tesisi gibi alanlara yoğun ilgi gösterdiğini belirtmiştir. Misafirler, her gittikleri yerde saygıyla karşılanmış ve çok iyi ağırlanmışlardı.^{415, 416}

Osmanlı Heyeti üyelerinin, Prag’da sanayi tesisleri dışında, eğitim ve bilim kuruluşlarına ve müze, kütüphane ve sağlık enstitüsü gibi yerlere da büyük ilgi gösterdiği gazete haberlerinden anlaşılmaktadır.⁴¹⁷ Heyetin bazı üyeleri, Prag’a yakın

⁴¹⁴ **Venkov Gazetesi**, 3 Kasım 1909, s. 5.

⁴¹⁵ Örneğin fabrikaların içi çiçeklerle süslenmiş ve kahve molasında dönemin en bilinen kafeteryalarından olan Cafe Corso özel Türk kahvesini hazırlamıştı.

⁴¹⁶ **Národní Listy Gazetesi**, 4 Kasım 1909, s. 2.

⁴¹⁷ **Národní Listy Gazetesi**, 5 Kasım 1909, s. 2.

Liberec (Reichenberg)'e cam fabrikalarında, Rakovnik (Rakonitz)'e fayans fabrikasında, Plzeň (Pilsen)'e Škoda fabrikasında ve Mladá Boleslav (Jungbunzlau)'a ise Laurin & Klement⁴¹⁸ otomobil fabrikasında incelemeler yapmak üzere gitmiştir.⁴¹⁹ Pilsen şehrinin yerel gazetesi olan Plzeňský Obzor'da yer alan bir habere göre, Skoda fabrikasında o dönem silah endüstriyle uğraşıldığından, Türk ziyaretçiler fabrikada üretilen topların atış gösterisi de izlemiştir. Aynı zamanda dünyaca ünlü bira fabrikası olan Pilsen Urquell de yabancı misafirlere gururla tanıtılmıştır.⁴²⁰

Ancak, aynı gazetenin 8 Kasım'daki sayısında, ziyaret sırasında tatsız bir olay da yaşandığı aktarılmıştır. Misafirler için düzenlenen ziyafette, her zamanki gibi konuşmalar yapılmış ve Osmanlı temsilcilerine saygı gösterilmiştir. Ancak, kadeh kaldırma konuşmasının ardından, orada bulunan bando tarafından aylar önce tahttan indirilen II. Abdülhamit'e ithafen yazılan "Hamidiye" marşının çalınmaya başlamasıyla ayağa kalkan Osmanlı Heyeti, marşın ilk notalarını duyduktan sonra tepki göstermiş ve yerlerine oturmuştur.⁴²¹ Pilsen'deki bandonun bu hatasının sebebi, Osmanlı Milli Marşı olarak önceki 30 yıl boyunca bilinen "Hamidiye Marşı"nın birkaç ay önce değiştirilmiş olması ve bandonun Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi gelişmeleri dikkate almamış olmasıydı.⁴²² Bu tatsız olayın Osmanlı Heyeti tarafından sessizlikle karşılanması ve bu olay ile ilgili başka bir yerde herhangi bir bilgiye rastlanılmaması, bu diplomatik hassasiyet eksikliğinin Çek topraklarına yapılan ziyaret ile ilgili oluşan olumlu hisleri herhangi bir şekilde etkilemediği şeklinde yorumlanabilir.

Osmanlı Heyeti, 7 Kasım'da Prag'daki Franz Joseph Garı'nda gerçekleşen vedalaşmalar eşliğinde Çek topraklarından ayrılmış ve halkın Türkçe coşkulu "Çok Yaşa!" tezahüratları eşliğinde Prag'dan ayrılarak Avusturya-Macaristan'daki diğer

⁴¹⁸ O dönemde Laurin&Klement olarak bilinen otomobil fabrikası, 1925 yılında Skoda fabrikasına dâhil olmuştur.

⁴¹⁹ **Venkov Gazetesi**, 6 Kasım 1909, s. 3.

⁴²⁰ **Plzensky Obzor Gazetesi**, 6 Kasım 1909, s. 3-4.

⁴²¹ **Plzensky Obzor Gazetesi**, 8 Kasım 1909, s. 2.

⁴²² Osmanlı döneminde milli marşlar, tahttaki padişaha ithafen yazılıyordu. Bu uygulama II. Mahmut döneminde 'Mahmudiye Marşı' ile başlayıp, Mecidiye, Aziziye, Hamidiye, Reşadiye marşları ile hüküm eden padişaha göre Osmanlı milli marş olarak kabul ediliyordu. II. Meşrutiyet ilanından sonra eski rejimi reddeden İttihat ve Terakki "*Bir ferdi milletiz, Merd oğlu merd Osmanlıyız*" kelimelerle başlayan ve bazen "Osmanlı Milli Marşı" olarak adlandırılan marşı benimsemişlerdi.

şehirler olan Linz (Avusturya), Trieste (İtalya) ve Rijeka (Hırvatistan) şehirlerini ziyaret etmek üzere yola çıkmıştır.⁴²³

Çek gazetelerinde, Osmanlı Heyeti'nin seyahati hakkında detaylı haberlerin yanı sıra, ziyaretin değerlendirildiği yazılar da yer almıştır. Bu yazılarda birkaç önemli nokta öne çıkmaktadır. Hem haberlerde hem de ziyaret programıyla ilgili yazılarda, misafirleri karşılayan kişilerin kendilerini Avusturya-Macaristan temsilcileri olarak değil, Çek Kralliyet topraklarının temsilcileri olarak tanıttıkları görülmektedir. Osmanlı Heyeti de Çek şehirlerinde yaptıkları konuşmalarda Çek Krallığı'ndan bahsetmişler, bu da Çekler'in bu hassasiyetlerinden haberdar olduklarını göstermektedir.⁴²⁴

Çek gazetelerinde yer alan diğer yazılarda ise, geçmişte var olan önyargılara rastlanmamakta ve Osmanlı'ya yönelik algıları değiştirme çabası hissedilmektedir. Čech Gazetesi'nin 6 Kasım 1909 tarihli sayısında "Haç ve Hilal" başlıklı kısa bir yazıda, Osmanlı Heyeti'nin ziyareti değerlendirilmiş ve şu ifadeler kullanılmıştır:

*"Zaman nasıl da değişiyor! Eskiden, Türkler'e karşı askeri alarma geçen Çekler... bugün Prag'da Türkler için dolaşp onları karşıyor, emeklerinin meyvelerini tanıtıp, Çek Kralliyet Müzesi'ndeki eski Türk kültür mirasını gösteriyorlar...: 'Kur'an, bizim Kur'an'ımız!' diye sevinmiş ve hemen okumaya başlamışlardı. Ve Hristiyan-Türk savaşlarına, eski paşaların resimlerine bakmaktan ne kadar keyif alıyorlardı. Eski Çek seyahatnamelerinin tercümesinde eski Çek nefretimizin ifadelerini okudular ve gülümsediler. Muhammed'in Arapça Kur'an'ı ve onun yanında İncil'in Arapça tercümesi üzerinde durdular. Ah, ne kanlar aktı, ne duygular coştı, ne yıllar geçti ki bu iki dinin kitabının sakın sakın yan yana durabileceği döneme geldik... Haç ve Hilal 20. yüzyılda sanki birbirlerine yaklaşıyor..."*⁴²⁵

Son derece olumlu atmosferin aktarıldığı bu yazılarda, Osmanlı Heyeti'nin Çek okurlara son derece nazik, kültürlü ve eğitimli insanlar olarak tanıtıldığı anlaşılmaktadır. Venkov Gazetesi'nin 7 Kasım 1909 tarihli sayısında, "Okurların,

⁴²³ Národní Listy Gazetesi, 7 Kasım 1909, s. 3.

⁴²⁴ Venkov Gazetesi, 6 Kasım 1909, s. 4; Venkov Gazetesi, 3 Kasım 1909, s. 5.

⁴²⁵ Čech Gazetesi, "Kříž a Půlměsíc [Haç ve Hilal]", 6 Kasım 1909, s. 3.

haklarında artık o kadar çok şey okumuş oldukları Jön Türkler'in nasıl göründüklerini merak ettikleri” için Çek kamuoyuna Osmanlı'dan gelen misafirlerin tanıtıldığı bir köşe yazısı yer almıştır. Yazar, misafirleri şu şekilde tarif etmiştir:

“... (Çek okuyucu) zaten Türk'ün acımasız davranışları hakkında o kadar çok şey okudu ki muhtemelen onları haydut görünümündeki insanlar olarak hayal ediyor. Aslında bunların hepsi zarif beyefendiler ve tek Türk özellikleri başlarına taktıkları kırmızı feslerdir... Avrupa'nın her büyük şehrinde karşılaştığımız gibi adamlar. Kusursuz kravatları ve mükemmel kesimli şık takım elbiseleri, büyük şehirlerin kaldırımlarındaki en seçkin aslanların kıyafetlerine meydan okuyorlar... Konstantinopolis'ten gelen zarif beyler, Çek algılarında büyük boşluklar açtılar. Bu Türklerle çocukları korkutamazsınız.”^{426, 427}

Çek halkının Türkler'e dair eski algıları, bu ve benzer ifadelerle mecazi bir şekilde tasvir edilmiştir. Yazıda eski önyargıların abartılmış olduğu, “*Ama her şeyde olduğu gibi bu önyargılar da abartılmıştı. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde diğer milletlerin kaderi sanıldığı kadar acı değildi. Devlet, milletler arasında ayırım yapmadı*” ifadeleriyle dile getirilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde üst düzey memurların dahi Türk asıllı olmadıkları hatırlatılarak, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere ve Türk olmayanlara karşı davranışları ile Habsburg Monarşisi'nin Alman olmayan milletlere yaklaşımı karşılaştırılmış ve Çekler'in yüzyıllardır süren milli mücadelesi hatırlatılmıştır. “*Bir 'pagan' Türk'ün, din ve köken itibariyle kendisine yabancı olan tüm tebaasına, 17. yüzyılda Katolik aristokrasinin talihsiz Çek halkına davrandığı kadar zalimce davranması pek mümkün değildir.*” “Türk korkusu”nun zaman içinde gücünü yitirdiği ve geçmişte de gerçeklerden ziyade daha çok siyasi oyunların bir ürünü

⁴²⁶ Viyana kuşatmaları dönemlerinde Osmanlı askerlerinin kampları Çek topraklarının güneyinde bulunuyordu. O dönemlerde de bütün Avrupa için tehdit olan Osmanlılar Çek sözel kültürüne de “medeniyeti yok edecek” tehlike olarak geçmiş ve yüzyıllar süren olumsuz algıların oluşmasına yol açmıştır.

⁴²⁷ **Venkov Gazetesi**, 7 Kasım 1909, s. 1.

olduğu vurgulanarak dünyanın yavaş yavaş iyiye doğru değiştiği ve bu değişimin de uluslararası barışı sağlayacağı umudu ifade edilmiştir.⁴²⁸

Çek gazetelerinde yer alan haberlerden anlaşıldığına göre, bu ziyaret hem Çek basını hem de halk arasında büyük bir ilgi uyandırmıştır. Gazetelerde detaylarıyla aktarılan karşılamalardan ve gösterilen saygı ve ilgiden, bu ziyaretin sonuçları hakkında bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Öncelikle, Çek basını sayesinde, Çek kamuoyunda uzun yıllardır bilinen ve karmaşık duygular uyandıran Jön Türkler, Osmanlı Devleti'nin resmi temsilcileri olarak kabul edilmiş; çıkan gazete haberlerinde ve yorum yazılarında ise, II. Meşrutiyet döneminde zaman zaman karşılaşılan eleştirilere ise hiç yer verilmemiştir. Geçmişte Türkler'e dair olumsuz bir tablo oluşturulmasında aktif rol oynayan Çek basını, bu defa negatif duygulara yer vermemiş, bu önyargıların geçmişte kalması gerektiğini vurgulamıştır. Osmanlı Devleti açısından yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilen II. Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, aynı zamanda Osmanlı Devleti ile ticari ve siyasi ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olması yönündeki beklentiler gazete yazılarında ön plana çıkarılmıştır.

Çek şehirlerinin temsilcilerinin Osmanlı'dan gelen misafirleri karşılama sırasında, kendilerini Avusturya-Macaristan yerine Çek temsilcileri olarak tanıtmış olmaları, bu yeni ilişkileri Çek Devleti olarak sürdürme hayallerini ortaya koymaktadır. Çekler'in bu hayalleri zaman içerisinde gerçekleşecek ve 1918 yılında Çekoslovak Cumhuriyeti ve 1923 yılında ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla iki ülke arasında canlı ilişkiler gelişecektir.⁴²⁹ Ancak, o noktaya gelene kadar bu iki ülke çok zor süreçlerden geçecek ve bu bölümde ele alınan gazete yazılarında aktarılan konuşmalarda umut edilen barış ve sanayi çağı maalesef uzun sürmeyecekti. Osmanlı Devleti 1910'da Girit Meselesi, 1911'de Trablusgarp Savaşı, 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşları ve 1914'te başlayan ve tüm dünyayı etkileyen

⁴²⁸ Venkov Gazetesi, 7 Kasım 1909, s. 2.

⁴²⁹ Karolína Lahučká, "Czechoslovak-Turkish Relations and the Image of Turkey in the Journal Foreign Policy (1918-1938) [Çekoslovak-Türk İlişkileri ve Dış Politika Dergisinde Türkiye İmajı (1918-1938)]", (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Charles University, Praha 2015.

Büyük Savaş'ta ağır darbeler alacak, uluslararası siyaset sahnesi yeniden parçalanacak ve Çek basını, tekrar Türkler'e karşı farklı pozisyonlar alacaktır.^{430,431}

⁴³⁰ Šárka Kůrková, “**Reflexe Velké Války v Dobovém Tisku Českého Lidu na Moravě (1914-1916) [Büyük Savaş'ın Moravya'daki Moravya'daki Çek Halkının Dönem Basınına Yansıması (1914-1916)]**”, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Masaryk University, Brno 2016.

⁴³¹ Klára Valčevská, “**Ohlas Balkánských Válek (1912-1913) v Českém Dobovém Tisku [Çek Basınında Balkan Savaşları'nın (1912-1913) Yankıları]**”, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Masaryk University, Praha 2008.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yakın Çağ Osmanlı tarihi içinde 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları, Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Avrupa ve dünya siyasetini de derinden etkileyen ve dönüştüren bir dizi olaya sahne olmuştur. Bu dönemde yaşanan olayların Çek basınına nasıl yansıdığını inceleyen bu çalışma, Avrupa'daki değişen Osmanlı algısı, Çek toplumunun politik ve kültürel bakış açısı ve dönemin uluslararası ilişkilerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, genel çerçeve olarak, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen olayların Çek basınında nasıl ele alındığını, öne çıkan konuları, Çek toplumunun hangi olaylardan etkilendiğini ve dönemin önemli siyasi figürleri olan Sultan II. Abdülhamit ve Jön Türkler ve bu siyasi aktörlerin faaliyetlerinin Çek basınında nasıl yorumlandığı incelenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde bu dönemde yaşanan gelişmelerin Çek basınındaki yansımaları, dönemin Çek gazeteciliğinin niteliği ve iç siyasi konjonktürüyle de yakından ilişkilidir. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemde henüz bağımsız bir devlet statüsü kazanmamış olan Çekler ile Osmanlı Devleti arasında resmi ilişkiler bulunmamasına rağmen, Çek basını ve kamuoyunun Osmanlı'daki gelişmelere büyük ilgi gösterdiği çıkan gazete haberlerinin sayısından ve içeriğinden anlaşılmaktadır. Bu olaylar, gazetelerde geniş yer bularak çoğu zaman gazetelerin birinci sayfalarında yer alan yazı dizileri halinde gün gün aktarılmış, çeşitli yorum ve analizlerle kamuoyuna sunulmuştur.

Bu dönemde, Çek ulusal gazeteleri ağırlıklı olarak liberal düşünceleri savunan siyasi partilerin yayın organı işlevi görmüşlerdir. Bu çalışmada, özellikle Venkov ve Národní Listy gibi dönemin önemli Çek ulusal gazeteleri öne çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeler, bu gazeteler tarafından yakından takip edilmiş ve bazen kısa haberler şeklinde bazen de detaylı analiz ve değerlendirmelerle okuyuculara aktarılmıştır.

Venkov Gazetesi, Osmanlı Devleti ile ilgili geniş bir konu yelpazesini kapsamlı bir şekilde ele alarak, anayasal düzenin yeniden tesisi, reformlar ve parlamenter sistemin kurulması gibi konuları derinlemesine işlemiştir. Sultan II.

Abdülhamit ve Jön Türk mücadelesi, gazetenin öne çıkan temaları arasında yer almıştır.

Národní Listy Gazetesi, geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden bir diğer önemli gazetedir. Bu gazete de Venkov Gazetesi gibi, Osmanlı Devleti'ndeki siyasi gelişmeleri ve Jön Türkler'in faaliyetlerini detaylı bir şekilde takip etmiştir. Gazete, Jön Türkler'in reform çabalarını ve siyasi gücünü sık sık haberlerine konu ederek, Avrupa siyasetindeki potansiyel etkilerini analiz etmiştir. Ayrıca, Osmanlı'daki etnik ve dini grupların meşrutiyet sürecindeki durumunu ve bu grupların tepkilerini de mercek altına almıştır.

Çek kamuoyunun Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi gelişmelere ilgisinin ve bu olaylara basında yoğun yer verilmesinin birkaç nedeni vardır. Birincisi, Batılı devletlerin zaten 20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti'ne ve onun gidişatına dikkatlerini çevirmiş olmasıdır. Dönemin Büyük Devletleri olan Rusya, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İngiltere'nin dış siyasetlerinin ve ona bağlı çıkarlarının önemli bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin geleceği üzerine kurulmuştur. Bu dikkat doğal olarak Çek basınına da yansımıştır. Çek milletini daha yakından ilgilendiren diğer sebep ise, Çek toplumunun kendi iç dinamikleri ve politik mücadeleleriyle ilişkili olup ulusal ve liberal eğilimlerinin bir yansıması şeklinde yorumlanabilir. Habsburg Monarşisi'nin baskı ve hegemonyası altında azınlık olarak yaşaması, ulusal kimlik ve eşitlik arayışında olan Çek milleti ve basınının Osmanlı Devleti'ndeki meşrutiyet hareketlerini bir tür ilham kaynağı olarak görmeleri ve kendi eşitlik mücadelelerine benzetmelerinden dolayı olumlu bir bakış açısıyla değerlendirmesiyle sonuçlanmıştır. Bu bağlamda Çek basını, Osmanlı'daki anayasal gelişmeleri ve parlamenter sistemin kurulmasını büyük bir ilgiyle takip etmiş ve desteklemiştir. Aynı zamanda, Çek siyasetinde o dönemde baskın olan liberal düşüncelerin, Osmanlı Devleti'nde Jön Türkler tarafından da takip edilmesi Çek basınında ilgi uyandırmıştır. Ancak, Çeklerin sadece Osmanlı'daki meşrutiyet hareketlerini olumlu karşıladığı söylenemez. Bu dönemde önem verdikleri Pan-Slavist hareketlerden dolayı Balkanlar'daki gelişmelere büyük ilgi gösteren Çekler, kendileri de Hristiyan ve Slav olmalarından dolayı yakınlık hissettikleri Balkanlar'daki Slavlar'ın durumunu ve bağımsızlık hareketlerini kendi ulusal çabalarıyla paralel veya yakın buluyorlardı.

İncelenen dönemde Sultan II. Abdülhamit ve muhalifleri için Çek basınında kullanılan kavram ve tanımlamalar dikkat çekmektedir. Çekler, Çek siyasi sahnesindeki “Eski” ve “Genç Çekler” ayrımı perspektifinden hareketle, Sultan II. Abdülhamit hükümetinin üyeleri, muhafazakâr kesim veya ulemayı tanımlamak için sıkça “Eski Türkler” tanımlamasını kullanırken, “Jön Türk” tanımını daha geniş bir çerçevede tanımlamışlardır. Çek gazetelerinde kullanılan “Jön Türk” tanımlaması, sadece İTC üyeleri için değil aynı zamanda Genç Osmanlılar ve diğer muhalif hareketleri de tanımlamak için kullanılmıştır.

Bu çerçevede, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı’daki gelişmelere ilişkin haberlerde öne çıkan birkaç ana tema bulunmaktadır. İlk olarak, Sultan II. Abdülhamit algısı Çek gazetelerinde önemli bir yer tutmaktadır. II. Abdülhamit’in saltanatı, Osmanlı Devleti’nin modernleşme çabaları ve siyasi dönüşümler açısından kritik bir döneme denk gelmektedir. Bu nedenle, Sultan II. Abdülhamit’in siyasi liderliği ve reform politikaları, Çek basınında geniş bir yer bulmuş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Birçok Çek gazetesi, o dönemdeki Batı kamuoyunda olduğu gibi, Sultan II. Abdülhamit’i despot ve gerici bir lider olarak resmetmiş ve saltanatının Osmanlı Devleti’ni geri kalmışlığa ve baskıcı bir yönetim altına sürüklediğini iddia etmiştir. Özellikle, II. Abdülhamit’in merkeziyetçi politikaları ve Jön Türkler başta olmak üzere muhaliflerine karşı sansür ve baskı uygulaması, Çek basınında sıkça eleştirilmiş ve bu uygulamaların Osmanlı halkının özgürlük taleplerini bastırmak için kullanıldığı öne sürülmüştür. Ancak, nadir de olsa bazı Çek gazeteleri, II. Abdülhamit’in siyasi liderliğini daha olumlu bir bakış açısıyla ele almış ve onu özellikle meşrutiyeti askıya almasından dolayı oluşan görece istikrar ortamından ve Hristiyan azınlığa karşı olumlu tavrından dolayı takdir edilmesi gereken bir figür olarak resmetmiştir. Sultan II. Abdülhamit’in gayrimüslimlere karşı tutumu, Habsburg Monarşisi’nin kendi azınlıklarına yaklaşımıyla karşılaştırılmış ve Sultan II. Abdülhamit’in olumlu yaklaşımı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nu eleştirmek için bir örnek olarak kullanılmıştır.

İkinci olarak, genel bir tanımlamayla Jön Türkler ve partileri İTC’nin rolü ve faaliyetleri, Çek basınında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Jön Türk Hareketi’nin II. Meşrutiyet’in ilanı ve akabinde yaşanan 31 Mart Olayı’ndan sonra Sultan II. Abdülhamit’i tahttan indirmeleriyle siyasi gücü ele alması, reform çabaları ve

özellikle ordu içindeki etkinliği, Çek gazetecilerin dikkatini çekmiştir. Çek basını, Jön Türkler'i Avrupa'daki benzer devrimci ve reformcu hareketlerin perspektifinden değerlendirmiş ve Osmanlı Devleti'ndeki bu hareketin Avrupa ve Balkan siyaseti üzerindeki olası etkilerini vurgulamıştır.

Siyasi bir figür olarak Sultan II. Abdülhamit'in bu yazılarda Çek toplumu için eski imparatorluk ve istibdat rejim ve anlayışını, buna karşılık Jön Türkler'in ise yeni rejimi, anayasayı, demokrasiyi ve liberal düşünceleri temsil ettiği anlaşılmaktadır. Çek basınının, bu iki siyasi figür hakkında bu şekilde algı oluşturarak, aslında Çek toplumunda liberal ve demokratik devlet yapısına sempati uyandırmayı amaçladığı ortaya çıkmaktadır.

Son olarak, özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı sürecinde en önemli ilgi Balkanlar'a çevrilmiş ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde Balkanlar'da yaşayan etnik ve dini grupların durumu, Çek basınında sıkça gündeme gelmiştir. Bu dönemde Çek gazetelerinde çıkan gazete haber sayısında ciddi bir artış olduğu gözlenmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanının, Osmanlı topraklarındaki farklı milletler ve dinler üzerindeki etkisi, bu grupların meşrutiyet sürecine siyasi olarak katılımı ve tepkileri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yayımlanan haberlerin büyük çoğunluğunun bu süreci özellikle Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'daki çıkarları açısından değerlendirdiği ve anayasal rejimin getireceği parlamentonun, Avusturya-Macaristan'ın kontrolünde olan Bosna-Hersek üzerindeki etkisini tehlikeye soktuğu açıkça dile getirilmiştir. Aynı günlerde Bulgaristan'ın da bağımsızlığını ilan etmesi ve Batılı devletlerin buna tepkisiz kalması, 1870 yılından beri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyan Berlin Antlaşması'nın Batılı devletlerin gözünde geçerliliğini yitirmiş olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Çek gazeteleri, bu dönemde Arnavutluk'un da elden çıkma ihtimaline işaret ederek, Büyük Devletler'in "Doğu Sorunu" kapsamında Osmanlı toprak bütünlüğü konusunda takip ettikleri politikada değişikliğe gittiklerini ve Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda pazarlık yaptıklarını açıkça ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada yer verilen orijinal röportajlarda, Balkan halklarının II. Meşrutiyet'in ilanına karşı tutumları yer almakta, bu tutumlar hem o dönemde hem de sonraki yıllarda bu halkların Osmanlı Devleti ile ilişkilerini aydınlatmaktadır. Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç gelişmelerin ise, dış meselelere gösterilen yoğun ilgiye kıyasla daha az yer aldığını görmek mümkündür.

Anayasal düzen, reformlar ve Osmanlılar'ın diğer din veya milletlere mensup halklarına karşı tutumları, Çekler'in kendi siyasetleri için önemli örnekler haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu gelişmelerin Çek basınındaki yansımaları incelenirken, bu dönem veya öncesinde Osmanlı toprağı olan Balkanlar ve Çekler'in Balkan halklarına ve onların bağımsızlık girişimlerine bakışı da önemli bir rol oynamaktadır. Çek basını, Balkanlar'daki gelişmeleri yakından takip etmiş ve bu bölgedeki halkların özgürlük mücadelelerini ve siyasi değişimlerini sıkça gündeme getirmiştir. Burada da Türk tarih yazımından farklı olarak, Çekler açısından II. Meşrutiyet Dönemi'nde Balkanlar ve burada yaşayan halkların daha önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Çek basınının Balkanlar'daki gelişmelere olan ilgisi, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkisinin azalmasını ve yeni ulus devletlerin oluşumunu destekleyici bir şekilde yansıtmıştır. Çeklerin Balkan halklarının özgürlük mücadelelerine duyduğu sempati, bu bölgelerdeki milliyetçi hareketlerin Avrupa'daki algısını ve desteğini etkilemiştir. Bu bağlamda, bu dönemdeki gelişmelerin Çek basınındaki yansımaları, sadece Osmanlı Devleti'ni değil, aynı zamanda Çek toplumunun ve özellikle Balkan halklarının kendi politik ve sosyal dinamiklerini de anlamak açısından önemli bir veri sunmaktadır.

Çekler, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki otoritesinin zayıflamasını, bunun bir sonucu olarak da Balkan halklarının Osmanlı Devleti'ne karşı verdikleri bağımsızlık mücadeleleri ve bölgede yeni ulus devletlerin oluşumunu, kendi ulusal mücadeleleriyle benzerlikler taşıyan bir süreç ve eşitlik arayışlarının bir yansıması olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmede, Çekler'in de Balkan halklarının çoğı gibi Slav ve Hristiyan olmalarının önemli etkisi söz konusudur. Bu nedenle, Balkanlar'daki milliyetçi hareketler ve bağımsızlık taleplerinin bir sonucu olarak Osmanlı yönetimine karşı verilen mücadelelerin, Çek basınında geniş yer bulduğu ve genellikle sempatiyle karşılandığı anlaşılmaktadır. Hatta bu süreçte yayımlanan ve Bulgarlar, Sırlar ve diğer Balkan milletlerinin özgürlük hareketleri ve sonuçlarının değerlendirildiğı yazılar, Balkan halklarının bağımsızlık süreçlerini destekleyici nitelikte olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkisinin azalması ise Çekler tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir.

Çek toplumu, Büyük Avrupa Devletleri'nden farklı bir konumda bulunduğundan, Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeler konusunda kendine has bir bakış açısına sahip olmuştur. Çek kamuoyunu şekillendiren basında Osmanlı ile ilgili genel algı olumsuz olsa da bunların dışındaki olaylarla ilgili farklı perspektifler ve analizler de bulmak mümkündür. Bazı yazılarda, yukarıda açıklandığı gibi Pan-Slavist bir yaklaşım sergilenirken, aynı gazetenin farklı bir olay ile ilgili görüş ve analizleri Avusturya'nın dış politikasıyla uyumlu olmuştur. Bazı yorum ve değerlendirmeler ise Osmanlı politikasını savunacak şekilde kaleme alınmıştır. Bu görüşler gazetelerin siyasi yönelimine göre de değişiklik göstermiştir. Bazı olaylara daha duygusal tepki gösterilirken, bazı olaylar karşısında yazarın kendi siyasi görüşünü savunduğu, bazen de tamamen pragmatik bir değerlendirme yaptığı anlaşılmaktadır. Bu durum, özellikle siyasi gelişmelerin ve olayların değerlendirilmesinde din, etnik köken, siyasi eğilim ve pragmatizm gibi çeşitli faktörlerin rol oynadığını ve tüm bu faktörlerin dikkate alınarak olayların bütünsel bir şekilde değerlendirilmesinin önemli olduğunu göstermektedir.

Çek basınının 20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti'ndeki olay ve gelişmeleri nasıl ele aldığı, Çek toplumunda Osmanlı Devleti'ne yönelik algılar üzerinde de etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki özellikle meşrutiyet hareketlerinin Çek basınındaki yansımaları, Osmanlı Devleti'ne yönelik geleneksel algıda da önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu çerçevede meşrutiyet hareketleri, Osmanlı Devleti'nin sadece bir Doğu imparatorluğu olmadığını, aynı zamanda Avrupa'nın bir parçası olarak modernleşme ve demokratikleşme çabaları içinde olduğunu göstermiş ve Osmanlı Devleti'ne yönelik oryantalist ve gerici bakış açılarının yerini, daha pragmatik ve gerçekçi bir algıya bırakmasına yardımcı olmuştur. Meşrutiyet hareketlerinin olumlu bir şekilde yansıtılması, Osmanlı Devleti'nin reform ve modernleşme çabaları kapsamında anayasal düzen arayışlarının o dönemde henüz bağımsızlığını ve devlet statüsü kazanamayan halklar tarafından meşru ve değerli bir çaba olarak görülmesine ve olumlu bir bakış açısıyla değerlendirilmesine katkıda bulunmuş ve Osmanlı-Çek ilişkilerini de olumlu yönde etkileyerek iki halk arasındaki kültürel ve politik yakınlaşmayı desteklemiştir. Nitekim Osmanlı Heyeti'nin Çek şehirlerine yaptığı ziyaret bu yakınlaşmaya bir örnek teşkil etmektedir.

Sonuç olarak, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu önemli gelişme ve olayların Çek basınındaki yansımaları, dönemin tarihsel ve toplumsal dinamiklerini anlamak açısından önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Çek basınının Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelere yönelik ilgisi ve bu gelişmeleri ele alış biçimi, hem Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının Avrupa'daki yansımalarını hem de Çek toplumunun kendi iç dinamiklerini ve politik arayışlarını anlamak açısından değerli bir perspektif sunmaktadır. Dönemin uluslararası ilişkilerini ve Osmanlı-Avrupa bağlarını anlamak açısından değerli bir çalışma alanı sunan bu çalışmanın bulguları, bu dönemde Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet hareketleri çerçevesinde yaşanan gelişmelerin sadece iç politikada değil, aynı zamanda uluslararası arenada da önemli yansımaları olduğunu ve Avrupa basınındaki bu yansımaların, daha geniş bir tarihsel ve sosyopolitik bağlamda incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

GAZETELER

Brnenske Noviny Gazetesi, 2 Kasım 1909.

Čas Gazetesi, 16 Eylül 1908.

Čas Gazetesi, “Neodvislost Bulharska [Bulgaristan’ın Bağımsızlığı]”. 27 Eylül 1908.

Čas Gazetesi, “Napjetí Mezi Bulharskem a Tureckem [Bulgaristan ve Türkiye Arasında Gerginlik]”, 4 Ekim 1908.

Čas Gazetesi, 6 Ekim 1908.

Čas Gazetesi, 9 Ekim 1908.

Čas Gazetesi, 15 Nisan 1909.

Čas Gazetesi, 16 Nisan 1909.

Čas Gazetesi, 20 Ekim 1909.

Čech Gazetesi, “České Reminiscence na Turkey [Çeklerin Türk Hatıraları]”, 30 Temmuz 1876.

Čech Gazetesi, 29 Nisan 1893.

Čech Gazetesi, 14 Temmuz 1906.

Čech Gazetesi, “Sultan Abdul Hamid”, 23 Temmuz 1906.

Čech Gazetesi, 12 Ağustos 1906.

Čech Gazetesi, 6 Ekim 1908.

Čech Gazetesi, 11 Ekim 1908.

Čech Gazetesi, 13 Ekim 1908.

Čech Gazetesi, 19 Aralık 1908.

Čech Gazetesi, 18 Nisan 1909.

Čech Gazetesi, “Kříž a Půlměsíc [Haç ve Hilal]”, 6 Kasım 1909.

Lidové Noviny Gazetesi, 1 Ağustos 1908.

Lidové Noviny Gazetesi, 7 Ağustos 1908.

Lidové Noviny Gazetesi, 12 Ekim 1908.

Moravská Orlice Gazetesi, 20 Haziran 1876.

Moravská Orlice Gazetesi, 14 Şubat 1877.

Moravská Orlice Gazetesi, 20 Ağustos 1897.

Národní Listy Gazetesi, 12 Kasım 1895.

Národní Listy Gazetesi, “Mladoturci Zadaži Za Ustavu [Jön Türkler Anayasa Talep Ediyor]”, 23 Kasım 1895.

Národní Listy Gazetesi, 19 Eylül 1896.

Národní Listy Gazetesi, 14 Aralık 1896.

Národní Listy Gazetesi, 20 Ağustos 1897.

Národní Listy Gazetesi, 21 Mayıs 1898.

Národní Listy Gazetesi, 08 Şubat 1902.

Národní Listy Gazetesi, 26 Haziran 1908.

Národní Listy Gazetesi, “Za Svobodu a Konstituci [Özgürlük ve Anayasa İçin]”, 16 Temmuz 1908.

Národní Listy Gazetesi, 25 Temmuz 1908.

Národní Listy Gazetesi, 26 Ağustos 1908.

Národní Listy Gazetesi, 27 Temmuz 1908.

Národní Listy Gazetesi, 29 Temmuz 1908.

Národní Listy Gazetesi, 30 Temmuz 1908.

Národní Listy Gazetesi, 31 Temmuz 1908.

Národní Listy Gazetesi, 1 Ağustos 1908.

Národní Listy Gazetesi, 11 Ağustos 1908.

Národní Listy Gazetesi, “Nova Era v Turecku [Türkiye’de Yeni Dönem]”, 08 Eylül 1908.

Národní Listy Gazetesi, 6 Ekim 1908.

Národní Listy Gazetesi, 9 Ekim 1908.

Národní Listy Gazetesi, 14 Ekim 1908.

Národní Listy Gazetesi, 31 Aralık 1908.

Národní Listy Gazetesi, 11 Şubat 1909.

Národní Listy Gazetesi, 15 Nisan 1909.

Národní Listy Gazetesi, 21 Nisan 1909.

Národní Listy Gazetesi, 23 Nisan 1909.

Národní Listy Gazetesi, “Směsice Pověstí [Söylentiler Karışımı]”, 24 Nisan 1909.

Národní Listy Gazetesi, “Despota kapituloval! [Despot Teslim Oldu!]", 25 Nisan 1909.

Národní Listy Gazetesi, 28 Nisan 1909.

Národní Listy Gazetesi, 17 Ekim 1909.

Národní Listy Gazetesi, 2 Kasım 1909.

Národní Listy Gazetesi, 4 Kasım 1909.

Národní Listy Gazetesi, 5 Kasım 1909.

Národní Listy Gazetesi, 7 Kasım 1909.

Plzeňský Obzor Gazetesi, 6 Kasım 1909.

Plzeňský Obzor Gazetesi, 8 Kasım 1909.

Venkov Gazetesi, 25 Nisan 1908.

Venkov Gazetesi, “Nemocny Muz [Hasta Adam]", 25 Nisan 1908.

Venkov Gazetesi, “Semmering”, 22 Temmuz 1908.

Venkov Gazetesi, 22 Temmuz 1908.

Venkov Gazetesi, 24 Temmuz 1908.

Venkov Gazetesi, “Vítězství Turecké Revoluce [Türk Devriminin Zaferi]", 25 Temmuz 1908.

Venkov Gazetesi, 26 Temmuz 1908.

Venkov Gazetesi, 28 Temmuz 1908.

Venkov Gazetesi, 31 Temmuz 1908.

Venkov Gazetesi, 5 Ağustos 1908.

Venkov Gazetesi, 7 Ağustos 1908.

Venkov Gazetesi, “Demaskovani [Maskeler Düştü]”, 11 Ağustos 1908.

Venkov Gazetesi, “Otázka Krétská [Girit Sorunu]”, 12 Ağustos 1908.

Venkov Gazetesi, “Jak Žije Turecký Sultan [Türk Sultanı Nasıl Yaşıyor]”, 22 Ağustos 1906.

Venkov Gazetesi, 08 Eylül 1908.

Venkov Gazetesi, “Bosna”, 11 Eylül 1908.

Venkov Gazetesi, 18 Eylül 1908.

Venkov Gazetesi, “Prohlášení Neodvislosti Bulharska [Bulgaristan’ın Bağımsızlık İlanı]”, 27 Eylül 1908.

Venkov Gazetesi, “Nebezpečí Války? [Savaş Tehlikesi?]”, 4 Ekim 1908.

Venkov Gazetesi, 6 Ekim 1908.

Venkov Gazetesi, “Prohlášení Rakouské Suverenity a Ústavnosti v Bosně a Hercegovině [Bosna ve Hersek’te Avusturya Egemenliği ve Meşrutiyetin İlanı]”, 7 Ekim 1908.

Venkov Gazetesi, 7 Ekim 1908.

Venkov Gazetesi, 9 Ekim 1908.

Venkov Gazetesi, “Rozdělování Turecka [Türkiye’nin Parçalanması]”, 9 Ekim 1908.

Venkov Gazetesi, “Rozmluva s Generálním Konsulem ve Skoplji, Panem Baludžičem [Üsküp Başkonsolosu Sayın Balugdžić ile Söyleşi]”, 28 Kasım 1908.

Venkov Gazetesi, 28 Kasım 1908.

Venkov Gazetesi, 27 Aralık 1908.

Venkov Gazetesi, “Dvě Rozmluvy [İki Söyleşi]”, 1 Aralık 1908.

Venkov Gazetesi, 1 Aralık 1908.

Venkov Gazetesi, 2 Aralık 1908.

Venkov Gazetesi, 3 Aralık 1908.

Venkov Gazetesi, 10 Aralık 1908.

Venkov Gazetesi, 13 Aralık 1908.

Venkov Gazetesi, 15 Nisan 1909.

Venkov Gazetesi, 14 Nisan 1909.

Venkov Gazetesi, 16 Nisan 1909.

Venkov Gazetesi, “Němci pro Rovnoprávnost - v Turecku [Almanlar Eşitlik İçin Türkiye’de]”, 17 Nisan 1909.

Venkov Gazetesi, 20 Nisan 1909.

Venkov Gazetesi, 21 Nisan 1909.

Venkov Gazetesi, 22 Nisan 1909.

Venkov Gazetesi, 23 Nisan 1909.

Venkov Gazetesi, 24 Nisan 1909.

Venkov Gazetesi, 25 Nisan 1909.

Venkov Gazetesi, “Zajatý Sultán [Tutuklu Sultan]”, 27 Nisan 1909.

Venkov Gazetesi, 5 Mayıs 1909.

Venkov Gazetesi, 28 Ağustos 1909.

Venkov Gazetesi, 20 Ekim 1909.

Venkov Gazetesi, 3 Kasım 1909.

Venkov Gazetesi, 6 Kasım 1909.

Venkov Gazetesi, 7 Kasım 1909.

Venkov Gazetesi, 14 Kasım 1910.

Venkov Gazetesi, 28 Ocak 1913.

KİTAPLAR

- AHMAD, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Sedat Cem Karadeli (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- AHMAD, Feroz, **The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914 [Jön Türkler: Türk Siyasetinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908-1914]**, The Clarendon Press, Oxford 1969.
- AKŞİN, Sina, **31 Mart Olayı**, Sinan Yayınları, İstanbul 1972.
- ANDERSON, Matthew Smith, **The Eastern Question 1774-1923 [Doğu Sorunu 1774-1923]**, Macmillian, New York 1966.
- ANDI, Fatih, “Kuveyt”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt XIII, Çağ Yayınevi, İstanbul 1990.
- ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- BAYAR, Mahmut Celal, **Ben de Yazdım**, Cilt I, Baha Matbaası, İstanbul 1965.
- BERÁNKOVÁ, Milena, **Dějiny Československé Žurnalistiky [Çekoslovak Gazetecilik Tarihi]**, Novinář, Praha 1981.
- BERÁNKOVÁ, Milena, Alena KŘIVÁNKOVÁ ve Fraňo RUTTKAY, **Dějiny Československé Žurnalistiky [Çekoslovak Gazetecilik Tarihi]**, Novinář, Praha 1988.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.
- BEY, Ali Cevat, **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi: Ali Cevat Bey’in Fezlekesi**, Faik Reşit Unat (Yayına Haz.), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1960.
- BLABOLIL, Antonín, **Bibliografie Českých Katolických Novin a Časopisů Vycházejících v Čechách v Letech 1800 až 1918 [1800-1918 Yılları Arasında Bohemya’da Yayınlanan Çek Katolik Gazete ve Dergilerinin Bibliyografyası]**, Sekretariát ÚV ČSL, Praha 1970.
- BOBROFF, Ronald P., **Roads to Glory: Late Imperial Russia and the Turkish Straits [Zafere Giden Yollar: Geç İmparatorluk Rusyası ve Türk Boğazları]**, Tauris, London 2006.
- BOYAR, Ebru, **Ottomans, Turks, and the Balkans: Empire Lost, Relations Altered [Osmanlılar, Türkler ve Balkanlar: Kaybolan İmparatorluk, Değişen İlişkiler]**, Tauris, London 2007.

- CHRISTENSEN, Peter H., **Germany and the Ottoman Railways: Art, Empire, and Infrastructure** [Almanya ve Osmanlı Demiryolları: Sanat, İmparatorluk ve Altyapı], Yale University Press, London 2017.
- ÇETİNKAYA, Doğan, **1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- DERİNGİL, Selim, **The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876-1909** [İyi Korunan Alanlar: Osmanlı İmparatorluğu'nda İdeoloji ve İktidarın Meşrulaştırılması 1876-1909], Tauris, New York 1999.
- FROMKIN, David, **A Peace to End All Peace** [Barışa Son Veren Barış], New York University Press, New York 2006.
- GEORGEON, Francois, **Sultan Abdülhamid**, Ali Berkay (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2020.
- GINGERAS, Ryan, **Fall of the Sultanate: The Great War and the End of the Ottoman Empire 1908–1922** [Sultanlığın Düşüşü: Büyük Savaş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu 1908-1922], Oxford University Press, New York 2016.
- GLADSTONE, William Ewart, **Bulgarian Horrors and the Question of the East** [Bulgar Korkusu ve Doğu Sorunu], J. Murray, Londra 1876.
- HÁLEK, Jan ve Boris MOSKOVÍČ, **Fenomén Maffie: Český (Domácí) Protirakouský Odboj v Proměnách 20. Století** [Mafya Olgusu – 20. Yüzyıldaki Değişimlerde Çek (İç) Avusturya Karşısı Direniş], Nakladatelství Academia, Praha 2020.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, **The Young Turks in Opposition** [Jön Türkler Muhalefette], Oxford University Press, New York 1995.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, **The Young Turks, Preparation for a Revolution, 1902-1908** [Jön Türkler, Devrime Hazırlık, 1902-1908], Oxford University Press, New York 2001.
- HELLER, Joseph, **British Policy towards the Ottoman Empire 1908-1914** [İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'na Dönük Politikaları, 1908-1914], Routledge, London 2012.
- HOLLAND, Thomas Erskine, **The European Concert in the Eastern Question: A Collection of Treaties and Other Public Acts** [Doğu Sorununda Avrupa Uyum: Antlaşmalar ve Diğer Kamu Eylemlerinden Oluşan Bir Koleksiyon], Clarendon Press, Oxford 1885.
- JONES, Peter, **The 1848 Revolutions** [1848 Devrimleri], Routledge, London 1991.

- KAERGER, Karl, Kleinasien, **Ein Deutsches Kolonisationsfeld: Koloni Alwirtschaftliche Studie** [Bir Alman Kolonizasyon Alanı Olarak Küçük Asya: Bir Sömürge Ekonomisi Çalışması], Verlag von Gergonne, Berlin 1892.
- KANTARCI, Şenol, Kamer KASIM, İbrahim KAYA ve Sedat LAÇİNER, **Ermeni Sorunu El Kitabı**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2002.
- KASABA, Reşat, “Turkey in the Modern World”, **The Cambridge History of Turkey**, [“Modern Dünyada Türkiye,” **Cambridge Türkiye Tarihi**], Cilt IV, Cambridge University Press, New York 2008.
- KEMAL, İsmail, **Memoirs of Ismail Kemel Bey**, Forgotten Books, London 2018.
- KENT, Marian, **The Great Powers and the End of the Ottoman Empire** [Büyük Güçler ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu], Routledge, London 2005.
- KIESER, Hans-Lukas, **Talaat Pasha: Father of Modern Turkey, Architect of Genocide** [Talat Paşa: Modern Türkiye’nin Babası, Soykırımın Mimarı], Princeton University Press, Princeton 2018.
- KOHN, Hans, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Agah Oktay Güner (Çev.), TDAV Yayınları, Ankara 1991.
- KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA ve Petr ORSÁG, **Dějiny Českých Médii 20. Století** [20. Yüzyılda Çek Medya Tarihi], PORTÁL sro, Prag 2010.
- LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Boğaç Babür Turna (Çev.), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2020.
- MACFIE, Alexander Lyon, **The End of the Ottoman Empire, 1908-1923** [Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu, 1908-1923], Routledge, London 2014.
- MAKZUME, Erol, **Sultan II. Abdülhamid’in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi**, MD Basım, İstanbul 2019.
- MALÍŘ, Jiří, **Staročesi a Mladočeši v Čechách, na Moravě a ve Slezsku**, [Bohemya, Moravya ve Silezya’da Eski ve Yeni Çekler], CERM, Brno 1998.
- MANGO, Andrew, **Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey** [Atatürk: Modern Türkiye’nin Kurucusunun Biyografisi], The Overlook Press, New York 2002.
- MAREK, Pavel, **Přehled Politického Straníctví na Území Českých Zemí a Československa v letech 1861-1998** [1861-1998 Yılları Arasında Çek Topraklarında ve Çekoslovakya’da Siyasi Partizanlığa Genel Bir Bakış], Gloria, Rosice u Brna 2000.

- MAZOWER, Mark M., *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews, 1430–1950* [**Hayalet Şehir Selanik: Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler, 1430-1950**], NY: Vintage Books, New York, 2006.
- McMEEKIN, Sean, *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power* [**Berlin-Bağdat Ekspresi: Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya'nın Dünya Gücü Olma Girişimi**], Harvard University Press, Cambridge, 2010.
- McMURRAY, Jonathan, *Distant Ties: Germany, the Ottoman Empire and the Contruction of the Baghdad Railway* [**Uzak Bağlar: Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Bağdat Demiryollarının İnşası**], Greenwood Publishing Group, London 2001.
- OKYAR, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, Yay. Haz. Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.
- ÖLMEZ, Adem, *İslam Tarihinin İlk Asrından Günümüze Darbeler Tarihi*, Ufuk Okulu Yayınları, İstanbul 2017.
- PALMER, Alan, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire* [**Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerilemesi ve Yıkılması**], M. Evans and Company, Inc., New York 1992.
- QUATAERT, Donald, *The Ottoman Empire, 1700-1922* [**Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**], Cambridge University Press, New York 2005.
- RAMSAUR, Ernest E., *The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908* [**Jön Türkler: 1908 Devriminin Başlangıcı**], Princeton University Press, Princeton 1957.
- RAMSAUR, Ernest E., ve Hacasan YÜNCÜ, *Genç Türkler ve İttihat Terakki: 1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi*, Kayihan Yayınları, İstanbul 2001.
- REYNOLDS, Michael A., *Shattering Empires: The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires 1908-1918* [**Parçalanan İmparatorluklar: Osmanlı ve Rus İmparatorluklarının Çatışması ve Çöküşü 1908-1918**], Cambridge University Press, New York 2011.
- ROHRBACH, Paul, *Saltanat Hattı: Bağdat Demiryolu*, Oktay Bozan (Çev.), Çizgi Yayınları, 2021.
- SHAW, Stanford J. ve Ezel Kural SHAW, “Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808–1975”, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* [**“Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Tarihi”**, Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu 1808-1975], Cilt II, Cambridge University Press, Cambridge 1977.

SKŘIVAN, Aleš, **Císařská Politika: Rakousko-Uhersko a Německo v Evropské Politice v letech 1906–1914 [İmparatorluk Siyaseti: Avrupa Siyasetinde Avusturya-Macaristan ve Almanya 1906-1914]**, Epocha, Praha 2022.

SOUTHERN, Richard W., **Orta Çağ Avrupa'sında İslam Tasavvuru**, Halis Sünnetçi (Çev.), Kutadgu Yayınları, İstanbul 2022.

TRAUB, Hugo, **Dějiny 19. Století, [19. Yüzyıl Tarihi]**, A. Piša, Brno 1920.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul: 1952.

TÜRKAN, Ahmet, "II. Abdülhamit Döneminde Dini-Politik Açından Farklı Bir Din Adamı Portresi: Patrik Azaryan Efendi", **Sultan II. Abdülhamit ve Osmanlı Modernleşmesi**, Cilt II, (s.721-735), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul 2022.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2021.

UYAR, Mesut ve Edward J. ERİCKSON, **A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk [Osmanlıların Askeri Tarihi: Osmanlılar'dan Atatürk'e]**, ABC-CLIO, Oxford 2009.

YORULMAZ, Naci, **Arming the Sultan: German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire Before World War I [Sultan'ı Silahlandırmak: I. Dünya Savaşı'ndan Önce Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Silah Ticareti ve Kişisel Diplomasi]**, Tauris, London 2014.

YOSMAOĞLU, İpek, **Blood Ties: Religion, Violence, and the Politic of Nationhood in Ottoman Macedonia, 1878-1908 [Kan Bağı. Osmanlı Makedonyası'nda Din, Şiddet ve Ulus Olma Siyaseti, 1878-1908]**, Cornell University Press, New York 2013.

ZÜRCHER, Eric J., **The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey [Jön Türk Mirası ve Ulus İnşası: Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine]**, Bloomsbury Publishing, London 2014.

MAKALELER

AHMAD, Feroz, "Great Britain's Relations with the Young Turks 1908-1914", **Middle Eastern Studies**. 2(4), s. 302-239.

- AHMAD, Feroz, “The Young Turk Revolution [Jön Türk Devrimi]”, **Journal of Contemporary History**. 3(3), s. 19.
- AHMAD, Feroz, “Ottoman Perceptions of the Capitulations 1800-1914 [Osmanlıların Kapitülasyon Anlayışları 1800-1914]”, **Journal of Islamic Studies**. 11(1), s. 1-20.
- AK, Emine Tonta, “1908 Avusturya’nın Bosna Hersek’i İlhakı: Yeni Bir Değerlendirme”, **Dünden Bugüne Bosna Hersek ve Aliya İzzetbegović Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2020, s. 103-114.
- AKHUND, Nadine, “Stabilizing a Crisis and the Münzsteg Agreement of 1903: International Efforts to Bring Peace to Macedonia [Bir Krizin İstikrara Kavuşturulması ve 1903 Münzsteg Anlaşması: Makedonya’ya Barış Getirmek için Uluslararası Çabalar]”, **The Hungarian Historical Review: New Series of Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae**. 3(3), s. 587-608.
- ALI, Syed Ameer, “Address by the Right Hon. Syed Ameer Ali on Islam in the League of Nations [Sayın Syed Ameer Ali’nin Milletler Cemiyetinde İslam Hakkındaki Konuşması]”, **Transactions of the Grotius Society**. 5, s. 126-144.
- ALKAN, Necmettin, “1908 Jön Türk İhtilali’nde Firzovik Toplantısı’nın Önemi”, **Toplumsal Tarih Dergisi**. 77, s. 44-50.
- American Journal of International Law**, “Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey for the Settlement of Affairs in the East: Signed at Berlin, July 13, 1878 [Büyük Britanya, Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Rusya ve Türkiye arasında Doğu’daki İşlerin Çözümü için 13 Temmuz 1878’de Berlin’de İmzalanan Antlaşma]”, 2(S4), s. 401-424.
- ARIK, Tuğrul, “Osmanlı-İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcının Arka Planı ve 1675 Senesine Kadarki Seyri”, **Öneri Dergisi**. 12(45), s.137-152.
- ARSLAN, Zehra, “Osmanlı’da Toplumsal Örgütlenmeye Geçiş ve Cemiyetleşme Faaliyetleri”, **Türk Yurdu**. 276, s. 58-61.
- AYDIN, Mithat, “Bulgaristan Yol Ayrımında: İvan S. Geşov Meselesi”, **Türk Tarih Kurumu Belleten**. 77(280): s. 1071-1102.
- BATAKOVIĆ, Dušan T., “Serbia, the Serbo-Albanian Conflict and the First Balkan War [Sırbistan, Sırp-Arnavut Çatışması ve Birinci Balkan Savaşı]”, **Balkanica**, 45, s. 317-352.
- BOZKURT, İbrahim, “Cenup (Güney) Demiryolları’nın Millileştirilmesi Üzerine Tarihsel Bir Bakış”, **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi**. 13, s. 71-90.

- ÇADIRCI, Musa, “II. Abdülhamit Devrinde Osmanlı Ordusu”, **Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildiriler, Millî Savunma Bakanlığı Ankara** 1989, s. 36-49.
- DİKİCİ, Ali, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, **Karadeniz Araştırmaları**. 24(24), s. 75-108.
- DİRGEN, Sefa, “II. Abdülhamid Dönemi’nde Kurulan Muhafız Birliği: Ertuğrul Süvari Alayı”, **SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi**. 33(1), s. 211-240.
- DOĞAN, Orhan, Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksütun”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. 20, s. 307-328.
- DURAN, Nurbanu, “Sırbistan’ın ve Osmanlı Sırplarının Makedonya Meselesindeki Yeri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**. 42(73), s. 181-201.
- GÖR, Emre, “Sultan II. Abdülhamid’in İstihbarat Şeflerinden Ahmet Celaleddin Paşa: ‘Gözdelikten Firara’ Hayatı ve Faaliyetleri”, **Journal of Universal History Studies**. 4(1), s. 32.
- GÜRER, Ahmet Şamil, “İttihat ve Terakki’nin Bir ‘Fırka Şeyhülsîlâmı’ Arayışı ve Musa Kâzım Efendi’nin Şeyhülsîlâmlığa Getirilişi”, **Turkish Studies**. 5(4), s. 1186-1206.
- GÜVEN, Cemal, “II. Meşrutiyet’in İlanının Amerikan Basınına Yansıması” **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**. 1, s. 37-49.
- KARAMAN, Mehmet Ali, “Fransız İhtilali’nin Osmanlı İmparatorluğu’na Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 2018, 44(1), s. 62-79.
- KARTOPU, Saffet, “Duyun-u Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler”, **Global Journal of Economics and Business Studies**. 1(2), s. 32-40.
- KIBIL, Mehmet, “1908 Jön Türk Devrimi’nin İngiliz Basınına Yansımaları”, **History Studies**. 15(4), s. 703-721.
- KIDDIE, Nikki R., “Pan-Islam as Proto-Nationalism”, **The Journal of Modern History**. 41(1), s.17-28.
- KIRPIK, Cevdet, “Avrupa’yı Yeniden Keşfetmek ya da 1909’da Osmanlı’dan Avusturya-Macaristan’a Yapılan Toplu Bir Seyahat”, **History Studies**. 13(2), s. 685-708.
- KOMATSU, Kaori, “Financial Problems of the Navy during the Reign of Abdülhamid II [II. Abdülhamid’in Saltanatında Donanmanın Mali Problemleri]”, **Oriente Moderno**. 20(1), s. 209-219.

- KORHAN, Tuğba, “Seyid Emir Ali Han’ın Hayatı ve Osmanlı Devleti İçin Yaptığı Çalışmalar”, **SUTAD**, 47, s.383-394.
- KORKMAZ, Ender, “Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İlinden İsyanında Yaşanan Başlıca Olaylar”, **Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)**. 2(1), s. 304-333.
- MADEN, Fahri, “Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)”, **Avrasya Etüdleri**. 39, s. 155-196.
- MEJCHER, Helmut, “Die Bagdadbahn als Instrument deutschen wirtschaftlichen Einflusses im Osmanischen Reich. [Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Ekonomik Nüfuzunun Bir Aracı Olarak Bağdat Demiryolu]”, **Geschichte und Gesellschaft**. 1(4), s. 447-481.
- MÜHLMANN, Carl, “Die Deutschen Bahnunternehmungen in der Asiatischen Türkei 1888-1914 [Asyatik Türkiye’de Alman Demiryolu İşletmeleri 1888-1914]”, **Weltwirtschaftliches Archiv**. 24, s. 365-399.
- ÖZYÜKSEL, Murat, “Anadolu ve Bağdat Demiryollarını Kolonizasyon Aracı Olarak Kullanma Çabaları”, **Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi**. 6(2), s. 33-38.
- PRECLÍK, Vratislav, “Profesor Masaryk, převzetí Času realisty a jednání se staročechy [Profesör Masaryk, Čas’ın gerçekçi bir şekilde ele geçirilmesi ve Eski Bohemya ile müzakereler]”, **Čas**, 137, s. 12-21.
- SAYGILI, Hasip, “Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya’da Yunan Komitecileri ve Osmanlı Devleti”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**. 11(21), s. 147-183.
- SOYSAL, Umut, “1878 Berlin Antlaşması Sonrası Bulgaristan ve Şarki Rumeli’de Osmanlı Devleti’nin Türk Dili Politikası Üzerine Bazı Tespitler”, **Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları**. 3(1), s.71-105.
- TOPRAK, Binnaz, “Secularism and Islam: The Building of Modern Turkey [Laiklik ve İslam: Modern Türkiye’nin İnşası]”, **Macalester International**. 15(9), s. 27-43.
- TÜRK, Fahri, “Deutsche Siedlungspläne im Osmanischen Reich [Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Yerleşim Planları]”, **German Studies Review**. 33(3), s. 641-656.
- TÜRKMEN, Zekeriya, “II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkileri”, **Erdem**. 12(35), 567-591.
- ZIEGLER, Karl-Heinz, “Deutschland unter das Osmanische Reich in ihren völkerrechtlichen Beziehungen [Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Uluslararası Hukuk Çerçevesindeki İlişkileri]”, **Archiv des Völkerrechts**. 35(3), s. 255-272.

TEZLER

- Bozan, Oktay, “**Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler ve Ermeni Olayları (1878-1920)**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Elazığ, 2012.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, “**On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922: Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.
- KARA, Hidayet, “**Sultan II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.
- KŘIVÁNKOVÁ, Alena, “**Přehled Dějin České Žurnalistiky [Çek Gazeteciliği Tarihine Genel Bakış]**”, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Univerzita Karlova Žurnalistiky Fak., Praha 1979.
- Kůrková, Šárka, “**Reflexe Velké Války v Dobovém Tisku Českého Lidu na Moravě (1914-1916) [Büyük Savaş’ın Moravya’daki Moravya’daki Çek Halkının Dönem Basınına Yansıması (1914-1916)]**”, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Masaryk University, Brno 2016.
- LAHUČKÁ, Karolína, “**Czechoslovak-Turkish Relations and the Image of Turkey in the Journal Foreign Policy (1918-1938) [Çekoslovak-Türk İlişkileri ve Dış Politika Dergisinde Türkiye İmajı (1918-1938)]**”, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Charles University, Praha 2015.
- SAVAŞKAN, Ömer, “**1908 Seçimleri**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.
- SHAFER, Kenneth Allen, “**The Congress of Berlin of 1878: Its Origins and Consequences [1878’deki Berlin Kongresi: Kökenleri ve Sonuçları]**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Portland State University Tarih Bölümü, Portland-ABD 1989.
- TURBIC, Enes, “**Avusturya-Macaristan Yönetiminde Bosna-Hersek’teki Boşnakların Siyasi Hayatı (1878-1914)**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2023.
- TURSUN, Soner, “**II. Meşrutiyet’in İlanı ve 31 Mart Olayı**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne 2013.
- ÜÇÜNCÜ, Sezen, “**Yabancı Uyruklu Gerçek Kişilerin Satın Alma Yolu ile Türkiye’de Taşınmaz Mülkiyeti Edinimi**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

VALČEVSKÁ, Klára, “**Ohlas Balkánských Válek (1912-1913) v Českém Dobrovém Tisku [Çek Basınında Balkan Savaşları’nın (1912-1913) Yankıları]**”, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Masaryk University, Praha 2008.

YAVUZ, Fikretin, “**Osmanlı Devleti Dış Politikasında Ermeni Sorunu: 1896 Osmanlı Bankası Baskını Örneği**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009.

İNTERNET YAYINLARI

AHSAN, Abdullah, “Seyyid Emir Ali”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-ali-seyyid> (25.03.2024).

AKYILDIZ, Ali, “Mahmud Celâleddin Paşa, Damad (1853-1903)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-celaleddin-pasa-damad> (24.04.2023).

ÇETİNSAYA, Gökhan ve Ş. Tufan BUZPINAR, “Midhat Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/midhat-pasa> (19 Nisan 2024).

ERDEM, İlhan, “Sprenger, Aloys”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sprenger-alloys> (10 Haziran 2023).

ÖZCAN, Azmi, “Otuzbir Mart Vak‘ası”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/otuzbir-mart-vakasi> (24 Mayıs 2024).

ČAS.

Ročník XXII. V Praze, v sobotu 25. července 1908. číslo 203.

Vychází každý den ráno; v pondělí po polední. V neděli se vydává beletristickou přílohou Besedy Času.

Předplatel se v Praze (s donátkem do domu), neb v celé říši rakousko-uherské, v Bosně a Hercegovině počtou ročně 28 kor., půlletně 14 kor., čtvrtletně 7 kor., měsíčně 3 kor. 40 hal.; do Německa čtvrtletně 8 kor. 80 hal.; do jiných států čtvrtletně 10 kor. 80 hal. — Jednotlivá čísla prodávají se v pražských káfiškách ve všední dny za 8 hal., v neděli za 10 hal., s přílohou 18 hal., na venkově ve všední dny za 10 hal., v neděli za 12 hal., s přílohou za 20 hal.

Redakce a správa jest v Praze, II., v Jungmannově třídě č. 21. a. v II. patře.

Předplatné i poplatky za inserty přijímá správa v Praze-II., v Jungmannově tř. č. 21. Účet pošt. spoř. č. 49.186. — Telefon redakce č. 1240, telefon administr. č. 2089.

Nevypáčené dopisy se nepřijímají; rukopisy se nevracejí; reklamace se nesalepají a nevypísejí.

Vnitřní sílou. — Politická samostatnost. — Hospodářské osvobození. — Svoboda svědomí a slova. — S pravdou ven.

„Komunou a poctou politiků.“ *Havlíček.* — „Všechno pokrok se na cestě rozumové a bez násilí nejlépe děje.“ *Havlíček.* — „Kdykoli jsme vítězní, dalo se to pokladě více převahou ducha nežli modí fyzickou.“ *Palacký.* — „Nám jest stále i vanění o národnosti a vlastenectví už „překonány stano-
vištěm.“ *Neruda.* — „Jindy umírali mužové pro čest, pro blaho svého národa; my však s těmi příčiny budeme žít a pracovat.“ *Havlíček.*

Ústava v Turecku.

Volební reforma na českém sněmu.

Soudcovská jmenování v Čechách.

Ústava v Turecku.

Telegramy z Cařihradu 24. července oznámily, že nový turecký velkovezír Said pašá ohlásil provinčním úřadům cirkulární telegram, v němž se ohlašuje svolání parlamentu a povolení ústavy. Znění ústavy má býti vyhlášeno dnes, 25. července.

Když před několika dny začaly docházeti z Turecka zprávy o tom, že oživlo mladoturecké hnutí, které si položilo za cíl učinit z říše sultánovo stát ústavní, jakým Turecko bylo již v roce 1876, sotva kdo se nadál, že tohoto cíle bude dosaženo tak rychle. Bude tento úspěch trvalý? Je rozhodnutí sultánovo výrazem opravdové vůle, výrazem přesvědčení, že se ústavnost stala v Turecku státní nutností, anebo jen činem z nouze, výrazem strachu před rychlým postupem revolučního hnutí, zabírajícího již nejen inteligenci, ale i vojsko, či snad jen taktickým tahem, aby přátelé konstitučních svobod byli zatím ukonejšeni a později zničeni? To jsou otázky, na něž odpoví nejbližší budoucnost. Ať již bylo rozhodnutí sultánovo vyvoláno jakýmkoliv pohnutkami, Abdul Hamid II. není osobnost, která by mohla vzbudit důvěru. Po té stránce nelší se tuze od svého kolegy v Persii, s nímž má i to společné, že již jedenkrát provedl ústavní převrat. Osudy první turecké ústavy a role, kterou v ní hrál nynější sultán, mohou býti tureckým konstituционаlistům výstrahou, aby se neoddávali optimistické náladě nad nynějším úspěchem.

Nastoupiv 31. srpna 1876 na místo svého slabomyslného bratra Murada na trůn, vzbuzoval Abdul Hamid II. značné naděje; vskutku také již 10. září slíbil pronikavé reformy v ústavě i správě říše. Dne 22. prosince byl Midhat pašá, tvůrce nové ústavy, jmenován velkovezírem a den na to ústava slavnostně prohlášena. Základní články ústavy byly: nedotknutelnost ottomanské říše, nedotknutelnost o sobní svobody. Islám vyhlášen za náboženství státní, ale ostatním vyznáním byla zaručena svoboda. Ústava stanovila svobodu tisku, právo shromažďovací, petiční, rovnost všech občanů před zákonem. Parlament měl se skládati ze dvou komor, které se každoročně měly scházeti ke čtyřměsíčnímu zasedání. Na 100.000 obyvatelů připadal jeden poslanec; volba byla tajná. Parlament měl býti obnovován každé čtyři roky. Stanovena nesazaditelnost soudců, veřejnost soudů, povinná návštěva škol.

To všecko bylo krásné, ale sultán, který tuto ústavu podpisoval, nepomyslel nikdy na

to, aby ji také zachovával. Proto byl také její život velmi krátký. Nejdříve, ještě před zahájením parlamentu, byl odstraněn její tvůrce, Midhat pašá; a parlament sám rozpuštěn dřív než mohl co vykonat. Zahájen 19. března 1877 trůnní řečí, v níž se nečetlo sliby, které arci nikdy nebyly splněny, zasedal pouze dvakrát a po jedenácti měsících, 19. února 1878, byl rozpouštěn. To byl konec snu o ústavním životě v Turecku.

Dnes jest tedy ústava obnovena; stal se nebo stane se sen skutečností? Nevěříme v zářky a váháme věřit v obraty příliš náhlé. Abdul Hamid II. smýšlí dnes sotva konstitučněji než před třiceti lety; a okolnosti, za nichž ústava vyhlášena, překážkou, s jakou se to stalo, diplomatické plotky, které při tom zastíjí hrály roli, nejsou s to, aby posílily důvěru v upřímnost úmyslů těch, kdo vyhlásili ústavní edikt. Je-li tato nedůvěra oprávněna, ukáže arci doba budoucí; ale tolik je jisto již dnes, že může-li co zachránit ještě Turecko před úplným rozkladem, jest to jediné lék ústavnosti. Ale i v tom případě, že by úmysly nynější vlády byly neupřímnější a že by se ústava v Turecku opradu udržela a upevnila, je cesta k úplnému uzdravení ještě daleká.

Přípravný všeslovanský sjezd.

(Dojmy a úsudky účastníků.)

V.

„Dívěni mi bylo, Vladimíre Michajloviči, když v celé té záplavě nadšených řečí a oslavování nahodilých pořadatelů dnešního sjezdu nebylo proneseno jméno muže, jenž vším právem musí být pokládán za jednoho z nejhlavnějších tvůrců této velkolepé manifestace pro slovanské sblížení. Na vás zapomněli ti pánové, kteří sklizejí vavříny cizí práce. A přece jste to byl vy, který jste po dlouhé měsíce zkoumal půdu a konal předběžné práce pro svolání konference. Nestopovali-li ostatní Slovane vaši činnost v tomto směru, bylo povinností našich Novoslovanů, kteří ještě včera přísahali na samodržaví, pravoslavi a národnost, aby pamatovali, že vlastně vy jste je přivedli na jinou cestu. Tak jako vy jste k nim mluvil na staroměstské radnici, před vámi zádný z ruských generálů nemluvil. Čas byl první, jemuž se dostaly cti, že mohl uveřejnit vaše názory o úkolech novoslavismu, protož dorozte, abych jménem listu vás ujistil, že my uznáváme plně vaše zásluhu o svolání sjezdu a že dle našeho názoru mezi oslavenci vy jste měl právo na první místo.“

„Ne, nemluvíte prosím o mně, netoužím po slávě. Cítím, že jsem vykonal to, co jsem mohl a uměl. Nyní přišli lidé povolnější, ať zaujmou tedy místo, kde se mohou uplatnit a konat dobré služby pro slovanskou věc. Nechci

žádné vděčnosti, mně úplné postačí, že jsem pronesl pohřební řeč starému slavjano-filství a že se naši aspoň jednotlivci, kteří uznali moji dobrou snahu a tu trošku práce.“

Tato slova jsme vyměnili s V. M. Volodimirovem, s kterým jsem se setkal na Zofině po hostině, kde slova a víno se lily mohutným proudem na počest každého, kdo něčím přispěl k uskutečnění sjezdu. Světaní se pamatují na mého spolupředsedníka z interwiewu, jež jsem uveřejnil před několika měsíci na tomto místě. Pro sjezd vykonal více než kdokoliv jiný, ale protože se netlačil do popředí, zůstal téměř nepovšimnut. Mouřenin vykonal svoji úlohu, mouřenin může jít.

„Mé dojmy o sjezdě? Výsledky jsou větší, než jsem se nadál. Věřím, že plány, o nichž se zde jednalo, budou uskutečněny. Zárukou je mi to, že se sejdeme zase za rok. Budu mluvit jen za Rusy a tu nepochybují, že vykonáme kus dobré práce. Ruská delegace rozhodla, že se nerozejde do příští konference a že bude společně pracovat na šíření slovanské myšlenky. Naši Sokolové vynaloží všechny své síly na to, abychom ještě v tomto podzimě mohli zakládat nové sokolské organizace. Vrcholek sjezdu byla nesporně naše cesta na český jih. Jeden z českých delegátů nám řekl, že touto výpravou jsme popularizovali slovanskou myšlenku v lidu, a myslím, že něco pravdy je na tomto tvrzení. Co se týče mých dojmů o Čechách a o Čechách, mohu říci, že jsou čím dále tím lepší. Ještě více jsem si je zamiloval a do Prahy nyní přijíždím tak rád jako do rodného města, tak volno a dobře je mi u vás. Jedeme nyní do Lvova a do Krakova, abychom tam upevnili dílo pražského sjezdu. V hloubi duše své si však přejeme netoliko polsko-ruského sblížení, ale chceme se pokusit i o to, abychom ne-li smířili, alespoň změkčili tvrdé srdce Ukrajinců.“ V. Šv.

Politická kronika.

Soudcovská jmenování v Čechách.

Neue Freie Presse 24. července večer oznamuje, že podle společné informace bude v nejbližších dnech vyhlášena rada soudcovských jmenování v Čechách. Jmenování týká se vesměs vyšších hodnostních tříd a to okresních soudců, radů zemského a vrchního zemského soudu. Pokud se týká německého území, hledí se při tomto jmenování také zavést systém přesazování z menších míst na větší místa, a to tak, že místa tímto způsobem uprázdněná zatím zůstávají neobsazena. Většina soudcovských jmenování v nižších hodnostních třídách bude vyhlášena až na podzim. — Nový systém přesazování povýšených přednostů a neobsazování uprázdněných míst je velmi přehledný prostředek proti tomu, aby při nedostatku soudcovského dorostu německého českí soudcovští představitelé nebyli dosazováni k soudu většinou německým. Pan Wesely v Praze nepřijímá hlášení se české auskultanty do služby, pokud nemá souhlas s nimi dostatečně německých

Číslo 299.

V Praze, dne 2 listopadu 1908.

Ročník 88.

Redakce, administrace a expedice:
Praha, Pilsburská ulice, č. 20, pop.
800-II. — Nežádáme dopisy
se nepřijímají a rukopisy se ne-
vracejí. Nezapočeté reklamace
jsou pošta jasná. Inzeráty účtujeme
levně a při zastupování inserce po-
skytujeme zvláštní výhodu. —
ČECHY vychází denně o 6 hod.
raně. V pondělí a po svátku,
o 12. hod. poledně. — Jednotlivé
číslo za 6 hal. — Účet pohobal
společně č. 860.790. — Telefon
redakce, administrace a knih-
tiskárny č. 1198. — Odkazovat
článek dovoleno, udán-li pramen.

ČECHY

Předplatné pro Prahu s doněkem
měsíčně K 2 88
čtvrtletně K 8 40
celoročně K 85 40
Předplatné pro tuzemsko poštou:
měsíčně K 3—
čtvrtletně K 9—
celoročně K 86—
Předplatné do ciziny:
Německo a Sibiř obnáší:
čtvrtletně K 18—
celoročně K 48—
Předplatné do Ameriky, Francie,
Sycarska, Itálie, Belgie a Anglie:
čtvrtletně K 18 20
celoročně K 52 80

Čtyřicetihodinná pobožnost v chrámu Páně
v Loreť na Hradčanech od 29. f. do 2. list.

Pondělí: Pam. všech věř. duší v očisti.

Slunce vychází v 6:53 hod., zapadá ve 4:34 hod.
Měsíc vychází ve 2:34 hod., zapadá v 11:53 hod.

Telegrafické a telef. zprávy.

Skládání vojenské přísahy.
Z Vídně, 1. listopadu. Dnes konalo se
ve zdejším kasárnách slavné skládání přísahy
nováčků.

Volby do dalmatského sněmu.
Ze Záhru, 1. listopadu. Ve včerejší volbě
51 poslanců do sněmu zemského ze skupiny
největších poslaneckých v okrese spřísněním byli
zvoleni: Vincenc Milčič, dr. Štefan Tomasev
a dr. Machlido. Tím jsou volby do sněmu
zemského ukončeny. Mezi 41 poslanci zem-
ského sněmu dalmatského je 17 Chorvatů,
7 stoupenců samostatné organizace strany
chorvatské, 7 Srbů a 6 členů italské strany
autonomní.

Hrabě Witte u papeže.
Z Říma, 1. listopadu. Bývalý předseda
ruského ministerstva hr. Witte byl včera přijat
papežem ve zvláštním slyšení. Listy sdělují,
že hr. Witte, jenž pouze k vůli svému ztrávil
podnik cestu na jih, odpřítí všechny interview. y.
Hrabě zůstane zde ještě několik dní a pak
odebere se asi na moşe.

K situaci na Balkáně.

Deputace Chorvatů do Vídně.
Ze Sarajeva, 1. listopadu. V druhé po-
lovíně měsíce listopadu má se odebrat do
Vídně pod vedením katolického episkopátu ve-
líká deputace katolických Chorvatů do Vídně,
aby jako Velitelstvu jednala a vyslovila díky
za anexi.

Deputace sarajevské obecní rady.
Ze Sarajeva, 1. listopadu. K návrhu 20
členů obecní rady všech vyznání konati se
bude zbra doplněná mimořádná schůze obecní
rady, na níž má být usneseno, aby jménem
obecní rady byla pod vedením starosty efendi-
ho Kufroviče vyslána k jeho Velitelstvu de-
putace, aby projevila jeho Vel. díky hlavního
města země, Sarajeva, za anexi.

**Poslední vojsko ze Sandžaku
v Sarajevu.**
Ze Sarajeva, 1. listopadu. Dnes přibýlo
sem ze Sandžaku poslední pěší vojsko rakou-
sko-uherské. Jízda a dělostřelce je ještě na
pochodu.

K situaci v Turecku.
Z Caşihradu, 1. listopadu. Organ vbyoru
mladoturčického „Šuraj Ummit“ praví v uvod-
ním článku, že Bulharsko, chce-li se v Ture-
ckem dokodnuti, musí zaplatit své dluhy. —
K pověstem o krizi kabinetní prokládá též
list, že kabinet nyní musí zůstat až do za-
hájení parlamentu.

**Z Cařihradu, 1. listopadu. „Tanin“ trvá
na své zprávě, že mezi ministry jsou nesohody.**
Z Cařihradu, 1. listopadu. V celém městě
jest úplný klid.

**Z Cařihradu, 1. listopadu. Příznakem, že
na turecké straně jsou desorientováni o vy-
hleděcích otázkách konference, nebo že hledají
po nových pomocných silách, je patrné okol-
nost, že „Jeni Gazetta“ dnes dospívá k úsudku,
že nyní všechna pozornost jest obrácena k Pe-
trohradu, kdežto včera prokládala Berlín za
jedné těžké události na Východě. List také
se, zdálo Rusko, které nemůže strávit anexi
Bosny a Hercegoviny, nebude se snažit o do-
hodu a přátelství s Tureckem.**

**Z Cařihradu, 1. listopadu. Porta vyvrací
v notě, zasláné ekumenickému patriarchátu,
zprávu, že v sandžaku Kirk Kilise byly roz-
dělovány náboje z Bulharska a žádá za sesa-
zení biskupského vikáře, který tuto zprávu**

rozšiřoval a obyvatelstvo šival proti guver-
nérovi.

**Z Cařihradu, 1. listopadu. Bulharský
ministr obchodu Liapčev a jeho tajemník Mi-
čev sem přibýli a nepokyně ještě dnes na-
vštíví velkovozira a ministra záležitostí za-
hraničních.**

**Z Cařihradu, 1. listopadu. „Ikdám“ vy-
vrací, že sultán přinesl o svátku Bairamu
k velkovozirovi oznámení již slova. Týž list
sděluje, že krmáse, záležející z bývalého ve-
kovozira Saída pašy a prince Burhana Eddina
se radí o úsporné soustavě pro Vildiz.**

**Z Cařihradu, 1. listopadu. Ministr záleži-
tostí zahraničních prokládá redaktoru „Jeni
Gazetty“, že odeslaná odpověď Porty obsahuje
jen prosté expozé de vuc a nikoli definitivní
program konference.**

Vojenská vzpoura v Turecku.

**Z Cařihradu, 1. listopadu. Včera večer
rozdávali mladoturčičtí důstojníci ve čtvrtích
mohamedánských, zvláště v okolí Vildizu, ohlá-
šená svolání výboru. Dnes uveřejňují listy
turecké tuto provolání a varují znepokojené
obecenstvo, aby nebylo udalostí se sběhnutí
překáženy a aby nevěřilo klamným pověstem.
Turecké listy vykládají události různé a je pa-
trno, že mnohé ještě není objasněno. Listy
praví, že hlavní příčinou vzpoury byla žádosť,
aby vojáci byli přeloženi do zálohy. Těprve
pordělí přípojla se odporce proti přeložení
do Džedžaku. Světí ke vzpouře osta-
tní vojsko se nepovedlo. Předsta-
vení snažili se včera a přede-
včím po dobrém zakročiti, a
však úsilí jejich bylo marným. Z 86
vzbuřenců počtešuje se dosud 23. Od úmy-
slu mrtevoly na výstrahu veřejně
vystaviti bylo upuštěno, protože
jsou obavy, že by to mohlo způso-
biti rozečkení.**

Hlasý listů o vzpouře.

**Z Caşihradu, 1. listopadu. „Jeni Gazetta“
praví, že druhá divise zhojila nyní rány ná-
roda a že nebude odvaky vzpouru opakovati.
Proti pěti praporům a jiným od-
dlům vojska, jejichž jednání jest
podezřelé, byla učiněna rozsáhlá
opatření.**

**Z Cařihradu, 31. října. Večerní „Servet
Funun“ praví, že dnešní událost, o sobě bez-
významná, je důležitou jen vzhledem na to,
že ve druhé divisi, která náležá k posádce
Vildizu, různým nadřozováním dosud trvajícím,
byla způsobena nekázeň, proti které ozbrojená
spravedlnost píše zakročila. Událost ta je
zajisté následkem starého režimu a je dá-
voennou domněnkou, že bude naposobena.**

Z Černé Hory.
Z Cetyně, 1. listopadu. Předseda mini-
sterstva Tomanovič a generál Vukotič se
sem včera vrátili. Generála Vukotiče uvítalo
nesmírně velké množství lidu bouřlivými ova-
cemi. V čele zástupu, zptváčícího vlastenecké
písně, byly neseny srbské a černohorské pra-
pory. Před srbským vyslanectvím byly uspo-
řádaný projevy Srbům přátelské.

Cesta Milovanoviče.
Z Londýna, 1. listopadu. Srbský ministr
zahraničních záležitostí Milovanovič odcestoval
odtud do Paříže.

K situaci na Krétě.
Z Kaney, 32. října. Výkonný výbor ode-
vzdal konsulům ochranných mocností odpověď
na poslední prohlášení. Výbor ujišťuje přede-
vším, že zachování pořádku a bezpečnosti oby-
vatelstva mohamedánského vždy zůstane před-
mětem péče jeho, a prokládá pak: Lid kré-
tský, těsně spojen se svými tradicemi a oprav-

nými nároky, osvědčuje nejlhubší vědeckos
všem ochranným mocnostem a je přesvědčen,
že mocnosti ty budou též korunovati dílo svo-
body, které zakládá. Lid krétský sveduje se
ochranným mocnostem, pevně očekávaje, že
spojení s Řeckem, vykoupené nečetnými oběti-
mi, bude konečně potvrzeno.

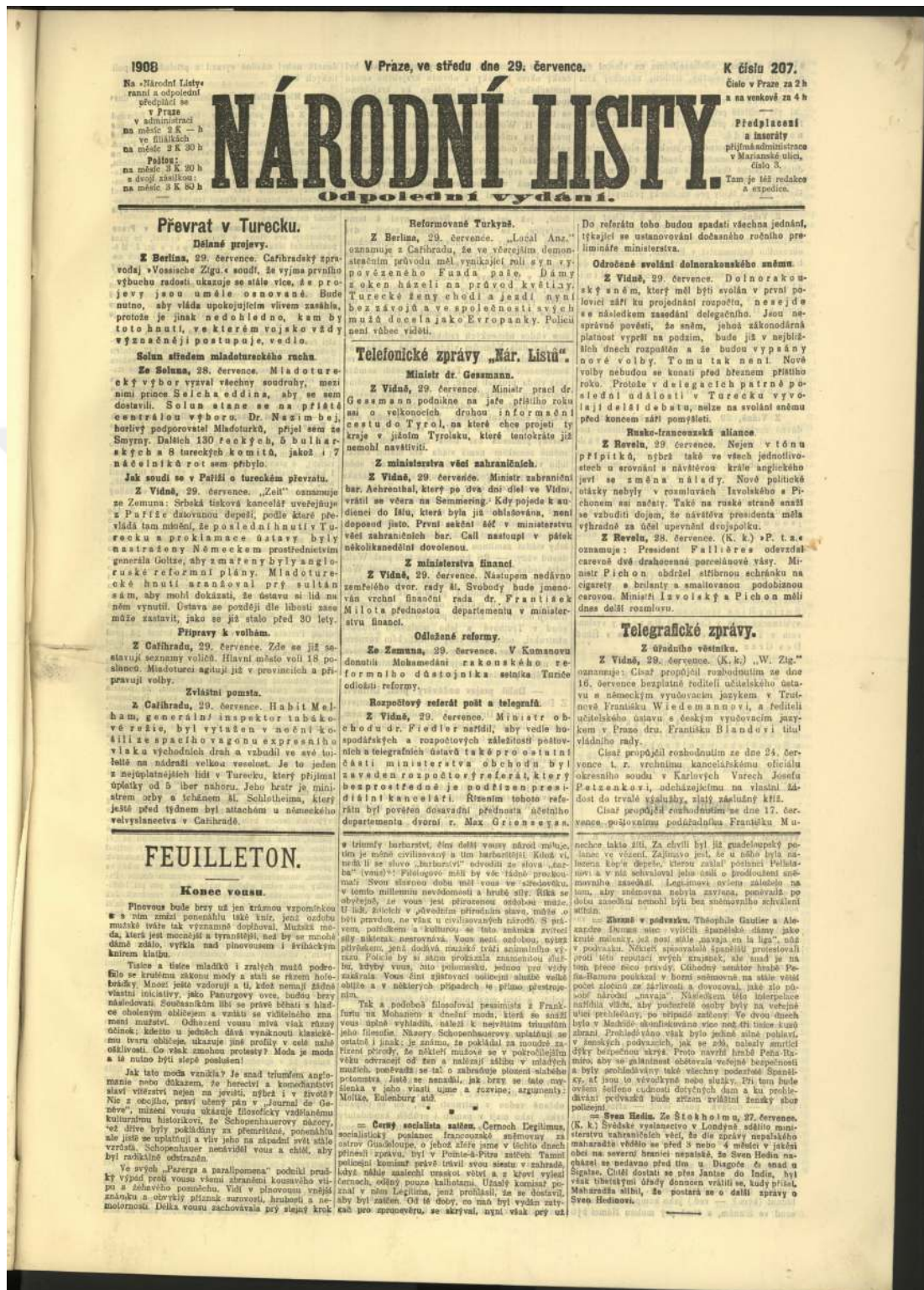
Za ústavu pro Egypt.
Z Káhíry, 1. listopadu. Rada zákonodárná
zaslala po bouřlivě schváli křehdoví adresu,
ve které se žádá za ústavu pro Egypt.

Politický přehled.

Rekonstrukce kabinetu. Proslýchá se,
že baron Beck co nejdříve začne své politi-
cké porady o změně svého kabinetu. Platí za
jisté, že z kabinetu vystoupí Prade, Prásek a
dr. Klein, Fiedler asi zůstane. Nástupci by
byli Schreiner nebo Pergelt a některý z kře-
stanských sociálů.

**Proti Wittemu. „Ruskoje Znamja“
píše: Hlavnímu předsedovi Svazu ruského lidu
p. Dobruvinovi zasláno bylo z Kyjeva prohlá-
šení následujícího znění, které bylo v „Rusk.
Znameni“ uveřejněno: „K vyvrácení zlomy-
slův novinářských kletek, že prý tak zvaní
ruští reakcionáři vedou boj proti ministru za-
hraničních záležitostí Lvovskému a že prý na
jeho místo chtějí dosaditi hraběte Witte, ky-
jevští reakcionáři všech stran a svazů povta-
žují za svou povinnost prohlásiti, že jakkoliv
o otázkách mezinárodní politiky nejsou ve
všem solidární s nynějším vůdcem jejím,
přece jen nepřipouštějí ani myšlenku, že by
se v Rusku našel jediný čestný vlastenec,
jenž by sympatisoval s ideou zamenění Lvov-
ského hr. Wittem. Diplomatičké skutky Wit-
tovy v Portsmouthu už ho dostatečně diskre-
tovaly v očích veškeré vlastenecké Rusi a zje-
dnalmy jméno „hraběte Polosackalinského“, jež
bere vši počkyby s ním přejde do historie.
Hrabě Witte hodil by se spíše snáť k ve-
dění zahraniční politiky v království židov-
ském, ale ne v říši ruské. Předsedové Ru-
ského Sobraní a Svazu dělnického: B. Jus-
tovič. Monarchické strany a Ruského Bra-
třstva: P. Žukov. Svazu Ruského Národa:
N. Mištenko a Právníko pořádku: M. Kar-
lavcev.**

Židé a převrat v Turecku. „Vecce-
píše: Varsavský židovský žargonem psaný
list „Haint“ zabývá se otázkou, jakou účast
brali na posledních událostech v Turecku
tamní židé. List píše: Vědouce, že v Caři-
hradě stává četná židovská obec, již je da-
rováno autonomní zřízení a jež vlastní
značnou moc (peněží?) nemohli jme se
nezajímati o otázkou, jak si počínala obec
ta vzhledem k všeobecnému hnutí spoje-
nému s radikální změnou vlády a zdali se
súčastnila hnutí toho židovská mládež?
Avšak ve varu převratu nemohli jme
o tom nabýt zpráv. Zvěděli jme pouze,
že stejně jako ostatní obce křesťanské v Caři-
hradě, které nešťavno srbily nebo nahradily
své duchovní hlavy (patriarchy) i židovská
obec rovně odstranila svého chachibáša,
rabína Mojžíše Leviho, který těšil se ve-
líkému vlivu a účtu ve vládních tureckých
kruzích a mnoho let vládl nad svými sou-
verci. O příčinách tohoto sesazení není nám
níčeho známo. Delších zpráv dostal list
teprve o tom, že na tábořn, konaném v Caři-
hradě nasílili po zavedení ústavy, mezi čes-
toými řečníky přinesl jeden mladý žid
z Ruska? francouzsky skvělou řeč, v níž
vykládá „volikost a důležitost nynějšího mo-
mentu nejen pro Turecko, ale i pro všechnen

PLZEŇSKÝ OBZOR.

Svobodomyšlný list.

Redakce, administrace i expedice v domě č. 41 nově v Jungmannově třídě I. poschodí přes dvůr. — Inzeráty účtují se levně a jsou splatny v Plzni a dle nalogu. — Smluv inzerčním vztahům vyhody. — Číslo telefonů 245. — Čís. pošt. spojitelný 666.634. — Předplácí se: v Plzni (v administraci) za měsíc K 1.—, čtrnáctkrát K 8.—. Za dopředu do domu 30 hal. měsíčně. — Poštovní na měsíc K 1.20, čtrnáctkrát K 8.80. — Vychází v pondělí, ve středu a v sobotu o 8. hodině odpoledne. — Reklamace notěba frankovati. — Rakopisy navrácena. — Jednotlivá čísla po 5 hal.

Dnešní číslo jest o 12 stranách.

Národnostní poměry v Plzni

... v minulosti a přítomnosti ...

jest thematem přednášky poslanecké školy. rady

... J. ČIPERY ...

kteří se koná v sobotu dne 6. t. m. o osm

hodině večerní ve sále Národního klubu

v Městské besedě (lidový sál).

Bude to odpověď na paměti spie sdělení Němců.

Agituje pro bojovou ústavu.

Na Hosté jsou vítáni. 22

Telefonické a telegrafické zprávy.

Z Prahy. Disciplinární řízení proti

vicepresidentu Svobodovi je

skončeno, výsledek jeho se však přinej

taji. Patrně dopadlo pro Svobodu dobře a

rozhodující kruhy nepřijmou prohlášení jeho

čestné poslanecké ještě více rozptýlit.

Z Vídně. Při tvoření nového

uherského ministerstva učiní pa

novník podmínkou, že nový kabinet musí

ještě průběhem nynějšího uherského říského

smlou provést volební reformu.

Z Berlína. „Nord. Alg.“ přimlouvá se

za přímé jednání Rakouska se

Srbem. „Vossische Zeitung“ tvrdí,

že prohlášení Srbska bylo dříve a Petrohradem

ujednáno.

FEUILLETON.

Dva berlínské hlasy o pražských bumlech.

O pražských bumlech bylo psáno až do omrzení. Německí tiskoví písaři měli plné ruce práce, aby v německém tisku zahraničním vyličili buržoazní kohortu Schreinerovu jako ubohé, na svých sdělovacích právech skrovaně bolestný a aby celou německou veřejnost postavili na nás, Čechy, kteří jako vetřelci v tomto království nespokojujeme a vyhubiti se snažíme německé obyvatelstvo. Toto prý už od dob praveho opa-dlovka jest v naší zemi domorodým, jehož nejlepší dokladem je rákosvitá náliba vykrveto německého národa, buršák, pro optice většiny kalibra.

Útrpné neměli jsme se papírovému tomuto kritickému tažení proti nám. Pomyslíli jsme si: Když nás nedovedli kritiči patnáctého století porazit a zalciti, ačkoli na to měli dva papěse a jednoho císaře, nemusíme se obávat, že nás znolí jejich zhláštění a seelenburgování epigonů.

Nechť jsou však býti nepravdivými, máme na svou povinnost usnati, že mezi Němci našli se také slušní lidé, kteří zcela správně vystihli pravou povahu neustálých německých provokací, proti nám vedených. Zcela stejně pověděli, že je neustálý boj mezi oběma národnostmi v Če

Z Vídně. Čísat jmenoval dnes dosavadní presidium panské sněmovny a potvrdil je v jeho úřadě.

Z Kolína n. R. „Köln. Ztg.“ píše, že by bylo nesmírně nebezpečno nutiti Rakousko-Uhersko před konferencí a to by se mohlo státi než válkou. Toto nebespečí však nehrozí, ježto žádná mocnost netroufá si vyvolati válku. Především je důležité, aby se rakousko-uherský tisk mírnil.

Z Cařihradu. Turecko chce zříditi Novopazarakem obchodní silnici a bylo by ochotno dáti ji za náležitě nájemné k spoluzřízení také Srbsku a Černé Hoře. Rakousko-Uhersko je proti tomu projektu.

Z Bělehradu. V poslaneckých kruzích jeví se prudký odpor proti prohlášení vlády.

Z Paříže. Německé zprávy o setkání se německého císaře s prezidentem Fallièressem v Mnachu se rozhodně vyvracují.

Z Londýna. Ministr války Haldane chce demonstrovati svůj projekt nové divizní organizace vojenské velkou mobilizací jedné divise na válečný stav v Aldershotu.

Z Londýna. Kralj Edward odcestoval do Říma, Biarritz.

Z Washingtonu. Nové ministerstvo sestaveno následovně: Předseda — státní sekretář Philander C. Knox, sekretář pokladu Franklin Max Veagh, války Jakub M. Dickinson, spravedlnosti George W. Wickersham, generální poštovní H. Hitchcock, námořnictví Jiti Lengerke-Meyer, vnitra Richard A. Ballinger, orbý James Wilson, obchodu a práce Charles Nagel. — Za příchodu nastoupení prezidentství J. Taftem bylo celé město 4. března slavnostně vyzdobeno. Nesmírné množství lidí přijelo sem ze všech konců Ameriky.

oběch životní podmínkou několika řemeslných živců, jichž německou diskrekce nedovedl by ani sám pábůh dokázati.

V těchto dnech přišel jsem na dva berlínské listy, které o pražských bumlech pojednávají. A jak různé — ba přímo protichůdné! Vezměme první, vycházející z pražské, se kterého se napříjí nešťastí hube Kubova „Montagsblatt“, slátnatá bába „Bubemie“ a protivný „Prager Tagblatt“. Do známého „Berliner Tageblatt“ naposládost pod čarou „Prager Sonntagsvergnügen“ (Pražské nedělní zábavy). Autor píše se dr. Paul Darm a stane-li jeho jméno pospátku, hned víme, jakého je původu.

Jeho slohové ovičení nese se těsem pražského německého tisku a je celkem nesmírně ubohé. Vylíčeje tam „duši českého daru“ jako intermitující zřídlo, které je někdy klidné jako jezero. Pak prý na povrch jeho vystupuje několik bublin a bez patrné příčiny pojednou začne všecko vřít, jako by byl sám ďábel pod kotol natopil.

Po takovém duchaplném úvodu pak pan Darm popisuje svým a svých důvěrných příbuzných způsobem poslední pražský bum. Při tom ale přece nemůže popřít, že na celé té nedělní příhodě nebylo mnoho a mírumilovně obávané teprve v pondělí a listě se dověděli, že se v ne-dělní „bóco událo“.

Dále také přisnává, že i otašné mše v Praze úplně nerušeně šli a že Čechové sice

Srbské prohlášení a vídeňská radost.

Vídeňská a s ní německá venkovská žurnalistika je radostí bez sebe nad prohlášením Srbska, jehož obsah na jiném místě uvádíme (odporučujeme při tom, aby byl pozorně čten) a volá „Hosiassan Aehrenthal!“. Při tom pak nepočítají ujistivati, že sice Rakousku na tom pranic nezalézalo, aby Srbsko ustoupilo, jelikož prý výsledek válečného zakročení byl již předem jistý, že ale nyní, kdy Srbsko si chce hráti na „hodné dítě“, chce zahraniční náš úřad a jeho novinářská kohorta zamhouřiti oko. Acoi musí Srbsko přijíti do Vídně samo odprostiti!

V tom právě vši čertovo kopýtko celé situace. Tón, jakým od počátku balkánské akce vystupoval baron Aehrenthal a který mu u rusko-francouzsko-anglické ententy přimálo sympatií získal, tento tón vyznívá i dnes ještě z Vídně dále a je podivným projevem vděčnosti za to, že jini svým vlivem snáží se odstraniti nebespečí války, které ostatně ještě nezmizelo, jak se všech spolehlivých zpráv o nynější situaci je patrné.

K lepšmu objasnění srbského prohlášení poslouží zajisté, uvedeme-li, co pověděl srbský vyslanec Věznič v Paříži korrespondentovi „Noue Frei Presse“, který na něm přišel zvidati. Vezmíc sice ještě neznal oficiálního znění vládního prohlášení srbského, ale vyslovil své mínění, že srbská vláda, aby umožnila smírné urovnání sporné situace, zřít se všech svých požadavků, avšak přechává mocnostem, aby sámy Srbska samy hájily, poznají-li, že ohledů zasluhuji.

To zní důstojně a sebevědomě a není k tomu zapotřebi velkého politického důvtipu poznati pravou podstatu tohoto prohlášení.

nejdou mu se svléstati přívětivostí vetříc, že však nejsou k němu nesdvořili. Přes to ale prý cílněcky ruch v Praze poklesává. Vinu toho acoi připisuje P. T. Darm nám Čechům a nikoli těm šmekům, kteří cílnu svými listy o Praze zaplavují a takto strou cestující obecnost do strachu před Prahou, které nemůže Darm uprati „nerovnovážnou krásu a hojnost intimních přívábů“.

To by byl jeden berlínský hlas. Mám, ještě jeden po ruce. Jest otáčen v „Berliner Morgenpostu“ (č. 293 ze dne 13. prosince 1908) pod náskem „Herliche Dummheiten“ („Hrábké hlouposti“). Článek ten je zároveň kritice počinů pražských Němců, jichž všaněmeckých provokatérů a zasluhuje, abyhom si ho blíže všimli.

Již v úvodu praví: „Že pražských událostí používají ti, kdož fanatičsky mávají praporem nacionalismu, k tomu cíli, aby si a bezpečně dálky láosné vavřiny přideklamovali, dalo se očekávati. U nás doma mše se svobodě a právu sebe více zblíkovati — tu se neobjeví žádný obhájece na kolbišti. Naproti tomu v boji proti nepříteli, který nám vlastně nic nedělá a který je několik set kilometrů vzdálen, tu už si naši kritičkři mohou dovoliti býti „teutach und frei“, acoi zcela přiznám, nikoliv bez výo-kého povolení úředního a se slušných ohledů na to, co dle mínění toho úřadu je přípustno. Z té příčiny

Ročník III.

V Praze, v neděli dne 11. října 1908.

Číslo 239.

VENKOV

Orgán České strany agrární.

Předplatné:

Poštou neb s donáškou do domu
v Praze a poštou v Rakousku
na město K 2—
na čtvrt roku K 6—

— Jednotlivá čísla prodávají se: —

v Praze:
ve všední dny . . . za 6 h
v neděli za 8 h

na venkově:
ve všední den i v neděli za 8 h

Vychází denně
v 6 hodin ráno, výjma pondělí,
s každodenní přílohou »Národní
hospodář« a v neděli se »Žabav-
nou přílohou«.

Redakce, administrace a expedice
v Praze, Kyberská ul. č. 20.

— Rukopisy se nevracejí. —
Telefon 2105.

Podrobná spošitelna č. 49437. Inzerční
doklady musí být objednány.

Dnešní číslo má 28 stran.

Nejnovejší zprávy.

Ministr zahraničních vztahů baren Aehren-
thal dává Srbku výstrahu.

Spálení rakouských praporů na ulicích běle-
hradských.

Srbko dožaduje se pomoci Ruska.

Mobilisace černomořského loďstva.

Aktuální na generála Miščenka.

**Připojení Bosny a Hercegoviny
k Rakousko-Uhersku.**

I.

Změna státoprávního poměru Bosny a Her-
cegoviny k říši rakousko-uherské jest událost
dalekosáhlá, která bude mít veliký význam
nejen pro obě země zabrané, nýbrž pro celou
monarchii a zejména pro rakouské Slovanstvo
a Slovanstvo vůbec. Tricet let provisorie, při
němž cizí vláda téměř bez kontroly experimen-
tovala v zemi dosud moderní kulturou nedotče-
né, náleží minulosti a zemím zabraným, na-
stává nová epocha dějin. V ní, jak lze doufat,
ústavní společenství národa při vládě napravi
mnoho z toho, co bylo pochybeno a přizpůsobí
všechnou správu více než dosud potřebám a tuž-
bám národa.

Se stanoviska budoucnosti Slovanstva pří-
znivého bude tato dějinná událost posuzována se
patrně dvojnásobem. Jedna část kritiku za-
umí k němu stanovisko nepřiznivé, neboť po-
važuje Rakousko-Uhersko za zatvrdělého ne-
přítelce volného rozvoje slovančeských národů a
vidí, že státoprávní připojení a Hercegoviny k
monarchii na dohlednou dobu učiní konec snům
o velkoruské samostatné říši od Balkánu až
k Adrii.

FEUILLETON.

Po anekdotě.

Ó, Bosňáci, Hercegovci,
nad Rakousko není!
Že se vám teď lépe dýše,
co jste přivítali?

V Rakousku se žije blaze,
nic tu nezabíjí,
Teď vám dají větší daně,
šulerajské školy.

A když při tom budete se,
jak se patří choval,
hned vás za nouzou národnostně
dělí, rozkrájívat.

Všude vše teď dostanete,
co svět boží skýtá,
bližší zprávy o tom podá
v Trebenicích Titta.

Ještě bych vám víc moh' říci
co zde všd' mnozí,
ale nesmím, pan návládní
prstem na mne hrozí.

V Praze, 10. října.

Od té doby, co jsme se neviděli, milý čtená-
ři — je to celý týden! — se staly věci ve světě
co?

Mohu říci, že se mně vždycky stýská, žio-
nát mně může vřít na slovo! Dychtím, hořím
touhou mu něco povědět; tenhle týden jsem se
už ani nemohl dočkat neděle. Ten den totiž mo-
hu si porozprávět hezky sousedsky pod čarou,
poklepat si a se svými přáteli si tady pod ča-
rou slisnout ruku, nepřítelům pak křesťanský
odpusť. Tentokrát mně byl týden zvláště
dlouhý. Tolik toho mám co povědět, události se
sypou jako krupobí. Co ku př. říkáš, ovčičený
čtenáři, posledním převratům? Samé státní pře-
vraty na všech stranách. Celé sláty se rozkrá-
jují jako posvícenské makový koláč.

Bulharsko volá:
»Chci být samostatným!
A Evropa odpovídá:
»Budiš samostatným!
Dělá sice, jakoby ji to báh ví jak překva-
pilo, ale ve skutečnosti si myslí: »Pro mne a
za mně!
Rakousko-Uhersko vedle něho volá:
»Chci Bosnu a Hercegovinu!
A Evropa odpovídá:

»Měj si jít!
Dělá, jakoby se také zlobila, ale to je
všechno jen tak, »aby se nečtklo.«
Křtá volá:
»Chci neodvislost!
A Evropa opět odpovídá:
»Budiž ti po vůli!
A do všeho toho křičí Češi:
»My nechceme nic, pranic!
A Evropa odpovídá:
»I vám se slání po vůli!
Jako když se rozdávají velikonoční kraslice.
Každý dostává, co si přeje, radost se podívá.
Všude státní převraty, a všechno to do sebe skon-
čí.«

My ku př. tady v Praze jsme měli také ta-
kovy státní pşevrat — ve vinohradském divadle.
Fadaly oběti, vlny se roztékaly — ale dnes už
svítí slunko jasné dohody a zítřka už tam hraje.
Žádná kaše se nejl tak horká, jak se uvařil! Mohl
by z toho být docela pěkný divadelní kus; tím
zajímavější, že v něm vystupují lidé vesměs za-
jímaví.

Vinohrady tedy přestály svůj státní pře-
vrat v divadle zcela vítězně, mír, na všech stra-
nách svatý mír se usmívá po boji, ve kterém,
jak dle překrásné řeči »není vítěz ani pora-
zených«.